First Edition 1933
Second Edition 1949

Saraswathi Power Press, Rajahmundry
Printed and Published by
A. Lakshmana Swamy Naidu
For Addepally & Co, Educational Publishers
Order No. 5183/1949

పీఠిక

శ్రీమతి దామెర్ల భ్రమరాంబగారును, శ్రీమతి కొండ విజయ లక్ష్మీబాయిగారును హిందీభాషనుండి తా మాంధ్రీకరించిన 'సేవాశ్రమ' మను నవలకుఁ బీఠిక వ్రాయుమని నన్నుఁ గోరిరి. ఇట్లు కోరుట నన్ను మిక్కిలి గౌరవించుట యని నేను భావించెదను. ఏలయన, నిట్టి గ్రంథములకుఁ బీఠికలు వ్రాయువా రాంధ్రదేశమున ననేకులు గలరు. స్వల్పప్రయత్నముతో ననేకులు లభించుచుండఁగా దూరమున నున్న నన్నీపనియందు నియోగించుట నా భాగ్యమని చెప్పక తప్పదు. ఇట్లు వారు కోరుటకు నాయందుఁ గల గుణవిశేషము కారణము గాదు. వారికి నాయందుఁ గల పక్షపాతమే ముఖ్యకారణము. ఈ పక్షపాతమునకు హేతువు లేకపోలేదు. రాజమహేంద్రవరములో దామెర్లవారి కుటుంబమునకును, నాకును రమారమి 45 సంవత్సరముల నుండి యత్యంతమైత్రి గలదు. వారికుటుంబమునకుఁ జిరపరిచితుఁడ నగుటచేత శ్రీయుత భ్రమరాంబగారును, నామెతోడి సఖ్యసంబంధములచేత విజయలక్ష్మీబాయిగారును నాకీగౌరవము గలిగించిరి. ఇదివఱకు నేను గొందఱమిత్రుల గ్రంథములకుఁ బీఠికలు వ్రాసి యిచ్చితిఁ గాని, యీపీఠిక వ్రాయునప్పుడు గలిగిన యానందము నాకీవఱకెన్నఁడుఁ గలుగలేదు. తత్కారణ మిది. ఆంధ్రదేశ నారీమణులు పురుషులవలెనే నవీనపద్ధతులమీఁద నాంధ్రభాష నభ్యసించి, పాండిత్యము సంపాదించి, దేశోపకారకములై భాషౌన్నత్యము గలిగించునట్టి సద్గ్రంథముల వ్రాయునట్టి మహాపర్వదినము లెప్పుడు వచ్చునా యని యానుదినముల నిమిత్తమై నే నెదురు చూచుచుంటిని. ఈ కోరికతోడనే నా గురువు లగు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము

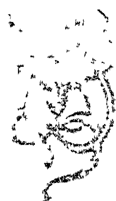
[illegible] మొదలగు[illegible] [illegible] కనబడుచున్నది. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చేయుచుపేతను, [illegible] [illegible] జేయుచుపేతను, [illegible] వ్రాసితిని.

ఈ [illegible] [illegible] వ్యాఖ్యానముగనున్నది యున్నది. [illegible] [illegible] చేత [illegible] [illegible] చెప్పియున్నాడు. [illegible] వారి వ్యాఖ్యానములవలెనే వారి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నాని, [illegible] [illegible] తెలియుటకు. [illegible] [illegible] [illegible] యుండు నని తెలంచెదను. ఈ [illegible] అనేకములు [illegible]

మాతృభాషాసేవయుఁ దన్మూలమున నాంధ్రభాషాసేవయుఁ జేసి, తోడి పఠితులకు మార్గదర్శకులై కృతకృత్యు లగుదురు గాక యనియు సర్వశ్రేయోదాయకుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడు వీరి యుద్యమమును గొన సాగించుఁ గాక యనియుఁ గోరుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము,
౨౦-౭-౩౩.

ఇట్లు
చిలుకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము.

కృతజ్ఞత

[illegible] "[illegible]" [illegible] గ్రంథము [illegible] "[illegible]" అను [illegible]

ఈ గ్రంథమును తెనుగులో అనువదించుటకు దయతో మా కనుమతి నిచ్చిన శ్రీ [illegible] మా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనములు.

మరియు ఈ గ్రంథ [illegible] మాకు ప్రోత్సాహ మొసగి శ్రీయుత [illegible] [illegible] [illegible] శ్రీ రేమాని నరసింహ శాస్త్రిగారికి, మా కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములు.

ఇట్లు
విధేయురాండ్రు,
[illegible]
గొరెన విజయలక్ష్మీబాయి

కర్నూలుపురపు మ్యునిసిపాలిటీయందు పదునెనమండ్రు సభ్యులుకలరు. వీరిలో పదునొకొండ్రవారి సంఖ్య ఎక్కువగా నుండుటవలన వేశ్యలను ఊరిబైటకు పంపివేయు తీర్మానము నెగ్గునని శర్మకు చాల నమ్మకముగా నుండెను. అయిన ఇదివరకే సభ్యుల నందరను కలసుకొని వారికి తీర్మానమువిషయమై చక్కగ చెప్పి వారి సంశయముల నన్నిటిని దీర్చెను. కాని ఈ సభ్యులయందు తనకు వ్యతిరేకులు గలరని ఆతడు భయపడుచుండెను. ఈ ప్రతిరేకులు గొప్ప వ్యాపారస్థులు, ధనవంతులు, పలుకుబడి కలవారు. అందువలన వారు మిగిలిన సభ్యులను కూడ తమవైపున కెక్కడ త్రిప్పుకొందురో యని శర్మ భీతిల్లుచుండెను. హిందూసభ్యులయందు ఈ విరోధిపక్షమునకు బలభద్రరావు నాయుడు నాయకుడు. మ్యునిసిపాలిటీయందు నలుగురు మహమ్మదీయ సభ్యులు కూడ కలరు. వీరికి హాజీహుస్సేను నాయకుడు. ఈ విషయమై నారాయణదాసు పనిచేయుచున్నంతవరకు వీ రెవ్వరును ధకలు పుచ్చుకొనలేదు. కాని, శర్మయు మరికొందరు మ్యునిసిపల్ సభ్యులును ఈ యుద్యమమునందు చేరగనే ఉద్యమము విరోధులకు కంటకముగా నుండెను. ఈ విషయమైన తీర్మానము త్వరగానే వచ్చునని తలచి ప్రతి పక్షులు తమ పక్షమును బలపరచుకొను ప్రయత్నములో నుండిరి. ఒకనాడు హాజీసాహేబు ఈ విషయమై మాట్లాడుటకు మిగిలిన ముగ్గురు సభ్యులను కలసుకొనెను. హాజీ సాహేబునకు చాల పలుకుబడి కలదు. అతడు వారి సంఘమునకు నాయకుడు. మౌలానా తేగాలి పెద్దమసీదునకు ధర్మకర్త. న్యాయ ధర్మములు కలవాడు. మున్షీఅబ్దుల్ వహా ధాన్యపుమరలకు, నూని మరకు యజమాని. పెద్దపెద్ద షాపులు కూడా కలవు. హాకీమ్

[illegible] చాల [illegible]

[illegible]

[illegible] రక్షించుటకు మన [illegible] ఈ తీర్మానము చాల అన్యాయముగ నున్నది. [illegible] చేయుదలచెను.

ప్ర. ౮ — ఈ తీర్మానము [illegible] చాల [illegible] నున్నది. నిజముగ వారే [illegible] వేశ్యలను హిందూదేశమునుండి [illegible] చేయుదురు. [illegible] వారు [illegible] వంటివారు. [illegible] దేవాలయములలో [illegible] నైన [illegible] రోజులలో [illegible]. కాని, [illegible] మనుష్యులను [illegible] చేసి [illegible]. ముసల్మానులు, వేశ్యలు [illegible]మునకు అలంకారమువంటివారని తలచుచున్నారు. కాని, నిజముగ వీరు కాలసర్పములవంటివారని నా యుద్దేశము. వారి చూపుల యందును, మాటలయందును కూడ విష మున్నది. ఎంతమంది కులస్త్రీలు వీరివలన నాశనమగుచున్నారు? ఎంతమంది జమీందారులు వీరివలన ఫకీరు లగుచున్నారు! ఈ వేశ్యలలో కొందరు మన వారు కూడ నున్నారని చెప్పుటకు చాల విచారముగా నున్నది.

ప్ర — ౯ — ౧ వేశ్యలు తాము ముసల్మానులమని చెప్పుకొనుట

[illegible]

ఏమి లాభము [illegible] జేసి వారివలన [illegible] వేయునార్గము లేదు. [illegible] పెద్దలకే [illegible] అవకాశము [illegible] చేసినను ఏమియు, లాభములేదు.

[illegible] మాట్లాడెను. [illegible]

ఈ విధముగ ఎవరికి తోచినట్లు వారు మాట్లాడిరి. అప్పటికే కప్పుడే అర్ధ రాత్రి యయ్యెను. అక్కడితో ఎవరి యిండ్లకు వారు వెళ్ళిపోయిరి. ఈ చర్చవలన విశేషలాభ మేమియు కలుగలేదు. వారు తమ మనస్సునందే పక్షమును ఆమోదించుటకు స్థిరపరచుకొని వచ్చిరో ఆ పక్షము నే అవలంబించి మాట్లాడిరి. ఇదివరకు హాజీసాహెబునకు వారందరు నొక పక్షమునే చేరవరని నమ్మకముగా నుండెను. కాని, ఇప్పు డా విశ్వాసము పోయెను.

ఈ ప్రస్తావనకు విరోధులైన హిందూసభ్యులు ముసల్మాను లీ విషయమై చర్చించుచున్నారని విని దాని పర్యవసానమును వినుటకు చెవులు నిక్కపొడుచుకొని నిరీక్షించు చుండిరి. కాని, వారికి ముసల్

[illegible] మిగిలిన సభ్యులందరు [illegible] బ్లైర్ సెకీ, డాక్టర్ శ్యామల [illegible] నరసింహం శ్రేష్ఠి వ్యాపారస్థు [illegible] సూర్యారావు, రామా [illegible] ప్రసిద్ధులు. భగవంతే [illegible] ప్రభాకరరావు [illegible] వెంకటాచారి ఆయుర్వేద వైద్యుడు. [illegible] కంపెనీల ఏజంటు. బలభద్రరావు [illegible] ఆతనికి చాల భూవసతియు, [illegible] సుబ్బయ్యశ్రేష్ఠి కి పట్టణమునందు చాల [illegible] వ్యాపారములు గలవు. నరసింహం శ్రేష్ఠికి [illegible] చాల [illegible] వస్త్రవ్యాపారము గలవు. ఈ ముగ్గురు [illegible] కృష్ణశర్మ తీర్మానమునకు వ్యతి[illegible] రామారావు ఈ తీర్మా[illegible] శ్యామలరావు, రామదేవు, జేమ్సు [illegible] చేసెదరో నిశ్చయములేదు. ఇరుపక్షముల [illegible] ఆలోచించు చుండిరి. ఇరుపక్షముల [illegible] ఆధారపడి యుండెను. వెంకటాచారి [illegible] స్పష్టము గా జెప్పివేసెను. భగవంత [illegible] యము పైని ఆధారపడి యుండెను. కనుక, అతను [illegible]

[illegible] తిరిగి రాలేదు. బలభద్రరావు నాయుడు [illegible] కొనుటకిదియే మంచి సమయమని తలచి, [illegible] నొకనాడు తన ఇంటికి ఆహ్వానించెను. దీని [illegible], దేవుప్రభృతులుగా తనవైపునకు త్రిప్పుకొనుటే,

ప్రభాకరరావునకు ముసల్‌మానులన్న బద్ధవిరోధము. కనుక నీ తీర్మానమునందు హిందూముసల్‌మానుల వివాదములకు సంబంధము కలదని చెప్పి, ఆతనిని తమవైపునకు త్రిప్పుకొనుటకు నాయుడు పక్షమువారు ప్రయత్నించు చుండిరి.

నర-శ్రే — మన ముసల్‌మాను సోదరులీ విషయమై చాల ఉదారతను జూపించు చున్నారు. కాని, దీనియం దొక గూఢమైన రహస్యమున్నది. "ఒక దెబ్బతో రెండుపనులు" అను మార్గమును వారవలంబించి యున్నారు.

సు-సె — నాకు పొలిటిక్సు (రాజకీయవిషయములు) అన్న నిష్టము లేదు. అందువలననే నే నటువైపునకు వెళ్ళను. మ్యూనిసిపాలిటీలో వడ్డీవ్యాపారము విషయమై ప్రస్తావన వచ్చినప్పుడు ప్రభాకరరావు దానికి వ్యతిరేకముగ పనిచేసెను. సూర్యారావు దాని గురించి వివరించి చెప్పుచు, ప్రస్తుత తీర్మానమునకును, ఆర్థిక విషయమునకును సంబంధము జూపుచు ప్రభాకరరావును తమ పక్షమునకు త్రిప్పుకొనుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. ప్రభాకరరావు వి[illegible]సుడై, "వీరు నన్ను గందరగోళస్థితిలో బెట్టుచున్నారు. నన్నుద్ధ[illegible]చు భారము మీది" యని చెప్పుచున్నట్లు బారిష్టర్ శివరామ్‌వైపు జూచెను. శివరామ్ నిర్భయుడు. ఖరాఖండీ మనిషి. అతడు సుబ్బయ్యసెట్టి, సూర్యారావు వైపు జూచుచు మీ రొక సంఘవిషయమును హిందూ ముసల్‌మానుల వివాదములలోనికి మార్చ జూచుట చాల విచారముగా నున్నది. వడ్డీ తీర్మానము వచ్చినప్పుడు కూడ నిటువంటి విభేదమునే కల్పించినారు. ఇటువంటి మతవిషయమును వివాదములలోనికి దింపుటవలన హిందూ సాహుకారులకు లాభ ముండు వచ్చునేమో కాని, ఇందువలన జాతి కెంతహానికలుగునో చెప్ప నలవి కాదు. ఈ తీర్మాన మామోదింపబడినచో హిందూసాహుకారుల

[illegible]

[illegible] కష్టము కలిగినను వారి [illegible] నేను నమ్మెదను. ఈ [illegible] తొలగించుటకే పెట్టబడినదని [illegible] ఆలోచించిన మొదల దీని నామో[illegible] [illegible] ముండకూడదు. ఎంత ఘన [illegible] సదాచరణకంటె ఘన మెక్కువ కాదు. [illegible] నేను ఈ విషయమునే చెప్ప [illegible] దురాచారము తొల[illegible] [illegible] సంతోషముతో భరింపవలసినదే. దేశ[illegible] [illegible] దేశాభిమానులు తమ సౌఖ్యములను [illegible] దేశసేవకు లగుటలేదు?

[illegible] రావుగారు! మీరు [illegible] మునిగిపోవుచున్నారు. మీరు [illegible] సమయ మెక్కడ? కాని [illegible] ముండవద్దా? [illegible] పోవును. ఎండవేళ [illegible] తెలుసుకొనుట [illegible] కాని రాత్రి [illegible] మీరిప్పుడు వేశ్యలను

పట్టణమునుండి వెలుపలకు పంపివేయ వలెనని తీర్మానమును పెట్టి బోవుచున్నాను. నేను మ్యునిసిపాలిటీ సరిహద్దులలో, నా యను మతి లేనిదే మేళములు, పాటకచ్చేరీలు జరిగించకూడ దని తీర్మా నము పెట్టిన మావంటివారి జీవితమే సార్థక మైపోవును.

ప్రభా — (నవ్వుచు) టెన్నిసు, సంగీతసభలు నాట్యములు తప్ప, కాలక్షేప మునకు మీకు మరియొక ఉపాయములేదా? కొంత సేపు గ్రంథ పఠనయందు కాలము గడుప కూడదా?

రా. దే — చదువు మావంటి వారికి నచ్చదు. పుస్తకములలోని పురుగు లగుటకు మాకిష్టములేదు. జీవితసాఫల్యమున కేవిషయ ములు జరుగురో వాటిగురించి మేమప్పుడే తెలిసికొన్నాము. ఫ్రాన్సు, స్పెయిను దేశములయొక్క నాట్యములను మే మెరుగుదుము. మీరు వాటి పేరులనైనను విని యుండరు. నేను పియానామీద రాగాలాపన చేసిన దొరలుకూడ సిగ్గుపడవలసినదే. ఇంగ్లీషు పద్ధతులు నాగరికతలు గురించి మాకు బాగుగ తెలియును. సోలాహ్యాట్ ఎప్పుడు పెట్టు కొనవలెనో, చత్రా నెప్పుడు చుట్టుకొనవలెనో మాకు బాగుగ తెలి యును. మేము పుస్తకములనుకూడ అప్పుడప్పుడు చదువుచుందుము. మాగదియందు ఎన్ని బీరువాలతో పుస్తకములున్నవో మీరు జూచిన తెలియగలదు. కాని మే మాపుస్తకముల కంటుకొనిపోము. ఈ ప్రస్తావనల మధ్య మా ప్రాణములు పోవుచున్నవి.

దేవుయొక్క హాస్యమర్మోక్తులను ఇరుపక్షములవారును కుతూ హలముతో వినుచుండిరి.

డా. శ్యా — (దేవునైపు జూచుచు) నేని విషయమై లెజిస్లేటివు కౌన్సిలునందు ప్రశ్నలను వేయబోవుచున్నాను. వానికి గవర్నమెంటు తగిన సమాధాన మిచ్చువరకు నాయుద్దేశమును ప్రకటింప జాలను.

ప్రో. శై — మీ ప్రశ్నలకు గవర్నమెంటు జవాబు చెప్పకపోయిన?

[illegible] చెప్పినను, తప్పక పోయినను ప్రశ్నలు [illegible] చేయగలము?

[illegible] తీసుకొనుట గెలుపొందు నను నమ్మ[illegible] శాస్త్రవేత్త మిగిలిన పదిహేడుగురు సభ్యు[illegible] తమ పక్షమునకే ఓటు చేయునట్లుండెను. [illegible] ప్రకారము తటస్థముగా నుండవచ్చు[illegible] అతిడి ప్రస్తావనను తర్కించుచు నిట్లు గంభీరోపన్యాసము గావించెను.

“[illegible] విస్తరణమునందు నాకు విశ్వాసము లేదు. సంఘమునం [illegible] మార్పులను మనమంతట మనము జేసికొనుటయే యుక్తమని నా అభిప్రాయము. విదేశయాత్ర, జాతిభేదము, భోజన [illegible] కట్టుబాట్లు మొదలగు నివియన్నియు [illegible] మారుచునే యుండును. ఈవిషయమై సమాజమును [illegible] నా అభిప్రాయము. ప్రజలందరు ఏకగ్రీవముతో వేశ్యలు సంఘమధ్యమున నుండుట కొప్పుకొనని యెడల ప్రపంచమునం దేవ్యక్తి దాని నడ్డుపెట్టగలదు?”

(నాయుడు భావపూర్ణమైన స్వరముతో) “మన కుత్తమ సంగీత శాస్త్రమున్నదని గర్వము కలదు. ఇటులే, పాశ్చాత్యదేశముల యొక్క సంగీత శాస్త్రమునందు ప్రవీణత గలవారుకూడ భారతీయగానము నందే [illegible] రసము, ఆనందము, శాంతి మొదలైనవి కలవని [illegible]. కాని కాలగతి యెట్లున్నది? దేని మూలమును త్రవ్వినను [illegible] కొద్దిగా సంస్కరణ జరుగునని తలంచుచున్నారో [illegible] సంగీత సంస్థ, పవిత్ర స్వర్గీయధనమునకు అగ్రస్థానము వహించియున్నది. ఏమీ? మీరీసంస్థను నాశ మొనరించి మీపూర్వు లార్జించిన యీ అమూల్యధనమును నేలపా లొనర్చె

కదా? నేడు సంఘమందు నిలిచియున్న జాతీయ సాంఘిక దురా-
ములకొక్కటికిని ఈ సంగీతమునందికేమి కలుగుచున్నదని మీరు చెప్ప
గదా? అట్టి నాసిరకపు సేవ చేయకున్న ప్రియురాలియొక్క మానసము
నైనను విరోధిస్తానని యుండనే. మన మ్మర్దకుము శ్రేణి జాతీయ
భావములను తొలగించుటకు మన వరము సేస్తువు ప్రోత్సాహము ఇంతకన్న
మంచి సాధనమును ఉపయోగించ జాలదు. శ్రేష్ఠమైన సంఘమునకు
హాని కలుగుట లేదని నేను చెప్పను. పరిణామమున తెలిసిన వారైనను
ఇట్లు చెప్పుటకు సాహసించరు. రోగనివారణ దయమునిలా యినను
గాని చావు వలనకాదు. మతాచారములు శ్రేష్ఠార్థముల వలన
తొలగ జాలవు. దయాజ్ఞాన ప్రమోదములు మాత్ర అభినయించును.
స్వర్గమును జేరుటకు తిన్ననైన మార్గము లేదు. మనిషి వైతరిణి నదిని
దాటక తప్పదు. మహాత్ముల ఆశీర్వాదముల వలన స్వర్గమున కెగిరి
పోవచ్చుననుట ఎంత హాస్యాస్పదమో. వేశ్యలను పట్టణములనుండి
తొలగించుటవలన భారతదేశముయొక్క మానుషదారిద్ర్యములు తొలగి
అది స్వర్గతుల్యమగునను వాదము నంత హాస్యాస్పదమే."

౨

గట్టిగా తట్టి లేపుటవలన, సోమరి నిద్రనుండి మేల్కొని ఇటు నటు జూచి ఎట్లు నిద్రపోవునో ఆప్రకారమే కోపవిచారములు చల్లారగనే నరసింహారావు తన కర్తవ్యమును మరచిపోయెను. అతడు తనలో, "నే నిక్కడ నుండుటవలన రామనాథమున కేమంత ఎక్కువకష్టము? నేను తినునది దర్ధసేరు బియ్యమే కదా." యని అనుకొనెను. కాని ఆరోజునుండియు అతడు నీచసహవాసమును మాత్రము మానుకొనెను. ఈపాటి మాటకు నూరు విడచిపోవుటనవసరమని అతడు తలచెను. ఇష్టు డాత డెల్లప్పుడును వీథియరగుపైని కూర్చుని దానికెంట వచ్చి

పోవు [illegible] ప్రతి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చుండెను.

[illegible] కతిపయమాటలను [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కామేశ్వ రమ్మ [illegible], "[illegible]రావుగారు ఇందాక మీతో ఎందుకు దెబ్బలాడుచున్నారు?" అని అడిగెను.

రామ — (విచారముతో జూచుచు) నా కీర్తిని గొనియాడు చున్నారు. 'ఏవే నా నాశనమునకు కారకుడ నని యు, నాభార్యను బలవంతముగ చంపివేసితి ననియు, ఒక పిల్లను మాతితో ద్రోసితి వనియు, రెండవపిల్లను బాధించుచున్నా ననియు' నానామాటల నాడినాడు.

కామే — ఏమీ! మీనోట్లో నాలుక లేదా? ఇంటింటికి పోయి ముష్టి అడుక్కోకుండా వారిని చేరదీసి, నానా బాధలు పడి పోషించు చున్నందు కిదా ఫలము! ఇన్ని రోజులు ఇనస్పెక్టరీ జేసినప్పటికి వమా వదిన వక కుంకమభరిణ నైనను నాకు పంపలేదు. నా దగ్గరే యీా

మాటలంటే నోరు పెగలకుండ జబాబు చెప్పియుండును. చెట్టంతేసి పిల్లలను మీద కూర్చో పెట్టి ఇంగా సిగ్గులేక మాట్లాడడం చూశాను. పీక్క వస్తే, శుభ్రముగా ఫకీరులమైపోయినాము. ఇప్పుడు మాకొచ్చిన కీర్తి యిది. ఇప్పుడేనా ఎక్కడకైనను పోకూడదా? ఇక్కడెందుకు పీఠం వేసుకొని కూర్చోడం!

రా - నా — ఇప్పుడు వెళ్ళి పోతాననే అంటున్నాడు. అందుకొరకే కమల పై విలాసము నడిగినాడు.

కామే — ఐతే యిక కూతురి నెత్తిమీద కూర్చుంటాడు కాబోలు! అయ్యో! చేతకానివాడా!

రా-నా — లేదు. ఎందుకలాచేస్తాడు? నాలుగైదురోజు లుంటాడు.

కామే — అవెక్కడి మాటలు! ఇప్పుడతడేపని చెయ్యలేడు. వెళ్ళి వాళ్ళ నెత్తిమీద సవారీబోతాడు. కాని ఒక్కరోజేనా అక్కడ నిర్వహింప గలడేమో చూదాం. ఇప్పటివరకు రామనాథము ఆమెతో కమల సంగతి చెప్పలేదు. స్త్రీలవద్ద ఏసంగతియు దాగదనియు నీ సంగతి నామెతో చెప్పిన తప్పక నలుగురికీ తెలిసి పోవుననియు ఆతని భయము. కామేశ్వరమ్మ ప్రేమతో మాట్లాడి నప్పుడు ప్రసన్నుడై అన్ని కష్టసుఖములతో పాటు కమల సంగతిని గూడ చెప్పుటకు సిద్ధపడుచుండును. కాని పర్యవసానమును తలచి వెనుకకు తగ్గుచుండును. కాని ఈ రోజున నరసింహారావు యొక్క కృతఘ్నత, కామేశ్వరమ్మ యొక్క స్నేహవచనములు, రామనాథము శంకలను తీర్చివేసెను. మనస్సునందు మరి రహస్యము దాగినది కాదు. కాలువయందు నిలచిన వస్తువు నీటి ప్రవాహమువలన పైకెట్లు కొట్టుకొని వచ్చునో ఆ విధముగ నతడు కమల సంగతంతయు కామేశ్వరమ్మతో జెప్పి వేసెను. ఆతనికి అర్థరాత్రప్పుడు మెళుకువ రాగానె తాను జేసిన తప్పు స్ఫురించెను. కాని నోరు జారిపోయినది. కామేశ్వరమ్మ ఈ

సంగతి [illegible] చెప్పెనని [illegible]. కాని ఆమె గుండెలలో [illegible] [illegible]. [illegible] చేయుటకు ఆమెకు తోచుటలేదు. [illegible] చెప్పక దాచెనని మగనిపై మనస్సులో [illegible]. [illegible] కమలపై అసహ్యముగాని, కోపము [illegible], [illegible]. కాని కేవల మొక వింత సంగతిని జెప్ప [illegible] [illegible] యొక్క [illegible] లతను జర్చించుటకు సమ [illegible] కోరికినది. [illegible] స్త్రీ చెడిపోయిన దని చెప్పుట కెంత [illegible] కోరికినది! ఆమె ఈ సంతోషమును తన మనస్సు [illegible] కు [illegible] గముద్చుకొనలేకపోయినది. ఇది అసంభవము. [illegible]ప్పటికి ఎట్లో ఆమె మనస్సును బిగపట్టుకొనెను. ఒకరోజున పాపయ్యసిద్ధాంతి భార్య కనకమ్మ వీరింటికి వచ్చి కామేశ్వరమ్మతో, "అక్కా! ఈరోజున ఏకాదశికదా? గోదావరిస్నానమునకు వచ్చె దవా!" యని అడిగెను. కామేశ్వరమ్మకు కనకమ్మకు చాల స్నేహము.

కామే — రావలెననే ఉన్నది. మా గుమ్మములో ఒక యమదూత దాపరించినాడు. అందుచే నెక్కడకు వెళ్లడానికి వీలులేకుండా యున్నది.

కన — అక్కా! ఇతని సంగతి నీతో ఏం చెప్పను, చెప్పుకోడానికి సిగ్గు. మా మొగవాళ్ళే వింటే బుర్ర బద్దల కొట్టేవాళ్ళే. నిన్న మా పెద్దపిల్లవద్ద ఏం కూనిరాగాలు తీశాడో ఈ వాళ ప్రొద్దుటే వాళ్ళిద్దరు నవ్వుతూ మాట్లాడుతూ ఉండగా చూశాను. అక్కా! నీదగ్గర దాపరిక మెందుకు? ఏమైనా కొంపమునిగితే గంగలో దిగవలసినదే. ఇతని కొచ్చిన ఏళ్లెవరికి వచ్చాయి? కొంచమైనా సిగ్గూ లజ్జా లేదు. మాపిల్ల మీ కమలకన్న ఒకటిరెండేండ్లేకదా పెద్ద. తన కూతురి లాంటిదానితో ఆలా హాస్యాలాడవచ్చునా? ఆతని కామాత్రమేనా బుద్ధి ఉండవద్దూ? సిద్ధాంతిగారు వింటే ఆతని నెత్తురు కళ్ళచూడండే

విడిచిపెట్టరు. నీతో కనక చెప్పుతున్నాను. అతనిని చాటుగా పిలచి నాలుగు చీవాట్లు పెట్టి బోధపరచి చెప్పు.

ఇక కామేశ్వరమ్మ నిలువలేకపోయినది. ఆమె కమల సంగతంతయు వన్నెలు చిన్నెలు పెట్టి కనకమ్మతో చెప్పివేసెను. ఇతరులు మనతో తమ రహస్యములను చెప్పినప్పుడు మనము కూడా వారి వద్ద ఏ రహస్యమును దాపజాలము.

మరునాడు పాపయ్యసిద్ధాంతి తన కొమార్తెను అత్తవారింటికి పంపివేసి, నరసింహారావుపై తన కసిని వెలార్గైనను తీర్చుకొనుటకు నిశ్చయించెను.

3

మోహనుని వివాహ మా మరునాడే. విష్ణువర్ధనమునుండి పెండ్లివారు వైభవముతో రామవరమునకు తరలివెళ్ళిరి. విష్ణువర్ధనమునుండి రామవరమునకు పదిక్రోసుల దూరము కలదు. మధ్య గోదావరి దాటవలెను. పెండ్లివారందరును పడవలపై నెక్కిరి. కాని, పడవవారికిని బేర మెంతకును కుదిరినది కాదు. గోపాలశాస్త్రి వారిమీద చికాకు పడుచు కేకలు వేయసాగెను. కృష్ణశర్మ ఆ దరిద్రపు పడవవారిని జూచి జాలిపడి వారికి లాభముగా నుండునట్లు బేరమును కుదిర్చి అన్నగారిని సమాధానపరచెను. ఈ పెండ్లివా రందరును రామవరము చేరునరికి మధ్యాహ్నమైనది. శాస్త్రిగారి గుమాస్తా లదివరకే వెళ్ళి విడిదిలో నన్ని సదుపాయములుచేసి పందిళ్ళుపాకలు వేయించి సిద్ధముగా నుండిరి. ఈ సరంజామంతయు జూచి పెండ్లివారు మేళములు మొదలైనవాటితో గొప్పగా తరలివచ్చుచున్నా రని యూరిలో పెద్ద పుకారుగా నుండెను. ఆ రాత్రియే లగ్నము. పెండ్లి కు బ్యాండుమేళముతోను గ్యాసులైట్లుతోను చిత్రవిచిత్రములైన బాణా

... గొప్పగా ఊరేగి లగ్నమునకు వచ్చిరి. లాంఛనము లన్నియు జరిగిన తర్వాత వధూవరులకు మంగళస్నానములు చేయించి పీటలమీద కూర్చుండబెట్టిరి. రామనాథము నడుమునకు ... వస్త్రము ...చుకొని యొక్కరికి తగ్గకుండ తిరుగుచు, పెండ్లి వారికి పెండ్లికొడుకు ... పెద్దమనుష్యులను మర్యాదచేసి పంది ... కూర్చుండబెట్టుచుండెను. స్త్రీలు మంగళగీతములను పాడు చుండిరి. పెండ్లిలో కొందరు యువకులు ఆ స్త్రీలలో నెవరు సౌందర్య వతులో యని ఓరచూపుల చూడసాగిరి. స్త్రీలు వారిలో వారు చెప్పుకొనుచు వచ్చిన వారిలో పెండ్లికొడుకున కెవ రెటువంటి చుట్ట ములో వారిలో వారు చెప్పుకొనుచు గుసగుసలాడుచుండిరి. వీధిలో బ్యాండుమేళము వాగుచుండెను. పురోహితులు గొంతుకలు బొంగురు పోవునట్లు మంత్రములు చదువుచుండిరి. చిన్నపిల్లలు తమ యీడు వారితో నాడుకొనుచు చేసిన పిండివంటలను తెచ్చుకొని తినుచు, పెద్దవాళ్ళ కాళ్ళలో పడుచు అల్లరి చేయుచుండిరి. నిద్రవేళ యగుట వలన చంటిపిల్లలు తల్లులకొరకు కేడ్చుచుండిరి. ఈవిధముగా నొకరి మాట నొకరికి వినపడకుండ పెండ్లివారిల్లు అతిసందడిగా నుండెను.

కామేశ్వరమ్మ మాత్రము చిన్నబోయి విచారముగా నుండెను. ఆమె తనలో "ఈ సంబంధము మా కాంతాని కైన నెంత బాగుం డును ?" అని యనుకొనుచుండెను. వారిలో వియ్యంకు డెవ్వడో తెలిసికొనుటకు కనకమ్మ ఆతృతపడుచుండెను. నరసింహారావు అల్లు నకు కాళ్లు కడుగుచుండెను. పళ్లెములో నెన్ని రూపాయ లున్నవో యని గోపాలశాస్త్రి పరికించి చూచుచుండెను. పెరటిపందిరిలో బ్రాహ్మణులు గాడిలమీద వండుచుండిరి. పిల్లలు నౌకర్లు భోజన ములు చేయుచుండిరి. గోపాలశాస్త్రి పెండ్లిపీట కెదురుగా ఠీవిగా కూర్చుని యుండెను. ఒకవైపు కుప్పయ్యశాస్త్రిగారు వీణమీద

[illegible] చేయుచుండిరి. [illegible] [illegible] చుండిరి. నాటకము [illegible] [illegible] కనుకనులాడుచుండిరి. ప్రతివాడును [illegible] చుండెను. [illegible] "[illegible]? [illegible]? [illegible] వాళ్ళలాగ [illegible] చేసి [illegible] గొప్ప [illegible] సంగతి." అని ఆక్షేపణగా ఎవరికి తోచినట్లు వారనసాగిరి. క్రమముగా నీమాటలు శాస్త్రి చెవులలో కూడ పడెను. అతడీ నిందను భరింపలేక తమ్ము నిక్కై చిరాకుపడుచుండెను. శర్మ యీ నిందావాక్యములు విని అన్న గారి [illegible] భయపడుచుండెను.

ఇంతలో కొందరు పోకిరీవాళ్ళు పందిరిపై రాళ్లు రువ్వుటకు ప్రారంభించిరి. వైద్యనాథము నలుగురను తీసుకొని ఆ తుంటరులను బెదరించుటకు పరుగెత్తెను. ఆ పందిరిలో కొందరా తుంటరులను తిట్టనాగిరి. అటు పరుగెత్తువారు ఇటు పరుగెత్తువారు కొట్టువారు తిట్టువారు కలిసి పందిరిలో నంతయు అతి గడబిడగా నుండెను.

ఇంతలో నకస్మాత్తుగా నొక దీర్ఘ కాయుడు తలనిండ జడలతోను, ఒంటినిండ భస్మముతోను, చేతియందు త్రిశూలముతోను సాక్షాత్ శివునివలె నక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యెను. అతని కండ్లు మంటలవలె ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. ముఖ మొక విధమైన తేజస్సుతో ప్రకాశించు చుండెను. ఈతని రాకవలన పందిరియంతయు నొక్కసారి నిశ్శబ్దమై పోయెను. అక్కడ నున్నవారందరు నీ మహాత్ము డెవ్వడో, ఎక్కడి నుండి వచ్చెనో యని విస్మయపడసాగిరి.

సాధువు త్రిశూలమును పైకెత్తి తిరస్కారస్వరములో "ఆహా! ఎంతవిచారకరము! సానిమేళము లేకపోవుటవలన నీ మహానుభావు

లందరికి నిరుత్సాహముగా నున్నదికాబోలు? ఏమీ! కల్యాణిరాగము మీకు రుచించుట లేదా? ఒకరికిని చెవులున్నట్లు కనపడదు. అందరునుకూడ వేశ్యలకొరకే తహతహపడుచున్నారు. 'వేశ్యను చూపెదవా? మద్యమాంసములెక్కడ దొరుకునా? యన్నట్లున్నది మీ వైఖరి? పదండి. నేను నాట్యమును చూపెదను. దేవతానాట్యమును జూచెదరా! చూడండి చెట్లమీదనుండి చంద్రకిరణము లెంతబాగనుగా నాట్యము చేయుచున్నవో? అటు చూడండి. చెరువులోని కమలములయందు నీటిబిందువు లెట్లు నాట్యముచేయుచున్నవో? అటు చూడండి. అడవులయందు నెమళ్లు తమ బాగైన పింఛములను విప్పి యెంత అందముగా నాట్యము చేయుచున్నవో? ఏమీ! ఈ దేవతానాట్యము మీ కింపుగా లేదా? సరే. పదవండి. పిశాచాదులయొక్క నాట్యము జూపెదను. మీ పొరుగున నున్న దరిద్రులగు రహితులు జమీందారులచేత చెప్పుదెబ్బలు తిని యెట్లు నాట్యమాడుచున్నారో? మీ దరిద్ర నారదులయొక్క అనాథబాలులు ఆకలికి తాళజాలక ఎట్లు నాట్యమాడుచున్నారో? మీ యింటియందు చూడండి. మీ వితంతు సోదరీలయొక్క కండ్లయందు శోకముతో కూడిన నీటిబిందువు లెట్లు నాట్యమాడుచున్నవో? ఈ నాట్యము జూచుటకుకూడ మీ కిష్టములేదా? ఐతే మీ మనస్సు నొక్కసారి పరికించి చూడండి. కపటము, మోసము, దౌర్జన్యము లెట్లు నాట్య మాడుచున్నవో!

ఈ ప్రపంచమంతయు నృత్యశాలయే. దీనియందు మనుష్యులు వారి వారి స్థితికి తగిన నాట్యమాడుచున్నారు. ఏమీ, ఈ నాట్యము జూచుటకు మీకు కండ్లులేవా? రండి శంకరునియొక్క తాండవ నృత్యము జూపెదను. కాని, అయ్యో! ఆ నృత్యము జూచుటకు మీకు యోగ్యతలేదే. మీవంటి కామాతురుల కటువంటి నాట్యముజూచి యానందించుట కదృష్ట మెక్కడ? హా! మూర్తీభవించిన యజ్ఞాన

లారా! నాట్యము పేరెత్తుటకు మీకు సిగ్గులేదా? మీరు బాగుపడ దలచిన యీ దురాచారములను మాన్పు మానుడు. విషయవాంఛ లను విడిచిపెట్టుడు. వేశ్యాప్రేమను త్యజింపుడు. అని ఘోషించెను. అక్కడి వారందరు నిర్ఘాంతపోయి మహాత్ముని యొక్క ఉన్మత్తవాక్య ములను శ్రద్ధతో వినుచుండిరి. ఇంతలో ఆ సాధు యదృశ్యుడయ్యెను. ఎదురుగా నున్న మామిడితోపునుండి యింకను ఆ మధురగానము వినబడుచునే యుండెను. రాత్రియందు చింతాకూపమైన నొక నిద్రా సాగరమునం దెట్లు విలీనమై పోవునో ఆ విధముగానె క్రమక్రమముగా అంధకారమునందు ఆ గానము కూడ విలీనమై పోయెను. ఆ సాధువు యొక్క ఆకస్మికాగమనము, అతని తేజస్స్వరూపము, ఆ యాజ్ఞాకోప దేశము ప్రజలలో నొకవిధమైన భయాందోళనలను కలిగించెను. పెండ్లికి వచ్చినవారిలో కొందరు నిష్కారణముగా నిక్కడకు వచ్చితిమని పశ్చాత్తాప పడుచు తమ తమయిండ్లదారిని బట్టిరి. కొందరు సత్పు రుషు లా మహాత్మునివెనుక పరుగెత్తిరి. కాని, యాతడు వారి కెక్క డను కనుబడలేదు.

౪

గోపాలశాస్త్రి పందిరిలో మధ్యను పెట్టె దగ్గర పెట్టుకొని కూర్చుం డెను. గుమాస్తాలు లగ్నమునకు కావలసిన మధుపర్కములు, పసుపు కుంకుమ పండ్లు మొదలైనవి పళ్ళెములలో సర్దుచుండిరి. శర్మ అన్న ప్రక్కనే కూర్చుండి ఆయన పురమాయించు పనుల గుమాస్తాలచే చేయించుచుండెను. శాస్త్రి పెండ్లికుమార్తెకు పెట్టు నగలను, దక్షిణాల కివ్వవలసిన సొమ్మును లెక్క జూచుచుండెను. ఇంతలో వైద్యనాథము గోపాలశాస్త్రివద్ద కొగుర్చుకొనుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చి "అయ్యా! చాలా అనర్థము వచ్చినది. మనము తిన్నగా మంచి చెడ్డలు తెలుసు

[illegible]

గో-శా — [illegible]

వైద్య — [illegible]

గో-శా — [illegible]

వైద్య — [illegible] కాని, [illegible] తండ్రి మొన్ననే జెయిలునుండి వచ్చినాడట. [illegible] వేశ్యతో [illegible] బజారువీధిలో [illegible] వేశ్య [illegible]!

ఈ మాటలు [illegible] గోపాలశాస్త్రికి [illegible] ల్లయ్యెను. ఆతడు [illegible] చూచుచు, "ఈ సంగతులు చెప్పినవాడు వీరి విరోధి కాడుకదా! [illegible]లకు విఘాతములు కలిగించుట కిటు వంటి అబద్ధములు, అపవాదములు కిట్టనివారు పుట్టించుచుండుట మామూలు నున్నుండీ!"

శర్మ — ఔను. అలాగే ఐ వుంటుంది.

వైద్య — ఈ చెప్పిన యాతడు పిరి ముఖముముందే యీసంగతు లన్నీ నిశ్చయముగా చెప్పగలనని యంటున్నాడు.

గో-శా — మొదట నే పిల్ల రామనాథం కూతురనుకున్నాను.

వైద్య — కాదు. యీపిల్లయాతని మేనకోడలు మీకు జ్ఞాపక మున్నదో, లేదో! ఇదివరకొక పోలీసు యినస్పెక్టరుమీద పెద్ద కేసైంది. ఆ యినస్పెక్టరే యీపిల్లతండ్రి. ఈతడు జెయిలునుండి విడుదలై రెండుమూడు నెలలు మాత్రమే ఐంది.

గోపాలశాస్త్రి తలపట్టుకొని మతిలేనట్టు "అమ్మో దేవుడా!

మహాప్రభో [illegible] యెక్కడకు [illegible] ?"

శర్మ— ఐతే, యిప్పుడు రామనాథంగారికి [illegible]

ఇంటిలో రామనాథమే [illegible]

[illegible]. అతనికి [illegible] శాస్త్రి [illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible]

[illegible] రామనాథము [illegible],

చేతులు [illegible] "శాస్త్రిగారూ, నావల్ల యేమపరాధము [illegible]"

గో-శా — నువ్వు చేసిన పనికి [illegible] లేదు.

[illegible] చెల్లెలను మాకంటగట్టి [illegible]

చేయ [illegible]! ఇంకా [illegible]

ధము చేసితినని యడుగుచున్నావు ?

రామ —(దగ్గుత్తికతో) శత్రువులు, మిత్రులు అందరకు ఉంటారా. ఎవరైనను కిట్టనివారు అపవాదలు పుట్టించిన మీరంతటివారు నమ్మ వచ్చునా ? ఈ సంగతులెవరు చెప్పితిరో వారిని నా యెదుటనే పిలిపించి చెప్పమనండి.

శర్మ — ఔను. అది బాగుంది. అయ్యా వైద్యనాథంగారు ! ఆ చెప్పిన మనిషెవరో వేగిరం పిలిపించండి.

గో-శా — (తమ్ముని వైపు కోపముతో జూచుచు) నువ్వెందుకు మధ్య నడ్డంగా వస్తావు ? (రామనాథంతో) మీశత్రువువే యీసంగతి చెప్పి యుండవచ్చును. ఐనా యీసంగతి నిజమో ? అబద్ధమో ? ముందు మీరు చెప్పండి.

రామ — ఏసంగతి ?

గో-శా — ఇదేను. కళ్యాణపురపు వేశ్య కమలాభాయి పెండ్లి కుమార్తెకు ఖాసా అక్క అవునా ? కాదా ? అన్న సంగతేను.

రామనాథము ముఖము వెలవెల బారెను. అతడు సిగ్గుచే తల వంచుకొని కళ్లు నేలవేయుచు, "శాస్త్రిగారు......" అనిమాత్రమే యనెను. కాని మరి యేమియు నోటనుండి వచ్చినది కాదు.

గో- శా - (గర్జించుచు) స్పష్టముగా నెందుకు చెప్పవు? ఈసంగతి నిజమా? లేక అబద్ధమా?

రామనాథుడు మోచేతితో యత్నించినను, "అయ్యా!" అనుటకు తప్ప మరి ఒకమాట ఆతనినోటినుండి వచ్చుటలేదు.

ఇప్పుడు గోపాలశాస్త్రి సందేహమంతయు పూర్తిగా తీరిపోయి నది. క్రోధాగ్ని రగిలిపోవుచుండెను. కండ్లవెంట నిప్పులు రాలు చుండెను. ఒడలు గడగడ వడక నారంభించెను. ఆతడు రామనాథము వైపు తీక్షణముగా జూచుచు, "ఇక బ్రతుకుమీద ఆశయున్న యెడల నాకళ్ళయెదుటనుండి లేచిపో, ఛీ! నీచుడా! దగుల్‌బాజీ! ఇంత మోసమా? నలుగురిలో తిరుగుదమనని తలయెత్తుకుని యేలాగు తిరుగు చున్నావు? ఛీ చండాలుడా! నీయింట్లో పచ్చిమంచినీళ్ళయినను త్రాగను. నీపిల్లను నీమెడకే కట్టుకో."

అల్లు కేకలు వేయుచు పీటలమీద కూర్చున్న మోహనుని రెక్క పట్టుకుని లేవనెత్తి విడిదికి తీసుకొనిపోయెను. అతని వెనుకే తక్కిన మొగపెండ్లివారు స్త్రీపురుషులందరు వెళ్ళిపోయిరి. వాళ్లు వెళ్ళిన తర్వాత రామనాథము శర్మచెయ్యి పట్టుకొని "బాబు గారు! ఏలాగైనను అన్నగారిని మీరే సమాధానపెట్టాలి, లేక పోతే యిక నేను నలుగురిలో తలయెత్తుకుని తిరగలేను. కమల సంగతి మీకెరిగే యుండును. ఆదౌర్భాగ్యురాలే మాకుటుంబము నకు కళంకము తెచ్చిపెట్టినది. దైవేచ్ఛ అలాగున్నది. అకప్పబడ్డ వన్నియు త్రవ్విన నేమిలాభము? నేనీసంగతి దాచక యేలాగుబయలు పెట్టగలనో తమరే శలవియ్యండి. ఇప్పుడీ పిల్లకు పెళ్ళిచేయక

తప్పదు. అందువలన నాకీర్తి హానిగాదే యేమోయనుకొంటిని. మీతో నిజము చెప్పుచున్నాను. మూడునాలుగుమాసముల క్రిందటనే నాకీసంగతి తెలిసినది.

శర్మ — (విచారముతో) ఈసంగతి అప్పుడే చెప్పినయెడల ఏయల్లరి యాటంకము లేకుండ వివాహము జరిగిపోయి యుండును. ఐనా మీ శలవు ప్రకారము మిష్టరుశేషయ్యగారిని సమాధానపర చుటకు ప్రయత్నించెదను. కాని ఆయన ఒప్పుకొనబోరని మాత్రము నాకు నమ్మకంలేదు.

గోపాలశాస్త్రి పిడిదిలో నొక్కిన్ని గుమస్తాలును నానారంతయు సర్ది ప్రయాణమునకు త్వరగా సిద్ధము కమ్మని పెద్దగొంతుకతో కేకలు వేయుచుండెను. మోహనునితో సీసంగ తండ్రియు జెప్పుట వలన ఆతడుకూడా తనబట్టలను సర్దుకొనుచుండెను. జానికమ్మ ఒక మూల పెండ్లివారిని తిట్టుచు కంట్లు తుడుచుకొనుచు, నొఖర్లమీద కేకలు వేయుచు నానాగడబిడ చేయుచుండెను. సుభద్రమ్మ మొగ మింత చేసుకొని మతిపోయిన ట్లొకమూల నిలువబడెను.

ఇంతలో కృష్ణశర్మవచ్చి వినయముతో, "అన్నయ్యా! తొందర పడకండి. కొంచెము ముందువెనుక లాలోచించి మరీ పనిచెయ్యవలెను. మోసమే జరిగిపోయినది కాని యీవిధముగా తిరిగి వెళ్ళిపోతే . నలు గురిలో మరింత నగుబాట్లు కావా?"

మోహనుడు పినతండ్రివైపు హేళనగాను, గోపాలశాస్త్రి వైపు దీనముగాను చూడసాగెను.

• శర్మ — మరి ముగ్గురు నలుగురిని కనుక్కొని వారేమంటారో చూద్దాం.

గో. శా — ఏమంటున్నావు? ఎరిగెరిగి త్రాచుపామును మెడకు చుట్టుకోమన్నావా?

కృ. — [illegible] శాస్త్రైనా [illegible].

గో. శా — [illegible]. [illegible] కష్టసుఖాలు మంచిచెడ్డలు [illegible] చేయించు. ఎల్లకాలం [illegible].

కృ. — [illegible] కొంచెం ఆలోచించుడి. [illegible] [illegible]?

గో. శా — [illegible], [illegible] వట్టిపిచ్చివాడివిలాగున్నావు. మరి [illegible] [illegible]. రేపేదేనా చెడ్డపేరువస్తే కట్నాని [illegible] అంటావు. ఇటువంటి వ్యవహారములలో నీప్లీడరీ యుక్తులు [illegible].

కృ. — ([illegible] జూచుచు) నేను మీయాజ్ఞను ధిక్కరింప జాలను. కాని [illegible] క్షేమమగునో యని విచారముగా నున్నది.

గో. శా — [illegible] నాకు కోపము తెప్పించు [illegible] తెచ్చి పెట్టానా? ఆపిల్ల అదృష్టం [illegible]. దానితో నాకేమీ ప్రసక్తి లేదు.

కృ. — ([illegible]) [illegible] కమల [illegible] లేమియు లేవుట. [illegible] [illegible]రించినారట.

గో. శా — నాకు కోపం తెప్పించ వద్దని యిదివరకే చెప్పినాను. నాతో యిలాంటి మాటలు చెప్పటకు సిగ్గులేదా? గొప్పసంస్కర్తవు బయలు దేరావు. నానిదాని చెల్లెలిని నాకొడుక్కి చేసుకోమంటావా? ఛీ ఛీ, నీబుద్ధి బుగ్గైనట్లున్నది. నీకు మతిలేదా?

కృష్ణశర్మ సిగ్గుతో తలవంచుకొనెను. ఆతడు తనలో, "అన్నయ్య చెప్పినట్లు చెయ్యక తప్పదు." అని యనుకొన్నను ఆపిల్లసంగతి తలచు కొన్నను మనస్సొండ బట్టినదికాదు. మరియొకసారి ప్రయత్నించి చూచెదనని సాహసముతో, "కమలాభాయి యిప్పుడావృత్తిని మాని

పథ చాత్రవాసములో చేరెదను.”

కృష్ణశాస్త్రి యిల వచ్చుకొనెనో యీ మాటలను చెప్పుచుండెను. అన్న వైపు కన్నెత్తిజూచుట కాలేక నలువలు చేయుచుండెను. ఈ మాటలాడుచునే యుండెడి యన్న గోపాలశాస్త్రి పట్టి కోపము బట్టజాలక తమ్ముని ఒక్క దెబ్బ వేసి పెడచేతఁ దోసివేసెను. కృష్ణశాస్త్రి వచ్చు దుఃఖము గొనుచు నెమ్మదిగా లేచి చూడగా గోపాలశాస్త్రి కోపమున గడ గడ వణకుచుండెను. శాస్త్రికి తన అన్నచేత యిట్టు వంటి దెబ్బలు తినుటకిదియే మొదటి పర్యాయము. బాల్యావస్థయం దెంత పెంకితనము చేసినను శాస్త్రి తమ్ముని పల్లెత్తు మాటయైనను అనలేదు. శాస్త్రి చిన్న పిల్లవానివలె వెక్కివెక్కి కన్నీరు కార్చసాగెను. ఆతని మనస్సునందు క్రోధము లేదు. కాని తనయంత ప్రేమించు అన్నగారికింత కోపము తెప్పించితినికదా ? యని ఆతనికి దుఃఖముగా నుండెను. ఇది నిజముగా హృదయమునందు మండుచున్న అగ్నిజ్వాల. ఇది లజ్జావమానముల యొక్కయు, ఆత్మవిచారము యొక్కయు ప్రత్యక్షస్వరూపము. హృదయమునందు మండుచున్న శోక సాగరము యొక్క కెరటము. మోహన నొక్కడాతని పినతండ్రిని లేవనెత్తి తండ్రివైపు జూచుచు. “మీకు వెఱ్ఱెత్తినదా యేమిటి ?” యని కోపముతో ననెను.

ఇంతలో సలుగురు అక్కడచేరి “సంగతేమిటి ? ఎందుకు తిరిగి వెళ్లిపోవుటకు ప్రయాణమగుచున్నారు ? రెండు వంశముల మర్యాదా నిలువబడేటట్టు మరీ ఆలోచించండి. ఇప్పుడిద్దరి మర్యాదా ఒక్కటే ! ఇచ్చి పుచ్చుకొనుటలో యేమైన పొరబాట్లున్న మీరు సహించవలెను. దేవుని దయవల్ల మీ కేమీ కొదువ లేదుకదా ? వీరిచ్చున దేపాటి ? అది మీకొక లక్ష్యమా?” ఈ మాటలకు గోపాలశాస్త్రి యేమియు జవాబు చెప్పలేదు.

[illegible] సంగతేమనియని ఒకరినొకరు [illegible] ముఖములలో [illegible] వంతకంత [illegible] విడిదెలోనికి [illegible] రామనాథముతో, "అయ్యా! పెండ్లి వారు [illegible] వెళ్ళిపోవుటకు కారణమేమి?" అని అడుగసాగిరి. రామ నాథుడు [illegible] వెళ్ళిపోవుచుండిరి. వారందరు శాస్త్రి [illegible] "అయ్యా! మావల్ల నేమి యపరాధము వచ్చినదో [illegible] చెప్పుకొనెదము. కాని మీరిట్లు తిరిగి వెళ్ళిపోవుట న్యాయము కాదు. మాకు బంధువులలోను, స్నేహి తులలోను చాల తలవంపు లైపోవును" అని ప్రార్థింపసాగిరి.

గో - శా - మీరు రామనాథమునే అడుగండి. అతడే మీకు తగిన జవాబు చెప్పును. అని మాత్రమే వారికి జవాబు చెప్పుచుండెను.

నరసింహారావు పెండ్లికుమారుని జూచినప్పటినుండియు సంతోష ముతో పొంగిపోవుచుండెను. ముహూర్తము దగ్గర పడుచున్నదనియు, పెండ్లివారెందుకని వెళ్ళిపోయిరో యనియు అతడనుకొనుచుండగా నింతలో కొందరు పరుగెత్తుకొని వచ్చి ఆయనకీసంగతంతయు జెప్పిరి. అతడు వారితో, "పెండ్లివారెందుకు తిరిగి వెళ్ళిపోవుచున్నారు? రామనాథ మేమైనను జగడము తెచ్చి పెట్టినాడా?" అని యాతృతతో నడిగెను. "రామనాథముగారు కూడ నక్కడనే యున్నారు. ఆయన పెండ్లివారిని బ్రతిమాలుచున్నారు. అంతకన్న మాకేమియు తెలి యదు" అని వారు బదులు చెప్పిరి.

నరసింహారావు ఎగర్చుకొనుచు విడిదెకు పరుగెత్తెను. త్రోవలో నాతడు తనసహచరులతో, "ఇది పిల్లల బొమ్మలాట అనుకొన్నారు కాబోలు? ఇది బొమ్మలపెండ్లి కాదు. సంబంధమిష్టము లేకపోయిన పెండ్లి కెందుకు తరలి రావలెను? చూస్తాను వీరేలాగున తిరిగి వెళ్ళి

పోతారో? నెత్తురు ప్రవహింప జేసెదను. నా [illegible] [illegible]. కాని నామజా వీరికి చూపనిదే విడిచిపెట్టను." అని చెప్పుచు [illegible], గర్జిత స్వరముతో, "గోపాలశాస్త్రిగారెక్కడ నున్నారు! అయ్యా! తమరొక్కసారి పైకిదయచేయించండి." అని గట్టిగా పిలిచెను.

గోపాలశాస్త్రి యీగర్జనను విని పైకివచ్చి [illegible]ముతో "అయ్యా! యేమి చెప్పదలచుకొన్నారో చెప్పండి" అని ప్రశ్నించెను.

నర — తమరెందుకు తిరిగి వెళ్ళిపోవుచున్నారు?

గో-శా — మా యిష్టం. మేము వెళ్ళిపోవుచున్నాము! మాకీ సంబంధం ఇష్టంలేదు.

నర — ఈ వివాహం జరుగక తప్పదు. మీరు కోరినచ్చి వివాహము పూర్తికాకుండా ఏలాగు తిరిగి వెళ్ళిపోగలరు?

గో-శా — మీరేమిచేస్తే చెయ్యండి. కాని మేమీ సంబంధం చేసుకోము.

నర — ఐతే, దీనికి కారణ మేమిటి?

గో-శా — కారణ మేమిటో మీకు తెలియదా?

నర — తెలిసినట్లైన మిమ్ముల నెందుకడుగుతాను?

గో-శా — ఐతే, రామనాథంగారి నడగండి తెలుస్తుంది.

నర — నేను మిమ్మలినే యడుగుచున్నాను కనుక మీరే చెప్పండి.

గో-శా — ఎందుకు గుట్టు బయలు పెట్టమనెదరు? మిమ్ములను సిగ్గుపరచుట నాకిష్టములేదు.

నర — సరే. బోధపడినది. నేను జైలునుండి వచ్చినానని కాబోలు. దానికిదియా శిక్ష? మీన్యాయము చాలా బాగున్నది.

గో-శా — ఈయొక కారణమువల్ల మేము తిరిగివెళ్ళిపోవడంలేదు.

నర — ఐతే, రామనాథం కట్నమిచ్చుటలో మీకేమైన లోపము చేసినాడా?

[illegible]

[illegible] ?

[illegible] ?

[illegible] వెళ్ళిపోవ [illegible] చున్నారు [illegible]

[illegible] మేముకూడ చచ్చిపోయినా సరే [illegible] పోగొట్టుకొనుటకు మేమిక [illegible].

నర — ఐతే, [illegible] ?

గో-శా — [illegible]

నర — [illegible] ప్రమాణ [illegible] ?

గో-శా — [illegible]

నర — ఐతే, [illegible] నీకెందుకు సందేహం?

గో-శా — సరే, వినండి. తర్వాత నన్ను మాత్రం దూషించకండి. మీ పెద్దకూతురు కమలాభాయి అనగా యీయాళ్ల స్వంతఅక్క చెడి పోయినది. మీ కిష్టమైన కళ్యాణపురిపు నాచివీథికి పోయి చూడండి.

నరసింహారావు అపనమ్మకముతో, “ఇది నట్టి యబద్ధము” అని అనెను. కాని ఒక్క క్షణములో తాను రామనాథమును కమల చిరునామా యడుగగా అతడు చెప్పకుండ తప్పించు కొనుటయు, క్షణక్షణమునకు కామేశ్వరమ్మ మర్మభేదకములైన మాటలతో దన్ను దెప్పుచుండుటయు, ఆతనికి జ్ఞాపకమునకు వచ్చి, యీసంగతి నిజమేయని తోచెను. అప్పుడు సిగ్గుచేత ఆతనితల వంగిపోయెను. ఈ అవమానమును భరింపలేక ఆతడు తెలివితప్పి క్రింద పడిపోయెను. ఇరుపక్షములవారు వందలకొలది అక్కడ చేరిరి. వారందరుకూడ

ప్రమాన్నపడి అక్కడే నిలువబడిపోయిరి. కాని ఒక్కరైనను [illegible] నోరు మెదపుటకు సాహసింపలేక పోయిరి.

అర్ధరాత్రి కాగానే యొగస్త్రీవారందరు తిరిగి వెళ్ళిపోయిరి. ప్రొద్దుటినుండియు తను సందడించుచున్న విశదె అంధకార బంధకము నిర్మూలముగా నుండెను

౫

నారాయణదాసు కమలను వితంతుశరణాలయమునందు ప్రచ్ఛన్నముగా నుంచెను. కార్యనిర్వాహక సభ్యుల కొక్కరికైనను, ఈసంగతిని తెలియనివ్వలేదు. ఆశ్రమవాసులతో సైతము కూడ వితంతువని చెప్పెను. కాని సూర్యారావువంటి రసికులవద్ద నీ రహస్య మెన్నో రోజులలో దాగలేదు. అతను ప్రయత్నముచేసి కమల దాసిని చిక్కించి, ఆమెవద్ద కమల ఆచోకీని కొంతవరకు లాగెను. ఈ సంగతిని తన మిత్రులకందరకును కూడ తెలియజేసెను.

ఆ మరునాటినుండియు వారి కృపాదృష్టులు ఆశ్రమమునైపు ప్రసరింపసాగెను. బలభద్రరావునాయుడు, సుబ్బయ్యసెట్టి, సూర్యారావు మొదలైనవారు తరచుగ వచ్చుచుండిరి. ఈ మహానుభావుల కిప్పుడు ఆశ్రమముయొక్క శుభ్రతను గురించియు, సాధనముల సౌకర్యమును గురించియు ఆర్థికస్థితిని గురించియు, ఆశ్రమనిర్వాహణమును గురించియు నద్భుతమైన శ్రద్ధ కలిగెను. వీ రందరు రాత్రింబవళ్లు శరణాలయాభివృద్ధిని గురించియే ఆలోచించుచుండిరి.

నారాయణదా సిప్పుడు పెద్ద సందిగ్ధావస్థలో పడిపోయెను. ఒకప్పు డాతడు తనలో, "ఈ ఆశ్రమముయొక్క కార్యనిర్వాహకమునకు రాజీనామా ఇచ్చివేయుదునా? ఈ ఆశ్రమమంతా నాతోనే యున్నదా ఏమిటి? కమిటీయందు దీనిని నిర్వహింపకలిగినవా రెందరో యున్నారు,

వారికెట్లుచితముగ దోచిన నట్లే ఈ యాశ్రమమును నడిపించెదరు. నేను నాకన్నులతో నీ యత్యాచారములను జూడ నవసర ముండదు."

మరికొందఱొకప్రక్కనుండి, "ఈ దురాచారులను గట్టిగా చీవాట్లు పెట్టెదను. తరువాతనే సంగతులు ఆలోచింపవచ్చును." అని ఊహించు కొనుచుండెను.

కాని మనస్సు స్థిమితపరచుకొని ఆలోచించి, వీరి నందరను మంచి మాటలాడి పనులు చేయించుకొనుటయే యుత్తమమని ఆతనికి దోచెను. అవసరము వచ్చినప్పు డతడు విధిలేక వారితో మాట్లాడు చుండును. వారి ప్రస్తావనను ఉపేక్ష చేయుచు, మీారిక్కడకు తరచుగ వచ్చుచుండుట అమర్యాదగా నున్నదను భావమును చూచాయగ వారి కతడు తెలియచేయుచుండెను. కాని తమ అవసర మున్నప్పు డితరుల మందలింపుల నెట్టివారు లక్ష్యపెట్టరు. వారతిమర్యాదగ నటించుచు, ఆశ్రమాభివృద్ధిని కోరుచుండువారివలె పనిచేయుచుండుట వలన, ఆకపటమూర్తులవద్ద నారాయణదాసు బుద్ధి ఏమియు పనికి రాకుండెను. ఒకనాడుదయము నారాయణదాసీవిషయమై ఆలో చించుచు, ఆశ్రమమునందలి తన కచ్చేరిగదియందు కూర్చొని యుం డగా, ఆశ్రమగుమ్మమువద్ద నొక గుఱ్ఱపుబండి వచ్చి ఆగెను. సూర్యా రావు, రామశాస్త్రి దానినుండి దిగిరి. నారాయణదాసు వారిని జూచి నిర్ఘాంతపోయెను. ఇదివరకు వచ్చువారితోనే తంటాలు పడు చుండగా వీరు కూడ వచ్చి పడిరి. వీరిని గట్టిగా చీవాట్లు పెట్టి వెను కకు తరిమివేయవలెనని అనుకొనెను గాని, తొందరపడుట మంచిది కాదని తలచి వెనుకకు తగ్గెను.

సూర్యా — అయ్యా ! నారాయణదాసుగారు ! నమస్కారము. మీారు సుస్తీగానున్నట్టు కనబడుచున్నారే ?

రా. శా — పాపం పనితో నొక్కలాగు కొట్టుకొనిపోవుచున్నారు.

మీముఖం శుభ్రముగా వాడిపోయినది. ఫర్వాలేదుగదా! మాకు కూడా మీపుణ్యం కొంచం పంచండి. మీరేపని పురమాయించిన ఆపనిని చేతులు కట్టుకొని చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము. మాస్నేహితు డొకడు కొన్ని రకముల లేసుల నమూనాలు పంపమని వ్రాసినాడు. షాపులలో నట్టివి దొరకవు, నిక్కడ కొన్న మొదల ఆశ్రమమునకే ఆ లాభము కలుగునని తలచి, వచ్చినాను. దయచేసి ఇక్కడ తయారగుచున్న రకములను నాకు చూపించండి.

నారా — ఇక్కడివారు లేసుపనులు చేయడంలేదు.

సూర్యా — దయచేసి యొక్కసారి లోపలకువెళ్ళి కనుక్కోండి. ఇక్కడివారట్టి పనులు చేయగలరని నానమ్మకము. ఇప్పుడు మీరు పని తొందరలో నున్నారు కాబోలు? ఫరవాలేదు. మరియొకసారి వచ్చెదము. మీరు మీజీవితమును నీసత్కార్యముకొఱకు ధార పోయుచుండగా మరియొకసారి రావడమునకేనా మాకు కష్టం?

నారా — మీదయకు చాల సంతోషంగా ఉన్నది. కాని ఇటు వంటిపను లిక్కడ చేయకూడదని కమిటీవారు నిశ్చయపరచినారు. కనుక మీరు కోరిన వస్తువులను సమకూర్చ జాలనని చెప్పుటకు విచారముగా ఉన్నది.

ఇట్లుచెప్పిన నారాయణదాసు లేచి నిలువబడెను. ఇప్పుడీ యిద్దరు పెద్దమనుష్యులకు తిరిగి వెళ్లిపోవుటతప్ప మరియొక యుపాయము కనబడలేదు. వారిద్దరు తమలో నారాయణదాసును తిట్టుచు బండినెక్కిరి.

ఇంకనూ వారి బండిచప్పుడు వినబడుచునే యుండెను. ఇంతలో సుబ్బయ్యసెట్టి మోటారు వచ్చి ఆగెను. సెట్టి ఠీవితో బండిని దిగి, నారాయణదాసుతో షేక్ హేండుచేసి, "దాసుగారు! నాటకం విషయమై మీరేం ఉద్దేశించారు? శకుంతలనాటక మన్నిటికన్నా బాగా ఉంటుంది. దీనిని ఇంగ్లీషువారు తప్పక ఇష్టపడెదరు. తప్ప

కొంచెము ఇదే చేయించండి."

ఒకొక్కప్పుడు సంశయావస్థలో ఎంత ఆలోచించినను సరియైన సమాధానము తోచదు. "ఈ సెట్టిపీడ యేలాగున వదలించుకొనుట" యని ఎంత ఆలోచించినను నారాయణదాసున కుపాయము తోచ కుండెను. ఇట్లు తంటాలు పడుచుండగా అకస్మాత్తుగా అతని కొక యుపాయము తోచెను.

నారా — అయ్యో! సెట్టిగారు! ఈనాటక మాటలకు స్థిరపరుచు కొనెదము. చేసినమయమై పెద్దకలక్టరు నలహాను దీసికొంటిని. ఆతడీ నాటక మాటలకు శలవియ్యలేదు. రాజకీయములన్న మీరా రేమిఅర్థము చేసికొనుచున్నారో నాకేమియు బోధపడడంలేదు. మాటల సందర్భ ములో ఈరోజున దొరగారిని ఆశ్రమమునకు వార్షిక సహాయము చేయుమని అడుగగా నేను రాజకీయ విషయములందు సహాయము చేయ జాలనని ఆతడు చెప్పివేసెను. నే నాతని మాటలు విని, ఆశ్చర్యా పడి, మీరు ఆశ్రమమును ఏ యుద్దేశముచేత రాజకీయ సంస్థగా తలచుచున్నారని ప్రశ్నించితిని. నేను దీని కేమియు జవాబు చెప్ప జాలనని మాత్రము ఆయన జవాబు చెప్పెను.

ఈ మాటలను వినినతోడనే సుబ్బయ్యసెట్టి వెలవెల బోయెను.

సు-సె — ఐతే, దొరగారు ఈ యాశ్రమమును గూడ రాజకీయము గనే తలచుచున్నారా?

నారా — ఔనండీ! ఆయన ఈ మాట స్పష్టముగానే జెప్పివేసెను.

సు-సె — అతని యుద్దేశ మాలా యున్నప్పు డిక్కడకు వచ్చి పోవు వారని తప్పక కను పెట్టుచుండవచ్చును.

నారా — ఔనండి. కాక మరేమిటి? కాని దీనివల్ల మనకొచ్చిన భయమేమిటి? సంఘమునందు అభిమానము గలవారిట్టి మాటలకు భయపడెదరా?

గారు, నేను — లేదండీ. నేను సంఘూటియోధులలో కాదు నేను. నాకు తిలకుగారు కూడ పేరు తెలియనట్లుగా నటించి, వారిని కూడ తప్పు చేయించితినేను. వాకిటను ఎన్ని పేరు కలిగిన వారల్లు గడగడ వణికెను. సోదాకు మా ఇంటికి వచ్చి పోలీసు వారు చూచిరి. ఒక్క భగవద్గీత పుస్తకమైనను లేదు. ఎవరైనను ఏ పుస్తకము ఇచ్చినను అది పుస్తకము అలాగే దేవుని సాక్షిగా కిరోసినుతో దహించినాను. ప్రతివార్తాపత్రికలను కూడ పుల్లములతో కాల్చి మా యింటికి తేనివ్వను. శివాజీయొక్క పురాతనపటము ఒకటి మా గదియం దుండెను. దానిని కూడ తీసి పెట్టెలో దాచివేసితిని. అయ్యా! దయచేసి నాకు సెలవియ్యండి.

ఇట్లు చెప్పి సుబ్బయ్యసెట్టి మోటారుపైపు తొందరగా పోయెను. నారాయణదాసు తనలో, నవ్వుకొనుచుండెను. ఆతనికి మంచి యుపాయమే తోచినది. కాని దీనివలన ఎన్ని అబద్ధము లాడవలసి వచ్చెనో అను సంగతియే ఆతడు ఆలోచించలేదు. ఈ సేవాపరాయణుడు తన స్వంత విషయమే అబద్ధమాడుటయన్న క్రోశెడుదూరము పరుగెత్తును. కాని జాతీయకార్యమునందు అవసరము వచ్చినప్పుడు దీని సహాయమును పొందుటకు కొంచమైనను సంకోచింపడు.

సుబ్బయ్యసెట్టి వెళ్ళిపోవగనె చందారిజిస్టరు దీసి చందాను వసూలుజేయు నిమిత్తమై బయలుదేరుటకు ఆతడు లేచెను. కాని అతడింకను గదిలో నుండగనే బలభద్రరావునాయుడు మోటారు బైసికిల్ మీద వచ్చుచుండుట ఆతడు జూచెను. కోపముచే నారాయణదాసు వడలు మండిపోవుచుండెను. చేతిలోని రిజిష్టరును బల్లమీదకు విసరివేసి దెబ్బలాడుటకు సిద్ధమయ్యెను.

బలభద్రరావునాయుడు సైకిల్ దిగి నారాయణదాసుతో, "అయ్యా! నేను నిన్నను పంపిన మొక్కలు నాటించినారా? అవి ఏలాగున్నవో

జూచుటకై వచ్చాను. మా మాలీని పంపమంటే పంపుతాను. వాడు బాగా నాటగలడు.

నారా — (విచారముతో) లేదండి, మీ మాలీని బంప నవసరము లేదు. వాడా మొక్కల నిక్కడ నాటలేడు.

బ. నా — ఏమి? ఎందుకు నాటలేడు? మా మాలీవచ్చి తప్పకుండ అంతా సరిచెయ్యగలడు. ఈరోజునే నాటించండి. లేకపోతే మొక్కలు ఎండిపోతాయి.

నారా — ఎండినా సరే. పచ్చగా నున్ననరే. వాడుమాత్రం వాటి నిక్కడ నాటజాలడు.

బ. నా — నాటడానికి వీలులేకపోతే ముందు ఎందుకు చెప్పివేసినారు కారు? నే నెంతో ప్రయత్నంచేసి కలకత్తానుండి తెప్పించాను.

నారా — అవిగో వరండాలోనే పడియున్నాయి. మీతో ఇప్పుడు పట్టించుకు వెళ్ళండి.

బలభద్రరావునాయుడు శౌర్యముగల మనిషి. మామూలుగా చాల వినయ విధేయతగ నుండునుగాని ఎవరైనను కొంచెము నిర్లక్ష్యముగ మాట్లాడిన కోపముతో మండిపోవును. అతడు నిర్భయస్థుడు. వ్యవహారస్థుడు. ఈ కారణములవలన అత డన్న ప్రజలకు చాల గౌరవము. చాల విశ్వాసము. న్యాయము విషయమై ఆత డెన్నడును వెనుకంజ వేయడు. తన స్వార్థముకొరకు, సన్మానముకొరకు ప్రజలను హింసింపడు. డాక్టర్ శ్యామలరావునెడల ప్రజల కింతవిస్వాసము లేదు. నారాయణదాసుయొక్క ఈ నిర్లక్ష్యపు మాటలవలన ఆతనికి చాల కోపమువచ్చెను. కాని, దానిని పైకి కనబడనీయక అణచుకొని నారాయణదాసుతో, "ఈ రోజున మీరెందు కింత చీదరగనున్నారు?"

నారా — నాకు తియ్యని మాటలు చేతకావు.

బ. నా — తియ్యని మాటలాడడం చేతకాకపోయిన ఫరవాలేదు.

కఱ్ఱమాత్రం ఎత్తకండి.

నారా — నాకు నీతులు బోధపరచనక్కరలేదు.

బ. నా — నేను కూడ కార్యనిర్వాహకసభ్యులలో నొకడనని మీ కెరుగరా ?

నారా — ఆహా, తెలుసును.

బ. నా — నేను తలచిన - అధ్యక్షుడను కూడ కాగలను.

నారా — ఆఁ. సందేహ మేమి ?

బ. నా — నేను దేనికీ కూడ సహాయలోప మెప్పుడు చెయ్యలేదు.

నారా — ఈ పాతసంగతులన్నీ జ్ఞాపకము చేయనవసరమేమి?

బ-నా — నేను తలచిన ఈ యాశ్రమము ఒక్క నిముషములో పడిపోవును.

నారా — అది మాత్రము అసంభవము.

బ- నా — కార్యనిర్వాహక సభ్యు లందరు నా కనుసంజ్ఞలపై మెలగెదరు.

నారా — నిజమే కావచ్చు.

బ-నా — ఒక రోజులో దీని పేరుప్రతిష్ఠలు లేకుండ చేసి వేస్తాను.

నారా — అదిమాత్రం మీ తరంకాదు.

బ-నా — మీరు ఏ యాసరా జూచుకొని ఇంత గర్వపడుచున్నారు?

నారా — దేవుని ఆసరా జూచుకొని.

నాయుడు ఆశ్రమమువైపు కోపముతో జూచుచు సైకిలు నెక్కి వెళ్ళిపోయెను గాని అతని బెదరింపులను నారాయణదాసు కొంచమైనను లక్ష్యము చెయ్యలేదు. ఆశ్రమ విషయమై నాయుడు తక్కిన సభ్యులతో నేమియు జెప్పడని అతని నమ్మకము. వారితో నీ సంగతి జెప్పిన తన మర్యాదయే పోవునని అతని భయము. ఇంకను, తన గొప్పను నిలువబెట్టుకొనుటకు మెంబరులవద్ద ఆశ్రమమును పొగడును.

కాని, ఈ కోపాగ్ని మాత్రము ఎప్పటికైనను రగులక మానదు. అభిమానము, అవమానము నెప్పటికిని మరువదు. ఈ సంశయములు తోచినప్పటికి నారాయణదాసు మనస్సు కొంచమైనను చలింపలేదు. సరికదా తన కర్తవ్యమును సరిగా నెరవేర్చి గెలిచితినను సంతోషమును, ఈ విషయమై తా నెందుకింత విలంబము చేసితి నను పశ్చాత్తాపమును కలిగెను. ఈ సంతోషమును పట్టజాలక అతను ఉషారుగ పాట పాడసాగెను.

ఇంతలో కృష్ణశర్మ వచ్చుచుండుట అతడు జూచెను. అప్పుడే ఏడ్చి ఏడ్చి కన్నులు తుడుచుకొన్న స్థితిని ముఖమునందు విచారమును, నిరాశయు ప్రకటితము లగుచుండెను. నారాయణదాసు ముందునకు వచ్చి, శర్మను కౌగలించుకొని, "జబ్బుపడినారా? పోలిక పట్టలేకుండా అయిపోయినారు?"

కృ-శ — సుస్తీ ఏమీలేదు. కాని మనస్సేమీ స్థిమితంగా లేదు.

నారా — వివాహ మనుకూలముగా జరిగినదా?

కృ-శ — (నేలవైపు జూచుచు) ఒక అమాయకపు బాలిక యొక్క జీవితమును నాశనము జేసి వచ్చితిమి. ఆ పిల్ల కమలాబాయి చెల్లెలే. ఈసంగతి తెలిసీ తెలియడంతోనే మాఅన్నయ్య ఎవరు చెప్పినా విన కుండా పీటలమీది పెండ్లికొడుకును లేవదీసికొనివచ్చారు. వారు కన్యా దానము చేయుటకు సిద్ధపడుచుండగా ఈ అవాంతరము వచ్చినది.

నారా — (దీర్ఘ నిశ్వాసమువిడిచి) చాలా అన్యాయ మైపోయినది. మీరు మీ అన్నయ్యగారిని సమాధాన పరచలేక పోయినారా?

కృ-శ — నాచేతనైనంత తంటాలు పడ్డాను. కాని ఏమీ లాభము లేకపోయినది.

నారా — పాప మా పిల్లగతి యేమగునో! కమల ఈసంగతి విన్న చాల దుఃఖపడును.

కృష్ణ — అక్కడి విశేషము లేమిటి? కమల ఎట్లున్నది? ఆశ్రమములో ఏమి — క్రొత్త విశేషములేకదా? అక్కడ [illegible] నిజముగా [illegible]చున్నారు కాబోలు

నాగా — ఆ సంగతి [illegible] వలయును.

కృష్ణ — ఐతే కమల కష్టపడి అక్కడ విచారముగా నున్నదా?

నాగా — ఆశ్రమములో ఎన్నాళ్ళబట్టో యున్నట్లు అతి జాగ్రత్తగా మెలగుచున్నది. తన మంచి నడవడివలన పూర్వపు అపఖ్యాతిని పోగొట్టుకొనవలెనని ఆమె నిశ్చయించుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. ప్రసన్న వదనముతో అన్నిపనులను జేయుచు [illegible] తిరుగుచుండెను. మిగిలిన స్త్రీలింకా నిద్రించుచుండగనె తాను [illegible] లేచి అన్నిగదులు శుభ్రపరచును. కొందరు వితంతువులకు కుట్టుపని నేర్పుచున్నది. కొందరకు భగవత్కీర్తనలు నేర్పుచున్నది. అక్కడి వారందరను కూడ ప్రతి విషయమునను ఆమె సలహాకే పృచ్ఛకొనుచుందురు. ఆశ్రమములో ఇప్పుడామెదే రాజ్యముగా నున్నది. ఇట్లామె ప్రవర్తించునని నే నెన్నడును అనుకొనలేదు. ఇప్పుడామె పురాణకాలక్షేపము కూడ ప్రారంభించినది. ఆమె మనస్థితి ఎట్లున్నదో దేవునికే ఎరుక. కాని పైకి జూచుటకు మాత్రము ఆమె ఇప్పుడు పూర్తిగా మారిపోయిన ట్లగపడుచున్నది.

కృ. శ — లేదండీ. దాసుగారు! ఆమె స్వభావముచేత చెడ్డస్త్రీ కాదు. ఆమె పూర్వము మా యింటికి తరుచుగా వచ్చుచుండేది. మా వాళ్ళెప్పుడును ఆమె తెలివి తేటలకు, మంచితనమునకు మెచ్చుకొనుచుండెడివారు. చెడు సహవాసము, అనాదరణ మొదలైన పరిస్థితు లామె నీస్థితికి దెచ్చినవి. నిజ మాలోచించిన మన పాపఫలమే ఆమె అనుభవింపవలసి వచ్చినది. ఐతే మ్యునిసిపల్ వ్యవహారము

తెల్సుకొన్నావా! బలభద్రరావు నాయుడు మరేదైన క్రొత్తయెత్తు యెత్తి నాడా ఏమిటి?

నారా — అతడు గడబిడ చేయకుండ ఊరుకొనే రకమా? ఒక్క లాగ ఈ విషయమై తిరిగి పని చేస్తూ యున్నాడు. రెండుమూడు రోజుల క్రిందట సభ్యుల నందరను తన ఇంటికి ఆహ్వానించాడు. నన్ను కూడ పిలిచినాడు. కాని నేను వెళ్ళలేదు. వాళ్ళవైపే బలముగా నున్నట్టు కనబడుచున్నది. ఇన్ని రోజులకు వారికి మనకు వోట్లు సమానముగానే వచ్చేటట్లు అగపడుచున్నది. అదికాక వారికి చైర్‌మెన్ వోటు ఎక్కువ.

కృ-శ — ఐతే మనము అధమం మరి రెండు వోట్లైనా ఎక్కువ సంపాదించాలి. సంపాదించగలమని మీ కేమైనా ఆశవున్నదా?

నారా — నా కేమీ ఆశగా లేదు.

కృ-శ — మీ కవకాశ మున్నయెడల నాతో నొక్కసారి దయ చెయ్యండి. డాక్టరుగారిని, భగవంతరావును ఒక్కసారి చూచివద్దాం.

నారా — సరే బయలు దేరండి. నేను సిద్ధముగానే యున్నాను.

౬

డాక్టరుగారి బంగాళా అక్కడకు దగ్గరగానే యున్నను వారు మోటారుమీదనే బయలుదేరిరి. వారి బంగాళాకు కాలినడకను వెళ్లుట క్షేమనుకాదు. త్రోవలో నారాయణదాసు కృష్ణశర్మ ఊరిలో లేనప్పుడు జరిగిన సమాచారమంతయు వ్రాస గ్రుచ్చినట్లు చెప్పి తన చాతుర్యమును వెల్లడించెను. శర్మ యీసంగతు లన్నియు విని విచార స్వరముతో, "ఐతే మనమిప్పుడు మరీ జాగ్రత్తగా మెలగాలి. లేని యెడల ఆశ్రమ నిర్వాహణమును వారే వహించుటకు ప్రయత్నించె దరు. నాయుడిప్పటి కూరకొన్నను, ఎప్పటికైన నీ రహస్యమును

బయలు చేయక మానడు.”

నారా — ఏం చెయ్యను. నీకు లేని యత్యాచారమును చూచి సహించ లేక పోయాను. నా ఒడలు మండిపోయినది. పైకిచూచుటకు మీరు విద్వాంసులు, బుద్ధిమంతులు, సచ్ఛరిత్రులే. కాని, లోపల అంతా విరుద్ధమే. నాదగ్గర చెప్పుతో పనులు చేయించుకొను సామర్థ్యమే యున్న యెడల నాయనతోనే చెప్పులాట లాకిపోయియే యుండును.

కృష్ణ — ఇది యెప్పుడో యొకప్పుడు రావలసినదే యున్నది. ఇదికూడ నాకర్మ ఫలమే. ఇంకా ఏమేమి చిక్కులు రానున్నవో? పెండ్లినుంచి తిరుగ వచ్చి నప్పటినుండియు నామనస్సు చాలా ఆందోళనగా నున్నది. ఆకలివేయదు. దాహము వేయదు. రాత్రి ఒక్కనాడైనను నిద్ర పట్టదు. ఎల్లప్పుడు ఆబాలిక గతియేమగునా? యన్న విచారమే మనస్సును బాధించు చుండును. ఆశ్రమ భారము కొంత మీదపెట్టు కొన్న, నీసంగతి మరపునకు వచ్చునేమో? ఎంత తలయెత్తుకొని తిరుగుదామన్న నంతకంతకు క్రిందకే అణగి పోవుచున్నాను.

ఇట్లు వీరు మాట్లాడు కొనుచుండగా బండి డాక్టరుగారిబంగాళా వద్ద నాగెను. అప్పుడు పగలు పదిగంటలయ్యెను. డాక్టరు ముందునావ డిలో కూర్చొని తన పెద్దకుమార్తె మిస్. కాంతం శ్యామలరావుతో చతురంగము నాడుచుండెను. మేజాపైని రెండు జాతికుక్కలు కూర్చొని ధ్యానముతో నాటను జూచుచుండెను. వాటికి విసువు పుట్టినప్పుడు పంజాతో ఆబలగమును యిటునటు త్రోసివేయుచుండెను. మిస్. కాంతం, వాటి పెంకితనమును జూచి నవ్వుచు ఇంగ్లీషు భాషలో “యు-నాటీ” అని తిట్టుచుండెను. మేజా కెడమవైపున పడక కుర్చీలో కూర్చుని రామారావు మధ్యమధ్య మిస్. కాంతమున కాటలో సలహా నిచ్చుచుండెను.

ఇంతలో మన మిత్రులిద్దరును అక్కడకు వచ్చిరి. డాక్టరు లేచి

— ... "షేక్‌హేండు" చేసి సత్కరించెను. కాంతం వారి కై ... మేజాపై నున్న వార్తాపత్రికను చదువసాగెను.

డా. శ్యా — (ఇంగ్లీషులో) మిమ్మల్ని కలుసుకోవడం నాకు చాలా సంతోషంగా నున్నది, దయచెయ్యండి. ఇ నాకు మిస్. కాంతంతో పరిచయం చేస్తాను.

పరిచయమైన తర్వాత మిస్. కాంతం ... చిర్నవ్వుతో "షేక్ హేండు" చేసి నవ్వుచు, "నాన్నగారు ఇప్పుడే మీ సంగతి చెప్పుచున్నారు. మీ పరిచయం కావడం నాకు చాలా సంతోషంగా నున్నది." అని పలికెను.

డా. శ్యా — మా కాంతం యీమధ్యనే ఊటీనుండి వచ్చినది. వీళ్ళ స్కూలు చలికాలంలో మూసివేస్తారు. అక్కడి స్కూలు యేర్పాట్లు చాలా బాగున్నవి. ఈమె ఇంగ్లీషు బాలికలతో బోర్డింగు లోనే ఉన్నది. లేడీప్రిన్సిపాలు ఈమె తెలివితేటలు మెచ్చుకొనుచు యిప్పుడే యుత్తరం వ్రాసినది. కాంతం! మీ లేడీప్రిన్సిపాలు వ్రాసిన యుత్తరము వీరికి చూపించుము. మిస్టర్. శర్మ! మీరు మా కాంతం ఇంగ్లీషు మాట్లాడడం చూస్తే నిజంగా ఆశ్చర్యపోతారు. (నవ్వుచు) ఈమె ఇంగ్లీషు ఉచ్చారణలో నాకు కూడ తప్పులు దిద్దుతూ ఉంటుంది.

కాంతం సిగ్గుపడుచు ప్రెన్సిపల్ వ్రాసిన ఉత్తరమును శర్మకు జూపెను. ఆయన దానిని చదివి, కాంతంతో, "మీరు లాటిన్ కూడా చదువుచున్నారా ?" యని ప్రశ్నించెను.

డా. శ్యా — (ఆ మాటనందుకొని) ఈసారి లాటిన్ పరీక్షయం దీమెకు మెడలు (పతకము) కూడ వచ్చినది. నిన్న క్లబ్బులో నీమె టెన్నిస్ ఆటను జూచి ఇంగ్లీషు స్త్రీలు కూడ ఆశ్చర్యపోయారు. అన్నట్టు మీరు మొన్న నాయుడుగారింట్లో జరిగిన సమావేశమునకు

[illegible]

[illegible]

డా. శ్యా — [illegible] నా అభిప్రాయము. ఇంకా [illegible]

రామా — మునిసిపాలిటీసభ్యులు మాకు [illegible] నాకు సమ్మతముగా నున్నది.

కిష్ట — (డాక్టరుగారితో) [illegible] నున్నయెడల సతీర్మానమును [illegible] సందేహ మేమియులేదు.

డా. శ్యా — నాకీ తీర్మానమునందు పూర్తిగా సానుభూతి యున్నది. కాని నేను గవర్నమెంటుచే నాయంకిను చేయబడ్డ సభ్యుడనని మీరెరుగరా? గవర్నమెంటు ఏవిషయముల నామోదించెదరో లేదో తెలుసుకొనేవరకు నే నిటువంటి సంఘ విషయములలో నెటువైపు నా ఉద్దేశమును వెల్లబుచ్చజాలను.

నారా — (తిరస్కారముతో) ఈ మెంబరు పదవివలన మీ వాక్స్వాతంత్ర్యమునకు నిరోధము కలిగినప్పుడు దీనికి వెంటనే రాజీనామా యిచ్చుటయే మేలు.

వారు ముగ్గురు కూడ నారాయణదాసుయొక్క యీ అనవసరపు ప్రసంగము విని అతనివైపు తీక్ష్ణముగా జూచిరి. రామారావు మర్మసూచకముగా, "రాజీనామా నిచ్చిన నీసన్మానమంతయు ఎట్లు వచ్చును? గవర్నరుజనరల్‌తో సమానముగా నెట్లు కూర్చొనగలరు? ఆనరబుల్ మెంబరని యెట్లనిపించుకొనగలరు? గొప్పగొప్ప దొరలతో "షేక్ హేండు" చేయు భాగ్య మెట్లుగలుగును? గవర్నమెంటుడిన్నర్లకు ఆహ్వానింపబడు గౌరవ మెట్లబ్బును? చెన్నపట్నం ఢిల్లీ సిమ్లాలకెట్లు కొట్టగలరు? తమ వక్తృత్వచమత్కార మెట్లు ప్రద

పైని లెను! ఇటువంటి తొందరపడి యుండక నాలోచించండి." అని నవ్వుచు పలికెను. ఈ మాటలు విని నారాయణరావు సిగ్గుపడెను. దానును తీసుకొని వచ్చిన బంగారు గొలుసు మనస్సులో చాల నొచ్చుకొనెను.

డా. శర్మ — (రామారావుతో) ఇటువంటి గొప్పలకొరకే మెంబరు పదవులు కోరెదరని సాధారణముగా మనుష్యు లనుకొనెదరు. కాని యివియెంత ప్రయాసతో కూడినవి. ఈ మెంబర్లెంత యాలోచింపవలసియున్నది! ఎన్నోరకముల కెంత పరిశ్రమ చేయవలెను? ఎంత ధనము ఎంత సమయము వినియోగింపవలెను? వీటి యన్నిటికి ప్రతిఫలము. "నేను దేశసేవ చేయగలుగుచున్నానుగదా?" యను సంతోషము తప్ప మరేమున్నది? ఈ సంతోషము కూడ లేక పోయిన యీ మెంబరు పదవుల కెవరాశించెదరు?

రామా — ఔను. దీంట్లో సందేహ మేమున్నది? డాక్టరు గారు బాగా శెల విచ్చినారు. ఎవరిమీద నీపూచీపడునో వారికే యీ కష్టసుఖములన్నియు బాగా తెలియును.

ఇంతలో పదకొండు గంటలయ్యెను. డాక్టరు లేచుచు శర్మతో "నా భోజన సమయమైనది. నాకు శెలవియ్యండి వెళ్ళుచున్నాను. సాయంత్రం మళ్ళీ కలుసుకుందాము."

శర్మ — తమ రవశ్యము దయచేయవచ్చును. (తనలో) కొంచెము భోజన మాలస్యము కాగానే ఈత డెంత తొందరపడిపోవుచున్నాడు. ఇటువంటివాడు దేశముకొరకేమిపని చేయగలడు? దేశసేవకుల మని చెప్పుకొనగలరు; కాని కొంచెమైనను కష్టమును కోర్చుకోలేరు.

అక్కడనుండి వీరు భగవంతరా వింటికి వెళ్ళిరి. ఆత డెండలో పడకకుర్చీలో పండుకొని చుట్ట కాల్చుచుండెను. ఆతని చిన్నకుమార్తె వడిలో కూర్చుని ఆపొగను పట్టుకొనుటకు మాటి మాటికిని చేతిని జాపుచుండెను. అతని కెదురుగా నేలపైని చాలమంది మేస్త్రీలు,

కరాచీలో [illegible] ఉండెను. [illegible] వారికి నమస్కరించెను.

భగ — నిన్న నాయంత్రమే తమరు [illegible] విన్నాను. ప్రొద్దుటనే తమరు దర్శనమునకు [illegible] కాని [illegible] చాలా చిక్కైనది. [illegible] చేయక ప్రతి విషయంలోనూ [illegible] నను కంట్రాక్టుకు తీసుకున్నాను. [illegible] అప్పుడే [illegible] ఇట్లాగు చేస్తే, మీకు [illegible] అతని ననేవాళ్ళెవరు? అన్నట్లు [illegible] మైనట్లు తమరు వినేఉంటారు.

కృ-శ — ఆఁ. విన్నాను. ఆసంగతులు వినగానే చాలా విచార మైనది. ఇప్పుడు మీమీదే ఆశపెట్టుకొని యున్నాను. సంఘసంస్కరణ విషయమై మీయుద్దేశమేమి?

భగ — ఇది కేవల ముపయోగమైనదని చెప్పుటయేగాక నాకు హృదయపూర్వకముగా మీకు సహాయము చేయవలెనని యున్నది. కాని, నాయుద్దేశమునకు నేను స్వతంత్రుడను కాను. నేను స్వార్థమున కమ్ముడు పోయినాను. నన్ను గ్రామఫోను రికార్డనుకోండి. నన్ను వారు యేది చేయుమన్న అది చేయుటతప్ప మరియొక విధముగ నడుచుకొన జాలను.

శర్మ — కాని స్వార్థముకన్న సంఘసేవయే ఉత్కృష్ట మైనదని మీరు ఒప్పుకొనరా?

భగ — ఆహా! దీనిని సిద్ధాంత రూపముగా ఒప్పుకొనుచున్నాను. కాని, ఆచరణలో పెట్టుటకు శక్తిలేదు. నా వ్యవహార మంతయు

సు ప్రయత్నిస్తి [illegible] చూచుచున్న [illegible]
యుండెను. [illegible] వ్యాకరణమంతయు
నాశనమగును. [illegible] యంతయు
ని [illegible] నేను నిర్బంధించినచో [illegible] నీకు సహా
యమునకునే [illegible] ప్రయత్నమున్నది. నేను
ఏమాత్రము [illegible] ఊగక
తీసి [illegible] చెప్పండి. ఈ కట్టులో నన్ను
నమ్మి [illegible] బయలుదేరినాడ? [illegible]
గలవాడని [illegible] నెలకు రెండువందల రూపాయ
లగును. [illegible] నేను సిద్ధముగా
నున్నాను [illegible]

మనము [illegible] ఈ దోష
ములనుండి [illegible] అనేక
యుక్తులను [illegible]
మన రహస్యములను [illegible]. భగవంతరావు
హృదయములం [illegible] చేయుచుండెను. తన్ను యీరాత్రని
యూశ లేక [illegible] తలచి, "ఇటువంటి స్థితిలో మిమ్ములి [illegible] బలవంత
పెట్టగలను! నాకింక ఒక్క వోటు మాత్రమే కావలసి యున్నది.
అది సంపాదించుటకు కేమైన నుపాయము చెప్పగలరా?" అనియడిగెను.

భగ — రామదేవుగారింటికి వెళ్ళండి. దేవుని దయవలన మీకా వోటు రావచ్చును. బలభద్రరావునాయుడు ఆయనమీద మూడు వేలకు దావా తెచ్చినాడు. అది నిన్ననే డిక్రీ కూడా అయినది. రాజుగారికిప్పుడు నాయుడిమీద చాలా కోపముగా నున్నది. సందు దొరుకుతే కసి దీర్చుకొనుటకు చూస్తున్నాడు. ఆయనను లోబరచు కొనుటకు కింకొక యుపాయము కూడ చెప్పెదను. ఆతని నిప్పుడే ఏదో

మొక నల్ల [illegible]

శర్మ — (నవ్వుచు) [illegible]

[illegible] కూడా [illegible]

[illegible] [illegible] ఆశేమ [illegible] [illegible] [illegible] కాని [illegible] యేమియు [illegible] పేరునకు దానిచుట్టు తోటకలదు కాని దానిలో నొక్క పూలమొక్క యైనను లేదు. వరండామీద మెన్నో రకముల కుక్కలు కట్టబడి యుండెను. ఇంటికి దగ్గరగానే గుఱ్ఱపుసాల. [illegible] వేటయాత్ర మిక్కిలి సరదా. అందుచేత తరచుగా నాతడు వేటకుపోవుచుండును. ఇప్పుడాతడు తనగదిలో కూర్చుని వీణ వాయించుచుండెను. గోడల నిండ పులిచర్మములు దుప్పికొమ్ములు మొదలైనవి తగిలింపబడి యుండెను. ఒకవైపు పిస్తోళ్లు, బల్లెములు, కత్తులు వ్రేలాడుచుండెను. ఇంకొకవైపున బల్లమీద పెద్ద గడియారము "టిక్కు" "టిక్కు" మనుచుండెను. శర్మ గదిలోనికి రాగానే రాజాతని జూచి గతుక్కుమనెను. గదియంతయు అతి అసహ్యముగాను చిందరవందరగాను ఉండెను. రాజు వెంటనే లేచి శర్మకు ప్రేమతో స్వాగతమిచ్చుచు "శర్మగారు! దయచెయ్యండి. తమ దర్శనమే దుర్లభమై పోయినది. గ్రామమునుండి యెప్పుడు దయచేసినారు?"

శర్మ — నిన్ననే వచ్చినాను.

రా. దే — ముఖముచాలా వాడిపోయియున్నది. జబ్బు చేసినదా?

శర్మ — లేదు. మీదయవల్ల ఆరోగ్యముగానే యున్నాను.

రా. దే — కొంచెం ఫలహారం పుచ్చుకోండి, తెప్పిస్తాను.

శర్మ — అయ్యా! క్షమించండి ఇప్పుడు ఫలహారం చెయ్యజాలను.

వీణకూడా నాశనము చేయుచున్నారా!

రా. జే — అవును. నాకు వీణంటే చాలాసరదా. హార్మోనియ మన్నా పియానా అన్నా నాకు తలనొప్పి. ఈ ఇంగ్లీషు వాయిద్యములు వచ్చి మన సంగీతమును నాశనము జేసినవి. ఇప్పుడీ విషయ మైయ్యే ప్రతి చోటను చర్చలు జరుగుచున్నవి. ఈ నాలుకాలు వచ్చినతర్వాత ఉన్న శాస్త్రంకూడా చెడిపోయినది. ఎవరుచూచినా రాగాలాపన చేసేవారే. ఇంక కొన్నాళ్ళలో ధనుర్విద్యవలె నిదికూడ నశించి పోవు నేమోయని భయముగా నున్నది. సంగీతమువలన హృదయము నందు పవిత్రోద్దేశ్యములు పుట్టును. ఈసంగీత ప్రచారము తగ్గిన కొలదీ మనము భావశూన్యుల మగుచున్నాము. దీనివలన సాహిత్యము కూడ చెడిపోవుచున్నది. ఏ దేశమునందు భారత రామాయణాది మహాగ్రంథములు రచియింపబడినవో ఆదేశమునందిప్పుడు సాధారణ నవలలకుకూడా అనువాదమునే ఆశ్రయించవలసి వచ్చుచున్నది. త్యాగరాజు వంటి మహాపురుషులు జన్మించిన మన యాంధ్రదేశమందు సంగీతము నశించుటెంత శోచనీయము! బంగాళా, ద్రావిడ దేశము లందు సంగీత మింకను పూర్తిగా నశింపనందున అక్కడి భావోద్దేశ్యము లంత నశింపలేదు. మన సాహిత్యములో అనువాదములు తప్ప స్వతంత్ర గ్రంథము లంతగా లేకపోవుటవలన నాకు చదువుటయం దాసక్తి కూడ పోవుచున్నది. ప్రపంచమునం దేసాహిత్యము నింతదరిద్రస్థితిలో నున్న దనుకోను. ఇంగ్లీషునుండిగాని బంగాళీనుండిగాని రెండుమూడు పుస్తకముల కనువాదమును జేసి తమంత భాషాసేవకులు లేరని కొందరు గర్వపడుచుందురు. ఒక మహాశయుడు కాళిదాసునాటకము లను తర్జుమాచేసి తాను ఆంధ్రకాళిదాసునని తలచి యానందించును.

రాజునకు సాహిత్యమునం దింత పరిచయము కలదని తెలిసి శర్మ చాలా చాలా యాశ్చర్యపడెను. ఈతనికి "టెన్నిసు" ఆట, వేట తప్ప

నితర విషయములం దభిజ్ఞానము లేదని శర్మ యిదివరకు తలచెను. తాను సాహిత్యమున కపరిచితుడైనను, తన లోపమును [illegible] ప్రకటింపలేదు. ఈ సంగతులన్నియు [illegible] నవ్వుచు, "రెండువైపులా సబబులు కలిగినటువంటి విషయమును మీరు ప్రారంభించినారు. దీని విషయమై వాదించుట కిప్పుడు నాకు తీరికలేదు. నే నిప్పుడు మరియొక పనిమీద వచ్చితిని. మొన్నటి మ్యునిసిపల్ మెంబర్ల సమావేశమందు మీరు నాయుడిపక్ష మవలంబించినట్లు తెలియవచ్చినది. నిజమేనా?"

రామదేవీమాటలు విని పకపక నవ్వసాగెను. అతని నవ్వు గదియంతయు ప్రతిధ్వనింపసాగెను.

రా–దే–ఈసంగతి మీరెవరివలన విన్నారు? నిజంగా చెప్పండి!

ఈ నవ్వుయొక్క అర్థము తెలియక కృష్ణశర్మ తెలతెల్లపోసాగెను. ఆతడు తన్ను హేళన చేయుటకట్లు నవ్వుచున్నాడని తలచి, కొంచెము విసువుతో, "అందరూచెప్పుచున్నారు. ఎవరి పేరని చెప్పను."

రా. వి. దే – (ఇంకా గట్టిగా నవ్వుచు)ఐతే మీ రీ మాటలు నమ్మివేశారా?

శర్మ – (మరింత చీదరతో) నమ్మకపోవుటకు నాకేమియు కారణము కనపడలేదు.

రా. దే – నాకు ఘోరాన్యాయము చేయుటయే కారణము. మీ తీర్మానము బలపరచుటకు నా శాయశక్తులు వినియోగించితి ననియే నేను నమ్ముచున్నాను. ప్రతిపక్షులతో విరోధము వచ్చునని కూడ నేను వెనుదీయలేదు. ఇప్పుడు మ్యునిసిపాలిటీలో సాధారణోపన్యాసములైనను అర్థము చేసుకోలేని మహానుభావులు మెంబర్లుగా జతపడినారు. ఇది యెంత విచారకరము? ఇట్టివారు చేరకుండ మనము ప్రయత్నము చేయవలెను. శర్మగారు! మీ కింతవరకు

[illegible] మీ తీర్మానమును హృదయ పూర్వకముగా నే [illegible]చున్నాను.

కృష్ణశాస్త్రి కిప్పుడు [illegible] విశ్వాసము కలిగెను.

రాజు — అప్పుడు ఈ దెబ్బ [illegible] మోసపోయినవారెది తెలిసికొన్నా [illegible], ప్రభాకరరావుగారు మోసపోవడం మాత్రం [illegible] యున్నది.

"[illegible] కొట్టుకొనిపోవుచుండుటవలన యాతని [illegible] పోయినదేనా!"

కృష్ణశాస్త్రి కిప్పుడు గొప్పజయము కలిగినంత సంతోషము కలిగెను. రాజు ప్రేమపూరకములు మాటలచేత్తు ఆతనిని వశము జేసుకొనెను.

౭

[illegible] సంపాదించిన సొమ్ముతో నిల్లు భూములు కొన [illegible] పెట్టె తెరచి చూడగా అందు లో [illegible] కనబడకపోయిన మన సెట్లు వ్యాకులముగా నుండగా [illegible] అప్పుడు మోహనుని మనస్సుండెను. [illegible], [illegible], [illegible], అనుభవములపై నాధార పడి యున్నది. మోహనునికిట్టి గుణము లేవియు లేవు. [illegible] కమల నెంత ప్రేమించి [illegible] భయమువలన ఆమె ఎంత బలవంతపెట్టి [illegible]. ఇట్టి స్థితిలో కమల [illegible], తన వంశమునకు కళంకము తెచ్చుకొనుట కెట్లు సమ్మతించును!

మన సంఘాచారములయందు ధార్మిక విషయములయందు నొక మితమైన అభిమానము కలిగినప్పుడు మనస్థితి ఎట్లుండునో అట్లే

[illegible] మోహనుఁడు స్థిరుఁడయ్యెను. ఇష్ట[illegible] నాటినుండియు మనకేమియు లోపము కలుగదు. కాని [illegible] గా మంచి ప్రమాణములను [illegible] నిశ్చల జ్ఞానము కలిగి ఉండియుండవలెను: [illegible] పవిత్ర మునకుగాని, ఇరుగు పొరుగు [illegible] మోహనుని కిష్ట ముద్దేశము లేకుండెను. ఇంటిలో ఆడవాండ్రు [illegible] అటను లోపలకు వెళ్ళి [illegible] మందలించు చుండును. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి తన అన్నగారి అభిప్రాయమునకు వింతే కలిగిన మనసెంచలేదు. క్రిష్ణ ని బుద్ధి సంకుచితమై పోయెను. ఆ గ్రామములో నొక బ్రాహ్మణుఁ డొక స్త్రీని లేవతీసుకొని వచ్చి యింటిలో పెట్టుకొనుటయు, గ్రామవాసు లందరు అతనిని వెలివేసి అనేక బాధలు పెట్టుటయు, ఆ బాధలు పడ లేక ఆబ్రాహ్మణుఁడా స్త్రీని ఇంటినుండి తరిమివేయుటయు, మోహను డిదివరకు చూచియుండెను. అతడు నిశ్చయముగా కమలను ప్రేమించు చుండెను. కమలను ప్రేమించవచ్చును గాని ఆమె నీడయైనను ఇంటి వైపు రాకూడదని అతని లౌకికశాస్త్ర సిద్ధాంతము. ఇప్పటివరకతడు కమల ఇంట్లో మంచినీళ్లైనను త్రాగలేదు. తన వంశమర్యాదను, సంఘాచారములను, తానెంత కష్టపడియైనను నిలుపబెట్టవలెనని అతని సిద్ధాంతము. ఒక కులట బంధుత్వమువలన తన వంశమునకు కళంకము, నింద వచ్చునని తలచుకొనుటకు కూడ అతనికి అసహ్యముగ నుండెను. విడిదియందు కృష్ణశర్మ మాటలను విని, మోహనుడు అధీరు డగుచుండెను. తన తండ్రి అతనిమాటల కొరకు లొంగిపోవునోయని అతడు భయపడుచుండెను. తన పినతండ్రి విషయమై ఎందుకింత పట్టు దలగా నున్నాడో అతనికి బోధపడకుండెను. తన పినతండ్రి యనిన మాటలే మరియొక రనిన, మోహనుడు వారికి తగినట్లు జవాబు చెప్పి యుండును. కాని అతనిమీద ఉన్న గౌరవమువలన నేమియు అన

లేక పోయెను. సమయము దొరికినప్పుడు తన మిత్రునితో వాదించవలెనని మోహనునికి చాల కోరికగా నుండెను. అతని తార్కికశక్తి ఎప్పుడు నంత నిస్తేజము కాలేదు. ఈ తర్కవితర్కములు జరిగిన, అతడు తన మిత్రునితో తప్పక పోట్లాడియే యుండును. కాని గోపాలశాస్త్రియొక్క నిరసత్వము అతని యొక్క ప్రతివాదపుకోర్కెను సానుభూతిలోనికి మార్చివేసెను.

ఈ రెండింటియు నిరాశ లగుటవలన మోహనుని ఆశాపూరిత హృదయము తిరిగి కమలవైపు పరుగెత్తెను. విషయ వాసనను రుచి చూచిన హృదయమిప్పుడు అంధకారములో నుండుట కిచ్ఛగింపదు. అతడు పట్టెటూరిలో నుండలేక తిరిగి కళ్యాణపురము వచ్చివేసెను. కాని ఇక్కడికి వచ్చినతర్వాత నతడు పెద్దసందిగ్ధావస్థలో పడి పోయెను. జరిగిన సంగతంతయు కమలకు తెలిసిపోయిన దేమోయని అతనికి సంశయముగా నుండెను. అతడు తనలో "కమల పెండ్లివారింటికి వచ్చియుండదు. తప్పకుండ వారామెను బహిష్కరించి యుందురు. కాని ఈ వివాహముయొక్క సమాచారమంతయు ఆమెకు తెలిసియుండును. అందువలన ఆమె నాతో సరిగా మాటలాడదేమో ? ఒకవేళ తిరస్కారముకూడ చేయవచ్చును." అనిఅనుకొనెను.

కాని సాయంత్రము పడగానె అతడు బట్టలు మార్చుకొని గుర్రము మీద బజారువైపునకు బయలు దేరెను. ప్రేమసంఘటన యొక్క ఆనంద పూర్ణ కల్పనలముందు నీసంశయము లన్నియు మాయమైపోయెను. 'కమల ముందుగా ఏమిమాట్లాడును ? నేనామె కేమి జవాబు చెప్పుదును ? ఒక వేళామె కీసంగతులేమియు తెలియక, నేను వెళ్ళగనె ప్రేమతో ఆలింగనముచేసికొని, నీవుచాలకఠినాత్ముడవు' అనిఅనునేమో!

ఈ కల్పనలాతని ప్రేమాగ్నిని మరింత రగుల్కొలిపెను. అతడు గుఱ్ఱమును పరుగెత్తించి యొక్కనిమిషములో బజారువీథిని చేరెను,

అటులాను స్నేహము పాఠశాల [illegible] [illegible] [illegible] లకు పోవుటకు బయలుదేర్లు మోహనుడు [illegible] [illegible] నౌకరువాని వెనుకకు త్రోసెను. అతని [illegible] [illegible]. అతడు నింపాదిగ కమల మేడ [illegible] [illegible] పోయి అక్కడనుండి ధ్యానముతో ఆ మేడమైపు జూచెను. ఆ [illegible] మూసి తాళము వేయబడి యుండెను. అది [illegible] [illegible] యును అందు పెద్దబట్ట [illegible] [illegible] [illegible] నను పిల్లలపోరు పడలేక బొమ్మలు కొనుటకు [illegible] వెళ్ళి, దుకాణము మూసియుండుట జూచి అత [illegible] అట్లే మోహనుడు కూడ సంతోషించెను.

కాని అత డిల్లుచేరగనె తన యుదాసీనతకు చాల పశ్చాత్తాప పడెను. వియోగబాధతో కూడ నతనికి నిరాశ మెక్కుచుండెను. ధైర్య మేమియు నిలువ కుండెను. రాత్రి అందరు భోజనములై నిద్రించిన తర్వాత అతడు నెమ్మదిగా లేచి నానిక్షేపమైపు బయలు దేరెను. చలికాల మగుటవలన చలి బాగుగ వేయుచుండెను. చంద్రుడు మేఘముల చాటునుండి తొంగిచూచుచు గాభరాపడు మనుష్యునివలె వేగముగా పరుగెత్తుచుండెను. మోహనుడు సానివీధి వరకు తొందరగా పోయెను. కాని అక్కడ చేరగనే అతనికాళ్ళకు సంకెళ్లు తగిల్చినట్లయ్యెను. కాళ్లుచేతులవలె అతని ఉత్సాహము కూడ చల్లబడిపోయెను. "ఇటువంటి సమయమునందు నేనిక్కడకు వచ్చుట చాల హాస్యాస్పదము. ఇప్పుడు కమలయింటికి వెళ్ళిన ఆమె ఏమనుకొనును? ఆమె నౌకరులు కూడ నిద్రించి యుందురు. నా పిలుపునకు పలుకువారెవ్వరు. నే నింత తెలివితక్కువగ ఇప్పుడిక్కడ కెందుకు వచ్చితినో నాకే ఆశ్చర్యముగా నున్నది. నా బుద్ధి ఏమైనది" అని విచారించుచు అత డింటికి బయలు దేరెను.

[illegible] బయలు దేరెను [illegible] [illegible] నింటికి [illegible] “ఆమె [illegible] చేసి [illegible] [illegible]?” [illegible] నేను [illegible] [illegible] [illegible] ఆమెనిక్షక [illegible] ఆమె కొరకే నేను [illegible]? చేతులు జోడించి [illegible] [illegible] మనోహరాలిత్యము [illegible] నా ప్రేమ [illegible] [illegible] ఆహా! ఆమె లేక [illegible] జూచిన నే నామె కొరకేమి చేయజాలకుందును? [illegible] దేమైన విచారమున్న యెడల [illegible] నా ప్రాణము నైనను అర్పించుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు ఆమె నాఅపరాధమును క్షమించదా!” కాని ఆతడు వానివీధి చేరగనే సంకల్పములన్నియు నిలచిపోయెను. తిరిగి “ఆమె నన్ను జూచి తనలో, ‘ఓహో! ఈమనుష్యుడు పెద్ద జమీందారునివలె బయలుదేరినాడు! ఎంతకపటుడు! ఎంతధూర్తుడు!’ అని అనుకొనునేమో!” ఈసంగతులు స్ఫురించగనే కాళ్లు కట్టుబడినట్లయి మరి ముందుకు వెళ్ళలేకపోయెను.

ఈప్రకారము చాలరోజులు గడచిపోయెను. రాత్రింబగళ్లు ఈ ప్రేమకల్పనలతో గట్టిన యిసుక మేడలు సాయంసమయమందు వాని వీధిఎదుట, అవిశ్వాస మను పెనుగాలిచే పడిపోవుచుండెను.

ఒకనాడాతడు క్వీన్సుపార్కువైపు బయలుదేరెను. ఆపార్కునందు

పెద్దపందిరి వేయబడియుండెను. అనేకులు అక్కడికి వచ్చి ప్రొఫెసర్ శంకరరావుగారియొక్క ఉద్రేకపూరితమైన ఉపన్యాసమును శ్రద్ధతో వినుచుండిరి. మోహనరావుకూడ ఉపన్యాసము నెంతో శ్రద్ధతో వినసాగెను. "నిజముగ వేశ్యలవలన మనకు చాల హాని కలుగుచున్నది. వారు సంఘమునకు వేరుపురుగులవంటివారు. కొంత వరకు నేలాగో రక్షింపబడితిని. లేనియెడల నా స్థితి యేమై యుండునో! వీరిని తప్పక పట్టణమునుండి బయటకు పంపివేయవలెను. వీరు బజారునందు, పట్టణమధ్యమునందు లేనియెడల నేను కమలాబాయి యొక్క మోహజాలమునందు చిక్కుకొనకపోయియుండే యుందును." అని మోహనుడు తన మనస్సునందు అనుకొనెను.

మరునాటిదిన మాతడు తిరిగి పార్కునకు వెళ్లెను. ఈరోజున అబ్దుల్ వఫానాహేబు భావపూర్ణమైన ఉపన్యాస మిచ్చుచుండెను. మోహనుడు దానిని కూడ శ్రద్ధతో వినెను. "నిస్సంశయముగ వేశ్యలవలన మనము చాల నుపకారమును పొందుచున్నాము. వీరు లేనియెడల మనదేవతలను స్తుతించువారే లేకపోయియుందురు. ఈతడు చెప్పినమాటలు నిజమే. వేశ్యాగృహములే హిందూ మహమ్మదీయులు సఖ్యముతో కలుసుకొనుటకు తగిన స్థలములు. ఇక్కడ ద్వేషమనుమాట ఉండదు. ఈ జీవనసంగ్రామమునుండి కొంతసేపు విశ్రాంతిపొందుటకును, మనస్సునందుండు కలతలను, దుఃఖములను, మరచిపోవుటకు నివియే తగిన స్థలములు. వీరిని పట్టణమునుండి తగిలి వేయుట వీరికే కాక సంఘమునకంతకును అన్యాయము చేసినట్లగును." అని మోహనుడు అనుకొనెను.

కొన్నిదినములకే యుద్దేశములుకూడ మారిపోయెను. వాటికి స్థిరత్వము లేకుండెను. స్వతంత్రముగ నాలోచించుటకు మోహనునికి శక్తిలేదు. ఆ విషయమందైనను మంచిచెడ్డల నెంచుటకును, మంచిని

స్థిరపరచుటకు ఆతనికి సామర్థ్యము లేకుండెను. అందువలన ఏవైపు ఎవరు యుక్తిగ జెప్పిన, ఆతనిమనస్సు వైపునకు తిరిగిపోవుచుండెను.

ఆ రోజున "కృష్ణశర్మగారు ఉపన్యాస మిచ్చెద" రని నోటీసులో మోహనుడు జూచెను. మోహనుడు మూడుగంటలైనప్పటినుండియు ప్రయత్నపడి, నాలుగు కొట్టగనె తిలక్ మైదానమునకు వెళ్లెను. అప్పటికింకను చాలమంది ప్రేక్షకులు చేరలేదు. కొందరింకను జంబుఖానాలు పరచుచుండిరి. మోహనుడు గుఱ్ఱముదిగి వారికి సహాయము చేయుచుండెను. ఐదుగంటలు కొట్టుసరికి ఆ స్థలమంతయు ప్రేక్షకులచే నిండిపోయెను. ఇంతలో కృష్ణశర్మ మోటారులో వచ్చుచుండుట జూచి, మోహనుని గుండె దడదడ లాడనాగెను. మొదట తేగాలీ రచించిన పద్యములను బారిష్టర్ శివరామ్ చదివెను. తర్వాత నారాయణదాసు లేచి ఉపన్యాసమును ప్రారంభించెను. ఆతని వక్తృత్వము నందు ముఖ్యమైనసంగతు లున్నను, మృదుత్వముగాని సొగసుగాని లేదు. ఐనను ప్రజ లాతని ఉపన్యాసమును శ్రద్ధతో వినుచుండిరి. ఆతనియొక్క త్యాగమును దేశసేవయు వారి కాతనియందంత గౌరవమును కలిగించెను. దాహముగా నున్నప్పుడు మంచినీళ్లెంత ఆప్యాయముగ నుండునో ఆతని పొడిమాటలే వారి కంత ఆప్యాయముగా నుండెను. చివరకు కృష్ణశర్మ లేచెను. ఏదో యొక అసాధారణపు సంగతి జరుగుచున్నట్లు మోహనుని గుండె దడదడ కొట్టుకొను చుండెను. శర్మ ఉపన్యాసము కరుణారస పూర్ణముగను, ఆకర్షణీయముగను ఉండెను. భాష సరళముగను, మృదువుగను ఉండి మనస్సులను మోహింపజేయుచుండెను. ఉపన్యాసమునందు మధ్యమధ్య చెప్పు భావపూరితములైన విషయములను విని మోహనుని ఒడలు గగుర్పొడుచు చుండెను. శర్మ ఇట్లు చెప్పుచుండెను. "వేశ్యలను అవహ్యించుకొనుటవలన వారిని ఊరిబైటకు పంపివేయుమని ఈ తీర్మా

సంఘముయొక్క ఉద్దేశ్యముకాదు. వారిని సవరించుకొనుటకు మనకేమి అధికారమున్నది? అట్లుసవరించుకొనుట కేవల అన్యాయము. మన సాంఘిక దురాచారములే, మన దుష్కర్మములే, మన దుర్గుణములే ఈవేశ్యలను సృజింపజేసినవి. ఈ జాతి మన కలుషితజీవనము యొక్క ప్రతిబింబము. మన దైనందినాచారములయొక్క సాక్షాత్కారము. మనము ఏమాత్రము మారకుండ వారిని సవరించుకొనెదము? వారి యవస్థ చాల శోచనీయముగ నున్నది. వారిని మంచిమార్గమునకు తీసుకొనివచ్చుటయే మన ముఖ్యకర్తవ్యము. వారి దుర్వాసనలకు దూరముగా నుండినప్పుడే వారు బాగుపడగలరు. మన సాంఘిక దురాచారము లగ్నివంటివి. ఈ యనాథస్త్రీలు తృణములవంటివారు. అగ్నిని శాంతింపజేయుటకు కోరినయెడల ఈ తృణములను దానినుండి దూరముగా నుంచుటకు ప్రయత్నింపుము. అప్పుడు అగ్ని దానంతటదియే చల్లారిపోవును.” మోహనుడు తన్మయుడై ఈ యుపన్యాసమును వినుచుండెను. ప్రక్కనున్నవారీ యుపన్యాసము జరుగుచున్నప్పుడు కూడ నొక్కొక్కరే లేచి వెళ్ళిపోవుట జూడ అతనికి చాల నాశ్చర్యముగా నుండెను. వారియందు చాలవరకు, వేశ్యలను నిందించుట, వేశ్యాప్రియులను హేళన జేయుట, వినుటకు కుతూహలపడి వినుటకు వచ్చినవారే. వారికి కృష్ణశర్మయొక్క ఈ యుదారత అసంగతముగ దోచుచుండెను.

౨

మోహనునకు ఉపన్యాసములు వినుటయం దిప్పుడు చాల నుత్సాహము పుట్టెను. ఎక్కడ ఉపన్యాసములు జరుగునని తెలిసినను అతడు తప్పక అక్కడ హాజరగుచుండెను. రెండుపక్షముల వాదనలు నెలల తరబడిని విని వారిద్దరి యభిప్రాయములు [illegible]

వలన అతనికిప్పుడు తన ఉద్దేశ్యములను స్థిరపరచుకొను యోగ్యత కలుగ సాగెను. ఎవరైనను క్రొత్తసంగతులు చెప్పుట తోడనే అతడిప్పుడు పొంగిపోవుట లేదు. వాటి నిజానిజములు కనుగొనుటకు ప్రయత్నించుచుండును. సాధారణముగ నుపన్యాసములయందు మాటల యాడంబరమేగాని విషయము తక్కువే యనియు, చెప్పిన యుక్తులనే మార్చిమార్చి చెప్పుచుందురనియు, అనుభవమువలన అతనికి బోధపడెను. అతనియందు సమాలోచనదృష్టి ఉత్పన్నమయ్యెను. ఇదివరకు మోహనరావు తన పినతండ్రి పక్షమునే అవలంబించెను. అతడిప్పుడును తన పక్షముయొక్క బలమును వృద్ధి పొందించుకొనుటకే ఆతృతపడుచుండెను. ప్రతిపక్షులయొక్క మంచి నడవడిని ఆమోదించునంతటి యుదారత అతనియందు లేకుండెను. ఈ తీర్మానమునకు ప్రతికూలముగ నున్నవారందరును గూడ విషయలోలురని అతని యుద్దేశ్యము. ఈ భావము లాతనిని సానివీధివైపునైనను అడుగుపెట్టకుండ జేసెను. పార్కునందుగాని, బజారునందుగాని, వేశ్యను జూచిన, వారి నక్కడనుండి తగిలివేయవలెనన్నంతకోపమాతనికి కలుగుచుండెను. అతనికి ఇష్టమేయైనయెడల ఈపాటి సానివీధిని భూమట్టము జేయించివేసియుండును. మేళము లాడించువారు, జూచువారు కూడ అతని దృష్టికి నీచులుగ కనబడుచుండిరి. ఇటువంటివారిని కలుసుకొన్నప్పుడు నిరసనగ మాటలాడుచుండును. అతని మనస్సునం దింకను సంశయము లున్నను, ఈ తీర్మానమును మనస్సు ఆమోదించెను. ఇందువలన అతడు తన సంశయములను అణచివేసుకొనుటయే యుచితమని తలచెను. సంశయములను పైకి ప్రకటించిన తన పక్షము ఎక్కడ దుర్బలమగునో యని అతని సందేహము. కమల ఇంకను అతని హృదయమునుండి తొలగిపోలేదు. ఆ ప్రేమకల్పనల వలన అతని హృదయ మిప్పటికిని చలించుచునే యుండెను. కమల

యొక్క సౌందర్యమూర్తి అతని దృష్టిపథమునుండి యింకను తొలగి పోలేదు. ఈ చింతలనుండి తప్పించుకొనుట కాతడు ఒంటరిగ కూర్చుం డుట మానివేసెను. తెల్లవారుఝామునసే లేచి స్నానమునకు నదికి వెళ్ళును. రాత్రి పది, పదకొండువరకు ఏదో యొక పుస్తకమును చదువుచునో, సభలకు వెళ్ళుచునో, కాలము గడుపుచుండును. కాని ఇంత ప్రయత్నము చేయుచున్నప్పటికిని కమల మరపునకు రాకుం డెను. ఆమె నానా వేషములు ధరించుచు ఆతని హృదయ నేత్రముల ఎదుట ప్రత్యక్షమగుచుండును. ఒక్కొక్కప్పు డాతనిపై కోపగించు కొనుచున్నట్లును, ఒక్కొక్కప్పుడు బ్రతిమాలుచున్నట్లును, ఒక్కొ క్కప్పుడు ప్రేమతో అతని భుజముపై చెయ్యివేసి నవ్వుచున్నట్లును తోచి మోహనుడు తన్మయుడగుచుండును. కాని ఇంతలోనే అతడు నిద్రనుండి మేల్కాంచినట్లు మనస్సును సముదాయించుకొని ఈ యాలోచనలనుండి తప్పించుకొనుచు "బాబయ్యగారిప్పు డెందు చేతనో చాల విచారముగ కనబడుచున్నారు. ఆయన ముఖమునం దొక్కసారియైనను నవ్వు కనబడుటలేదు. ఆయన కేమి సుస్తీగా నున్నదో కాని వెంకటస్వామి మందుకూడ తెచ్చుచున్నాడు" అని ఇట్లనుకొనుచుండగనె కమల ఆతని హృదయమునందు ప్రత్యక్షమయి కన్నీటిధారలతో "మోహనరావు! నీ విట్లు చేయుదువని నే నెన్న డును అనుకొనలేదు. నీవు నన్ను, నీచురాలననియు, వేశ్యననియు, అనుకొనుచున్నావేమో? కాని నే నెన్నడును నీ ఎడల వేశ్యగా ప్రవర్తింపలేదు. నీకు నా ప్రేమసంపత్తిని మాత్రమే అర్పించితిని. నీ దృష్టియందు దానికి కొంచమైనను విలువలేదా?" అని ప్రశ్నించు చున్నట్లుతోచును. వెంటనే మోహనుడు తిరిగి తెలివి తెచ్చుకొని ఆ సంగతులను మరచిపోవుటకు ప్రయత్నించు చుండును. ఆతడొక యుపన్యాసమునందు మనుష్యుని జీవితము తన చేతియందే యున్న

[illegible] త్రిప్పుకొని గలదనియు, [illegible] అశ్లీలపు మాటలు, మనస్సునకు [illegible] యనియు, [illegible] అట్టివి ఆలోచనను, వాటిని [illegible] ఉత్కృష్టభావములతోను, మంచి [illegible] పవిత్రము — నుంచుకొనవలెనే యనియు, ఆ [illegible] మోహాను డా సిద్ధాంతముల నెల్లప్పుడును [illegible]. పెటి మననములలో మోహానుని [illegible] చుండెను. ఇందువలననే అతను తన భావములను పవిత్రముగా నుంచుకొనుటకు ప్రయత్నించు చుండెను. “మా [illegible] సకల సిద్ధాంతములందే గాక పుస్తకములందు కూడ అభ్యసించియుంటిమి” అని వేలకొలది ప్రజలా యుపన్యాసము నందు వినియుండిరి కాని చాలమంది ఆ మాటలు నప్పుడే మరచి పోయిరి. [illegible] బంగారము దొరికిన ప్రాణప్రదముగ రక్షించు కొనునట్లు, [illegible] మోహాను డీ అమూల్యములైన ఈ విషయములను మనస్సునందు పదిలముగ నుంచుకొనెను. మోహాను డీదినములలో అత్యున్నతమైన మనసు అలలలో నీదులాడుచుండెను. త్రోవలో ఏ స్త్రీనైనను తన దృష్టికి పడిన అతను తన్ను దాను తిరస్కరించుకొనుచు, “క్షణమాత్రపు నేత్రానందము కొరకు నీవు నీ జీవితమును నష్టపరచి మొహరించుకొనెదవా?” యని తన మనస్సునకు బోధించుకొనుచుండెను.

ఒకనాడు మోహానుడు పరీక్షానమునకు వెళ్లుచుండగ బజారు నందు వేశ్యల సమూహము కనబడెను. వారు పాటకచేరినుండి వచ్చుచుండిరి. మోహాను డీ దృశ్యమును జూచి చకితుడయ్యెను. ఇటువంటి లావణ్యము, సౌందర్యము, శృంగారము, అతడెన్నడును జూడలేదు. జరీ పట్టుబట్టలయొక్క [illegible]

[illegible] నుండెను. అతను తన మనస్సును [illegible] విద్యార్థి [illegible] ప్రయోజనములలో మనుష్యులు [illegible] నొక్క [illegible] తనివి తీరలేదు. [illegible] మరచిపోయి [illegible] పథమునుండి తప్పిపోయి [illegible] తన మనస్సును తిరస్కరించుకొనుచు "నీవు [illegible] దాని నొక్క క్షణములో మరచిపోయితివి. ఆహా! నేను నా ఆత్మను ఎంతవరకును [illegible]? [illegible]?" అని విచారింపసాగెను. చివర [illegible] సమాధానపరచుకొనుచు, "కేవల మీ మోహమువలన పాపాత్ముడ నగుదునా? నేను [illegible] పాపపు దృష్టితో జూడలేదే! నా హృదయము, చెడుతలంపులు లేక పవిత్రముగనే యున్నది. పరమాత్ముని సౌందర్యసృష్టిని చూచి పవిత్రానందమును పొందుటయే మన కర్తవ్యము." అని అనుకొనెను.

ఇట్లాలోచించుకొనుచు అతను ముందునకు నడచుచుండెను. కాని అతని మనస్సున కేమియు సంతుష్టికలుగ లేదు. తనలో "నన్ను నేనే మోసపుచ్చుకొన జూచుచున్నాను. నావల్ల తప్పువచ్చినది. ఔను నేను అపరాధుడనే. కాని మనస్సుయొక్క ప్రస్తుతావస్థను బట్టి ఈ తప్పు క్షమార్హమని తలచెదను. నేను యోగినిగాను, సన్యాసినిగాను, ఒకబుద్ధిహీనుడ నగు మనుష్యమాత్రుడను. ఇంత పెద్ద ధర్మమును ముందుంచుకొని దానిని పాలింపలేక పోవుచున్నాను. ఆహా! సౌందర్య మెటువంటి వస్తువు? చెడువర్తనము వలన ముఖవర్చస్సు పోవునని పెద్దలనెదరు. కాని స్త్రీలయొక్క చెడువర్త

నము వారి పాపకృత్యములకు కారణము వృద్ధిచేయుచున్నది. మాధవము హృదయమునెంతోక్రూ రమ్మని చెప్పినను. కాని ఈవాక్యముకూడ పెద్దవారిచే కోరబడినది." అని ఊహించుకొను చుండెను. మోహ నుడు తన మనస్సును సమాధానపరచుకొని ఈ సంగతులనుండి విరక్తిని పొందుటకు మానవుని కర్తవ్యముగ తలంచవలెను. "ఔను స్త్రీలు ఎక్కువ సౌందర్యవతులు. కోమలులు. కాని వారు తమ పవిత్రగుణ ములను ఎట్లు మంటగలిపివేయగ నడచుచున్నారు! వారు తమ ఆత్మలను ఎంత అధఃపతనముగ జేసికొనుచున్నారు! కేవల మీ పట్టుబట్టల కొఱకు, మెరపు నగలకొఱకు వారు తమ ఆత్మలను అమ్ముకొను చున్నారు. ప్రేమజ్యోతిచే ప్రకాశించు కన్నులు, క్రీగంటిచూపులు, కప టముతోను, మోసముతో కూడుకొనియున్నవి. నిర్మల విశుద్ధ ప్రేమచే ప్రవహించవలసినహృదయము ఎంత దుర్గంధపూరితయుక్త భావము లచే నిండియున్నది? అహో ఎంత అధోగతి!"

ఇట్లుసహించుకొనుటవలన మోహనునకు కొంత మనశ్శాంతి కలిగెను. ఆతడిట్లు తాపీగా నడచుచు నదియొద్దకు చేరెను. ఈ తర్క వితర్కములవలన ఆకోజున మామూలుకంటె ప్రొద్దెక్కెను. అందు వలన అతడు మామూలుగ స్నానముచేయు రేవునకు వెళ్లలేదు. అక్కడ చాల జనసమ్మర్దముగ నుండునని వితంతు శరణాలయము వైపుననున్న రేవుకు వెళ్ళెను. అక్కడ నిర్మానుష్యముగ నుండును. ఊరునకు కొంచెము దూరముగ నుండుటవలన ఆరేవున కెవ్వరును రారు.

మోహనుడు నదియొద్దను చేరగనె ఒకస్త్రీ ఆవైపునకు వచ్చుచుం డుట ఆతడు జూచెను. మోహను డామెను కమలయని వెంటనే పోలికపట్టెను. కాని ఆమె ఎంతమారిపోయినది! ఎంతచిక్కిపోయి నది! ఇప్పుడా పొడుగైన జుట్టులేదు. ఆ కోమల శరీరమేకాదు. ఆ నవ్వుచున్నటువంటి గులాబిపెదిమలేకావు. చంచలజ్యోతులవలె ప్రకా

రించు ఆ కంఠస్వరావు. ఇప్పుడా శృంగారములేదు, ఆ [illegible] లంకారము లేదు. ఆమె యొక్క తెల్లని బట్టలు మాత్రమే కట్టుకొని యుండెను. ఆమె ప్రవర్తనయందు గంభీరతయు, ఆమె ముఖమునందు నిరాశా వైరాగ్యభావములు ప్రకాశించుచుండెను. ఆమెను జూచి నగా మోహనుడు సంతోషముతో విహ్వలుడై గొంతుకలో ముందు నకు కొన్ని అడుగులు వేసెను. కాని ఆమె ముఖాంతరమును జూచి తాను పొరబడితినేమో! ఈమె కమలగాక కమలను పోలియుండు మరియొక స్త్రీ యైయుండవచ్చునని అనుకొనునట్లు ఒక్కసారి వెనుకకు తగ్గెను. అతని ప్రేమోత్సాహమంతయు నొక్కసారి భగ్నమయ్యెను. ఇంత మార్పెట్లు కలిగెనో అతని కేమియు బోధపడకుండెను. అతడు తిరిగి మరియొకసారి కమలవైపు జూచెను. కమలకూడ నాతనివైపు జూచెను. ఆమె దృష్టియందు ప్రేమకు బదులుగా నొకవిధమైన విచార ముండెను. పూర్వపు సంగతులను మరచిపోవుటకు ప్రయత్నించు చున్నట్లును, హృదయమునందణగియున్న అగ్నిని రగుల్కొలుపుట కిష్టములేనట్లును ఆ దృష్టులయందు గోచరించుచుండెను. మోహను నకు ఆమె తనను దగాకోరునిగాను, నీచునిగను, స్వార్థపరునిగను తలచు చున్నదేమో యని అనుమానము కలిగెను. తన అనుమానము భ్రమ యో, ' నిజమో తెలిసికొనుటకు అతడు తిరిగి కమలవైపు జూచెను. తిరిగి ఇద్దరికండ్లు కలుసుకొనెను. కాని కలసీ కలయుట తోడనె చెదరి పోయినవి. మోహనుని అనుమానము స్థిరపడిపోయెను. ఆ నిశ్చయము తోనే అభిమానము కలిగినది. అతడు తన మనస్సును ధిక్కరించు కొనుచు, "ఇప్పు డిప్పుడేకదా నన్ను నేను సముదాయించు కొంటిని. తిరిగి ఇంత వేగమే చెడుతలంపులలో పడిపోవుటయా!"

అతడు మరి కమల వైపు జూడలేదు. ఆమె తలవంచుకొని అతని ముందునుండియే వెళ్లిపోయెను. ఆమె కాళ్లు వణకుచుండుట అతడు

కదిపెట్టెను. కాని అతడక్కడనుండి యొక్క అడుగైనను కదలలేదు. ఒక్క సంజ్ఞయైనను జేయలేదు. సాహసుడు తన ఆలోచనలను స్థిర పరచు కొనెను. "నీవు నాకంటె క్రోసుదూరము పరుగెత్తిన, నేను మూడుక్రోసులదూరము పరుగెత్తెదను." అని సగర్వముగా తలచు చుండెను కాని, ఆతడు నిర్ఘాంతపడి అక్కడనుండి కదలలేక పోతినిగదా యను ధ్యాసయే లేకుండెను.

కమల దూరముగా వెళ్ళిపోయినతరవాత ఆమె ఎటువైపు బోవు చున్నదో తెలిసికొనుటకు ఆమె వెనుక ఆతడు మెల్ల మెల్లగా బోవు చుండెను. కోరికలముందు వివేకము తలవంచవలసి వచ్చెను.

౯

పెండ్లివారు తిరిగి వెళ్లిపోయినప్పటినుండియు నరసింహారావు ఇల్లు దాటి పైకి రాలేదు. ఇతరుల ఎదుటపడుటకు ముఖము చెల్లక ఎల్లప్పుడును గదిలోపలనే కూర్చుండి దుఃఖించుచుండెను. దుశ్చరిత్ర యగు కమల ప్రపంచ దృష్టియందు అతనిని మర్యాద విహీనునిగ జేసి నందున అతడు తల నెత్తుకొన లేకుండెను. అత డీ అవమానమును భరింపలేకుండెను. అతడు నాల్గు సంవత్సరములు ఖైదునందున్నను తానింత పతితుడ నైతినని అనుకొనలేదు. ఈ యనుభవ మంతయు తన పాపకర్మ ఫలమే యని అతడు తలచెను. ఈ కళంక మాతని ఆత్మ గౌరవమునుగూడ సర్వ నాశనము జేసివైచినది. అత డిప్పుడు పూర్వపు నీచ సహవాసుల దరికికూడ వెళ్ళలేకుండెను. వారికంటె కూడ తాను నీచుడ నని ఆతని యుద్దేశము. లోకులందరు తనను నిందించు చున్నారని తలచుచు "ఇతని కుమార్తెయే" అను సంగతిని తలచు కొనగనే లజ్జావిచారసాగరమున మునిగిపోవుచుండెను. "అయ్యో! ఈ దౌర్భాగ్యురాలు నావంశమును తగులబెట్టు నని ముందే తెలిసిన

యెడల దీనిని బలవంతముగ గొంతుక నులిమివేసియుందును. ఇది చాల అభిమానస్థురాలనియు, సరదాలు కలదనియు, భోగములం దాసక్తిగల దనియు, గొప్పయింటిలో పడిన బాగుండుననియు తలచితిని. కాని దీని మనస్సింత మర్యాదల మైనదని నే నెన్నడును అనుకొనలేదు. ప్రపంచ మునం దెవ్వరి దినములు సరిగా వెళ్ళుచున్నవి? అందరికిని ఆపదలు వచ్చుచునే యున్నవి. గొప్పగొప్ప ఇంటి స్త్రీలుకూడ కర్మవశమున అన్నవస్త్రములకు వాచిపోవుచున్నారు. కాని వారు తమదుఃఖములను మనస్సునందే ఇముడ్చుకొనుచున్నారు. వారు ఏడ్చుచు దినములను గడుపుచున్నను, ఇతరులవద్ద తమదుఃఖములను వెలిబుచ్చరు. తమ కష్టముల నితరులతో జెప్పుకొనరు. చచ్చిపోవుట కైనను వప్పుకొనె దరు కాని ఇతరులను యాచింపరు. అటువంటివారే నిజముగ సాధ్వీ మణులు. వారు వంశమర్యాదల కొరకు జీవించి దానికొరకే ప్రాణ ముల నర్పించెదరు గాని, ఈ దుష్టురాలు, ఈ దౌర్భాగ్యురాలు — దాని భర్త ఎంత పిరికివాడు? లేనియెడల వెంటనే దాని గొంతుక నులిమివేసి యుండడా? అది ఇంటినుండి కాలు అవతల పెట్టిన తోడనె ఎందుకు గొంతుక నొక్కివేయలేదు? అతడు కూడ నీచుడు, వట్టి దురాచారి, పిరికివాడు అని తోచుచున్నది. అతనికి వంశ మర్యాద యందే అభిమానమున్న నీస్థితి రాకపోయియేయుండును. ఈ యవమానము వలన నతనికి సిగ్గు లేకపోయిన పోవుగాక. నేను మాత్రము దీనిని భరింపజాలను. కమలకు తగినశిక్ష నేను జేసెదను. దానిని ఏ చేతులతో పెంచి పెద్దదానిని జేసితినో ఆ చేతులతో నీ దానిమెడ నులిపివేసెదను. దాని ఆటలు, చేష్టలు జూచి సంతోషిం చిన కళ్ళిప్పుడు, దాని రక్తమును జూచినగాని తృప్తినొందజాలవు. పోయిన మర్యాద నుద్ధరించుట కింతకన్న మరియొక యుపాయము కనబడదు. వంశమర్యాదలకు ప్రాకులాడువారు, పాపకర్ముల నెట్లు

...ంచుకొనుటకో నీవలన ప్రపంచమునకు తెలియగలదు.”

ఇట్లు నిశ్చయించుకొని నరసింహారావు తన యుద్దేశములను నెరవేర్చుకొనుటకు నుపాయ మాలోచించు చుండెను. పైదినం దున్నప్పుడాతడు కొందఱిని పత్రికలను చదివియుండెను. రాత్రింబవళ్లు సాధారణముగా వారిలో వారికి చర్చలే జరుగుచుండెను. కత్తితో ఆమెను పొడిచి చంపి తాను పోలీసువారి స్వాధీన మగుటయే యుత్తమమని తలచు చుండెను. “మేజిస్ట్రేటు ఎదుట నే నిచ్చు వాఙ్మూలము వలన ప్రజల కన్నులు విప్పవలెను.” మనస్సునం దీ తర్కవితర్కములవలన అతడు పులకితుడై వాఙ్మూలమెట్లిచ్చుటయో ఆలోచించసాగెను. మొదట నాగరికసమాజముయొక్క విలాసములను సూచించెదను. తర్వాత పోలీసువారియొక్క అత్యాచారములను వెలిబుచ్చెదను. దానితర్వాత వైవాహిక దురాచారములను వర్ణించెదను. కట్నములు, లాంఛనములు, గురించి వినువారి మనస్సులకు నాటునట్లు వివరించెదను. మన వంశమర్యాదలను పోగొట్టుకొనువారము మనమే యనియు, మన పిరికితనమువలనను, ప్రాణభయమువలనను, లోకనింద భయము వలనను, సంతానప్రేమవలనను, తెలివితక్కువ వలనను ఆత్మగౌరవము లేకపోవుటవలనను, ఇటువంటి పాపకార్యములను దాచుచున్నామనియు, అవి బయలుపడకుండ వాటిపై తెరను వేయుచున్నామనియు, దుర్భలాత్ములకు సాహస మెక్కువ యగుటయే దీని పరిణామమనియు చివరకు విపులముగా వివరించి చెప్పెదను.”

నరసింహారా వింతవరకు సంకల్పించినను, ముందు సుశీల సంగతి ఏమగునో యను సంగతిని ఆలోచించలేదు. ఈ యవమాన మితరచింతలకు చోటివ్వలేదు. కుమారుని మృత్యుశయ్యపై వదలిపెట్టి, శత్రువుపై కసిదీర్చుకొనుటకుద్యమించినవానివలెను, పడవపై కూర్చొని తాను వంగుటవలన పడవ మునిగిపోవునను ధ్యానము లేకయే తాను

నీచేయుండు జాలిగ వాడును పరులకు ప్రవర్తించువాడయ్యెను, ఇప్పు డాతని స్థితి యుండెను.

సాయంకాల మయ్యెను. ఆరోజునకు హత్య గావించుటకు నిశ్చ యించుకొన్న దినము. ఇప్పు డాతని మనస్సు కొంచెము విచారముగ నుండెను. భయంకరకార్యము చేయుటకు ముందు మన స్సెట్లు కంపించుచు నుండునో ఆవిధముగనే అతని మన స్సుండెను. కొన్ని రోజుల వరకు క్రోధావేశముచే మహోన్మత్తమైన తుఫాను, విస్తారముగా వీచుగాలి క్రమముగా శాంతించునట్లు, ఇప్పు డాతని మనస్సు కొంచెము శిథిలమయ్యెను. మనస్సుయొక్క ఇట్టి అవస్థయందు ఉదా సీనతయే మిక్కిలి యుపకారి. ఉదాసీనత వైరాగ్యముయొక్క సూక్ష్మ స్వరూపము. మనుష్యుడు తన జీవితమును గురించి ఆలోచించుకొనుట కది ఓర్పునిచ్చును. ఆ సమయమునందు పూర్వవృత్తాంతము లన్నియు మనస్సునకు గోచరించును. నరసింహారావునకు తన జీవితమును హాయిగా గడపినప్పటి సంగతులును, తాను తన కొమార్తె లిద్దరి తోడను షికారు వెళ్ళుచున్నప్పటి సంగతులును జ్ఞాపకమునకు వచ్చు చుండెను. తాను కమల నొకచేతను, సుశీల నొకచేతను నెత్తికొను టయు, వారింటికి వచ్చినతోడనె జగదాంబ సంతోషముతో వారి కెదురుగా పరుగెత్తుకొని వచ్చి పిల్లల నెత్తుకొని ముద్దులాడుటయు ఆతని కండ్లకు కట్టినట్లుండెను. ఆనంద మనుభవించునప్పటికంటె దానిని జ్ఞాపకమునకు దెచ్చికొన్నప్పుడే ఎక్కువ సుఖప్రదముగ నుండును. మనము చూచునప్పుడు నిర్జనముగా నున్న పర్వతములు, అడవులు, నదీప్రదేశములు కొన్నిరోజుల పిమ్మట, మన స్మరణ నేత్రములకు శాంతిమయముగను, మనోహరముగను కనబడి తిరిగి ఆ దృశ్యములను జూచుటకు కోరిక పుట్టించుచుండును. నరసింహారావు తన పూర్వజీవిత మును తలచుకొని, తలచుకొని దుఃఖవివశుడయ్యెను. అతని కండ్లనుండి

నీరు ధారలుగా కారసాగెను. "అమ్మో! ఆ యానందమయజీవిత మీ విధముగా ఎంత విషాదమయముగ అంతమగుచున్నది! ఈచేతులతో పెంచిన నా పిల్లను ఈచేతులతోనే చంపుటకు సిద్ధపడుచున్నాను."

అతనికన్నులు కమలపై జాలి కలుగసాగెను. "పాపమది నూతిలో పడిపోయినది. దానికై వాళ్ళుపవ్వానంతటి నిర్దయుడనా నేను? నాకండ్లకు ఆనందము కలిగించునట్టి నాకమలకే ఇంత అన్యాయము? దానిని సుఖపెట్టుటకు నేనెంత తంటాలుపడితిని!" కాని ఆ దయాభావము వికసింపజాలు మనస్సునం దెక్కువకాల ముండలేదు. కమల వేశ్యనైనదనుమాట తలపునకు వచ్చినతోడనే అతని హృదయము లజ్జావిచారములతో నిండిపోయెను. ఇంతలో రామనాథము అతని వద్దకువచ్చి "నేను ప్లీడరువద్దకు వెళ్ళితిని, తప్పక దావా చెయ్యుమని వారు సలహా నిచ్చినారు."

నర — (తుళుక్కుపడి) ఏమి దావా?

రామ — పెండ్లిఅంతా అభాసుచేసి తిరిగివెళ్ళిపోయిన ఆ పెండ్లి వారిపైనే.

నర — దీనివలన నేమిలాభము?

రామ — దీనివలన వారు తిరిగివచ్చి పిల్లను చేసికొనెదరు. లేక పోయిన నష్టపరిహారమునైన నిచ్చుకొందురు.

నర — కాని దీనివలన మరింత చెడ్డపేరు రాదా?

రామ — వచ్చిన చెడ్డపేరేదో రానేవచ్చింది. ఇంక దేనికిభయము! నేను కట్నము విషయమై వారికి వెయ్యి రూపాయల నిచ్చితిని. భోజనములక్రింద నాలుగైదు వందలు ఖర్చైనది. ఈ సొమ్మంతా ఎందుకు వదలుకొనెదను? దీనిని ఒక సంసారపక్షము వానికిచ్చిన, వాడు సంతోషముతో మనపిల్లను జేసికొనుటకు ఒప్పుకొనును. దీనితో నా మహానుభావుల ప్రతాపముకూడ కొంత బయలుపడును.

నర — (పెద్దనిట్టూర్పువిడచి) మంచిది నాకు నిశ్చింత. త్వరగా దావా దాఖలు చెయ్యండి.

రామ — మీరెందుకింత భయపడుచున్నారు?

నర — ఐతే దావా చేయుటకే నిశ్చయించినారా?

రామ — ఆఁ, చేయుటకే నిశ్చయించినాను. నిన్న నేను చాలమంది బారిష్టరులను, ప్లీడర్లను జూచినాను. వారందరు ఈ సంగతంతయు విని దావాచేసిన కేసు తప్పక గెలుచునని చెప్పినారు. అప్పుడే పెద్దరు వకీళ్ళకు బజానాకూడ నిచ్చినాను.

నర — (నిరాశుడై) సరే. బాగానే యున్నది. ఐతే దావా దాఖలు చెయ్యండి.

రామ — మీరీ విషయమై ఎందుకింత అసంతుష్టిగ నున్నారు?

నర — మీరు సమాధానపడనప్పుడు నేనేమి చెప్పగలను? ఇది వరకు రెండుమూడు గ్రామములకు తెలిసిన సంగతి ఇప్పుడు దేశమంతే యును వెల్లడి కాగలదు. కమలను తప్పక సమనుజేసి కోర్టునకు పిల పించెదరు. అప్పుడు నా గురించి వీథిని జెప్పుకొందురు.

రామ — దీనిని గురించి ఎంతని భయపడను? నాకు కూడ నిద్దరు పెండ్లి కావలసిన పిల్లలున్నారు. ఈ కళంకమును నాతలను రుద్దుకొని వారి పెండ్లిండ్లకెందుకు ఆటంకమును కలిగించుకొందును?

నర — ఐతే. మీకేమీ కళంకము రాకుండుటకే నీదావా చేయు చున్నారా?

రామ — (సగర్వముతో) మీ రాలాగే అనుకోండి. పెండ్లివారు నా ఇంటినుండి తిరిగి వెళ్ళిపోయినారు. కమల నా కోమార్తెయే యని లోకులు భ్రమపడవచ్చును. పట్నమంతటను నాపేరే జెప్పుకొను చున్నారు. పదివేలకు దావా చేసెదను. ఐదువేలకైనను డిక్రీయైన, ఆసొమ్ముతో సుశీలకు గొప్ప సంబంధము చేస్తాను. మీరు ఎరుగరా?

మంచి వస్తువుతో చెడువస్తువు కలిసియున్నప్పుడు లోభత్వముచే దానిని తిసివేయుట! ఈ పాపాత్ముని జూచిన మొదల సుశీలకు వివాహ మగుట ఎట్లు? ఒక దినము నాకు కూడ కళంకము వచ్చినది. పూర్వము నాతో సంతోషముగా సంబంధము చేయుదలచిన వారిప్పుడు పెద్దమూతులు చూపరిదే నాతో చిన్నగా మాట్లాడ నైనను మాట్లాడరు. ఇదే పెద్ద సమస్యగా నున్నది.

నర — సరే, ఐతే దావా దాఖలు చెయ్యండి.

రామనాథము వెళ్ళిపోయిన తోడనే నరసింహారావు ఆకాశము వైపు జూచుచు "దైవమా! ఇకనైనను నన్ను తీసికొనిపో. ఈ యవమానమును నేను భరింపలేను." అని దుఃఖింప సాగెను. ఇప్పు డాతనికి అవమానముయొక్క నిజస్థితి గోచరమయ్యెను. పామును జంపుట వలన దానివిషము పోయినట్లు, కమలనిప్పుడు వధించినను, ఈకళంకము పోజాలదని ఇప్పుడాతనికి విదితమయ్యెను. "ఇప్పుడామెను జంపుట తెలివితక్కువయేగాని మరేమియు లాభములేదు. పోలీసు లెరస్టు చేయుట, నెలల తరుబడి కోర్టునకు త్రిప్పుట, ఈ అనుభవములన్నియు ఐనతర్వాత ఉరితీయుట. ఇంతకంటె ఎందులోనైనను పడిచచ్చుటయే మేలు. దేని ప్రకాశమువలన నీభయంకర దృశ్యములన్నియు కనబడు చున్నవో ఆదీపమును ఆర్పివేసెదను. అయ్యో! ఈ దౌర్భాగ్యురాలు, సుశీలనుకూడ తనతో ముంచివేసినది. పరమాత్మా! నీవే ఆమెను రక్షింపగలవాడవు. ఈ అనాథబాలికకు నీవు తప్ప మరి యొక ఆశ్రయములేదు. ఈ కండ్లతో దాని దుర్దశను జూడజాలను. నన్ను నీ ప్రపంచమునుండి వేగముగా తీసికొనిపో."

కొంతసేపైన తర్వాత నరసింహారావును భోజనమునకు పిలుచుటకు సుశీల వచ్చెను. వివాహదినము తర్వాత నేటివరకు అత డామెను జూడలేదు. అత డామెవైపు కరుణామయ దృష్టితో నొక్కసారి

చూచెను. ఆ మినుకుమినుకు మనుచున్న వెలుగున [illegible] నొక వికసమైన పద్మమ్ము అతనికి కనబడెను. ఆమె [illegible] త్నక జ్యోతులవలె ప్రకాశించుచుండెను. శోకముగాని [illegible] ముగాని రవంతయు గనబడుటలేదు. మోహనుని [illegible] ఆమె హృదయమునం దొక దివ్యమైన [illegible] భావము [illegible] చుండెను. ఆ హృదయమునందు నిర్మలభావములు [illegible] [illegible]చున్నట్లును, వాటియందు అవ్యక్తమైన [illegible] చున్నట్లును ఆమెకు తోచుచుండెను. ఇదివరకామె [illegible] మనస్సువిప్పి మాటలాడుటలేదు. కాని ఇప్పుడు [illegible] ఆమెవద్ద కూర్చొని ఆమెకాళ్లు పట్టుచు, ఆమెతో కష్టసుఖములు చెప్పు చుండును. ఆమె యెడల మున్నటివలె నీర్ష్య వహించక ఆమెను తన తల్లివలె ప్రేమించుచుండెను. ఇప్పుడు సుశీల [illegible], పిండి విసరుట మొదలైన కఠినపు పనులను గూడ సంతోషముతో చేయు చుండెను. ఆమె జీవితమునం దిప్పుడు ప్రేమోదయమయ్యెను. మోహ నుని ఆమె కలుసుకొనలేదు. కాని అంతకన్న నుత్తమమైనవస్తు వామెకు లభించినది. అది మోహనుని ప్రేమయే.

నరసింహారావు సుశీలయొక్క ప్రఫుల్లవదనమును జూచి ఆశ్చర్య మునే గాక భయమును కూడ పొందెను. విచారముయొక్క విసను వేదన కన్నీటిద్వారా ప్రకటితముగాక, భయంకరోన్మాదరూపమును ధరించెనని అత డనుకొనెను. ఈ కఠోరవేదనకు తానే మూలకారణు డని ఆమె యనుకొనుచున్నదేమో యని అత డనుకొనుచుండెను. నరసింహారా వామెవైపు విచారదృష్టితో జూచుచు "సుశీలా!" యని పిలచెను. సుశీల "ఏందు" కను భావముతో అతనివైపు జూచెను.

నర — (కుంఠితస్వరముతో) ఇప్పటికి నాలుగు సంవత్సరముల నుండి నా జీవితనౌక సుడిగుండములో పడి కొట్టుకొనుచున్నది. ఈ కష్ట

కాలము నా సర్వస్వమును నాశనపరచినది. నే నిక నా సంతానము యొక్క దుర్గతిని జూడజాలను. ఇది యంతయు నా పాపకర్మఫలమే యని నాకు తెలుసును. మొదలనే, నేను జాగ్రత్తపడి యుండిన మీా కీ కష్టములు రాకపోయియుండును. నే నిక చాలకాలము బ్రతుకను. నీ వెప్పుడైనను నిర్భాగ్యురాలైన కమలను కలుసుకొన్న, ఆమెను నేను క్షమించితినని చెప్పుము. ఆమె యేమిచేసినను ఆ దోషమంతయు నాదే. నేనికి రెండుమూడు రోజులకు పూర్వమువరకు ఆమెను చంపు ప్రయత్నములోనే యుంటిని. కాని దైవము నన్ను పాపమునుండి రక్షించెను. నిర్భాగ్యులైన తన తలిదండ్రుల యాత్మలను దయదలచమని ఆమెతో జెప్పు.

ఇట్లు చెప్పుచు నరసింహారావు ఆగిపోయెను. సుశీల మౌనముతో నిలువబడి యుండెను. తన తండ్రియం దామెకు మిక్కిలి జాలి కలుగుచుండెను. ఒక్కక్షణ మైనతర్వాత నరసింహారావు, “నేను నిన్నుకూడ నొకటి ప్రార్థించుచున్నాను.”

సుశీ — ఆ యాజ్ఞ ఏమిటో సెలవియ్యండి.

నర — మరేమియు లేదు. సంతోషమును మాత్ర మెన్నడును విడిచిపెట్టకు. ఈ మంత్రమువలన ఎంత కష్టసమయమునం దైనను నీ మనస్సు చలింపదు.

తన తండ్రి యొక్క సంగతి చెప్పదలచుకొని, సంకోచమువలన ఆ సంగతిని మార్చివేసెనని సుశీల కనిపెట్టెను. అతని మనస్సునందున్న సంగతి ఆమెవద్ద దాగలేదు. ఆమె గర్వముతో తలను పైకెత్తి స్వాభిమాన నేత్రములతో అతనివైపు జూచెను. ఆమె యొక్క నీ విశ్వాసపూర్ణమైన దృష్టి నోటితో చెప్పుదానికంటె ఎక్కువగ తెలియజేసెను. పాతివ్రత్య మనుసాధనము దొరికిన స్త్రీకి మరియొక సాధనముతో అవసరము లేదు. దీనియందే సంతోషము, సుఖము, శాంతము న్నియు ఇమిడియున్న వని ఆమె మనస్సు ప్రబోధించుచుండెను,

అర్ధరాత్రి యయ్యెను. అప్పుడు నరసింహారావు ఇంటినుండి బయలు దేరెను. ప్రకృతి సుందరి వృద్ధురాలివలె పొగమంచు అను మోటు దుప్పటిని గప్పుకొని నిద్రావస్థయం దుండెను. ఆకాశమునందు చంద్రుడు ముఖమును దాచుకొని వేగముగా పరుగెత్తుచుండెను. ఎక్కడ కట్లు పోవుచున్నాడో తెలియదు.

నరసింహారావు మనస్సునందొక తీవ్రమైన కోరిక యుండెను. ఆతనికి సుశీల నొక్కసారి చూచి పోవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. ప్రపంచ మునందు తన ఆనంద మయ జీవితమునకు చిహ్నాగా మిగిలినదీ యొక్క వస్తువే. నిరాశ యను గాఢాంధకారమునం దీయొక్క జ్యోతియే అతని మనస్సును తనవైపునకు ఆకర్షించుచుండెను. ఆత డొక్క నిమిషము ద్వారమువద్ద నిశ్శబ్దముగా నిలువబడి, పెద్ద నిట్టూర్పు విడచి, ముందు నకు బయలుదేరెను. జగదాంబ ఆకాశమునుండి తనను పిలుచుచున్న ట్లాతని కప్పుడు తోచెను.

నరసింహారావు మనస్సునం దిప్పుడు ఒక ఇచ్ఛగాని, అభిలాషగాని, విచారముగాని లేదు. ప్రపంచమునుండి అతని మనస్సు విరక్తిని పొందెను. ఎట్లైనను నదియొడ్డునకు వేగముగా పోయి, ఆ యగాధ జలములందు విలీనమైపోవుట కాతడు తొందరపడు చుండెను. తన సాహస మెక్కడ నమసి పోవునోయని అతనికి భయముగా నుండెను. తన సంకల్పము నుత్తేజపరచుకొనుట కాతడు పరుగెత్తసాగెను.

కాని కొంతదూరము పోయిన తర్వాత తిరిగి ఆగి ఇట్లాలో చింప సాగెను. "నీటియందు దుముకుట ఏమి కష్టము? కాళ్ళు భూమి మీందనుండి తేలిపోవగనె కథ ముగిసిపోవును." ఇట్లనుకొనగనె అతని హృదయ మొక్కసారి కంపించిపోయెను. అకస్మాత్తుగా అతనికి

“ [illegible] ఎందుకు వెళ్ళి పోగూడదు!” అను [illegible] ఆతనికి తోచెను. కాని ఈయూహలను ఆతడు తన మనస్సున చేరనియ్యకుండెను. మోహ మాతని [illegible]లేకపోయి [illegible] ఆతడు [illegible] ప్రకృతి గల మనుష్యుడు కాకపోయినప్పటికి [illegible] ఒక అస్పష్టధ్వాన మాతని హృదయమును కంపింప చేయుచుండెను. ఆతడు తన సంకల్పమును దృఢపరచుకొనుట కీశ్వ రుని [illegible]. కరుణాసముద్రుడనియు, తన మనస్సునకు [illegible]చుకొనుచుండెను. ఆత్మ తన్ను తాను మరచిపోయి నది. [illegible] అటువస్త్రమును విరచిన తర్వాత నింటికిపోవుటకు భయపడుచున్న [illegible] వలె ఆతని స్థితి యుండెను.

నరసింహారా వీప్రకారము నాలుగుమైళ్లు ముందునకు నడిచెను. గోదావరినదిని సమీపించుచున్న కొలదియు ఆతని హృదయావేగము హెచ్చు కాజొచ్చెను. భయముచే మన స్సస్థిరమగుచుండెను. కాని ఆతని తన [illegible], ఆవేగమును, తిరస్కారముచే తొల గించుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. “అయ్యో! నేనెంత సిగ్గుమాలిన వాడను! ఎంత అప్రయోజకుడను! ఈ ఘోరమైన దుర్దశ ననుభవించుచు కూడ చావునకు భయపడుచున్నాను. ఛీ ఛీ!”

ఇంతలో అకస్మాత్తుగ ఎవరో పాట పాడుచున్నట్లు వినబడెను. ఆతడు ముందునకు పోవుచున్నకొలదియు, ఆ ధ్వని దగ్గరగా వినబడు చుండెను. ఆ పాడుచున్నాతడు ఆతనివైపే వచ్చుచుండెను. నిశ్శబ్ద ముగా నున్న ఆ రాత్రియందు నరసింహారావున కా గానము అత్యంత మధురముగ నుండెను. ఆతడు ఆపాటను ధ్యానముతో వినసాగెను. ఆపాట అంత మధురముగ లేకపోయినను శాస్త్రోక్తముగను, భక్తి రసముగను, ఉండుటవలన నరసింహారావునకు మిక్కిలి ఆనందము కలిగెను. అతనికి శాస్త్రమునందు మంచి జ్ఞానము కలదు. ఆగానము,

[illegible] కలిగించెను.

రాత్రి [illegible] యినది. [illegible] ఒక సాధువు [illegible] నరసింహా రావు వచ్చెను. ఆ సాధువు [illegible], [illegible] స్థలమును అడిగెను. అతని మాటలు వినలేక, నరసింహారావు ముందు నకు పోవుటకు ప్రయత్నించుచుండగా ఆ సాధువు, "ఇటువంటి సమయమందు మీ రెక్కడకు వెళ్లుచున్నారు?"

నర — అటువంటి పని వచ్చినది.

సాధు — అర్ధరాత్రియందు నదియొడ్డున ఏమిపని యున్నది?

నర — (విసుగుకొనుచు) మీరు ఆత్మజ్ఞానులు కదా? మీకు ఈ మాత్రము తెలియదా?

సాధు — నా కాత్మజ్ఞానము లేదు. నేను కేవల మొక భిక్షుకుడను. ఇటువంటి సమయమందు మి మ్మక్కడకు పోనివ్వను.

నర — మీదారిని మీరు పొండి. నాపని కాటంకము కలిగించు టకు మీ కేమి అధికారమున్నది?

సాధు — నా కధికారము లేకపోయిన మిమ్ముల నెందుకు ఆపె దను? మీరు నన్ను ఎరుగకపోయి యుండవచ్చును. నేను మీ యల్లు డను. నాపేరు రామప్రసాదరావు.

నర — ఓహో, మీరు రామప్రసాదరావుగారా? ఎప్పటినుండి ఈ వేషమును ధరించినారు? మిమ్ములను కలుసుకొనవలెనని ఎన్ని రోజుల నుండియో ప్రయత్నించుచున్నాను. మీతో చాల సంగ తులు మాట్లాడవలసి యున్నది.

సాధు — ఈనదియొడ్డున నొక వృక్షముక్రిందే నా నివాసము. అక్క డకు దయచేసి కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసికొనుడు. సంగతులన్నియు

అక్కడ మనవిచేసెదను. శ్రోవలో వారొకరితో నొకరు మాట్లాడు కొనలేదు. వేగముగా వారాశ్రమమును జేరిరి. ఒకమూల అగ్నిహోత్రము వెలుగుచుండెను. భూమిమీద నొకతుంగచాప పరచి యుండెను. దానిపై నొక వ్యాఘ్రచర్మమును, కమండలమును, కొన్ని పుస్తకములును ఉండెను.

నరసింహారావు అగ్నిహోత్రమువద్ద చలికాచుకొనుచు, రామ ప్రసాదుతో, "మీరు సాధువులుకదా? నిజము చెప్పండి. కమల ఈ దుర్గతి కెట్లు పాల్పడినది?"

రామప్రసాదు అగ్నిహోత్రపు వెలుతురులో నరసింహారావు ముఖమును పరిశీలించి చూచుచుండెను. అతని కాముఖమునం దాతని హృదయమునందలి భావములన్నియు ప్రకటితము లగుచుండెను. రామప్రసాదు మునుపటి రామప్రసాదు కాడు. సత్సహవాసము, వైరాగ్యము, అతని జ్ఞానమును వికసింపజేసినవి. ఆతడు తనసంసార నాశనము గురించి ఆలోచించుకొలదియు ఆతనికి పశ్చాత్తాప మెక్కువగుచుండెను. ఆతని అనుతప్త హృదయము కమలయెడ నుదార మగుచుండెను. ఒకసారి వెళ్ళి కమల కాళ్ళపై పడవలెనని ఆతని కప్పుడప్పుడు బుద్ధి పుట్టుచుండెను.

రా. సా — ఆమె నాశనమునకు నేనే కారకుడను. ఇదియంతయు నా నిర్దయ, అమానుష వ్యవహారముల యొక్క ఫలము. ఆమె సర్వ గుణసంపన్నురాలే. నిజముగా ఆమె ఒక గొప్పయింటి యజమానురాలు కావలసినది. నావంటి దుష్టుడు, దురాత్ముడు, కఠినుడు ఆమెకు తగినవాడు కాడు. అప్పుడు నా స్థూలదృష్టి ఆమె సద్గుణములను కని పెట్టలేక పోయినది. ఆమె నాపోరు మరి పడలేకపోయినది. కాని, ఆమె మనస్సుమాత్రము చెడిపోలేదు ఆమె నన్ను ఆదరముతో జూచు చుండెడిది. కాని, ఆమెయొక్క నడవడి జూచి ఆమె నావద్ద నటించు

చున్నదని నాకు సందేహము కలుగసాగెను. ఆమెయొక్క సంతోషము భక్తి గాంభీర్యము నాకు దుర్బోధకములుగ నుండెను. ఆమె నాకడ్డ వేషములు వేయుచున్నదని తలంచితిని. ఆమె చిన్నచిన్న వస్తువుల కొరకు దెబ్బలాడి, ఏడ్చి, అలిగి నన్ను పరిహాసము మాటలాడిన నాకు అనుమానము లేకపోయి యుండును. ఆమె యున్నతౌదార్యములే నాకు అనుమాన హేతువులయ్యెను. క్రమముగ నా కామె నడవడి పైనిగూడ అనుమానము కలుగ సాగెను. చివర కొకరోజు రాత్రి ఆమె తన స్నేహితురాలింటికి వెల్లి కొంచెము ఆలస్యముగా వచ్చుట వలన, నాసందేహమును నిశ్చయ పరచుకొని, నేనామె నింటినుండి తగిలివేసితిని.

నర — (మాటకడ్డమువచ్చి) అప్పుడు నీబుద్ధి ఏమైనది? నువ్వు నీ మూర్ఖత్వముచేత ఎంతపెద్ద కుటుంబమును కళంకిత పరచినావో నీకు కొంచెమైన జ్ఞానము లేక పోయినదా?

రామ — అప్పుడు నా బుద్ధి ఏమైపోయినదో నేనేమి చెప్పగలను! అప్పుడు నాకా యాలోచన లేకుండెను. కాని ఆమె అంతఃకరణ మాత్రము చాల శుద్ధమైనది. పాపకార్యాచరణయందామెకు చాల అసహ్యము. ఆమె యిప్పుడు వితంతు శరణాలయమునందున్నది. అక్కడి వారందరకు ఆమె యెడల మిక్కిలి గౌరవము. ఆమె నిష్ఠ నియమములను జూచిన మిక్కిలి ఆశ్చర్యము కలుగును.

రామప్రసాదు చెప్పినమాటలను వినిన తర్వాత, నరసింహారావు నకు కమలమీాది కోపము కొంత తగ్గెను. కాని సాధారణ వేగముతో ప్రవహించుచున్న జలధార ముందరి అడ్డువలన ఆగి, రెండవవైపునకు మరింత వడిగా ప్రవహించునట్లు, కమలపై ఆతని కోపము తగ్గుచున్న కొలదియు, రామప్రసాదుపై ఎక్కువగుచుండెను. ఆకలితో నున్న సింహము తనవేటజంతువు పై పెట్లు జూచునో ఆ ప్రకారము నరసింహా

రావు రామప్రసాదునితో [illegible] మాటాడుచుండెను. [illegible]
తనకుటుంబమునకు [illegible] సర్వనాశనమునకు
కారకుడనియు తలచి, కోపముతో "మనస్సులోని [illegible]
[illegible]
తులన్ని [illegible] నీతో చెప్పుచున్నాను? [illegible]
ఏమియు చేయజాలనని [illegible] ? [illegible]
యుండవచ్చు. కాని [illegible] నాయనలు ఎందుకింత
నిర్దయముతో వర్తించును!" అని [illegible] రావు రామప్రసాదుని యొక్క
మనోభావములను గ్రహింపలేక పోయెను. [illegible] క్రొంచుమస్తే [illegible]
పైపు జూచి, [illegible] "రామప్రసాదు! నువ్వు నా వంశ
మును నష్టపెట్టితివి. నా [illegible] సర్వ
నాశము చేసితివి [illegible] గొప్ప [illegible]
గూర్చున్నావు. [illegible] పోయినావా!"

రామప్రసాదు తల పైకెత్తలేదు. [illegible] తో నేలపై బొటన
వ్రేలుతో రాయుచుండెను.

నర — (తిరిగి) నీవు దరిద్రుడవగుట నీతప్పుగాదు. నీవు నీభార్య
నుచితరీతి పోషింపలేక పోయినను నేను నిన్ను నిందింపను. ఆమె
మనోభావములను తెలిసికొనలేక పోతివి. ఆమె సద్వ్యాపారమును
గ్రహింపలేకపోతివి. దీనికికూడ నిన్ను దూషింపను. నువ్వామె నింటి
నుండి తగిలివేయుటయే గొప్పతప్పు. ఆమె నెందుకు చంపివేసినావు
కావు! నీకామె ప్రవర్తన విషయమై అనుమానముగా నున్నయెడల
ఆమెను వెంటనే నరికివేయవలసినది. నీకంతసాహసము లేనియెడల
నువ్వే ఎందుకు చచ్చిపోయినావు కావు! విషమైనను త్రాగలేక
పోయినావా? నీవామెను చంపివేసియుండిన ఆమెకీ దుర్దశయు, నావంశ
మునకీ కళంకమును, రాకపోయి యుండునే. మొగవాడినని చెప్పు

కొనుటకు నీకు సిగ్గులేదా? నీసిగ్గుమాలిన తనమును, పిరికితనమును జూచిన నాకు చాల నసహ్యముగా నున్నది. తన భార్య పర పురుషునితో పోవుచున్నదని తెలిసికొని ఆమె రక్తమున కళ్ళజూడని వాడు పశుప్రాయుడన్న అర్థము.

కమల నింటినుండి తగిలివేసితినని చెప్పి, అనవసరపు చిక్కులలో తగుల్కొంటినని ఇప్పుడాతనికి బోధపడెను. అతడు తన తెలివితక్కువ తనమునకు మనస్సులోనే విసుగుకొనుచుండెను. ఇంత తిరస్కరింప బడుదునని అతడనుకొనలేదు. ఆతడింత ఉగ్రుడై తన మనస్సు నింత గాయపరచునని కూడ ననుకొనలేదు. అనుత్తప్త హృదయుడు సానుభూతితో కూడుకొన్న తిరస్కారమును కోరును గాని, అవమాన సూచకమైన క్రూరత్వమును కోరదు. పండితుకుపువు కత్తిపోటును సహించునుగాని, రాతిదెబ్బను సహింపజాలడు. రామప్రసాదిప్పుడు తన పశ్చాత్తాపమునకు విచారమును పొందుచుండెను. తన పూర్వ పక్షమును సమర్థించుకొనుట కాతనికి ధైర్యము చాలకుండెను.

నర — (గర్జితస్వరముతో) నువ్వు దానినెందుకు చంపివేయ నావుకావు?

రా-ప్ర — (గంభీరస్వరముతో) నాహృదయ మంత కఠినమైనదికాదు.

నర — ఐతే ఇంటినుండి ఎందుకు తగిలివేసినావు?

రా-ప్ర — ఆమె నప్పుడు వదలించుకొనుటకు నాకు మరియొక యుపాయము తోచినది కాదు.

నర — (ముఖమును చిట్లించుకొనుచు) విషమును త్రాగలేక పోయినావా?

రా-ప్ర — (ఈ మాటలను సహింపలేక) వ్యర్థముగా ప్రాణమును పోగొట్టుకొందునా?

నర — వ్యర్థముగా జీవించుటకంటె వ్యర్థముగా ప్రాణములను పోగొట్టుకొనుటే మేలు.

రా-ప్ర — నేను జీవించుట వ్యర్థమని మీ రనజాలరు. బహుశః రామనాథముగారు మీతో జెప్పియుందురు. నేనీ యాచనావృత్తిచే సంపాదించిన పదిహేనువందల రూపాయలు సుశీల వివాహవిషయమై నే నాతని కిచ్చితిని. మరియొక సంబంధము కుదుర్చుటకు మరియొక వెయ్యి రూపాయలు తిరిగి ఆయనయొద్దకు తీసుకొని వెళ్లుచున్నాను.

ఇట్లు చెప్పుచు రామప్రసాదు వాపోయెను. "గొప్పగా నీ సంగతు లన్నియు ఎందుకు చెప్పుచున్నా" నను సంకోచముతో తల వంచుకొనెను.

నర — (సందిగ్ధస్వరముతో) ఆత డీవిషయమై నాతో ఏమియు జెప్పలేదు.

రా-ప్ర — ఇది, అతడు మీతో జెప్పవలసినంత గొప్పసంగతికాదు. నే నిప్పుడు ప్రసంగవశమున జెప్పితిని. క్షమించండి. ఆత్మహత్యను జేసికొనిన ప్రపంచమున కే యుపకారమును జేయజాలము. ఈ కళంకము నా జీవితమును ప్రజ్వలింపజేసుకొను బాధ్యునిగ నన్ను జేసినది. నిద్రించుచున్న ఆత్మను మేల్కొలుపుటకు మన తప్పులు ఒకవిధమైన దైవప్రేరితములే. అవియే మనకు తర్కశక్తి నిచ్చును. మనదోషముల వలన కలిగిన చెడుఫలములను అనుభవించిన తర్వాత, కలిగినంత ప్రబోధము, విద్య, సత్సాంగత్యము, ఉపదేశము, మొదలైన వాటివల్ల కూడ కలుగ నేరదు. దీనిని మీరు పిరికితనమే యనవచ్చును. కాని ఈ పిరికితనమే నాకు శాంతిని, సత్కార్యములను జేయుశక్తిని కలిగించినది. ఒకరి జీవితమును నాశనపరచిన తర్వాత నిప్పుడు నేను వందలకొలది అనాథబాలికల జీవితములను ఉద్ధరింప యోగ్యుడనైతిని. ఈ సత్ప్రేరణ కమలపై కూడ తన ప్రభావమును ప్రసరింప జేయుచున్నదని తెలిసి నాకు చాల సంతోషమైనది. ఆమె నదీస్నానమునకు వెళ్ళుచుండగ నే నెన్నియోసార్లు నా కుటీరమునుండి జూచితిని.

ఆమెయొక్క శ్రద్ధాభక్తులు, ధర్మనిష్ఠలు జూచి, నాకెంతయో ఆశ్చర్యము కలిగినది. ఆమె ముఖమునందు శాంతగుణముయొక్క విమల జ్యోతి ప్రకాశించుచుండెను. ఆమె పూర్వమువలె సామాన్యమైన గృహస్థురాలు కాదు. ఇప్పుడామె విదుషీమణి. ఆమె స్త్రీసమాజమున కంతకును ఒకప్పుడు నాయకాగ్రణి కాగలదని నా నమ్మకము.

నరసింహారావు మొదట నీ మాటలన్నియు నిర్లక్ష్యముగా వినెను. కాని క్రమక్రమముగ ఆ మాటలయొక్క ప్రభావము తనని వశపరచుకొనెను. తన తప్పులకు హృదయపూర్వకముగ పశ్చాత్తాపమును పొందుచున్న వానిని నిష్కారణముగ కఠినవాక్యములచే నొప్పించితి ననియు, ఆతడింత ఉపకారము జేసెనని నే నెరుగక పోతి ననియు, తాను కృతఘ్నుడననియు, ఆతడిప్పుడు తెలిసికొనగలిగెను. ఈ సంగతులను తెలిసికొనగానె ఆతనికండ్లు నీళ్ళతో నిండిపోయెను. నరకస్వభావముగల మనుష్యుని హృదయము మైనపువత్తివలె ఎంతవేగముగ కఠినము వహించునో అంతవేగముగ కరగిపోవును.

రామప్రసాదాతని వైపు కరుణామయ దృష్టితో జూచుచు "దయచేసి ఈ రాత్రి ఇక్కడ అలసట దీర్చుకొనండి. ఈ కంబళీతో చలి ఆగును. తెల్లవారిన తర్వాత మీతో నేనుకూడ వచ్చెదను." అనెను.

నర — (నమ్రతతో) అలాగే. ఇక్కడ పడుకొనెదను. కంబళీ అవసరము లేదు.

రా-ప్ర — నా కంబళీ కప్పుకొన్న మీరు అపవిత్రులగుదురని మీరు తలచుచున్నారేమో? నేను దీనిని వాడుటలేదు. ప్రత్యేకముగ అతిథులకొరకే దీని నుంచితిని.

నరసింహారావు మరి అడ్డు చెప్పలేదు. చలి వేయుచున్నందున కంబళీ కప్పుకొని పరుండెను. ఆతనికి వెంటనే నిద్రపట్టెను. కాని ఆ నిద్రవలన ఆతనికి శాంతికలుగలేదు. తాను జైలునందు మృత్యు

శయ్యపై నున్నట్లును, జైలు అధికారాతని వైపు అసహ్యముగా జూచుచు, "నీ శిక్ష ఇంతటితో పూర్తి కాలేదని చెప్పుచున్నట్లును, ఇంతలో జగదాంబయు, ఆతనితండ్రియు వచ్చి మంచమునొద్ద నిలువబడి నట్లును, వారిముఖములు కళంకముతో కమ్ముకొని వికృతముగ నున్నట్లును, జగదాంబ ఏడ్చుచు 'నీ వలననే మాకీ దుర్గతి కలిగెను.' అని నిష్ఠురము లాడుచున్నట్లును, ఆతని తండ్రి కోపముచే నెఱ్ఱబడిన కండ్లతో ఆతనివైపు జూచుచు, "మాకు కళంకము తెచ్చిపెట్టుటయే నీ జన్మ ఫలమా? ఇందుకొరకే మేము నిన్ను కనిపెంచితిమా? ఈ కళంక మిక మమ్ములను ఎన్నడును విడువదు. మేము కల్పాంతమువరకు నీ బాధలను అనుభవింపవలసినదే. నాలుగుదినముల సౌఖ్యము కొరకు మాకీ బాధను తెచ్చిపెట్టితివి. ఇప్పుడే నీ ప్రాణములను తీసెదము." అని చెప్పుచు నొక గొడ్డలి పట్టుకొని ఆతనివైపు దుమికినట్లును, ఆతడు కలగని తుల్లిపడి నిద్రనుండి లేచెను. ఆతని గుండెలు దడ దడ కొట్టుకొనసాగెను. ఆ నింటినుండి ఎందుకు బయలుదేరెనో ఆ సంగతిని ఆతడు నిద్రపోవుటకు ముందు మరచిపోయెను. ఇప్పు డా కల ఆతని కిదియంతయు జ్ఞప్తికి దెచ్చెను. ఆతడు తనను ధిక్కరించు కొనుచు, "నే నెంత కర్తవ్యహీనుడను? ఇది కలగాదు. నిజముగ ఆకాశ వాణియే" యని ఆతనికి దోచెను.

రామప్రసాదు చెప్పిన సంగతుల ప్రభావము క్రమక్రమముగ ఆతని హృదయమునుండి తొలగిపోవుచుండెను. "కమల పతివ్రత కావచ్చును. సాధ్వీమణి కావచ్చును. కాని దీనివలన నా కామె తెచ్చి పెట్టిన కళంకము పోజాలదు. పాపమునందు బాగుపరచు శక్తి కలదని ఈ మహాను భావుడు చెప్పుచున్నాడు. కాని నేనుమాత్ర మాశక్తి నెక్కడను జూడలేను. నేనుకూడ పాపమును జేసితిని. కాని ఆశక్తి ఏమియును కలుగలేదు. ఇది అంతయు ఆతని మాటల చాతుర్యమే గాని, మరి

యొకటి కాదు. ఈతడు తన పిరికితనమును మాటలచాటున దాచుచున్నాడు. ఈతడు చెప్పినదంతయు అబద్ధము. పాపమువలన పాపము వృద్ధిపొందును. పాపమువలన పుణ్యమే వచ్చినయెడల ఈ ప్రపంచమందు పాపాత్ములే యుండరు.''

ఇట్లనుకొనుచు నరసింహారావు లేచి కూర్చుండెను. రామప్రసాదు ఆ అగ్ని ప్రక్కనే పడుకొని నిద్రించుచుండెను. నరసింహారావు నడికాకుండ లేచి నదివైపు బయలుదేరెను. ఈ వేదనలను మరి సహింపలేక వీటిని అంత మొందించుకొనుట కాతడు నిశ్చయించుకొనెను.

అప్పుడే చంద్రు డస్తమించుచుండెను. మంచు దట్టముగా కురియుచుండెను. ఆ యంధకారమునందు చెట్లు, పుట్టలు, కొండలయొక్క తారతమ్య మేమియు కనపడుటలేదు. రాళ్ళనుండియు, ముండ్లనుండియు, తప్పించుకొనుటయందు తత్పరుడై అతడు తన అవస్థనే మరచిపోయెను.

నదియొద్దనకు రాగానే అతనికి చిన్న వెలుతురు కనబడెను. అతడు గట్టునుండి క్రిందకు దిగెను. నదీదేవి పొగమంచను మోటుదుప్పటిని కప్పుకొని నిట్టూర్పు విడుచుచుండెను. ఆచుట్టు పట్లగల అంధకారమునకును, నదిలోని అంధకారమునకును ప్రవాహమే అంతరువు. అది ప్రవహించుచున్న అంధకారమువలె నుండెను. మృత్యువు తర్వాత నింటియందు విచారనిశ్శబ్దము లెట్లు వ్యాపించియుండునో అట్లప్పుడు నిశ్శబ్దముగ నుండెను.

నరసింహారా వప్పుడు మొలలోతు నీళ్ళయందు నిలువబడి తనలో "అయ్యో! ఇప్పుడు నా అంత మెంత దగ్గరగా నున్నది? ఒక్క నిమిషములో నీప్రాణ మెక్కడకు పోవునో, అక్కడ ఏమిగతి పట్టునో, తెలియదుకదా? ప్రపంచముతో నాకు సంబంధము వదలిపోవుచున్నది. పరమేశ్వరుడా! ఇప్పుడు నీశరణు జొచ్చుచున్నా-

నన్ను దయచూడుము. నన్ను క్షమించి ఈ పాపములనుండి ఉద్ధరింపుము!" అని ప్రార్థించెను.

తర్వాత అతడు డాక్టరుగారి ధైర్యమును పురికొల్పుకొని ఏటి యందుగల గుమ్మముల పడెను. ఏటి ము మునుపటి సంఘటనలవలన అతని శరీరము గడగడ వణకసాగెను. అతడు ఒళ్లు కండరాలు వణక నీటిలోనికిపోయి ఒక్కసారి ఆ గాఢాంధకారమునంతయు కలయ జూచెను. ఇది జీవనసంగ్రామముయొక్క అంతిమరంగము. మనోబలాత్మాభిమానముల యొక్క చివరిపరీక్ష. ఇప్పటివరకు అతడు చేసిన ప్రయత్నములన్నియు ఈ పరీక్ష కొరకే. ఇచ్ఛామాయల కిదియే ఆఖరియుద్ధము. మాయ సంపూర్ణ శక్తితో తనవైపునకు లాగుచుండెను. కమల విదుషీ వేషముతో కండ్ల ఎదుట గోచరమయ్యెను. సుశీల ప్రత్యక్షశోకదేవతవలె ముందునకు వచ్చెను. "ఇప్పుడు ఏమిచెడిపోయినది? నేను సాధువు నై పోకూడదా! ప్రపంచమందు నా మానమర్యాదలవిషయమై చర్చించుటకు నేనంత పేరుపడ్డవాడనా? ఎంతమంది కన్యకలు ఈ పాపపంకిలమునందు చిక్కుకొనలేదు? ఈ ప్రపంచము నందు వీరిని గురించి ఎవరికి కావలెను? ప్రపంచమునందు నన్ను నలుగురు దూషించెదరనియు, పరిహసించెదరనియు అనుకొనుట ఎంత మూర్ఖత్వము?"

దీనికి ప్రతివాదము చేయవలెనని ఇచ్ఛాశక్తి ఎంతయో ప్రయత్నించెను గాని, లాభము లేకపోయినది. ఒక్కమునుగే తరువాయి. జీవన మృత్యువులకు ఒక్క అడుగే అంతరువున్నది. వెనుకకు ఒక్క అడు గెంత సులభము? ఎంత సరళము? - ముందున కొక్క అడు గెంత కఠినము? ఎంత భయావహము?

నరసింహారావు వెనుకకు తిరిగి పోవుటకు కాలును దీసెను. మాయ తనశక్తియొక్క చమత్కారమును జూపించెను. నిజముగా నిది ప్రపంచము నందు ప్రేమకాదు. ఇదియొక అదృశ్యమైన భయము.

అప్పుడు నరసింహారావునకు తా నిక వెనుకకు పోలేనని తోచెను. అతడు క్రమక్రమముగ ముందునకే త్రోసుకొని పోవుచుండెను. అతడప్పుడు సహాయముకొరకు గట్టిగా కేకలు వేసెను. చలిచే కొయ్యబారిన తన కాళ్ళను వెనుకకు త్రిప్పుట కెంతయో ప్రయత్నించెను గాని, అత డెంత ప్రయత్నించినను ముందునకే కొట్టుకొని పోవుచుండెను. కర్మగతి ఇట్లున్నది.

అకస్మాత్తుగ అతనికి రామప్రసాదు పిలుచుచున్నట్లు వినబడెను. నరసింహారావు పెద్దగొంతుకతో అతనికి జవాబు చెప్పెను. కాని నోటి నుండి మాట పూర్తిగ రాలేదు. గాలివలన ఆరిపోయి అంధకారము నందు లీనమైన దీపమువలె ఆ ధ్వని అలలలో కలసిపోయెను. లజ్జా, శోక, విచారములచే మండుచున్న హృదయముయొక్క మంట, ఆ చల్లని నీటియందు శాంతిని పొందెను.

"నే నిక్కడ మునిగిపోవుచున్నాను." అను శబ్దములు మాత్రమే రామప్రసాదునకు వినబడెను. తర్వాత అలలయొక్క పైశాచికక్రీడా ధ్వనులు తప్ప మరియేమియు వినబడలేదు.

శోకాకులహృదయముతో రామప్రసాదు నదియొడ్డున చాలసేపు నిలువబడెను. ఆ శబ్దములే ఆతనికి నాలుగువైపులనుండియు వినబడు చుండెను. దగ్గరనున్న కొండలు, ఎదుటి నీటి అలలు, నాల్గువైపుల వ్యాపించియున్న గాఢాంధకారము, నీ శబ్దములతోనే ప్రతిధ్వనించు చుండెను.

౧౧

తెల్లవారగానే ఈ శోకసమాచారము రామవరమునందు వ్యాపించెను. రామనాథమును పరామర్శించుటకు నలుగురైదుగురు పెద్ద మనుష్యులు తప్ప మరి యెవ్వరును రాలేదు. స్వాభావికమరణ మైన

యెడల శత్రువులుకూడ వచ్చి నాలుగైదు కన్నీటిబొట్లు విడచెదరు. కాని ఆత్మహత్య భయంకరమైనది. దీనియందు పోలీసుల యధికార ముండును గనుక మిత్రులు కూడ శత్రువులవలె దూరముగా నుండిరి.

రామనాథము నూతివద్ద స్నానము చేయుచుండగ రామప్రసాదు వచ్చి, ఈ సంగతిని జెప్పెను. ఈ సమాచారమువలన రామనాథము నకు దుఃఖముగాని, సానుభూతిగాని కలుగలేదు. మీదు మిక్కిలి నరసింహారావుపై కోపము కూడ వచ్చెను. పోలీసువారి భయ మాతని విచారమును అణచివేసెను. ఆతని కా రోజున స్నానధ్యానము లందు చాల విలంబమయ్యెను. సందిగ్ధచిత్తమునకు తన పరిస్థితిని గురించి విచారించుటకు అవకాశము దొరకలేదు. దానికి సమయ జ్ఞానము లేకుండెను.

కామేశ్వరమ్మ పెద్ద గొంతుకతో ఏడ్వసాగెను. ఆమె ఏడ్చు చుండుటను జూచి ఆమె కుమార్తెలిద్దరు కూడ ఏడ్చుచుండిరి. ఇరుగు పొరుగు స్త్రీలు వారిని ఓదార్చుటకు వచ్చిరి. వారికి పోలీసువారి భయము లేదు. ఆ యేడ్పులు త్వరలోనే ముగిసి, నరసింహారావు యొక్క గుణదోషముల చర్చ ప్రారంభమయ్యెను. ఆతనియందు దుర్గుణములకంటె సద్గుణములే ఎక్కువ యున్నవని అక్కడ నున్నవా రందరు స్థిరపరచిరి. మధ్యాహ్నము రామనాథము దాహము తీసి కొనుట కింటిలోనికి వచ్చి, మాటల సందర్భమున తన భార్యవద్ద నర సింహారావును నిందించెను. కామేశ్వరమ్మ కోపముతో, "చచ్చిన వాని నెందుకు నిందించెదరు?" అని మందలించెను.

రామనాథము సిగ్గుపడెను. కామేశ్వరమ్మ పైకి దుఃఖమును నటించుచున్నను, ఆతని చావునకు మనస్సులో సంతోషించుచునే యుండెను. నిజమైన దుఃఖము సుశీలకు తప్ప మరి యెవ్వరికిని లేదు. తనతండ్రి సామర్థ్యహీనుడని ఆమెకు తెలియును గాని, ఈ ప్రపంచ

ముసండామెకు 'నా' అనువా రెవ్వ రొక్కడేకారా! ఈతని మరణ వ్యథయే ఆమెను మరింత చిత్తభ్రాంతురాలినిగ జేసెను. ఇటు జూచిన నిప్పుడామె నిరాధారురాలే. కాని ఈ నిరాశ ఆమె జీవితమును ఉద్దేశహీనముగ జేయలేదు. ఆమె హృదయము మరింత కోమల మయ్యెను. నరసింహారావు చివరకు జేసిన ఉపదేశ మామెకు నూతన శక్తిని కలిగించెను. ఆమెయందిప్పుడు ఓర్పు సహనశక్తి భవించిన ట్లుండెను. వర్షఋతువుయొక్క ఆఖరి చినుకులవలెనే మనుష్యునియొక్క తుదిమాట లెన్నడును నిష్ఫలములుకావు.

తండ్రి ఆత్మకు దుఃఖము కలిగించు మాటలను సుశీల తన నోటి నుండి రానిచ్చుటలేదు. తండ్రి జీవించియున్నప్పు డామె ఆతని చెడు ప్రవర్తనను అప్పుడప్పుడు నిరసించుచుండెడిది. కాని ఇప్పుడా విష యములనైనను తన మనస్సున రానిచ్చుటలేదు. భౌతిక శరీరమునుండి విముక్తిపొందిన ఆత్మకు బాహ్యాంతర భేదము లుండవని ఆమె నమ్మ కము. ఆమె కామేశ్వరమ్మను సంతోషపెట్టుటకు తన శక్తికొలదియు ప్రయత్నించుచుండెను గాని, ఆమె సుశీల నెప్పుడును నిష్ఠురము లాడు చునే యుండును. ఆమెకు కోపమువచ్చినను దానిని విషమువలె మిగ ద్రింగుచుండును. ఆమె యేకాంతమునందైనను దుఃఖించుట లేదు. తాను ఏడ్చిన తన తండ్రియొక్క ఆత్మ దుఃఖపడునని ఆమె భయము. సంక్రాంతికి రామనాథము తన కుమార్తె లిద్దరకు క్రొత్తచీరలను కొని తెచ్చెను. కామేశ్వరమ్మ కూడ, పెట్టెలోనుండి, పట్టుచీరను దీసి కట్టుకొనెను గాని, సుశీల మాత్రము తన మాసిన చీరతోనే యుండెను. ఆమె మనస్సు దుఃఖముతో కులిమిపోవుచుండెను. కాని ఆమె తన విచారమును ముఖమునందు కొంచెమైనను కనబడ నివ్వకుండెను. అక్కచెల్లెండ్రిద్దరు చీరల అంచులు బాగులేవని మూతులు ముడుచు కొని ఒకమూల కూర్చుండిరి. సుశీల ప్రసన్నవదనముతో నింటిపను

లన్నియు చక్కబెట్టుచుండెను. అది చూచి కామేశ్వరమ్మ కామె యందు జాలికలిగి తన పాతపట్టుచీరను దీసి ఆమెకు కట్టనిచ్చెను. సుశీల కొంచమైనను అడ్డుచెప్పక దానిని కట్టుకొని ఇంటిపని చేయు చుండెను.

ఒకనాడు సుశీల తన మేనమామయొక్క వాణీ నుతికి ఆరవేయుట మరచిపోయెను. మరునాడాతడు స్నానముచేసి కట్టుకొనుటకు జూడగ వాణీ బురదతో తడిగా నుండెను. అతడేమియు అనలేదు గాని, కామేశ్వరమ్మ ముఖము వాచునట్లామెను చీవాట్లు పెట్టెను. సుశీల ఏడ్చుచు వాణీ నుతుకుచుండెను. అది చూచి రామనాథమునకు మిక్కిలి దుఃఖము కలిగెను. "మా సౌఖ్యములకొరకీ దిక్కులేని పిల్లను ఇన్ని బాధలు పెట్టుచున్నాము. దేవునియెదుట దీని కెట్లు సమాధానము చెప్పగలను?" అని ఖేదపడెను. కాని కామేశ్వ రమ్మనుమాత్ర మేమియు అనలేదు. ఎట్లైన నీ అనర్థమును తొలగించ వలెనని ఆతడు నిశ్చయించెను. దినవారములు ముగించి ఇప్పుడాతడు గోపాలశాస్త్రిమీద దావా తెచ్చుటయందు తత్పరుడై యుండెను. ఈ దావా గెలుచునని ప్లీడర్లాతనికి నమ్మకము కలుగునట్లు చెప్పు చుండిరి. "ఐదువేలు దావాలో గెలిచిన నే నెంత అదృష్టవంతుడను?" అని యాత డనుకొనుచుండెను. ఈ భావికల్పన లాతనిని ఉన్మత్త పరచుచు క్రొత్త కోరికలను పుట్టించుచుండెను. ఆత డీ సొమ్ముతో నొకయిల్లు కట్టించుట కాలోచించుచు మనస్సునందే ఆయింటి ప్లానును చిత్రించుకొనుచుండెను. ఈ యానంద కల్పనలలో మునిగి యాతడు సుశీలమాటయే మరచిపోయెను. కాని కామేశ్వరమ్మ పెట్టు బాధ లాతనిని మేల్కొల్పెను. రామప్రసాదిచ్చిన వెయ్యిరూపాయల నాతడు దావాఖర్చుల నిమిత్తము ప్రత్యేకముగా నొకచోట నుంచెను. ఒకనా డాతడు కామేశ్వరమ్మతో నీ సంగతులను ప్రస్తావించుచు

సుశీలకు మరియొక సంబంధము చూచు విషయమై కూడ ప్రస్తావించెను. ఈమాటలు సుశీల చెవులలో బడెను. దావా సంగతులు విని ఆమె దుఃఖించి దావాచేయుట అనుచిత మని తలచును గాని, వివాహ విషయమైన మాటలు వినినప్పుడుమాత్ర మామె ఊరుకొన లేక పోయెను. ఒక ప్రబలమైన శక్తి ఆమె సిగ్గును, సంకోచమును కూడ తొలగించి వేసెను. రామనాథ మక్కడ నుండి వెళ్లిపోగానే ఆమె కామేశ్వరమ్మవద్ద కూర్చొని మెల్లగా "మామ ఇప్పుడు మీతో నేమి మాట్లాడుచున్నారు" అని అడిగెను.

కామే — (చికాకుతో) ఏమి చెప్పుతారు? తమ కష్టములకు దుఃఖ పడుచున్నారు. ఆ దౌర్భాగ్యురాలు కమలయే ఇది యంతయూ తెచ్చి పెట్టినది. లేకపోయిన నీచిక్కులన్నియు ఎందుకు సంభవించును? తిరిగి ఇప్పుడంత మంచి వంశములోనివాడు దొరకుట కష్టము. దగ్గర గ్రామములోనున్న ఒక సంబంధమును జూచుట కాయన ఇప్పుడే వెళ్లినారు.

సుశీ — (తలవంచుకొని) నన్ను ఏలాగైనను వదలించు కొనుటకు నేను మీ కంత కష్టమును కలుగజేయుచున్నానా? నానిమిత్త మనవసరముగ కష్టపడ వద్దని మామతో చెప్పండి.

కామే — నీవాయన ప్రియ మేనకోడలవు. నీ దుఃఖమును జూచి ఆయన సహింపలేరు. 'ఇప్పటిమట్టుగు ఊరుకోండి. దావాసొమ్ము వచ్చిన తర్వాత సంబంధము జూడవచ్చు' నని నేను చెప్పాను. కాని ఆయన నామాట లెప్పుడు విన్నారు?

సుశీ — నన్నక్కడి కెందుకు పంపివేయగూడదు?

కామే — (ఆశ్చర్యముతో) ఎక్కడకు?

సుశీ — (సరళముగ) విష్ణువర్ధనమో, కళ్యాణపురమో.

కామే — ఏమి సత్యకాలపు మాటలాడుచున్నావు? అలాగైతే ఈ వేషముపంతో ఎందుకు? వాళ్ళు నిన్ను ఇంట్లో నుండనిచ్చుటకే

వప్పుంకొన్న యెడల ఈ యల్లరంతా ఎందుకు చేస్తారు?

సుశీ — కోడలిగా ఉంచుకోకపోతే దాసీగానైనా ఉంచుకోరా?

కామే — (విర్గయతో) ఐతే వెళ్ళిపో. నిన్నడ్డుపెట్టువారెవ్వరు? నిన్నక్కడకు తీసుకువెళ్లి, అవమానముపొంది, తిరిగి నిన్ను తీసుకొని వచ్చుట మాకిష్టకాదు. ఆయన వారిమీద దావా చేసి సొమ్ము పుచ్చుకొని తీరుతారు.

సుశీ — అత్తా! వాళ్ళు అభిమానస్థులే అనుకోండి. కాని నేను వెళ్ళి వారి గుమ్మమువద్ద నిలువబడితే వారికే దయ పుట్టుతుంది. వారు నన్ను గుమ్మములోనుండి తగిలివేయరని నాకు నమ్మకముగా నున్నది. శత్రువునైనను గుమ్మములోనుండి తగిలివేయుటకు సంకోచము కలుగును. నేను వారి......

కామే — (ఈ సిగ్గుమాలినతనమును సహింపలేక, మాట కడ్డము వచ్చి) ఛీ! నోరు మూసుకో. ఇటువంటిమాట లాడుటకు నీకు కొంచమైనా సిగ్గులేదా? నువ్వు విను, వినకపో, నేనుమాత్రం వప్పుకోను. వాళ్లు గొప్పవాళ్లైతే మాకు లక్ష్యమేమిటి? ఈలా మమ్మలిని అవమాన పరుస్తారా? వాళ్ళిప్పుడు వచ్చి బుజ్జ బద్దలుకొట్టుకున్నా వాళ్ళను మీామామ గుమ్మములోనికేనా రానివ్వరు!

సుశీల మరిమాటలాడలేదు. లోక మేమనుకొనుచున్ననూ ఆమె తన్ను వివాహితురాలినిగనె తలచుచుండెను. ఒక వివాహితకన్య మరియొక ఇంటి కోడలగుట ఆమెకు సిగ్గుగాను, అసహ్యముగాను ఉండెను. పెండ్లి ఇంకొకనెల ఉన్నప్పటినుండియు ఆమె మోహనుని రూపగుణ ప్రశంసలను వినివిని తనను ఆతనికి అర్పించుకొనెను. పెండ్లి పీటల వద్ద అతనిని తన భర్తగా భావించి చూచెను. కాని అపరిచితునివలె జూడలేదు. ఇన్నిరోజు లతని భర్తగా భావించిన తర్వాత మరియొకనిని వివాహ మాడుటయన్న ఆమెకు అసహ్యముగా

నుండెను. మోహనుని చూచిన విష్ణుపదామె తన హృదయమునుండి వెలికివేయజాలకుండెను. అతని నామె ఎన్నడును మరచిపోవజాలదు. అతడామెనుగురించి కనుక్కొన్నను, కనుక్కొనకపోయినను, అంగీక రించినను, అంగీకరించకపోయినను అతడామెభర్తయే. వివాహము నకు మంగళసూత్ర మొక్కటియే బంధనము కాదు, మనోసంకల్పమే నిజమైన బంధనము.

సుశీల కిప్పటివరకు తానెప్పటికైనను అత్తవారింటికి వెళ్ళగలుగుదు ననియు, ఎప్పటికైనను భర్తయొక్క ఆశ్రయము పొందగలుగుదు ననియు ఆశగా నుండెను. కాని ఈరోజున తన వివాహము యొక్క అనగా పునర్వివాహముయొక్క మాటవిని ఆమెయొక్క అనురాగ హృదయము కంపింప సాగెను. ఆమె నిస్సంకోచముతో తనను అత్తవారింటికి పంపుమని కామేశ్వరమ్మను తనశాయశక్తులా బ్రతి మాలెను. ఇంతకన్న ఆమె ఏమి చేయగలదు? కామేశ్వరమ్మ యొక్క నిర్దయా వుపేక్షలు చూచి ఆమెయొక్క ధైర్యము సడల సాగెను. మనశ్శాంతి లేకుండెను. రాత్రి అందరు నిద్రించిన తర్వాత కృష్ణశర్మకు ఉత్తరము వ్రాయుటకు ప్రారంభించెను. ఇదియే ఆమె ఆఖరి ప్రయత్నము. ఇదియు నిష్ఫలమైన తన కర్తవ్యము నెరవేర్చుట కామె స్థిరపరచుకొనెను. ఆమె ఇదివరకే ఉత్తర మెట్లు రాయవలెనో ఆలోచించుకొని ఉండుటవలన కేవలము వ్రాయుటయే తర్వాయిగా నుండెను. కనుక ఆమె త్వరలోనే ఇట్లు వ్రాసి ముగించెను —

"పూజ్యులగు మామగారి పాదపద్మముల సన్నిధికి :—

'నేను చాల దుఃఖములో నున్నాను. నామీద దయయుంచి మీ పాదాశ్రయము నా కొసంగుడు. తండ్రిగారు నదిలోపడి ప్రాణములు విడచిరి. మీామీద దావాచేయుట కిక్కడ ప్రయత్నములు జరుగు చున్నవి. నా పునర్వివాహ విషయమైకూడ మాటలు జరుగుచున్నవి.

నా మొర వినువారెవరు. ఒక నాటి సుదినముకొరకు ఎదురు చూచెదను. అటువంటి మీ నిర్మలాంతఃకరణము విరజాలరు.''

ఇంతలో దోమలు చెడకుట్టుటవలన కామేశ్వరమ్మకు మెలకువ వచ్చెను. ఆమె కండ్లు విప్పుచుకొనుచు, "ఇంతఅర్ధరాత్రివరకు మేలుకొని ఏమి చేయుచున్నావు ?''

సుశీ — (విస్మయముతో) ఉత్తరము వ్రాయుచున్నాను.

కామే — ఎవరికి ?

సుశీ — మా మామగారికి.

కామే — ఏనూతిలోనైనను పడి చావలేక పోయినావు ?

సుశీ — వారము దినములైన తర్వాత అట్లే చచ్చెదను.

కామేశ్వరమ్మ మరియేమియు మాటలాడక తిరిగి నిద్రించెను. సుశీల ఆయుత్తరమును కవరులోపెట్టి చిరునామా వ్రాసిన తర్వాత దానిని బట్టలక్రింద దాచి నిద్రించెను.

౧౨

కృష్ణశర్మ కాలేజీలో చదువుకొనుచున్నప్పుడే ఆతనికి ప్రథమవివాహమైనది. ఇంటరుమీడియటు ప్యాసగుసరి కతడొక బిడ్డతండ్రికూడ నయ్యెను. పిల్లవాడు పుట్టినప్పుడు కొంచెము బలముగా నున్నను, తల్లి ఇంకను బాల్యావస్థలోనే యుండుటవలన శిశుసంరక్షణ ఎట్లు చేయగలదు ? అందువలన పిల్లవాడు క్రమక్రమముగ క్షీణించి సంవత్సరము పూర్తిగ నిండకముందే చనిపోయెను. తల్లికూడ సూతికజబ్బువలన మరికొన్ని నెలలు బాధపడి కొమారుని కలుసుకొన ఈ లోకమునుండి వెళ్ళిపోయెను. ద్వితీయవివాహము చేసికొనననని కృష్ణశర్మ నిశ్చయించుకొనెను గాని బి. యల్ ప్యాసై వకాల్తీ పుచ్చుకొనగానె తిరిగి వివాహబంధములో చిక్కుకొనవలసి వచ్చినది. సుభద్రమ్మ వివాహమై

అత్తవారింటికి వచ్చి, ఇప్పటి కేడు సంవత్సరము లయ్యెను.

మొదటి రెండుమూడు సంవత్సరములలో కృష్ణశర్మకు సంతాన ధ్యానమే లేకుండెను. వదినగారా ప్రశంస తెచ్చినప్పు డాత డామె మాటలను నవ్వుతాలక్రింద కట్టివేయుచు, “నాకు సంతానమునందు కోరికలేదు. నే నా బాధలు పడలేను” అని నవ్వుచు జవాబు చెప్పు చుండును. ఇంతవర కాతనికి సంతానము కలుగుననియే ఆశగా నుండెను.

కాని నాల్గు సంవత్సరములు కాగానే సంతానము మరి కలుగ దేమో యని నిరాశ కలుగసాగెను. “నిజముగ నేను సంతానవంతు డను కానా ?” అని అతడు విచారించుచుండెను. దినములు గడచు కొలదియు, నీ విచార మధికము కాసాగెను. ఇప్పు డాతనికి జీవితమే శూన్యముగా తోచుచుండెను. అతడు సుభద్రమ్మతో నిరాశగా మాట్లాడునప్పు డామె యాతనిని మందలించుచుండును. కాని ఆమెకు కూడ విచారము లేకపోలేదు. కర్మఫల మనుభవింపక తప్పదని సమాధాన పడుచుండును.

కృష్ణశర్మ తనలో, “సంతానము లేకపోయిన మించిపోయిన దేమి ! పిల్లలు పుట్టిన దగ్గరనుండియు వారిని పాతిక సంవత్సరములవరకు పెంచి పెద్దవారిని జేసి, చదువు సంధ్యలు చెప్పించి, పెండ్లి పేరంటములు చేయ వలయును. ఇన్ని బాధలు పడినను బాగుపడెదరో లేదో; ఆ పిల్ల లొకవేళ చనిపోయిన బ్రతికియున్నంత కాలము వారిపేరు తలచుకొని ఏడ్చెదము. ఒకవేళ మనమే చనిపోయిన వారి జీవితములు కష్టముల పాలగును. అందువలన సంతానము లేకపోవుటయే మంచిది.” అని సమాధానపడుచుండును. కాని ఈ సమాధానము లాతని మనస్సునకు తృప్తిని కలిగించలేదు. అతడు సుభద్రమ్మవద్ద తన భావములను దాచుటకు ప్రయత్నించుచు, ఆమె ఈ విషయములో నిర్దోషి యని తలచి ఆమెను పూర్వమువలె ప్రేమించుచుండెను. కాని హృదయమునందు

[illegible] సుభద్రమ్మకు [illegible] వికారపు పుట్టుకలు [illegible] మున్నను, ఆమె పతిప్రేమ యందును, [illegible] ఎక్కువను లోపము రాన్యలేదు. రోజులు గడచినకొలదియు [illegible] సుస్థిరమగుచుండెను. ఆమె తన [illegible] అతని [illegible]టకు ప్రయత్నించుచుండెను. [illegible] జబ్బుచే పాలుపడిన కుటుంబమును [illegible] ఆమె ఈ దుస్తరకార్యము నంతయు విసుగులేకుండ జరుపుచుండెను.

గృహసంబంధమైన [illegible] విషయములనుగూడ ఆమె అనవసరముగ అతనితో చెప్పుచు, ఒక్కొక్కప్పుడు చీవాట్లు తినుచుండును మోహనుడు ఏ యింటికి వచ్చిన తర్వాత అతని విషయమై ఎన్నియో సారులు అతని ఎదుటనే చీవాట్లు తినవలసి వచ్చెను. స్త్రీ తనభర్త చేతి దెబ్బలను సహింపగిలదు గాని ఇతరుల ఎదుట అతని తిరస్కార దృష్టిని గూడ సహింపజాలదు. మోహనుడు తమ యింటిలో నుండుట సుభద్రమ్మకు కంటకింపుగా నుండెను. చివర కది పైకుబికినది. అప్పుడు ఎండలు తీక్షణముగా నుండెను. వంటలక్క రాకపోవుటవలన ఆరోజున సుభద్రమ్మయే వండవలసి వచ్చెను. ఎండ వేడిమికి సాయము పొయ్యి వేడి కూడ భరింపలేక ఆమె సాయంత్రము తన భర్తనిమిత్తము కుంపటి మీద బియ్యము పడవేసి, తనకు మోహనునకు పొడియన్నమును మాత్ర పెట్టెను. కృష్ణశర్మ భోజనమునకు కూర్చొని మోహనుని కంచమునందు పొడియన్నము జూచి కోపముతో తన కంచ మాతని ముందుపెట్టి, వాని కంచమును తాను పెట్టుకొనెను. అది చూచి సుభద్రమ్మకు పట్టరాని కోపము వచ్చి, భర్తను కఠినపు మాట లాడెను. ఆతడుకూడ దానికి తగినట్లె జవాబు చెప్పెను. ఈవిధముగ మాటలు ముదిరినందున, శర్మ కోపము పట్టజాలక భోజనము చేయకుండగనే

లేచి వెళ్ళిపోయెను. అతడట్లు వెళ్ళిపోవుచున్నప్పుడైనను సుభద్రమ్మ ఆతనిని బ్రతిమాలి ఆడ్డుపెట్టలేదు. సుభద్రమ్మ ఆ కంచమును తీసి ఒక మూల పడవేసి తానుకూడ ముసుగుపెట్టుకొని పండుకొనెను. కాని ఎంతసేపటికిని ఏయొకరి కోపమైనను శాంతించలేదు. మధ్యాహ్నము వంట లక్ష్మి వచ్చి వంట జేసెను గాని, సుభద్రమ్మగాని, కృష్ణశర్మగాని భోజనమునకు రాలేదు. మోహనుడు భోజనమునకు రమ్మని వారి నిద్దరను మాటిమాటికిని బ్రతిమాలుచుండెను. కాని ఒక 'ఆకలి లేదనియు — ఒకసారి ఇవాళే భోజనం చేస్తాను. ఇంతలో ముఖం దిరిగి పోదు. ఈపాటి ఆకలి కొద్దిగ తీరిపోతే ఎందుకు పనికివస్తాం' అనియు జవాబు చెప్పుచుండిరి. మోహనుడే ఈకలహమునకు కారకుడైనను, సుభద్రమ్మ అతనితో నవ్వుచు మాట్లాడుచుండుట ఆశ్చర్యము.

మూడు ఝాములైనది. కృష్ణశర్మ నిద్రనుండి లేచి, బద్ధకము తీర్చుకొనుచుండెను. ఆతనికి సుభద్రమ్మమీది కోపమింకను తగ్గలేదు. ఆమె తప్పు తక్కినవా రెవ్వరు జెప్పినను, వినుటకు సిద్ధముగానుండెను. ఇంతలో పోస్టు బంట్రోతు ఒక "నాట్ పైడ్" ఉత్తరమును దెచ్చి ఇచ్చెను. పోస్టు బంట్రోతా యుత్తరము నివ్వగా గొప్పఅపరాధమును జేసి నట్లు కృష్ణశర్మ వానివైపు కోపముతో జూచెను. దరిద్రపు పార్టీ ఎవ్వడో తన సోదెను వ్రాసుకొనెనని తలచి దానిని త్రిప్పివేయ జూచెనుగాని, తిరిగీ ఆలోచించి ఆ యుత్తరమును విప్పి చదువ సాగెను. అది సుశీల వ్రాసిన యుత్తరమే. అతడు దానినొకసారి చదివి, బల్లపై పడవేసెను. ఒకక్షణమైన తర్వాత దానిని తిరిగీచదివి, ఆలోచించుచు ఆగ్నదియందే పచారు చేయసాగెను. అప్పుడు గోపాలశాస్త్రియే అక్కడనున్న, అతడా యుత్తరమాతనికి జూపించి, ఇది మీవంశ మర్యాద లోకనిందా భయములయొక్క ఫలము. మీ రొకమనుష్యుని ప్రాణమును దీసినారు. ఆ పాపము మీకే చుట్టుకొనును. అని చెప్పి

యుండును. దానిసంగతి వినగానే కృష్ణశర్మకు ఒకవిధమైన ఆనందము కలిగెను. "ఫలహారాలు చేసిన చాలా బాగుగనుండును. దానితో నీకా వంకాయకూర్యాకు గర్వము అణగిపోవును. రామనాథము తప్పక గెలువగలడు. అప్పుడీ వంకాయకూర్యాద ఎంతప్రియమైన వస్తువో అన్నయ్యకు బాగుగ బోధపడును. పాప మా అమాయకపు బాలిక యొక్క మనస్సెంత నొచ్చుకొనుచున్నదో!" కృష్ణశర్మ తిరిగి ఆ యుత్తరమును కిక్కి చదివెను. దానిలో తనయందామెకు మిక్కిలి శ్రద్ధాభక్తులున్నట్టు ఉండెను. ఈయుత్తరమాతని న్యాయప్రియత్వము నుత్తేజింప జేసెను. "పూజ్యులకు మామగారు" అను ఈ యొక్క శబ్దమే అతనిని వశీభూతుని జేసికొనెను. అది అతని హృదయమందలి వాత్సల్య మనుతీగను నాటింపజేసెను. అతడు వెంటనే బట్టలను మార్చుకొని, నారాయణదాసింటికి బయలుదేరెను. కాని అత డింటి వద్ద లేనట్లును, రామదేవుగారింటికి వెళ్ళినట్లును తెలియవచ్చెను. వెంటనే ఆతడు బైసికిల్ మీాద దేవుగారింటికి బయలుదేరెను. సుశీల విషయమై వెంటనే ఏదో వకటి నిశ్చయపరచుట కాతడాత్రుతపడుచుండెను. ఆలస్యమైన ఈయుద్రేకము చల్లారు నని అతని భయము.

ఆ రోజున దేవుగారింటివద్ద పట్టణమునుండి వచ్చిన, యొక గొప్ప జలతరంగిణీ ప్రవీణుని వాయిద్యము జరుగుచుండెను. దానిని వినుట కనేకులు వచ్చియుండిరి. శర్మ వారింటికి వెళ్లునరికి నారాయణదాసు, ప్రొఫెసర్ శంకరావుగార్లకు వివాదము జరుగుచుండెను. దేవు, ప్రభాకరరావు, తేగాలి సాహేబు కూర్చుని ఆవివాదమును వినుచుండిరి. శర్మను జూచి, దేవు లేచి, స్వాగత మిచ్చి "రండి, రండి, చూడండి. ఇక్కడ ఘోరయుద్ధము జరుగుచున్నది. వీరి నేలాగైనను సమాధానపరచండి. లేకపోయిన ఈ వివాదము చివరకు దెబ్బలాటలోనికి కూడ దిగగలదు."

ఇంతలో శంకరరావు మాట కడ్డమువచ్చి, "థియొసఫిస్టు లగుట యేమియు తప్పుపని కాదు. నేనుకూడ థియొసఫిస్టునే. ఈ సంగతి పట్నమంతా ఎరుగును. ఇప్పుడమెరికా, జర్మనీ, రష్యా మొదలగు దేశములలో రామకృష్ణులయందు భక్తి, గీతోపనిషత్తులు మొదలైన సద్గ్రంథములయందు గౌరవము, ఇవి యన్నియు మా సమాజ పరిశ్రమ యొక్క ఫలితములే. మా సమాజము హిందూజాతియొక్క గౌరవ మును వృద్ధిపొందించినది. దాని మహాత్మ్యమును వ్యాపింపజేసినది. మన అలసత్వమువలన ఎన్నియో శతాబ్దములనుండి అడగియున్న ఈ మతము యొక్క మహాత్మ్యమును వెల్లడింపజేసినది. జ్ఞానజ్యోతివలన అంధ కారమును బాపి, మనము తెలిసికొనశక్యముకాని మహాత్మ్యమును వెల్లడించిన ఈ సమాజమువారి కీర్తిని స్వీకరింపకపోయిన మనము పరమకృతఘ్నుల మగుదుము. ఈ కీర్తి బ్లావెట్స్కీదైనను, మరి ఎవరి దైనను, మనకు దానితో సంబంధము లేదు. ఏది మన అంధకార మును బాపినదో, దానిని స్వీకరించుట మన కర్తవ్యము. దీనిని మీరు బానిసత్వ మనుట మిక్కిలి అన్యాయము."

నారాయణదాసు దీనిని నిరర్థకప్రువాదనవలె నిర్లక్ష్యముగా విని, "దీని పేరే బానిసత్వము. కాని బానిసత్వముకూడ నొకవిధముగ స్వతంత్రమైనదే. దాని యధికారము దేహముపైననే గాని ఆత్మ పైని లేదు. మీ సంఘమువారు తమ ఆత్మలనే అమ్మివేసికొను చున్నారు. ఈ ఇంగ్లీషు చదువే మిమ్ముల నింత నీచస్థితికి దెచ్చినది. యూరోపువిద్వాంసులు ఏ విషయము గురించియైనను గుణదోషములు ప్రకటించనంతవరకు, మీ రా విషయమై ఉదాసీనులుగ నుండెదరు. మీరు గీతోపనిషత్తులను, బ్లావెట్స్కీ, మేక్సుముల్లరు వాటిని గౌర వించు చున్నారనియే గౌరవించుచున్నారు. కాని, అవి అమూల్య గ్రంథములని గ్రహించి గౌరవించుట లేదు. మీ యందు స్వతంత్ర

శక్తి బొత్తిగా పోయినది. ఇదివరకు మీరు తాంత్రికవిద్య విష యమై ఆలోచించనే లేదు. ఇప్పటి యూరోపుపిద్వాంసులు దాని రహస్యమును వెల్లడించుటకు ప్రారంభించినారు ఇప్పుడు మీకుకూడ ఆ మంత్రవిద్యయందు నమ్మకము కలుగుచున్నది. ఈ మానసిక దాని సత్వము శరీరదాసినత్వముకంటె ఎన్నిరెట్లో మదుగులు నీచమైనది. మీ మతవిషత్తుల విశ్లేషణయందును, గీతను జర్మనీయందును జనువుచు, అర్జున డనుటకు ఒదులు అర్జనా యనియును, మధురకు మట్రా యని యును పలుకుచు, మీ స్వభాషాజ్ఞానమును వెల్లడించు చున్నారు. మీరు మీ మానసిక దాసినత్వమువలననే చిరకాలమునుండి ఎగురు చున్న మన జాతీయ మహాపురుషుల ప్రతిభ యను విజయపతాకమును పెకలించి, ఆ క్షేత్రమునందు మీపరాజయమును స్వీకరించుచున్నారు.”

శంకరరావు దీనికి జవాబు చెప్పబోవుచుండగ రామ విక్రమదేవు మాట కడ్డమువచ్చి, “స్నేహితులారా! నే నిప్పుడు మాట్లాడకుండ నూరుకొన జాలను. దాసుగారు! మీరు మీ దాసినత్వ మను శబ్ద మును దయచేసి ఉపసంహరించుకొనండి.”

నారా — ఏమ కుపసంహరించుకొందును?

గా - దే — దీని ప్రయోగించుటకు మీ కధికారము లేదు.

నారా — మీ యుద్దేశ మేమో నాకు బోధపడలేదు.

రా - దే — మనలో ఎవరికినిగూడ నితరులను దాసిన లనుట కధి కారము లేదని నా యుద్దేశము. గ్రుడ్డివారి నగరమునందు ఎవరి నెవరు గ్రుడ్డివారని పిలచెదరు? మనమందరమును గూడ దరిద్రులమైనను, ధన వంతులమైనను గూడ దాసినలమే. మనము నాగరికత లేని పల్లెటూరి రైతులమైన మన రాముని భజించెదము. మన గోవులను సంరక్షించు కొనెదము. మన దేశీయరీతిని బట్టలను ధరించెదము. మనమాతృ భాషను మాట్లాడెదము. మన పవిత్రమైన గంగయందు స్నానము

చేసెదము. అందువలన మనమంత బానిసల మనిపించుకొనము. మనము ఇంగ్లీషు చదువుకొన్నవారము, నవనాగరికులము, ఐశ్వర్యవంతులమునై, విదేశభాషను మాట్లాడుచు, దొరలవలె బట్టలను వేసికొనుచు, కుక్కలను పెంచుచు, మనదేశస్థులను, మన ఆచారములను నీచముగా జూచుచు, మరియు బానిసల మగుచున్నాము. ఈ విధముగ జాతియంతయు రెండుభాగములుగ విభక్తమై యున్నది. ఇందువలన నొకరి నొకరు బానిస లని అన నక్కరలేదు. బానిసత్వమును ఆత్మీయమనియు, మానసికమనియు, శారీరకమనియు, భాగించుట వట్టిభ్రాంతి. బానిసత్వము కేవల మాత్మీయము. ఈ దశలు దాని అంతర్గతములు. మోటారు, బంగాళా, పెన్షను, పియానా మొదలగునవన్నియు సంకెళ్ళు. ఈ సంకెళ్ళనుండి ఎవరు తప్పించుకొనగలరో వారే నిజమైన స్వతంత్రమును, ఆనందమును, అనుభవించగలరు. వా రెవరో మీకు తెలియునా? తమ చెమటనూడ్చి కష్టపడి సంపాదించిన దానిని తినుచు, తమ జాతీయవేషమును, భాషను, భావములను ఆదరించుచు, ఒకరి ముందు తలలు వంచక సంచరించు నిరుపేదలగు మనకృషికులే.”

ప్రభా – (నవ్వుచు) ఐతే మీరు కృషికులే కావలసినది!

రా-దే – అట్లైతే నాపూర్వజన్మ పాపఫలమును అనుభవించుటెట్లు? డిన్నర్లను మొదలైనవాటి నెట్లు సమకూర్చగలను? కితాబులకొరకు డిల్లీ, శిమ్లా షికా రెట్లు కొట్టగలను? డిన్నర్ల పార్టీలనిచ్చి దొరసానులను కుక్కలను వడిలో నెట్లు కూర్చుండ పెట్టుకొనగలను? ఇంగ్లీషు దేవతలను సంతుష్టి పరచి, ప్రసన్నుల జేసికొనుటకు దేశహిత కార్యములం దసమ్మతి నె ట్లివ్వగలను? ఇవియన్నియు మానవుని అధఃపతనమునకు ఆఖరి అవస్థలు. ఇవి అనుభవించనిదే నాకు ముక్తి గలుగదు. (కృష్ణశర్మతో) శర్మగారు! మీతీర్మానము కొన్నిలునం

చెప్పినను వచ్చునో ఫలమియ్యునండి. మీరిప్పుడు చాల నిరుత్సాహముగ కనబడుచున్నారు. మన ఇతర సాంఘిక కార్యములకు పట్టిన గతియే ఈప్రయత్నమునకు గూడ పట్టునుకద ?

గడచిన కొన్ని దినములనుండి కృష్ణశర్మ నిరుత్సాహముగానె యుండెను. విద్యార్థి పరీక్ష నిచ్చువరకు రాత్రింబవళ్ళు కష్టపడి చదివి, పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణుడైన తర్వాత, తన భావిజీవితమును గురించి చింతించి చింతించి నిరుత్సాహుడగును. ఏ సాధనము వలన తా నిదివరకు సఫలత నొందెనో ఆసాధనము ఈనూతన అగమ్యక్షేత్రమునందు ఉపయోగ పడదని అప్పుడాతనికి అనుభవ మగును. కృష్ణశర్మ గూడ నిప్పుడా స్థితిలోనే యుండెను. ఈతీర్మానము గెలుచునను ఆశ ఎక్కువగుచున్న కొలదియు, దానివలన లాభ ముండదను అపనమ్మకము కూడ ఎక్కువగుచుండెను. ఈ తీర్మానమువలన లాభమునకు బదులు మీామిక్కిలి నష్టమే కలుగునేమోయని అతనికి భయముగ నుండెను. కాని తన సందేహములను పైకి ప్రకటించుటకు మాత్రము సాహసము లేకుండెను.

కృ-శ — (దేవువైపు విశ్వాసదృష్టితో జూచుచు) లేదండి. ఆ భయ మెప్పుడూ లేదు. ఈమధ్య తీరుబడి లేకపోవుటవలన నీ పని కొంచెము వెనుక బడినది.

రా-దే — ఐతే, ఈతీర్మానము ప్యాసగుటకు ఏమియు అడ్డులేదుకద ?

కృ-శ — (తేగాలివైపు జూచుచు) ఆసంగతి ముసల్మాన్ సోదరులపై ఆధారపడియున్నది.

తేగాలీ — (మర్మభావముతో) వారిపై ఆధారపడుట ఇసుకపై గోడకట్టుటయే. అక్కడ వ్యవహార మేవిధముగా నున్నదో మీారెరుగరు. వారు మంచి సమయములో దగా చేసిన, ఆశ్చర్యపడ నవసరము లేదు.

కృ-శ — నే కల్లనుకోను.

తే-శ్రీ — మీరు పొరపాటుపడుచున్నారు. ఇప్పుడు వారిలో వారు చాల తగాయిదాలు పడుచున్నారు.

ప్రభా — బలభద్రరావు నాయుడుగారు ఏందుచేతనో ఈరోజున నిక్కడకు రాలేదు. అతనిని ఏలాగైనను సమాధానపరిచి వప్పించాలి.

రా-దే — నే నాతని ఆహ్వానించలేదు. అత డేలాగూ రాడని నాకు తెలుసును. అతడు అభిప్రాయ భేదములను విరోధములుగా కూడ భావించును. సాధారణముగ మన నాయకుల స్వభావమే ఇట్టిది. ఈ యొక్క విషయమునందే వారి తెలివితేటలు కనబడు చున్నవి. చిన్నచిన్న విషయములలోనైనను అభిప్రాయ భేదములు వచ్చిన, తమ ప్రతికక్షులను పరమశత్రువులుగా నెంచి వారితో మాట్లా డుట మానివేయుటయే గాక, ఎదుటపడిన ముఖము చాటు వేయు దురు. ఇంతటితో తృప్తినొందక, సమయము దొరికి నప్పు డధికా రులతో లేనిపోని పోటీలు కల్పించి చెప్పుచుందురు. నలుగురు స్నేహి తులు కలసినప్పుడు, వారి యాచార వ్యవహారములను విమర్శించుచు, తమ ప్రతికక్షుడు బ్రాహ్మణుడైన భిక్షుకుడనియు, క్షత్రియుడైన పల్లె టూరి మోటు పశువనియు, వైశ్యుడైన పిరికి, పిసనారి యనియు, శూద్రుడైన నౌఖరీ ముండవాడనియు ఎత్తిపొడుచు చుందురు. సంగీతమునం దభిలాషయున్న పోకిరీయనియు, భక్తిపరుడైన కపట యోగియనియు, ఎగతాళి చేయుచుందురు. చివరకు వారి తల్లి పైనను, భార్యపైనను గూడ నిందా పూరితములైన విమర్శనలు బయ లుదేరును. మన ఈ మతభేదములు చాలా పాపభూయిష్టములు. వీటికి ప్రాయశ్చిత్తము లేదు — అదుగో డాక్టర్ శ్యామలరావుగారి మోటారు వచ్చుచున్నది.

డాక్టర్ శ్యామలరావు మోటారునుండి దిగి, అక్కడ కూర్చున్న

పెద్దమనుష్యుల వైపు జూచుచు "I am sorry I am late" (నేను ఆలస్యముగా వచ్చినందుకు విచారించుచున్నాను) అనెను.

రామదేవు అతనికి స్వాగతమిచ్చి సత్కరించెను. తక్కిన వారందరు కూడ అతనితో షేక్ హేండు చేసిరి.

డాక్ట — (కుర్చీపై కూర్చుని) when is the performance going to begin ?(పాట ఎప్పుడు ప్రారంభమగును).

రా-దే — డాక్టరుగారు ! ఇది నల్లవాళ్ళసభ యని మీరు మరచి పోయారు కాబోలు !

డాక్ట — (నవ్వుచు) దేవుగారు! క్షమించండి. మీతో నీ హూణ భాష మాట్లాడకూడ దనుమాట మరచిపోయాను.

రా-దే — కాని మీరా! దేవతల సభలో ఎప్పుడు ఇటువంటి తప్పు చేయరు.

డాక్ట — ఐతే దీనికి ప్రాయశ్చిత్తమేదో శలవియ్యండి.

రా-దే — మీరు స్నేహితులతో మాతృ భాషను మాట్లాడుటయే దీనికి ప్రాయశ్చిత్తము.

డాక్ట — మీరు జమీందారులు కనుక మీరీ ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చ గలరు. కాని మేము దాని నెట్లు పాలించగలము ? ఇంగ్లీషుభాషయే మా lingua franca (సార్వదేశికభాష).

రా-దే — దీనికి మీవంటి వారే ఇట్టి గౌరవమును ప్రసాదించినారు. పారశీకము, కాబూలుతాలూకు మూర్ఖశిపాయిలు, హిందూవ్యాపా రస్థులు కలయుటవలన ఉర్దూభాష ఉద్భవించినది. మన దేశమునందలి భిన్న భిన్న ప్రాంతముల విద్వాంసు లొకరితో నొకరు మాతృభాషతో మాట్లాడుకొనిన ఇప్పటి కేదోయొక సార్వదేశికభాష ఏర్పడియే ఉండును. మీవంటి ఆంగ్లేయభాషా భక్తులున్నంతవరకు మన దేశము నందు సార్వదేశికభాష ఏర్పడజాలదు. ఆంగ్లేయమువంటి ఉన్నత

బాధ దొరకగనే [illegible] నాకు [illegible] వచ్చినాను. ఇంగ్లీషువారు మాన్లాడుట ప్రారంభించిరి [illegible] తలచుచున్నారో నాకేమియు [illegible] నేర్చుకొన్నాను. రెండుసంవత్సరములు [illegible] మీ ఇంగ్లీషుసంఘీయులతో [illegible] యందు మహాత్ములు జాతీయ[illegible].

కృష్ణశర్మ ఈ వాదమునం దేమియు పాల్గొనలేదు. [illegible] దొరకగనే [illegible] సుశీల యుత్తరమును జూపెను.

నారా — మీరు ఇప్పు డేమి చేయవలె నని నిశ్చయించుచున్నారు?

కృష్ణ — నా కే ఆలోచనయు తోచుట లేదు. ఉత్తరము వచ్చిన దగ్గర నుండియు నేను పడి కొట్టుకొనిపోవుచున్నట్లున్నాను.

నారా — ఏదో ఒకటి ఆలోచించి చేయక తప్పదు.

కృష్ణ — ఏమిచేయుదు?

నారా — సుశీలను ఇక్కడకు తీసుకొనిరండి.

కృష్ణ — దీనితో ఇంటితో సంబంధము వదలిపోవును.

నారా — వదలిపోయిన పోవుగాక. కర్తవ్యము నెరవేర్చునప్పుడు దొరకికి భయపడిన నెట్లు?

కృష్ణ — మీరు చెప్పినది నిజమేగాని, నాయందంత సామర్థ్యము లేదు. అన్నగారి నప్రసన్నుల జేయుటకు నాకు సాహసములేదు.

నారా — మీ రామెను మీ యింటివద్ద ఉంచుకొనకండి. విధవా శ్రమమున ఉంచండి. అప్పుడు మీ కేమియు భయ ముండదు.

కృష్ణ — ఔను. మీరు మంచి ఉపాయము జెప్పినారు. నా కింత మాత్ర ముపాయము తోచలేదు. కష్టసమయములందు నా బుద్ధి మందగించి పోవును.

నారా — కా! మీ శ్రీమాన్లకు చెప్పక తప్పదు.

కృష్ణ — ఏమి! మీరు చెప్పిన పని జరుగదా?

నారా — బాగానే ఉన్నది. రామనాథముగారు ఆమెను నాతో నెందుకు పంపెదరు?

కృష్ణ — పిల్లలనే ఆయన కేమి కష్టము?

నారా — మీ లోకమంతా చిన్న పిల్లలకంటె అమాయకముగ వర్ణిస్తూ ఉంటారు. సరేలే ఆయన కోపిష్ఠి కాకపోవుట నిజమే గాని, ఇప్పుడాతడే ఆమెకు తండ్రివంటివాడు. కనుక అతడామెను ఒక అపరిచితుడైన మనుష్యునితో పంపుట కెట్లొప్పుకొనును?

కృష్ణ — నేనిప్పుడు వెళ్ళిన తప్పక ఉపద్రవము కలుగకమానదు. అన్నయ్యగారికి సంగతి తెలిసిన చాల కోపము వచ్చును. నన్ను చంపి వేయకమానరు. మొన్న నన్నాయన కొట్టిన దెబ్బ ఇంకా మరుపు నకు రాలేదు.

నారా — సరే. మీరు వెళ్ళవద్దు. నేనే వెడతాను. కాని రామ నాథంగారి కొక యుత్తర మివ్వండి. మీ కేమి అభ్యంతర ముండ దనుకుంటాను.

కృష్ణ — మీరు దీనిని చులాగ్గా చెప్పుతూ ఉన్నారు. కాని నాకంతవరకైనా సాహసములేదు. ఐనా ఉత్తరం ఇస్తాను కాని అవ సరం వచ్చినప్పుడు దీనినుండి తప్పించుకొనుట కొక యుక్తి చెప్పండి.

నారా — (చికాకుతో) నాకటువంటి యుక్తులేమియు తెలియవు. ఏమి ధైర్యం! మీరూ ఒక మనుష్యులేనా? ఇంతటివారు లేరనునట్లు వేదిక మీదకెక్కి పెద్దపెద్ద లెక్చర్లు చెప్పడమేమిటి? తిరిగి ఈపిరికితన మేమిటి?

కృష్ణ — (సిగ్గుపడుచు) మీ రేమన్నా సరే కాని ఈ కార్యభార మంతా మీరే వహించాలి.

నారా — సరే. ఒకతంత్రి నియ్యండి. లేక ఇదికూడా మీవల్లకాదా?

కృష్ణ — ([illegible]), అలాగే తంతి ఇస్తాను. మీరు చెప్పిన ఉపాయం చెప్పలేదని నాకు మొదటినుండీ తెలియనట్లే ఉన్నాను. ఒకవేళ ఈ సంగతి బయలుపడిన నా మిత్రుడెవరో ఈ తంతి నిచ్చిరనియు, నా కేమీ తెలియదనియు చెప్పి తప్పించుకొందును.

కాని ఒక్క నిమిషములో అతని యుద్దేశము మారిపోయినది. అతడు తన పిరికితనమునకు సిగ్గుపడుచు తనలో, "నేను చేయు ధర్మ కార్యములను జూచి కోపించుకొనుటకు అన్నయ్య అంతటి మూర్ఖుడు కాడు. ఒక వేళ ఆయనకు కోపము వచ్చినను నేను విచారింపకూడదు"

నారా — ఐతే, ఈ రోజునే తంతి నివ్వండి.

కృష్ణ — ఇట్లిచ్చుట కపటము చేసిన ట్లగునేమో?

నారా — ఔను. కావచ్చు. ఐతే మరియొకసారి ఆలోచించండి.

కృష్ణ — నేనే వెళ్లినట్లైన?

నారా — ఓ! చాలా బాగుంటుంది. ఆలా చేస్తే పని కూడా నిమిషములో నెరవేరుతుంది.

కృష్ణ — బాగానే ఉన్నది. మన మిద్దరం కూడా వెళదాం.

నారా — ఐతే, ఎప్పుడు ప్రయాణం?

కృష్ణ — 'సుశీలను తీసుకొని వెళ్ళుటకు వచ్చుచున్నాము' అని ఈ రోజునే వారికి తంతి నిచ్చెదను. ఎల్లుండి సాయంత్రం బండిమీద బయలుదేరి వెళదాం.

నారా — నిశ్చయమేనా?

కృష్ణ — నిశ్చయమే. మీరు నా రెక్కపట్టుకొని ఈడ్చుకువెళ్ళండి.

నారాయణదాసు, సరళహృదయుడగు తన మిత్రునివైపు ప్రశంసా దృష్టితో జూచెను. తర్వాత వా రిద్దరు శ్రావ్యముగవినబడుచున్న జలతరంగిణీ వాయిద్యమును వినుటకు లోపలకు వెళ్ళికూర్చుండిరి.

మనము ఆరోగ్య[illegible] [illegible] [illegible] మొదలగు ఆరోగ్య[illegible]నములైన ప్రదేశములను నిర్మించినను పథ్యాలోపము జరుగకుండ [illegible] ఆరోగ్యసంపాదనమే మన ముఖ్యోద్దేశ్యము [illegible] మొదలైనవి నియమానుసారముగ జేసెదము. కమల [illegible] నిత్యము శరణాలయమునం దిప్పుడు నివసించుచున్నది. [illegible] ఒక్కక్షణమైనను మరచియుండలేదు. ఆమె నిత్యము రోగుల సేవయందును, ధర్మ గ్రంథపఠనయందును నిమగ్నురాలై యుండెను. వ్రతములు, స్నాన నియమాదులు, ఆమె దుఃఖితహృదయమునకు శాంతి నిచ్చుచుండెను.

నారాయణదాసు రామదత్తు వృత్తాంతమును మొదట ఆమె యొద్ద దాచెను. సుశీలను నిత్యము శరణాలయమునం దుంచుటకు నిశ్చయించిన [illegible] ఈ విషయము కమలకు తెలియజేయుటయే యుచితమని యెంచి, రామదేవుగారింటినుండి తిన్నగ ఆశ్రమమునకు పోయి ఆ సంగతి నంతయు ఆమెకు ఉచితరీతిని తెలియబరచెను.

ఆశ్రమ[illegible] నిశ్శబ్దముగా నుండెను. అర్ధరాత్రి కావచ్చినది. కాని [illegible] రాత్రియు ఎంతో ప్రయత్నించినను నిద్ర వచ్చుటలేదు. ఆమె [illegible] తన [illegible]యొక్క నిజస్వరూపము కండ్లముందు [illegible]నబడుచుండెను. క్లోరోఫారము మత్తునుండి తెలివి వచ్చిన తర్వాత లేచి, కోయబడిన తన గాయమును జూచి మూర్ఛితు డగునట్లిప్పుడు కమలస్థితి యుండెను. తల్లిదండ్రులు, చెల్లెలు, ఆమె యెదుట కూర్చున్నట్లును, తల్లి సిగ్గుచేతను, దుఃఖముచేతను తల వంచుకొని విచారించు చున్నట్లును, తండ్రి క్రోధోన్మత్తుడై నిప్పులురాలు కండ్లతో ఆమెవైపు జూచుచు నిలువబడినట్లును, శోకనిరాశా తిరస్కారములు

ముగా ప్రకాశించినట్లు సుశీల యున్నట్లును తోచుచుండెను. ఈదృశ్యమును జూచి కమల మనస్సు చలించిపోవుచుండెను. తాను ఒక్కసారి ప్రక్క నుండి లేచి, తెలుపు గోడమీది ప్రాణి ప్రక్కకు వచ్చెను. ఆమెకు తానొక పిశాచినని తోచుచుండెను. అద్దమునందు తనకు దెబ్బతిను లుఅపలన ఆమెకు ముఖము కనబడెను. ఒక్క క్షణమైన తర్వాత తెలిసి వచ్చెను. తలక్రింద ఉగిలిన గాయమునుండి నెత్తురు కారుచుండెను. ఆమె అప్పుడు నెమ్మదిగా తలుపు తెరచి బైటకు వచ్చెను. వాకిలి యంత యును గాఢాంధకారముగా నుండెను. తాను తడుముకొనుచు ఆ చీకటిలోనె వీధిగుమ్మమునకు వెళ్ళెను. కాని తలుపు మూయబడి యుండెను. ఆమె తాళమును ఎన్నియోసార్లు లాగిచూచెను గాని లాభము లేకపోయెను. దగ్గరనే కాపలావాడు నిద్రించుచుండెను. కమల నెమ్మదిగా వెళ్ళి, వాని తలక్రిందనున్న తాళపుచెవి తీయుటకు ప్రయత్నించెను. ఇంతలో కాపలావాడు మేల్కొని దొంగ దొంగ యని కేకలు వేయనాగెను. కమల తత్తరపాటుతో తన గదిలోనికి పోయి తలుపుమూసుకొనెను.

తెల్లవారుఝాము నందలి చల్లగాలివలె మనస్సునందలి దుర్భర దుఃఖము కూడ శీఘ్రముగానె శాంతి పొందెను. కమల వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు "నావంటి పిశాచిని ఈ ప్రపంచములో నుండదు. నేను భోగవిలాసములలో జిక్కుకొని నావంశమును సర్వనాశనము జేసితిని. నేను పితృ హంతకురాలను. సుశీల గొంతుకను నేనే కోసితిని. నా కళంకపూరిత ముఖము నామె కెట్లు చూపుదును? ఆమె యెదుట యెట్లు పడగలను? నాన్నగారీ సంగతులన్నియు విన్నప్పు డెంత దుఃఖపడిరో?" ఇట్లు తలచుకొన్న కొలదియు ఆమె దుఃఖము పొంగి పొరలిపోవుచుండెను. అన్ని కష్టములకన్న నివేదన ఆమెకు సహింప శక్యముగాకుండెను. గోపాలశాస్త్రి ఈ సంగతు లామెతండ్రికి జెప్పి

[illegible] కమలకంటె కష్టము
[illegible] అవమానము,
[illegible] చేసుకొనెను, ఆమె ఇంటినుండి
వెళ్ళిపోయిన [illegible] దెబ్బలను, నిష్ఠు
రపు మాటలను [illegible] పడి యుండెను. ఇంటినుండి
లేచి [illegible] వచ్చునని ఆమె
ఎన్నడును [illegible] ఏమియు ఆలోచించుకొన
కుండగనే ఆమె ఇంటినుండి వచ్చివేసినది. ఆ నిరాశా విచార స్థితియందు
తన తండ్రి, చెల్లెలు ఉన్నారనుమాటయే ఆమె మరచిపోయెను.

చాల రోజులనుండి వారిని కలుసుకొనకపోవుటవలన వారి సంగతియే ఆమెకు స్మరణకురాకుండెను. ఈ ప్రపంచమునందు తా నేకాకి ననియు, నిస్సహాయురాలననియు, ఆమె భావించుచుండెను. తాను బంధువులకు దూరముగా నుండుటవలన తా నేమిచేసినను గుప్తముగానే యుండునని ఆమె తలచియుండెను. కాని ఇప్పు డామె తిరిగి ఆత్మీయులబంధమునందు తగుల్కొనవలసిన స్థితి సంభవించినది. తాను మరచిపోయినవారు తిరిగి తన ముందునకే వచ్చుటవలన, ఆమెకు పూర్వస్మృతి కలిగి సిగ్గు విచారములతో క్రుంగిపోవుచుండెను.

కమల మిగిలిన రాత్రియంతయు మనోవైకల్యముతో గడపి, తెల్లవారుఝామున నాలుగుగంటలుకొట్టి వీధి తలుపు తీసినతోడనే ఆమె గోదావరీ స్నానమునకు బయలుదేరెను. కమల సాధారణముగ స్నానమునకు ఒంటరిగనే వెళ్లుచుండెడిది. అందువలన చౌకీదా రామె నేమియు అడ్డుపెట్టలేదు. ఆమె నదిని చేరి, చుట్టుపట్ల నెవరైన నున్నారేమో యని ఇటు నటు ఒకసారి పరికించి చూచెను. ఆమె ఈ రోజున మామూలుగా స్నానముచేయుటకు రాలేదు. నదియందు పడి ఆత్మహత్య జేసికొనుటకు వచ్చినది. ఆమె కిప్పు డనుమానము

గాని, భయముగాని, తత్తరపాటుగాని లేక, [illegible] ఆశ్రమమునకు వచ్చెను. [illegible] మగుటయే ఆమెకు సులభముగా తోచెను.

ఇంతలో అకస్మాత్తుగ ఏదో [illegible] ఆమె కనిపెట్టెను. ఇంకను [illegible] ఆ వచ్చుచున్నవా డొక సాధువని మాత్రమే ఆమె తెలిసికొనగలిగెను. [illegible] వాని కొక యుంగరము ముండెను. ఆ యుంగరము నా [illegible] చేయబడెనని ఆమె నిశ్చయించుకొనెను. కాని అతడు దగ్గరకు వచ్చిన తోడనే కమల భయమునొందెను, ఆశ్చర్యమునొందెను, సిగ్గు నొందెను, ముఖమును ప్రక్కకు త్రిప్పుకొనెను. ఆ సాధువు రామ ప్రసాదే. కమల అట్లే నిలువబడిపోయెను. రామప్రసాదు ఆమె కాళ్ళపై బడి, గద్గదస్వరముతో "కమలా! నా అపరాధమును క్షమించుము" అని దీనముతో వేడికొనెను.

కమల కొంచెము వెనుకకు తగ్గెను. ఆమెకు తనఅవమానముయొక్క దృశ్యము ఆమె కండ్ల ఎదుట ఆడుచుండెను. మానిన గాయము రేపిన ట్లయ్యెను. అతనిని, నీవే నా పితృహంతకుడవనియు, నీవే నా జీవిత నాశనకారకుడవనియు, గట్టిగా చీవాట్లుపెట్టి [illegible] లాడవలెనని ఆమెకు బుద్ధి పుట్టెను గాని, రామప్రసాదుయొక్క పశ్చాత్తాపము, ఉదారమైన సానుభూతి, సాధువేషము, ఆత్మహత్య జేసికొనుటకు ముం దామె కుదయించిన వైరాగ్యము ఆమె మనస్సును కరగించెను.

కమ — (కన్నీరు కార్చుచు, కరుణాస్వరముతో) మీ అపరాధ మేమియు లేదు. ఇది యంతయు నా కర్మఫలమే.

రా-ప్ర — కాదు. కమలా! అట్లనకు. ఇదియంతయు నా మూర్ఖత యొక్కయు, అజ్ఞానముయొక్కయునుఫలము. దీనికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనగలనని అనుకొంటిని గాని, నా అత్యాచారములయొక్క ఘోర

పరిణామములను జూచిన పిమ్మట నీకిక తగిన ప్రాయశ్చిత్తము లేదని నాకు బాగుగ బోధపడినది. నే నిక నీకు తగనే పుణ్యాత్ములు నీ తండ్రి గారు నదియందు పడి కొట్టుకొనుచుండ జూచితిని.

కమ — అత్తయ్యగారో! ఏమిటా మాట? నాన్నగారు మునిగిపోవు చుండగ జూచితిరా!

రామప్ర — కమలా! మునిగిపోవుచుండగానే జూచితిని. నేను రాత్రి రామవరము వెళ్ళుచుండగా త్రోవలో ఆయన నాకు కలిసిరి. ఆయన అంత అర్ధరాత్రియందు నదిదాటుటకు వెళ్ళుచుండుట జూచి నాకు సందేహము కలిగెను. కనుక ఆయనను నా యింటికి తీసికొని పోయి, మనశ్శాంతి కలిగించుటకు చాల ప్రయత్నించి సఫలుడనైతినని తలచి నేను నిద్రించితిని. కొంతసేపైన తర్వాత లేచి చూచునప్పటికి ఆయన అక్కడ కనబడలేదు. వెంటనే నదియొడ్డునకు పరుగెత్తితిని. అప్పుడాతడు నన్ను గట్టిగా పిలుచుచున్నట్లు వినబడినది. కాని నేను ఆయన ఎక్కడున్నాడో తెలిసికొన గలుగునంతలోనే దయావిహీనములైన అలలు ఆయనను మ్రింగివేసినవి. ఆయన ఆత్మ నా కండ్లముందే స్వర్గమునకు పోయినది. నా పాప మింత ఘోరతమమైన దనియు, క్షమింపరాని దనియు అప్పటివరకు నాకు తెలియదు. ఈశ్వరుని ముందు నాగతి ఏమగునో!

సబ్బు మురికిని శుభ్రపరచునట్లు రామప్రసాదుయొక్క ఆత్మవేదన కమలయొక్క హృదయమాలిన్యమును తొలగించి వేసెను.

కమ — పరమేశ్వరుడు మీకు మంచిజ్ఞానమును ప్రసాదించినాడు. మీరు మీ జ్ఞానమువలన నితరులకు మేలొనరించి పాపప్రాయశ్చిత్త మును జేసికొనగలరు. కాని నా గతి ఏ మగును? నేను రెండులోకము లకు గూడ వెలియైతిని. అయ్యో! నా భోగతృష్ణ నన్నన్నివిధముల పాడుచేసినది. ఇక నేమి దాచను! మీ దారిద్ర్యము, అంతకన్న ఎక్కు

నగ మీా కాఠిన్యము, నాయు సంతోషమే [illegible] లకు కలుగుచున్నది, సుఖము, [illegible] మాని [illegible] పైని పశ్చాత్తాప హృదయమునందే కల్పించితిని. [illegible] తీసివేయుటకు చిన్నప్రయత్నము కూడ నాకు కష్టమా [illegible] మీా [illegible], సహోదరప్రీతి, [illegible] తీసివేసి [illegible] డును. కాని మీారు వానిని తీసివేయుటకు ప్రయత్ని[illegible] త్యాగపరచిరి. బాధలో వ్యాకులపడి నేను ప్రాణత్యాగ[illegible] యొక్క పైశాచిక వ్యాపారము జ్ఞాపకమునకు వచ్చిన, నా హృదయ మునందొక విధమైన మంట బయలు దేరును. నా యంతఃకరణము నుండి మీాపై శాపములు బయలుదేరును. ఇది నా అంతిమ [illegible]ను. ఒక్కక్షణములో ఈ పాపమయశరీరము నదిలో మునిగిపోవును. [illegible] వలన మీా పాపములను క్షమింపుమని దేవుని ప్రార్థించుచున్నాను.

రా. ప్ర — (విచారస్వరముతో) కమలా! ప్రాణత్యాగము వలన పాపపరిహారమైనయెడల నేనీ నదికే ఆత్మహత్య [illegible] యుందును.

కమ — పాపపరిహారము కాకపోయినను, చివరకి దుఃఖమున్నైనను అంతమొందును కదా!

రా. ప్ర — ఔను. నీ దుఃఖము అంతమొందవచ్చును. కాని నీ నుండి దుఃఖపడుచున్న వారి దుఃఖము అంతమొందజాలదు. నీ తల్లి దండ్రులు లీ భౌతికశరీరమునుండి విముక్తులైరి గాని, దేహశూన్యము లైనవారి యాత్మలు నీసమీాపముననే సంచరించుచున్నవి. ఇప్పుడా యాత్మలకు నీ సుఖమువలన సుఖమును, దుఃఖమువలన దుఃఖమును కలుగును. ఆత్మహత్య జేసికొని వాటికి దుఃఖము కలిగించుటయో, సన్మార్గగురాలవై సుఖమును, శాంతిని కలిగించుటయో బాగుగా నాలోచించుకొనుము. పశ్చాత్తాపము ఆత్మను పరిశుద్ధపరచుటకు

దేవునిచే నొసగబడిన వరమువంటిది. దీని అభిప్రాయమును బోధ పరచుకొనలేక, దుఃఖావేశముచేత ఆత్మహత్యను జేసికొనిన ఆత్మోద్ధరణయొక్క చివరి ప్రయత్నముచు నిష్ఫల మొనర్చినవార మగుదుము. ఈ సంగతి బాగుగ నాలోచించుము. నీవు కూడ లేకపోయిన, ఆ యనాథ బాలిక, సుశీల గతి యేమగును. ఆమె ఈ ప్రపంచ సుఖదుఃఖము లెరుగని అమాయికపు బాలిక. నీవు తప్ప ఆమె కిప్పుడీ ప్రపంచమునం దెవ్వరు కలరు ? రామనాథము సంగతి నీ వెరుగుదువుకదా ? ఆత డామె కేవిధమైన నిర్వాహకమును చేయజాలడు. ఆతనియందు దయ యున్నను, లోభగుణము దాని నణచివేయు చున్నది. ఏలాగైనను ఆమె బాధ్యతను ఆతడు తప్పించుకొన జూచుచున్నాడు. అప్పు డామె ఎవరివద్ద నుండగలదు ?

రామప్రసాదుయొక్క ఈ కథనమునందు కమలకు నిజమైన పశ్చాత్తాపము కనబడుచుండెను. ఆమె ఆతనివైపు దీనముగా జూచుచు, “సుశీలను కలుసుకొనుటకన్నను, ప్రాణత్యాగము జేసికొనుటయే నాకు సులభముగా కనబడుచున్నది. ఈమధ్య ఆమె కృష్ణశర్మగారి కొక యుత్తరము వ్రాసినదట. మా మేనమామ ఆమెకు మరియొక వివాహము జేయుటకు ప్రతిన్నించుచున్నాడట. అది యెంత మాత్రము తన కిష్టము లేదనియు, తన్ను ఏలాగునైనను రక్షించవలసిన దనియు వ్రాసినదట.”

రా. ప్ర — ఆమె నిజముగ సుశీలయే.

కమ — పాపము కృష్ణశర్మగా రేమిచేసెదరు! చివరకామెను తీసుకొని వచ్చి ఆశ్రమమునం దుంచుటకు నిశ్చయించిరట. ఆయన అన్నగు సమాధానపడిన బాగుండును. లేనియెడల సుశీల ఆశ్రమమునం దెన్నిదినము లుండవలసివచ్చునో, ఆమె రేపే ఇక్కడకు వచ్చుచున్నది. ఆమె యెదుటపడుటకు నేను సాహసింపలేకున్నాను. ఆమె నన్ను తిరస్కార

ముతో జూచిన నే నెట్లు భరింపగలను? ఆమె నాతో మనసువిచ్చి మాట లాడలేకపోయిన విషము త్రాగుటకన్న నాకు మరియొకగతి లేదు. ఇన్ని పరాభవములు పడుటకన్న చచ్చిపోవుటయే యుక్తము.

రామప్రసాదామె వైపు నిశ్చలభావముతో జూచుచు, ఇట్టి స్థితియందు తానున్నయెడల కమలవలె తాను కూడ ఆత్మహత్య జేసికొనుటకు సిద్ధపడునని మనస్సునం దనుకొనెను.

రా. ప్ర – కమలా! ఈవిచారము యథార్థమైనదే కాని నీమనస్సునందు నీవెంత బాధపడినను సుశీల మంచికొరకు నీవు దానినంతను సహింపవలసినదే. నీవలన కలిగిన మేలు ఇతరులవలన ఆమెకు కలుగదు. ఇంత వరకు నీవు నీకొరకే జీవించితివి. ఇప్పుడితరులకొరకు జీవింపవలెను.

ఇట్లు చెప్పి రామప్రసాదు తాను వచ్చిన దారినే వెళ్ళిపోయెను. కమల ఆతని మాటలను తన మనస్సునందు విమర్శించుకొనుచు నది యొడ్డున అట్లే నిలువబడిపోయెను. తర్వాత స్నానముచేసి, యుద్ధము నందోడిపోయిన యోధునివలె తిరిగి ఆశ్రమమువైపు బయలుదేరెను.

౧౪

తాను శర్మగారికి వ్రాసిన యుత్తరమునకు జవాబు వచ్చునని సుశీలకు నమ్మకములేదు. ఆమె వ్రాసి ఇప్పటి కప్పుడే మూడురోజులైనది. దిన దినమునకు ఆమెకు నిరాశ ఎక్కువగుచుండెను. అనుకూలమైన జవాబు రానియెడల రామనాధ మామెకు వివాహముచేసివేయును. ఈసంగతిని తలచుకొన్నప్పుడెల్ల సుశీలహృదయము కంపించిపోవు చుండెను. ఆమె ప్రతిదినమును తన కష్టముల నెట్లైనను గట్టెక్కించ మని దైవమును ప్రార్థించుచుండెను. మోహనుని రూప మామె హృదయమును ఒక్క క్షణమైనను వదలుటలేదు. ఆమె యా రూప మును కండ్లయెదుట నుంచుకొని, చేతులు జోడించి, "ప్రాణేశ్వరా!

[illegible] నీతు నీవానిని జేసికొంటివి. లోకనిందకు భయపడుచున్నావా! [illegible] నాజీవితమంత చులకనమై పోయినదా? నన్ను త్యజించెదవా? నన్ను నిప్పులలో పడవేసెదవా! కపుల చెల్లెల నగుట నాఅప రా[illegible] ఇది ఎక్కడిన్యాయము? నీ వెక్కడనైనను అగుపడిన నా[illegible] వదలను. అప్పు డెట్లు తప్పించుకొనిపోయెదవో [illegible] నా కన్నీటితో కరుగక పోవుటకు నీహృదయము శిలా [illegible]? [illegible] కన్నీత్తి నాస్థితిని జూచిన నీవు నిలువగలవా? [illegible] నీ [illegible]మాత్రము నిలువజాలవు. నీ విశాల హృదయమంత దయాశూన్యము కాజాలదు. కాని ఏమి చేయుదును? నా స్థితి నీ కెట్లు తెలియును" అని విచారించుచుండెను.

నాల్గవనాడు జూదయమునసే కృష్ణశర్మవద్దనుండి రామనాథమునకు తంతి వచ్చెను. ఈసంగతి వినగానే సుశీలగుండె గడగడ వణకెను. [illegible]సంగతి [illegible] మగునో యని ఆమె ఆందోళన పడసాగెను. కాని రామనాథ మా తంతిని జూచిన తోడనే సంతోషభరితు డయ్యెను. అందులో నున్న రహస్య మాతని కేమి తెలియును? వియ్యాలవారిని సన్మానించుటకు బండ్లను సిద్ధపరచెను. పెండ్లివారు వచ్చుచున్నారని [illegible] పట్లను తుడిపించియు, ఇంటి నంతటిని శుభ్రపరచియు, చావడిలో తివాసులను పరపించియు రామనాథము అడావిడిగా నుండెను.

"పెండ్లియైనను తిన్నగా కాలేదు. పిల్ల నత్తవారింటికి పంపడేమిటి? రామనాథ మేమియో పన్నాగము పన్నుచున్నా" డని గ్రామవాసు లందరు గుసగుస లాడుకొన సాగిరి. రైలువేళ కాగానే రామనాథము రైలుకు వెళ్ళి కృష్ణశర్మను తీసుకొని వచ్చెను. కృష్ణశర్మ, నారాయణదాసు, నౌకరు మాత్రమే వచ్చిరి.

మరునాడు సాయంత్రము సుశీలను పంపుటకు ముహూర్తము నిశ్చయింపబడినది. కాని వారింటి కిరుగు పొరుగు స్త్రీలెవ్వరును

సుశీలను జూచుటకు రాలేదు. [illegible] వచ్చుచు, [illegible] [illegible] సాయంత్రమయ్యెను. [illegible] [illegible]. కామేశ్వరమ్మ సుశీలను కౌగిలించుకొని [illegible].

సుశీల తన్ను [illegible] మనసిపోయెను. ఆమెహృదయము [illegible] [illegible]. వీరితో సంబంధము వదలిపోవుచున్న [illegible] యనియు, మరి ఈయింటిని జూడనుకదా యనియు తలచుకొన్న కొలదియు ఆమె హృదయము దుఃఖపూరిత మగుచుండెను. కామేశ్వరమ్మ హృదయము కూడ తన్నుదు అతి జాలిగాను దుఃఖముగాను ఉండెను. “తల్లిదండ్రులు లేని పిల్లను ఇన్నాళ్ళు కష్టపెట్టితిమిగదా” యని తలచుకొన్నప్పుడెల్ల ఆమెకండ్లు నీటితో నిండిపోవుచుండెను. ఇప్పుడు వారిద్దరి హృదయములయందు కూడ నిజమైన, నిర్మలమైన భావము లుప్పొంగుచుండెను.

రామనాథము లోపలకు రాగానే సుశీల ఆయన కాళ్ళపై బడి నమస్కరించి కంట నీరుపెట్టుకొనుచు, “పూర్వే నా తల్లిదండ్రులు. ఈదిక్కుమాలిన పిల్లని మరచి పోకండి. నాక్షేమ మప్పుడప్పుడు కనుగొను చుండిన అదియే మహాభాగ్యముగా సంతోషించెదను.” అని పలికెను. రామనాథ మామె నోదార్చుచు, “సుశీలా! విచారపడకు. నువ్వు నాపిల్లలలోని దానవే. నిన్ను దేవు డెప్పుడు రక్షించుగాక.” యని దీవించి కన్నీళ్లుపెట్టుకొనెను.

సాయంత్రము కాగానే సుశీల సంరక్షించుచున్న ఆనంద యను ఆవు మందనుండి ఇంటికి వచ్చెను. అప్పుడామె దానిని నిమురుచు, కంట తడి పెట్టుకొనెను. ఆ యావు నామె మూడుసంవత్సరములనుండి

అతిప్రేమతో సంరక్షించు చుండెను. ఇక నామె దేనికి ప్రేమతో గడ్డిని తినిపించును? పువ్వులను గ్రుచ్చి దేనిమెడ నలంకరించును? ఆనంద తల వంచి ఆమె చెయ్యిని నాకుచుండెను. ఆమె వియోగ దుఃఖము దాని కండ్లయందు ప్రతి ఫలించు చుండెను.

ఇంతలో వేళయగుటవలన కామేశ్వరమ్మ సుశీలను తీసుకొనివచ్చి బండిలో కూర్చుండబెట్టెను. బండి బయలుదేరెను. అప్పుడు సుశీలకు తాను అగాధసముద్రమునందు కొట్టుకొనిపోవు చున్నట్లుండెను. గ్రామములోని స్త్రీలు గుమ్మములో నిలువబడి సుశీల వెళ్ళిపోవుచుండగా జూచి కండ్లనీరు పెట్టుకొనిరి.

రామనాథము వారిని స్టేషనువరకు దిగబెట్టుటకు వెళ్ళెను. వారు బండి నెక్కు సమయమున నాతడు వంగి కృష్ణశర్మకు నమస్కరించెను. ఆతడు రామనాథమునకు ప్రతినమస్కారమును జేసెను. రైలు బయలు దేరగానె కృష్ణశర్మ నారాయణదాసుతో "నిప్పు డీనాటకముయొక్క కఠినమైన భాగమును మనమభినయింపవలసియున్నది."

నారా — మీ మాటేమిటో నాకు బోధపడుట లేదు.

కృష్ణ — సుశీలతో ఏమియు చెప్పకుండగనే ఆశ్రమములో దింపుట కంటె ముందుగా ఆమెతో దీనికి తయారగునట్లు బోధపరచి చెప్పుట మంచిది.

నారా — ఔను. మీ యాలోచన బాగుగానే యున్నది. అలాగే వెళ్ళి చెప్పుదాం.

కృష్ణ — ఎలా చెప్పితే బాగుంటుందో ముందుగా ఆలోచించండి. పాప మామె తా నిప్పు డత్తవారింటికే వెళ్ళుచున్నాననుకొనుచున్నది. ఈ యాశ ఆమె వియోగదుఃఖమును కూడ మరపించినది. కాని మన ఈ నటన ఆమెకు తెలిసిన ఎంత దుఃఖించునో? ముందే ఈ సంగతులన్నియు ఆమె కెందుకు చెప్పలేదని ఇప్పుడు నేను పశ్చాత్తాప

మును పొందుచున్నాను.

నారా — పోనీ. ఇప్పుడు చెప్పిన నేమి చేసిపోవును? విశ్వేశ్వరం వద్ద రైలు చాలసేపు ఆగును. అప్పు డామెవద్దకు వెళ్ళి మెల్లిగా బోధ పరచి చెప్పుతాను.

కృష్ణ — నేను చాల పొరపాటు పని చేశాను.

నారా — పశ్చాత్తాపము పడినందువలన ఏమైనా లాభ మున్న యెడల మీ యిష్టము:వచ్చినంత పశ్చాత్తాప పడండి.

కృష్ణ — మీ వద్ద పెన్సిలున్న ఒక్క సారి ఇయ్యండి. సంగతంతయు ఉత్తరము ద్వారా ఆమెకు తెలియజేస్తాను.

నారా — అది కాదు. తంతినివ్వండి. చాలా బాగుంటుంది. మీరు విచిత్రపు మనుష్యుల్లా ఉన్నారు. గోటితో లాగే దానిని గొడ్డలితో పెల్లగించడానికి చూస్తూఉన్నారు.

కృష్ణ — స్థితి ఆలా గున్నది. నన్నేం చెయ్యమన్నారు. నా కొక సంగతి తోచుచున్నది. విజయపురములో మనము డూప్లికేటుకొరకు కొంతసే పాగవలసి యున్నదికదా? అక్కడే ఆమెవద్దకు వెళ్ళి ఈ సంగ తంతా బోధపరచి చెప్పుదాం.

నారా — పాపం మీ రీ విషయమై చాలాచిక్కులు పడుచున్నారు. అందుచేతనే ఏ సంగతేనా ముందుగా బాగా ఆలోచించనిదే చేయ కూడదని పెద్దలు చెప్పుతారు. ఇంత తంటాలు పడిన తర్వాత యిప్పుడు మీ మనస్సు స్తిమిత పడినది. ఈ సంగతి ముందుగానె తోచిన బాగుండి పోవును. సుశీల స్త్రీల ఇంటర్ క్లాసు బండిలో కూర్చుండెను. అందులో మరియిద్దరు దొరసానులు కూడ కూర్చుండిరి. వారు సుశీలను జూచి ఇంగ్లీషున తమలో తా మిట్లు మాట్లాడుకొనిరి.

"ఈమె కొత్త పెండ్లికూతురివలె నున్నది."

"ఔను. పెద్దయింటి పిల్లవలె నున్నది. అత్తవారింటికి వెళ్లుచున్నది

కావలెను."

"బలవంతముగా తీసుకొని పోవుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదే!"

"ఇంతవరకు పత్ని సంభాషణము నాకు తెలియదు. అందుచేత అతనియందు ప్రేమ కలుగలేదు. బలవంతముచే ఇతని కొరకు తీసుకొని పోవుచున్నారని నా తలంపు."

"ఇది మీలో చాల హీనమైన ఆచారము. మాకు నిట్టి వారికి ఏమియు కలుగదు స్త్రీలనెంతకు దయ చూపుదురు. అక్కడ మీకు తెలిసినవా రెవ్వరును ఉండరు."

"ఇది అనాగరికులయొక్క ఆచారము. మేము స్త్రీలను బలవంతముగా తీసుకొని వెళ్ళెదము."

"(సుశీలతో) ఏమమ్మాయి! నీ వత్తవారింటికి వెళ్ళుచున్నావా?"
సుశీల నెమ్మదిగా తలయూపెను.

"నీ వింత సౌందర్యవంతురాలవు కదా. నీ భర్తకూడ నీకు తగిన వాడేనా?"

సుశీ — (గంభీరభావముతో) భర్తయొక్క సౌందర్యమే ముఖ్యము కాదు.

"ఆతడు నల్లగా అనాకారిగా నుండినట్లైన?"

సుశీ — ఆత డెట్లున్నను మాకు పూజనీయుడే.

"సరే బాగానే యున్నది. నీ ముందున కిద్దరు యువకులను తీసికొని వచ్చెదరు. అందులో నొకడు సౌదంర్యవంతుడు. రెండవవాడు కురూపియైన నీ వెవరిని ఎంచుకొనెదవు?"

సుశీ — (దృఢస్వరముతో) మా తల్లి దండ్రు లెవరిని నిర్ణయించిన వారినే. (తనలో) వీరు హిందూవివాహములను అక్షేపించుచున్నారు. అని తలచి కొంతసేపైన తర్వాత తిరిగి (వారితో) మీరే మీభర్తలను స్వయముగా నెంచుకొనెదరని వినియుంటిని.

“కాదు. ఈ విషయములో మేము స్వతంత్రులము.”

సుశీ — మీ తల్లి దండ్రులకింకను [illegible] యున్నదా?

“నాకు నిశ్చయించిన పురుషునియందు నాకు ప్రేమ యున్నదో యుండదో నాకేమి తెలియును!”

సుశీ — ఐతే నీకు వివాహమునందు ప్రేమయే ముఖ్యము కాదన్నమాటా!

“ఔను. వివాహము ప్రేమయొక్క బంధనము గాక మరేమిటి!”

సుశీ — మేము వివాహమును ధర్మబంధముగా తలచెదము. ధర్మము తరువాతనే ప్రేమ.

తొమ్మిదిగంటలగునరికి బండి విజయపురము చేరెను. నారాయణదాసు వచ్చి సుశీలను బండినుండి దింపి ప్లాట్‌ఫారముమీద నొక ప్రక్కను కూర్చుండ బెట్టెను. కళ్యాణపురము బండి బయలుదేరుట కింకను అరగంట ఆలస్యమున్నది.

ప్రయాణీకు లందరును పెద్దపెద్దమూటలను, పెట్టెలను తలపైనను, చంకను బెట్టుకొని అవలకు వెళ్లుట కొకరినొకరు త్రోసుకొనుచుండిరి. మరియొక గుమ్మమువద్ద వందలకొలది మనుష్యులు నిలువబడి లోపలకు వచ్చుటకు త్రొక్కులాడుచుండిరి. ఇంకొక పెద్దగేటునుండి దొరలు, దొరసానులు చేతికఱ్ఱలను త్రిప్పుకొనుచు, కుక్కలను వెంటబెట్టుకొని ఠీవిగా వచ్చుచుండిరి. వారి నెవ్వరును అడ్డపెట్టుట లేదు. ఇది అంతయు జూడ సుశీలకు మిక్కిలి ఆశ్చర్యముగానుండెను. ఇంతలో కృష్ణశర్మ ఆమెవద్దకు వచ్చి, “సుశీలా! నేను నీ పినమామగారిని, కృష్ణశర్మను.” సుశీల లేచి నిలువబడి చేతులు జోడించి ఆతనికి నమస్కరించెను.

కృష్ణ — మేము నిన్ను విష్ణువర్ధన మెందుకు తీసుకొని వెళ్ళుట లేదని నీ వాశ్చర్యపడవచ్చును. ఇంతవరకు నీ సంగతి అన్నయ్యతో

చెప్పక పోవుటయే దీనికి కారణము. నీ యుత్తర మందిన తక్షణమే నిన్ను వెంటనే తీసుకొని రాకపోయిన, ఏమి ప్రమాదము సంభవించునో యని తొందరపడి వచ్చితిని. అన్నయ్యతో చెప్పి వప్పించుట కవకాశము లేకపోయినది. అందువలన నిన్ను కొన్ని దినములవరకు కళ్యాణపురమునందే యుంచవలసి వచ్చినది. మీయక్క కమలయున్న ఆశ్రమమునందే నిన్నుంచుట మంచిదని తలచితిని. ఆమెవద్ద నుండుట వలన నీ కే యిబ్బందియు నుండదు. కమల గురించి నీవు విన్న చెడు సంగతులు నీ మనస్సునందుంచుకొనకుము. ఆమె సద్గుణవంతురాలు. ఆమెజీవిత మిప్పుడు నిష్కళంకమై ప్రకాశించుచున్నది. అట్లు కాని యెడల నేను నా కోడలి నక్కడ ఉంచుట కెన్నడును వప్పుకొనను. ఒకటి రెండు నెలలలో అన్నయ్య నేలాగునైనను సమాధాన పరచెదను. ఈ యేర్పాటున కేమాత్ర మిష్టములేకపోయినను స్పష్టముగా జెప్పిన మరియొక యేర్పాటు జేసెదను.

కృష్ణశర్మ ఈ సంగతులను అతి కష్టముతో జెప్పి ముగించెను. తాను కమలను ప్రశంసించిన వాక్యముల యందుగాని, గోపాల శాస్త్రిని వప్పించెదనని చెప్పిన వాక్యముల యందుగాని ఆతనికంత విశ్వాసము లేదు. ఈ యమాయకబాలిక నీ విధముగ మోసపుచ్చుట ఆతనికి కష్టముగా నుండెను.

సుశీ — (కన్నీళ్లు కార్చుచు, లజ్జా విషాద నిరాశలతో కూడుకున్న స్వరముతో) మీ ఆశ్రయమునే నమ్ముకొంటిని. మీ కెట్లుచితముగా దోచిన నట్లే చేయుడు.

సుశీల హృదయ మిప్పుడు చులకన యయ్యెను. ఇక నామె తన భవిష్యత్తును గూర్చి ఆలోచించ వలసిన ఆవశ్యకత లేదు. కొన్ని రోజులవరకు తన జీవితమార్గము నిశ్చితమైన ట్లామె తెలిసికొనెను. తన ఇల్లు కాలిపోవుచున్నను, కొంతసేపైనను వెలుగులో నుండ

వచ్చినను కదా యని సంతోషించుచు [illegible] ఉండెను.

వారు మద్రాసున ఆశ్రమము చేరునప్పటికి [illegible] లయ్యెను. కమలతో కలసి వెళ్ళుటకు నారాయణదాసు ముందు లోపలకు వచ్చెను. కాని ఆమె [illegible] చూడగా ఆమె జ్వరముతో తెలివి తప్పి పడియుండెను. ఆశ్రమములోని స్త్రీ లామెకు ఉపచారములు చేయుచుండిరి. ఒక యువతి విసరుచుండెను. ఒక యువతి తల పట్టుచుండెను. వేరొకతె ఆమె కాళ్ళు పట్టుచుండెను. పండియుండి కమల గట్టిగా మూల్గి పలవరించుచుండెను. నారాయణదాసు వ్యాకులముతో, "డాక్టరును తీసికొని వచ్చితిరా!" యని అడుగగా "ఇప్పుడే చూచి వెళ్ళెను." అని అక్కడి నున్నవారు చెప్పిరి.

లోపలనుండి ఒక స్త్రీ వచ్చి సుశీలను బండినుండి దింపి లోపలకు తీసుకొనివెళ్ళెను. సుశీల కమలమంచమువద్ద నిలుచబడి, "అక్కయ్యా!" యని పిలచెను. కాని కమల పలుకలేదు. కళ్ళు విప్పి చూడలేదు. సుశీల అట్లే నిలువబడిపోయి అక్కవైపు జూచుచు కన్నీరు కార్చుచుండెను. "మూడు, నాలుగు సంవత్సరములక్రిందట నాతో కలసి ఆడుకొన్న నా ప్రియమైన అక్కనా యీమె? ఆ నల్లని పెద్ద తలకట్టు ఏమైనది? చంద్రునివలె మెరసిపోవు ఆ నవ్వుముఖ మేమైనది? విశాలములైన ఆ కండ్లెక్కడకు పోయినవి? ఆ కోమలమైన కంఠము, ఆ దబ్బపండువంటి శరీరము ఎక్కడ మాయమైనవి? ఈమె మా అక్కయ్యా? లేక ఆమె శవమా?" అని తలచుకొనుచు ఆమె విచారపడసాగెను. ఆ పాలిపోయిన ముఖమునందు విరక్తి, ఆత్మత్యాగముల యొక్క నిర్మలమైన, శాంతిమయమైన జ్యోతి ప్రకాశించుచుండెను. సుశీల హృదయ మామెను జూడగానే క్షమాప్రేమలతో నిండిపోయినది. అచ్చటి స్త్రీలు వెళ్ళిపోయిన తర్వాత సుశీల ఏడ్చుచు కమలను కౌగలించుకొని, "అక్కయ్యా! సుశీల నీకొరకు వచ్చినది. ఒక్కసారి కళ్ళు

చెప్పి పోదును. నీ యింట్లో కష్టం జేలాగున నున్నది.'' అని యేడ్చెను.

కమల కళ్లు విప్పి ఆశ్చర్యముతో నెత్తిదాపివలె సుశీలవైపు జూచుచు, ''ఎవరు! సుశీలా! నువ్వా. దూరముగా నుండు. నన్ను ముట్టుకోకు. నేను పాపాత్మురాలను. దౌర్భాగ్యురాలను. దుష్టురాలను. నువ్వు పవిత్రురాలవు. సాధ్వీమణివి. నీ వెంటకు. ఈ హృదయమును కోరికలు, చెడు తలంపులు మైలపరచినవి. నీ స్వచ్ఛహృదయమును దీనిదరికి జేరనివ్వకు. ఇక్కడనుండి వేగముగా తొలగిపో. అదుగో నరకము. అగ్నిగుండము మండుచున్నది. యమదూతలు నన్ను అగ్నిగుండమునందు పడవేయుట కీడ్చుకొని పోవుచున్నారు! నీ విక్కడనుండి పారిపో.'' ఇట్లు పలుకుచు కమల తిరిగి మూర్ఛితురాలయ్యెను. సుశీల ఆ రాత్రి యంతయు కమలకు విసరుచు ఆమె ప్రక్కలోనే కూర్చుండెను.

౧౫

సుశీల ఆశ్రమమునకు వచ్చి ఇప్పటికి నెలకు పైగా యైనది. కాని ఇంతవరకు కృష్ణశర్మ ఈ సంగతి తన వారి కెవ్వరికిని జెప్పలేదు. ఒకప్పుడన్న కుత్తరము వ్రాయుదుననియు, ఒకప్పుడు నారాయణదాసు నన్న వద్దకు పంపుదుననియు తలచుచుండెను. కాని చివర కేదియు స్థిరపరచుకొనలేకుండెను. వేశ్యలవిషయమైన తీర్మానమును మునిస్పాలిటీయందు వేగముగా ప్రవేశపెట్టవలసిన దని ఒకవైపున స్నేహితులు తొందర పెట్టసాగిరి. తన తీర్మానము తప్పక నెగ్గగల దను నమ్మక మాతనికి గలదు. ఆలస్యమైనకొలదియు ఆటంకములు వచ్చుననికూడ తెలియును. ఐనను తీర్మానమును ప్రవేశపెట్టుటకు వెనుదీయుచుండెను. చివరకు మే నెల వచ్చెను. నారాయణదాసుయొక్కయు, ప్రొఫెసర్

[illegible] తీర్మానము [illegible] కౌన్సిలులోను [illegible] తీర్మానము ప్రకటించుటకు తేదీ కూడ నిర్ణయించబడినది.

[illegible] కృష్ణశర్మ [illegible] వృద్ధి [illegible] కేవల [illegible] తీర్మానము [illegible] వలన [illegible] యుద్దేశ్యము [illegible] మనుష్యులందరియొక్కయు [illegible] ఆవశ్యకములు. ఇందువలననే ఆతడు హాజీఅస్మీన్ సాహెబును [illegible] క్రిష్ణశర్మకు [illegible] ప్రయత్నించుచుండెను. వేశ్యలయందు [illegible] పలుకుబడి కలదు. ఆతడెల్లుండి వారినెల్ల [illegible] సిద్ధపడుచుండెను. చివరకు హాజీసాహెబు కృష్ణశర్మ పక్షమునకు తిరిగిపోయెను. శర్మయొక్క నడవడి, పరోపకారబుద్ధియు వానికి మంచి విశ్వాసము కలిగెను.

కృష్ణశర్మ తీర్మాన మారోజున కౌన్సిలునందు ప్రవేశ పెట్టబడును. ప్రేక్షకులతో మునిస్పాలిటీ భవన మంతయు నిండిపోయినది. వేశ్యలు కూడ తమపక్షమువారితో భవనమును చుట్టివేసిరి.

కౌన్సిలునందు కార్యక్రమము ప్రారంభింపబడినది. సభికు లందరు కూడ హాజరైరి. డాక్టర్ శ్యామలరావు ఏ తీర్మానమునైనను చెన్నపట్నం వెళ్ళకుండ ఆగిపోయెను. అబ్దుల్ వహాబ్ సాహెబునకు తొలినాటి రాత్రియంతయు నిద్రపట్టలేదు. తెల్లవార్లు ఈసంగతిని గురించే ఆందోళన పడుచుండెను.

కృష్ణశర్మ తీర్మానము ప్రవేశపెట్టుచూ మంచి వచనములతో తీర్మానావశ్యకతను వివరించెను. తీర్మానము మూడుభాగములుగ విభజింప బడినది:—

I. "వేశ్యలను పట్టణముయొక్క ముఖ్యస్థలములనుండి తొలగించి

పోలీసువారు [illegible] వలెను."

II. "వారికి, [illegible], [illegible] తిరుగుస్థలము లందును, [illegible] విశేషించవలయును."

III. "వేశ్యలను వ్యాపారమునకు పిలుచువారికైన ఎక్కువగా పన్ను వేయవలెను. వారికి [illegible] ఇటువంటి బహిరంగస్థలము లందును జరుగనీయ రాదు." ప్రాథమిక సంఘము తీర్మానమును బలపరచెను.

హకీమెహమత్ ఖాన్ – ఈ తీర్మానము యెడల నాకును సానుభూతికలదు. కాని సవరణ లేకుండ నేను దీనిని ఆమోదింపజాలను. రిజల్యూషనుయొక్క మొదటిభాగమునందు "వేశ్యలకు వివాహము చేయవలెను. లేనియెడల వారు స్వతంత్రముగ జీవించుట కేదైన నొక కళను నేర్పించవలెను." అను సవరణను నేను బెట్టుచున్నాను.

రామదేవు – ఈసవరణతో నాకు పూర్తియైన సానుభూతికలదు. వేశ్యలను పతితులనుటకు మన కేమియు అధికారములేదు. అట్లనుట మన మూర్ఖత్వము. మనము లంచములను పుచ్చుకొనుచున్నాము. అక్రమవడ్డీలను పుచ్చుకొనుచున్నాము. అసహాయుల గొంతుకలు నులుముచున్నాము. సంఘముయొక్క ఒక అంగము నీచమైనదనియు, తుచ్ఛమైనదనియు అనుటకు మన కధికారములేదు. అందరికన్నను నీచులము, పాపాత్ములము, దురాచారులము, అన్యాయవర్తనులము మనమే. ఇటువంటి మనము తెలిసినవార మనియును, నాగరికులమని యును, ఉదారవంతులమనియును, గొప్పవారమనియును అనుకొను చున్నాము. చదువుకొన్న మనకంటె ఆ వేశ్యలే నయము. వీరివీధి ఎప్పు డును కలకలలాడుచు, దుకాణములతోను, షాపులతోను కూడి శోభగా నుండును. ఈ వీధుల నిట్లైవ రలంకరింపజేయుచున్నారు? మనమే. ఈ పిట్టలను మనమే పట్టుచున్నాము. ఈ బొమ్మలను మనమే తయారు చేయుచున్నాము. ఏసంఘమునందు దురాచారులగు జమిందా

కలు. ఒకప్పటి [illegible] కలు, [illegible] నందు వేశ్యా [illegible] తప్పులకు తెప్ప [illegible] ములు, [illegible] వేశ్యలు కూడ [illegible] తీర్మాన [illegible] వేయవచ్చు [illegible]

ప్రకాశరావు — [illegible] మున్నదో నాకేమియు బోధపడుటలేదు. [illegible] ప్రత్యేక తీర్మానముగా [illegible] చేయు గలిగినను ప్రశంసనీయమే. ఈనాడు వేశ్యలు పట్టణములో [illegible] చేయుట ఎంతసులభమో పట్టణము వెలుపలనున్నప్పుడు అంత సుల భమేకాకుండ ఎంతో ఎక్కువ విలువనుండును.

అబ్దుల్ వఫా — నా సవరణతో పూర్తిగా నానుభూతిగలదు.

సూర్యారావు — ఈసవరణలేనిదే నేనీ తీర్మానము నామోదించను.

నరసింహశెట్టి — ఈ సవరణను నేను కూడ బలపరచుచున్నాను.

కృష్ణశర్మ — వేశ్యలను కట్టపెట్టుట ఈ తీర్మానము యొక్క ఉద్దేశముకాదు. వారి నెట్లైనను మంచి మార్గమునకు తెచ్చుటయే దీని ముఖ్యోద్దేశము. కనుక ఈ సవరణను అంగీకరించుటకు నా కెట్టి అభ్యంతరమును లేదు.

తేగాలి — ఈ సవరణవలన అసలు తీర్మానముయొక్క ఉద్దేశము చెడిపోవునేమో యని భయముగా నున్నది. మీరు నిర్మించుచున్న సౌధమునకు సింహద్వారము మూసివైచి పెరటినైపు మరియొక వాణి ద్వారమును కట్టించుచున్నారు. ఇంతవరకు హాయిగా నిర్విచారముగ

కాలమునకున్నను [illegible] సంపాదించి జీవితము లను గడుపుకొనుట [illegible]. నా [illegible] అట్లా [illegible]కొనరు. వారి కి సవరణ [illegible] కేసరి, ఒకరు [illegible]యుండే సింగరు [illegible] జీవితమును [illegible] మరియు, ఒక [illegible]యుండే మేజో [illegible] మరియు, ఒక [illegible] మందును, చే రొకరు [illegible] మరియును ఇంకొకటి [illegible] బైటకు వెళ్లకుండ [illegible]కొనెదరు. వారు పైకి [illegible] చేసుకొను [illegible] లోపల యథాప్రకారముగ వారివృత్తి నే చేసికొనుచుండెదరు. అందువలన ఈ సవరణను ఎంతమాత్రమును అంగీకరింపకూడదు.

రామారావు — నేను ఈ సవరణను ఆక్షేపించుచున్నాను.

వెంకటరావు — [illegible]గారు మంచివారనియు, పెద్దమనుష్యు లనియు అనుటలో సందేహ మేమియు లేదు. కాని ఈ సవరణను అంగీకరించి తన తీర్మానమును బలపరుచుకొనుటకు బదులు అందరను సంతోషపెట్టుటకు జూచుచున్నారు. దీనివలన ఆయన ఉద్దేశమునకే భంగము కలుగును. హకీమ్ శహారత్ ఖానుగారు బాగుగ నాలోచించిన ఈ సవరణను ఎన్నటికిని పెట్టియుండరు.

చైర్మెన్ బలభద్రరావునాయుడు తీర్మానముయొక్క మొదటి భాగమునకు సమ్మతులను తీసికొనెను. తొమ్మండుగురు అనుకూలము గను ఎనమండుగురు ప్రతికూలముగను సమ్మతు లిచ్చుటవలన ఆ భాగ మామోదింపబడినది. తిరిగి సవరణపైని సమ్మతులు తీసికొనబడెను. ఎనమండుగు రనుకూలముగను ఎనమండుగురు ప్రతికూలముగను సమ్మతుల నిచ్చిరి. కాని, అధ్యక్షుడు అనుకూలముగ తన సమ్మతి నిచ్చుటవలన అదికూడ ఆమోదింపబడెను. డాక్టర్ శ్యామలరావు

[illegible]

[illegible] సుబ్బారావు, ప్రభాకరరావు, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

అప్పుడే సభా, ఆతని మిత్రగణము [illegible] [illegible] కళ్లు సంతోషముగా [illegible] ప్రభాకరరావు, [illegible] కారికి కష్టముగా నుండెను.

ప్రస్తావనయొక్క రెండవభాగమునకై సవరణలు [illegible] ప్రభాకరరావు, ఆతని స్నేహితులు తీర్మానము [illegible] సవరణలు ఇచ్చిరి. వారి [illegible] ఆ భాగ మోడిపోయినది. అప్పుడే సభా, [illegible] సంతోషముతో చప్పట్లు కొట్టినారు.

ఇప్పుడు ప్రస్తావనయొక్క మూడవభాగము [illegible] రామదేవు దానిని బలపరచెను. కాని ప్రభాకరరావు ఆతని స్నేహితులు దీనికి కూడ వ్యతిరేకముగానే సవరణల నిచ్చిరి. [illegible] ఆమోదింపబడిన తర్వాత తీర్మానముయొక్క తక్కిన భాగములు నిరుపయోగములని వారి యుద్దేశము. చివరకు తీర్మానము కూడ ఓడిపోయినది.

సభ పూర్తి యగునరికి రాత్రి యయ్యెను. తమ పక్షము గెలిచిన వారు సంతోషముతో వెళ్ళిపోయిరి. ఓడిపోయినవారు నిరుత్సాహముతో ముఖములు వేలవేసుకొని వెళ్ళిపోయిరి.

వెళ్ళిపోవుచున్నప్పుడు రామదేవు బారిస్టర్ శివరామ్‌తో,
“చివరకు మీ రేమి యాలా చేసినారు ?”

బ్రా.శ — (మర్మభావముతో) మీరేమి చేసినారో మేము అదే చేసినాము. మీరు ఘటీయమీద దెబ్బ కొట్టినారు. మేము దానిని అసలుకే విరచివేసినాము. చివరకు రెండింటి పర్యవసానమూ ఒక్కటే.

అందరును ఎవరి ఇండ్లకు వారు వెళ్ళిపోయిరి. చీకటి గాఢాంధకారముగా నుండెను. బంట్రోతులు, కాపలావారు కూడ దీపములార్పి, తలుపులు మూసి వెళ్లిపోయిరి. కాని, కృష్ణశర్మ మాత్రము మైదానమునందు నిరుత్సాహము, విచారము మూర్తీభవించినట్లు కూర్చుని యుండెను.

౧౬

కృష్ణశర్మ ఎంత ఆలోచించినను ఈ సవరణను ఆమోదించుటలో తన తప్పేమియు కనబడలేదు. ఇంత చిన్నవిషయములో తన మిత్రు లింతగా కక్ష వహించెదరని ఆత డెన్నడును అనుకోనలేదు. తీర్మానము వీగి పోయినను ఆతని కంతగా విచారము కలుగలేదు. కాని, తనమిత్రులు అవివేకముగా ప్రవర్తించి, ఆ నేరమంతయు తనమీద వేయుటవలన ఆతనికి మిక్కిలి విచారముగా నుండెను. ఈ సవరణ అంగీకరించుట వలన నష్టమేమియు లేదని ఆతనియుద్దేశము. దీనివలన హానికలుగు నని సూచించిన సబబులపైన ఆతని కావంతయు నమ్మకములేదు. సంఘోద్ధారణకొరకై ప్రవేశపెట్టబడిన ఈ తీర్మానము వీగిపోవుటవలన తన ఆశలన్నియు నిరాశలయ్యెనని ఆతడు విచారించెను. అనవసరముగ నీచిక్కులన్నియు ఎందుకు తెచ్చిపెట్టుకొంటినాయని పశ్చాత్తాప పడజొచ్చెను. "నేను నిష్కారణముగ ముండ్లలో జిక్కుకొంటిని. నే నీ సవరణజోలికి పోకపోయిన ఈ నింద నాపై పడకపోయియుండును." అని ఆతడు విసుగుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు నిందయంతయు కృష్ణశర్మ మీదనే పడినది, విరోధులు, స్నేహితులు కూడ నితనినే హేళన

చేసెదరు. పత్రికలన్నియు నీతనినే విమర్శించును. ఉపన్యాసములన్నియు ఇతడే భరింపవలసి యున్నది. కృష్ణశర్మ కిప్పుడు మిత్రులు కారు, సానుభూతిజూపువారుకాని లేరు. నారాయణరావు న్యాయమాలోచించు ననియు, తనమిత్రులను సమాధానపరచుననియు ఆతడాశపడెనుగాని అందుకు వ్యతిరేకముగా నాతనిపైనే నేరము మోపెను. "మీరీ సవరణ నంగీకరించి కార్యమునంతను చెడగొట్టిరి. సంవత్సరమునుండి పడిన కష్టమునంతను మట్టిపాలు చేసితిరి." యని వాసు నిష్ఠురము లాడసాగెను. రామదేవు డొక్కడు మాత్రమే కృష్ణశర్మ నోదార్చి సానుభూతిని జూపుచుండెను.

కృష్ణశర్మ పూర్తిగ నొక నెల కచ్చేరికి వెళ్ళలేకపోయెను. ఇంటి యందెల్లప్పుడును ఒంటరిగ కూర్చొని ఈ విషయమే ఆలోచించుచుండెను. మిత్రులయొక్క వైరభావమును తెలసుకొని విచారించుచు తనలో, "ఇటువంటి చదువుకొన్నవారు, మంచిచెడ్డలు తెలిసినవారు కూడ ఒక చిన్న మార్పువలన తమ నిశ్చితాభిప్రాయమునకు వ్యతిరిక్తముగ నడచుకొనుట జూచిన, ఈ దేశమునకు త్వరలో ముక్తికలుగునని తోచదు. నేనీ సవరణ నంగీకరించి తప్పు చేసితిని కాని నా తప్పు వీరిని మంచిమార్గమునుండి ఎందుకు విముఖులను జేసినది!" అని తర్క వితర్కములు జేసికొను చుండెను. ఈ యాందోళనస్థితిలో మనస్సును శాంతిపరచుటయందొకయబల కెంతశక్తి కలదో కృష్ణశర్మ కనుభవమునకు వచ్చెను.

ఆతని మనస్థితి సుభద్రమ్మకు మాత్రమే బాగుగ తెలియును. ఆమెకుకూడ కృష్ణశర్మవలెనే ఈ సవరణ ఆవశ్యకమని తోచెను. ఆతని స్నేహితులపైని ఆతనికంటె సుభద్రమ్మయే ఎక్కువగ విమర్శన జేయుచుండెను. ఆమె విమర్శనలవలన కృష్ణశర్మ మనస్సునకు కొంత శాంతి కలుగుచుండెను. సుభద్రమ్మ కిటువంటి విషయములను బోధ

వివాహము చేసుకొని దానిని విడిచిపెట్టుటకును తగిన శక్తిలేదనియును, ఆమె చేయుచున్న విమర్శన లన్నియును తన మాటలయొక్క ప్రతిధ్వనులే యనియును తెలియుచుండెను. ఐనను, ఈ విమర్శనల వలన ఆతని మనస్సునకు సంతోషమే కలుగుచుండెను.

కాని, ఒకనాడు హఠాత్తుగా ప్రభాకరరావు తనపత్రికలయందు క్రొత్తవిషయమై వరుసగ విమర్శనలను వ్రాయసాగెను. ఆ విమర్శనలయందు కృష్ణశర్మను మర్మోక్తులతో నెత్తిపొడువసాగెను. ఒక పత్రికయందు వారు శర్మయొక్క పూర్వచరిత్రకును నీ సవరణకును ఒక అపూర్వమైన సంబంధమును కల్పించి వ్రాసెను. మరియొక పత్రికయందాతని ప్రవర్తనను విమర్శించుచు, "నీ కృష్ణశర్మగారిప్పుడు దేశభక్తులైనారు. ఈయన దేశమును మరచినను తన విషయమును మాత్రము ఎన్నడును మరచిపోరు. దేశసేవచాటున తమ స్వార్థమును నెరవేర్చుకొన జూచుచున్నారు." అని వ్రాసెను.

కృష్ణశర్మకు ఈ ప్రత్యక్ష దూషణవలన మిక్కిలి కోపము కలుగుచుండెనో, అంత దిగ్భ్రమయుకూడ కలుగుచుండెను. దురహంకారమింత పనిచేయునని ఆతనికిప్పుడు బోధపడెను. ప్రభాకరరావు పైకి వివేకవంతునివలెను మంచివానివలెను కనబడుచున్నను ఆతని ఆత్మ ఎంత కలుషితమైనదో! కాని ఈ విమర్శనలకు ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుటకెవరును సాహసింపలేదు. ఒకనాడు సాయంత్రము శర్మ ఈ పత్రికను ముందుంచుకొని దానికి జవాబువ్రాయుటకు మేజావద్ద కూర్చుండెను. కాని ఏమి జవాబు వ్రాయుటకును ఆతనికి స్ఫురించలేదు. ఇంతలో సుభద్రమ్మ అక్కడకువచ్చి, "ఇంత ఉక్కలో నీ మూల కూర్చుని ఏమి చేయుచున్నారు? వాకిట్లో కూర్చొనరాదా?"

కృష్ణ — ప్రభాకరరా వీరోజు పత్రికలో నన్ను కసిదీర తిట్టినాడు, దానికి జవాబు వ్రాయుట కాలోచించు చున్నాను.

[illegible] — [illegible] [illegible]
[illegible] వేసెను.

కృష్ణ — నిమిత్త [illegible]

సుభ — నిమిత్త [illegible] తిట్లు తప్ప మరియేమియు లేదు. [illegible] తిట్లలో మాకు [illegible]. ఇతడు విద్వాంసుడు కాబోలు!

కృష్ణ — ఔను. విద్వాంసుడు కాకపోతే [illegible] లేదు.

సుభ — అందుకేనా ఇంత గర్వము!

కృష్ణ — నే నిప్పుడు దీనికి తగిన జవాబు వ్రాయుచున్నాను. దీని వలన నా సంగతి ఆతనికి బాగుగ బోధపడగలదు.

సుభ — కాని, తిట్ల కేమిజవాబు వ్రాసెదరు?

కృష్ణ — తిట్లే.

సుభ — కాదు కాదు. తిట్లకు మౌనమే జవాబు. తిట్టినవారిని తిట్టుట మూర్ఖులపని. మీరును కూడ తిట్టిన మీకును వానికిని గల తారతమ్యమేమి?

కృష్ణశర్మ సుభద్రమ్మవైపు గౌరవముతో జూచెను. ఆమె మాట లాతనికి బాగుగ నచ్చినవి. మనము అభిమానవశమున, అజ్ఞానులని తలచిన వారి వలన కూడ నప్పుడప్పుడు మంచి యుపదేశములను పొందుచుందుము.

కృష్ణ — ఐతే మౌనమే వహింపనా!

సుభ — నా సలహా అదే. అతని మనస్సుతీరా తిట్టనివ్వండి. చివర

కాతడే సిగ్గు పడును. అదియే ఆతిట్లకు తగిన శిక్ష.

కృష్ణ — ఆత డెన్నటికిని సిగ్గుపడడు. ఇటువంటి వారికి సిగ్గన్న నేమియో తెలియదు. ఇప్పుడు నే నాతనివద్దకు వెళ్లిన, నన్నెంతో గౌరవము చేసి నవ్వుచు మాట్లాడును. కాని సాయంత్ర మైనతోడనే తిరిగి ఈతిట్ల మర్యాదయె.

సుభ — ఐతే ఇతరులను నిందించుటయే ఆతని పనియా?

కృష్ణ — అతని యుద్యమ మదికాదు. కాని పత్రికా సంపాదకులు చందాదారులను వృద్ధిపరచుకొనుట కీవిధముగ ఏదో యొక విమర్శనను జేయుచునేయుందురు. ఇటువంటి విమర్శనలవలన పత్రిక లెక్కువగా అమ్మకమగును. ప్రజల కిట్టి వివాదము లన్న చాలా సరదా. సంపాదకులు తమ మహాత్వమును మరచి ప్రజలయొక్క ఈ వివాదప్రేమనుండి లాభమును పొందజూతురు. వీరు తమ ఉత్కృష్ట పదవిని మరచి ప్రజలయొక్క కలహప్రేమను ఆహ్వానించుచుందురు. మా చందాదారులను సంతోషపెట్టుటయే మా కర్తవ్యము. వారి సొమ్ము దినుచున్నాము గనుక వారికి సంతోషము కలుగనట్లే వ్రాసెదము.'' అని కూడ కొందరు సంపాదకులు చెప్పుచుందురు.

సుభ — ఐతే వీరు కేవలము డబ్బునకే దాసు లగుచున్నారు. వీరిపైని కోపగించుటకు బదులు జాలి పడవలెను.

పత్రికకు వ్రాయు నుద్దేశ్యమును మానుకొని కృష్ణశర్మ బల్లవద్దనుండి లేచి పోయెను. సుభద్రమ్మ ఇంత వివేకవంతురాలని ఆత డెన్నడును అనుకొనలేదు. "నే నింత చదువుకొన్నవాడ నైనప్పటికిని ఈమెకు గల జ్ఞానము నాకు లేదు. అంత చదువుకొన్నది కాక పోయినను, మంచి ఆలోచనలును, ఔదార్యమును ఈమెకు గలవు.'' అని మనస్సులో సంతోషించెను.

స్త్రీ సంతానహీనురా లైనప్పటికిని పురుషునకు శాంతిమును

ఆనందమును కలిగించగలదని ఆయన కిప్పుడు బోధపడెను. [illegible] యం దాతని కిప్పుడు నూతనప్రేమ ఉదయించెను. [illegible] కొరటము లేచి సంవత్సరముల నుండి హృదయమునందు [illegible] మాలిన్యమును ఒక్కక్షణములో కడిగివేసెను. ఆతడు [illegible] ప్రేమతో ఆమెవైపు జూచెను. సుప్రసన్నమైన ఆ నేత్రముల చూపులు [illegible] ఆమె హృదయ మార్గములో [illegible]

౧౭

కమలను జూచి వచ్చినప్పటినుండియు మోహానుని స్థితి, సంవత్సరముల తరుబడి కూడబెట్టిన ధనమును పోగొట్టుకొన్న దరిద్రుని స్థితివలె నుండెను. ఆతడు తనలో, "ఆమె నాతో మాటాడలేదు. సరికదా నావైపైనను జూచినది కాదు. ఏమీ ఆమె నన్నంత నీచునిగా తలచి నదా? కాదు. కాదు. ఆమె తన పూర్వచరిత్రను తలచుకొని సిగ్గు పడుచు, నన్ను మరచి పోవుటకు ప్రయత్నించు చున్నట్లున్నది. నా వివాహ విషయమై అమె వినియుండవచ్చు. అందువలన ఆమె నన్ను కఠినునిగను, నిర్దయునిగను భావించుచున్నది కాబోలు." నని తర్కించుకొనుచుండెను.

కమలను తిరిగి మరియొకసారి కలుసుకొనవలెనని మోహానునకు చాల కోరికగా నుండెను. మరుసటిదిన మాతడు తిరిగి ఆశ్రమము వైపున నున్న రేవునకు బయలుదేరెను. కాని ఆతడు మధ్యత్రోవ నుండియే ఇంటికి వెళ్ళిపోయెను. ఒకవేళ ఆమె సుశీల విషయమై అడిగిన ఏమని జవాబు చెప్పుదు నని ఆతనికి భయము కలిగెను. అది కాక రామానందుని యుపదేశము కూడ ఆతని కప్పుడు జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను. మోహాను డప్పు డప్పుడు సుశీల విషయమై తన కర్తవ్య మేమని ఆలోచించుచుండెను. నెలల తరుబడిని సంఘ సంస్కరణ

విషయమున మతవ్యాఖ్యానములు చదువుటవలన అతనియందు ఏ మార్పు కలుగుటలో ఆశ్చర్యమేమియును లేదు. కనుక తన మనస్సునందు సుశీల విషయమై చాల అన్యాయము జరిగినదని తలంచుచుండెను. కాని తన కర్తవ్యమును తెలిసికొనలేకుండెను.

అతడు ఆ రోజులలో చాల పుస్తకములను చదువుచుండెను. నాని వీధిని బజారువీధిని తిరిగెడి ప్రక్కన అతడు మత స్తోత్రమార్గము నను సరించెను. అక్కమతోపన్యాసములకు కూడ అతడు తరచుగా వెళ్లుచుండును. మనుష్యుడు గొప్ప విద్వాంసుడగుటవలన గౌరవమును సంపాదింపజాల డనియును దీనికి సచ్ఛారిత్రయే ముఖ్యకారణ మనియును ఆతడా ఉపన్యాసములవలన తెలిసికొనెను. ఆతని మనస్సునందు, విద్యకంటె సచ్ఛారిత్రయే అధిక్యతను వహించెను. అప్పటినుండియు మోహనుడు మనోబల సంబంధమైన పుస్తకములను మహాపురుషుల జీవితచరిత్రలను ఎక్కువగ చదువసాగెను. అతనికి పుస్తకములు చదువుటయం దభిలాష దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. తాను విద్యావిహీనుడైనను ఈ ప్రపంచక్షేత్రమునందు కొంతపని చేయగలుగుదు నని ఆతనికి ధైర్యము కలిగెను. గ్రంథములయందు ఇంద్రియనిగ్రహము గురించియు, మనస్సును స్వాధీనమునం దుంచుకొనుట గురించియు చెప్పబడిన సాధనముల నెల్లప్పుడును ఆతడు జ్ఞప్తియం దుంచుకొనుచుండును.

మ్యునిసిపాలిటీయందు కృష్ణశర్మ తీర్మానమును ప్రవేశ పెట్టి నప్పుడు మోహనుడు కూడ అక్కడనే యుండెను. సవరణను ఆయన అంగీకరించినప్పుడు మోహనుడు చాల విచారించెను. ఈ విషయమై తన పినతండ్రి చాల తప్పుచేసెనని ఆతడు తలచెను. కాని ప్రభాకర రావాతనిని విమర్శించుటకు ప్రారంభించి నప్పటినుండియు ఆతడు తన పినతండ్రి పక్షమున సమర్థించుటకు చాల ఆతృత పడుచుండెను. ఈ విమర్శనలకు జవాబుగ మోహనుడు రెండుమూడు వ్యాసములను

వ్రాసి ప్రభాకరరావునకు పోస్టుద్వారా పంపెను. తాను వ్రాసిన వ్యాసములు పర కత దని ప్రచురింపబడునని ఆశపడుచుండెను. తన వ్యాసము-వలన గడబిడ పుట్టుననియు, మనుష్యులయందు పరివర్తన గలుగు ననియు అతడు భావించెను. ప్రతిదినము పత్రిక వచ్చినతోడనే తన వ్యాసము ప్రచురింప బడినదేమో యని ఆత్రముతో వెదకు చుండును కాని దానికి బదులు ద్వేషపూరితములైన వ్యాసములే ప్రక-టించుచుండెను. వాటిని చదివిన కొలదియు అతని కోపములు మండిపోవు చుండెను. అతడు తనలో "ఏవిధముగా నైన ఈసంపాదకుని పట్టింపవలెను. అతడు నిజముగ నిష్పక్షపాతియే యైన నా వ్యాస ములను కూడ ప్రచురించి యుండును. వీటిని ప్రచురించకపోవుట జూడగ అతనికి నిజానిజములు వెల్లడించుట కిష్టము లేదనియు, కేవ లము జనులను సంతోష పెట్టుటకే ప్రతిదినము దూషణలతో పత్రికల నింపుచున్నాడనియు వెల్లడి యగుచున్నది." అని అనుకొనుచుండెను. కాని మోహానుడు తన ఈ యుద్దేశములను ఎవరి యెదుటను ప్రకటించ లేదు. ఒకనాటి సాయంత్ర మాతడు లావైన చేతికఱ్ఱను పట్టుకొని ప్రభాకరరావుయొక్క పత్రికాలయమునకు వెళ్ళెను. కార్యాలయము మూయబడియుండెను. కాని ప్రభాకరరావు తన ఆఫీసునందు కూర్చుని ఏదో వ్రాసుకొను చుండెను. మోహానుడు నిస్సంకోచముగ అతని వద్దకు వెళ్ళి నిలువబడెను. మంచి బలమైన యువకుడు లావువాటి కఱ్ఱను పట్టుకొని తన యెదుట నిలువబడుట జూచి, తులుక్కుపడి, వినయముతో "మీరెవ్వ" రని ప్రశ్నించెను.

మోహా — నేనీ యూరివాడనే. మీరిన్ని దినములనుండి కృష్ణశర్మ గారి నెందుకు మీ పత్రికలలో దూషించుచున్నారని అడుగుటకు వచ్చితిని.

ప్రభా — ఓహో! మీరేనా! నా వద్దకు వ్యాసములను పంపినారు.

మోహ — ఔను. నేనే పంపితిని.

ప్రభా — అందుకు మీకనేక వందనములు. దయచేసి ఈ కుర్చీ మీద కూర్చొనుడు. మిమ్ములను స్వయముగ కలుసుకొనవలెననియే అనుకొను చున్నాను. కాని మీ నివాస మెచ్చటనో తెలిసినదికాదు. మీవ్యాసములు చాల సొగసుగాను, సబబుగాను ఉన్నవి. వాటిని తప్పక ప్రచురించెదను. కాని వ్యాసకర్త పేరు తెలియనిదే ప్రచురించుట మా నియమవిరుద్ధము. అందువలననే ఇంతవరకు ప్రచురించ లేకపోయితిని. తమ నామధేయము ?

మోహనుడు తన పేరును తెలియ జేసెను. ఇప్పుడాతని కోపము కొంతవరకు శాంతించినది.

ప్రభా — తమరు కృష్ణశర్మగారి ప్రాణస్నేహితునివలె నున్నారు.

మోహ — నేనాతని అన్నకుమారుడను.

ప్రభా — ఓహో! ఐతే మీరు మావాళ్ళే. కృష్ణశర్మగారు క్షేమముగానున్నారా? చాల దినములైె ఆయనదర్శనము చేయలేదు.

మోహ — ఇప్పటికి బాగానే యున్నారు. కాని ఈ విమర్శన లిట్లేయుండిన ఆయన స్థితి ఎట్లుండునో దైవమునకే ఎరుక. మీరాయన పరమమిత్రులై యుండియు ఇంత ద్వేషము వహించుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది.

ప్రభా — ద్వేషమా ? రామరామ! ఆయనయందు నాకు లేశమాత్రము ద్వేషములేదు. మీరు మాసంపాదకుల కర్తవ్యము నెరుగరు. మేము ప్రజలయెదుట నొకరికి మిత్రులము కాము ఒకరికి శత్రులము కాము. ప్రజల ఉద్దేశముల ననుసరించి మాబాల్యస్నేహితులను సహితము విడిచిపెట్టుదుము. జన్మశత్రువుల నైనను ఒక్కప్పుడు పొగడెదము. సార్వజనిక విషయములందు మేము ఎవరి తప్పులను క్షమింపజాలము. అట్లు మేము క్షమించినయెడల ఆ తప్పులు మరింత హానికరము

లను. శర్మగారు నాకు పరమమిత్రులు. నేనాయనను సంపూర్తిగ ఆదరించెదను. ఆయనను నిందించుటవలన నాకెంతయో మనోవేదన కలుగుచున్నది. మొన్నటివరకు కేవలము నేనాయన [illegible] వ్యతిరేకుడను. ఆయన ఈసమాజ సంస్కరించుటలో మరియొక యుద్దేశమున్నదని మొన్ననే తెలిసినది. ఈ విషయమై మీకు చెప్పుటలో ఏమియు హానిలేదనుకొనెదను. ఆయన కొన్నినెలల నుండి కమలాభాయి యను వేశ్యను రహస్యముగ [illegible] యముగ నుంచెనట. సుమారు కొన్నినెలదినములనుండి ఆమె చెల్లెలు కూడ అక్కడనే యున్నదట. ఈ సంగతి నిజము కాకూడదనియే నేను కోరుచున్నాను. కాని దీని నిజానిజములు తెలిసికొనుటకీ సంగతిని తెలిసికొనుటకు త్వరలోనే పత్రికలో ప్రచురింప బోవుచున్నాను.

మోహ — ఈసంగతి మీకెట్లు తెలిసినది?

ప్రభా — అది నేను జెప్పనుగాని ఈ సంగతి కృష్ణశర్మగారిని కనుక్కొని అబద్ధమైన నాకు కబురుపంపుడు. ఈప్రస్తావన పురపాలకసంఘ సభయందు ప్రవేశపెట్టక ముందు శర్మగారు తరుచుగ హాజీహాస్సీమ్ సాహేబింటికి వెళ్లుచున్నట్లు కూడ నాకు తెలిసినది. ఈసంగతులను బట్టి ఆయన యుద్దేశములను నేనెట్లు బోధపరచుకొంటినో మీరే తెలిసికొనగలరు.

ఇప్పటికి మోహనుని కోపము పూర్తిగ శాంతించినది. ప్రభాకరరావుయొక్కమాట లతనిని వశపరచుకొనెను. మోహనుడు మనస్సునందు ప్రభాకరరావును ప్రశంసించుచు కొంతసే పాతనితో నీ సంగతులు మాట్లాడి ఇంటికి వెళ్ళిపోయెను. సుశీల ఆశ్రమమునం దేందు కుంచబడినదా యనుసంగతి ఇప్పు డాతని మనస్సునుపీడించుచుండెను.

రాత్రి భోజనసమయమునం దీ సంగతిని తన పినతండ్రి నడిగి తెలిసికొనవలెనని ఆతడు నిశ్చయించుకొనెను గాని అడుగుటకు సాహసము

లేకపోయెను. కమల విధవాశ్రమమునుండి వచ్చుచుండుటయు, పోవుచుండుటయు ఆతడిదివరకు జూచియుండెను. కాని ఇప్పటివరకీ సంగతులేమియు నాతనికి బోధపడలేదు. కాని ఈ సంగతుల నన్నిటిని బట్టి ఆలోచింపగ సుశీలనుకూడ ఆశ్రమము నందుంచుటను గురించి అతనికి సందేహము కలిగెను. రాత్రి యంతయు ఈ సందేహముతో ఆతని మనస్సు కొట్టుకొనుచుండెను. "సుశీల ఆశ్రమమున కెందుకు వచ్చినది? బాబయ్యగా రామె నిక్కడ కెందుకు తీసికొని వచ్చినారు? రామనాథ మామెను తన ఇంటియం దుంచుకొనుట కిష్టపడలేదా!" యను నీవిధమైన సంశయము లాతని మనస్సునందు పుట్టుచుండెను.

తెల్లవారగానె మోహనుడు విధవాశ్రమము వైపు బయలుదేరెను. ఒకవేళ కమల అటువైపు వచ్చిన ఆమెవలన నీ సంగతులన్నియు తెలిసికొనవచ్చునని ఆతని అభిప్రాయము. ఆతడు నదియొడ్డున పావంచాలపై కూర్చున్న కొంతసేపటికే కమల ఆ వైపునకు వచ్చుచుండుటను జూచెను. ఆమె వెనుక నింకొక యువతి కూడ తల వంచుకొని వచ్చుచుండెను.

కమల చాల దినములనుండి మోహనుని కలుసుకొని మాట్లాడవలెనని కోరుచుండెను. అందువలన అతనిని జూచినతోడనే ఆమె ఆగిపోయెను. ఇదివర కామె మోహనునితో మరి మాటాడకూడదని నిశ్చయము చేసికొన్నను, సుశీలకొరకు మాట్లాడవలసి వచ్చెను. ఆమె సిగ్గుపడుచు, మోహనునితో, "భాగ్యవశమున మీ దర్శనము దొరకినది. క్షేమమేనా?"

మోహ — (గుండెలు తటతట కొట్టుకొనుచుండగా) ఆ. అందరు క్షేమమే.

కమ — చాల నీరసముగ కనబడుచున్నారు. సుస్తీ చేసినదా?

మోహ — అబ్బే, కులాసాగానే యున్నాను. నాకు జబ్బేమిటి?

నేను — [illegible] ఆశ్రమమునకు పోయినాను. [illegible] నా [illegible] వలసి యున్నది [illegible] "[illegible]" [illegible]. మన [illegible] నా [illegible] [illegible]. నా [illegible] [illegible]. నా స్థితి మీరాకు తెలిసినదే యున్నది. మీరా [illegible] నాకు చాల సహాయము చేసినారు. ఇప్పుడు నేను ఆశ్రమమునందు దినములు గడుపుచున్నాను. ఈ యదృష్టరాలకు నా చెల్లెలు [illegible] ఒకమాసమై ఇక్కడనే యున్నది. మా మేనమామ [illegible] దిక నామె యుండలేకపోయినది. శాస్త్రిగారికి [illegible] అయనయే స్వయముగ వెళ్ళి దీనిని తీసికొని వచ్చినారు. కాని ఇక్కడ దిగబెట్టిన తర్వాత ఆయన దీని సంగతియే మరచిపోయిన ట్లున్నారు. ఒక్క సంగతడిగెదను చెప్పండి. అన్న దొంగతనము చేసిన తమ్ముని శిక్షించుట ఎక్కడి న్యాయము? ఇప్పుడు మీ వద్ద ఏ సంగతియు దాచుటలేదు. నా దురదృష్టమువలనను, రోజుల వంకరవలనను, పూర్వజన్మ పాపము వలనను, దౌర్భాగ్యురాలనై ధర్మమార్గమును విడిచిపెట్టితిని. దానికి తగిన శిక్షను నే నిప్పు డనుభవించుచున్నాను. కాని మీ రందరును దీనిని పరిత్యజించుటకు పాప మిది యేమి అపరాధము చేసినది? దీనికి తగిన జవాబు మీరే చెప్పవలసి యున్నది. పెద్దవాళ్లేమంటారో యను వంక మాత్రము చెప్పకండి. అల్లునుబట్టి పిరికితనము. ఇది న్యాయమో అన్యాయమో మీరు మనస్సాక్షిగ చెప్పండి. మీ రింత అన్యాయమున కొడిగట్టుకొనెదరా! ఒక అమాయకపు బాలిక జీవితమును నష్టపరచుటకు మీకు దయలేదా?

సుశీల అక్కడ లేకపోయిన మోహనుడు తన మనోభావములను ప్రకటింపగలిగి యుండును. తన తప్పు తప్పక యొప్పుకొని యుండును. కాని సుశీల ముందు తా నపరాధినని యొప్పుకొనుట కాతడు సిగ్గు

యుండెను. అది కాక వంశమర్యాద యను అడ్డుచెప్పుటకు కూడ అతనికి సంశయముగా నుండెను. సుశీలకు దుఃఖము కలిగించునట్టి గాని అనవసరపు ఆశను కలిగించునట్టి మాటలను గాని తన నోటివెంట రాకుండ ఆతడు జాగ్రత్తగా నుండెను. అత డిప్పుడు సుశీలనుండి తన దృష్టులను మరలించుకొనలేకుండెను. అతని స్థితి ఇప్పుడు బంధువులు తెచ్చిన కమ్మని మిఠాయిలను జూచి నోరూరుచుండినను తల్లి భయమువలన వాటిని తీసికొని తినలేని బాలునివలె నుండెను.

మోహ — సోదరీ! మీరు మొదటనే నా నోరు కట్టివేసినారు. అందువలన ఇది యంతయు మా పెద్దవారు చేసిన పనియే యని నే నెట్లు చెప్పగలను? వారిపై ఈ నింద మోపి నేను నిర్దోషి నని చెప్పజాలను. అప్పుడు నేను కూడ లోకనిందకు భయపడితిని. ప్రపంచమునం దుండి ప్రపంచరీత్యా నడచుకొనవలెనని మీరు కూడ వప్పుకొనెదరు. అందుచేత నీ యన్యాయమును మేమే చెయ్యలేదు. ఈ తప్పంతయు సంఘమునదే.

కమ — సోదరా! మీరు చదువుకొన్నవారు. మాటలలో నేను మిమ్ము జయింపజాలను. మీ కెట్లు న్యాయమని తోచిన నట్లే చేయుడు. ఒకరు జేసినను, సంఘము జేసినను అన్యాయము అన్యాయమె. ఇతరుల భయమువలన ఒకరికి అన్యాయము చేయకూడదు. సుశీల ఇక్కడ నిలువబడియున్నది. ఇంతకన్న మరి నేను చెప్పజాలను కాని వక్కసంగతి మాత్రము చెప్పెదను. మీకు మరియొక చోట ధనము, సన్మానము, రూపము, గుణము దొరకవచ్చును గాని ఈ ప్రేమ మాత్రము దొరకజాలదు. ఈమె హృదయము కూడ మీ హృదయమువలె కఠినమైనదే యైనయెడల నిప్పు డామె క్రొత్త అత్త వారి ఇంటిలో సౌఖ్యముగను, ఆనందముగను ఉండి యుండును. కాని ఈమె హృదయ మట్టిది కాదు. మీమీది ప్రేమయే ఈమె నిక్కడకు

లాగుకొని వచ్చినది. మీ క్షేమమే [illegible] ఈమె మాత్రము మీమీది ప్రేమతోనే ఈ జీవితము [illegible].

సుశీల కండ్లవెంట నీరు కారుచుండుట నాతడు జూచెను. అప్పుడు ప్రేమతో గూడుకొన్న అతని సరసహృదయము దుఃఖముచే నిండి పోయెను.

మోహ — (కరుణాస్వరముతో) [illegible] నేను ఏమి చేయగలనో నా కేమియు పాలిపోవుట లేదు. నా హృదయము దుఃఖముచే పగిలిపోవు చున్నది. దైవసాక్షిగా జెప్పుచున్నాను.

కమ — మీరు పురుషులు. మీకు దైవ మన్ని స్వాతంత్ర్యములను దయచేసినాడు.

మోహ — మీ రెట్లు సలహా నిచ్చిన నట్లు చేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.

కమ — మనస్సాక్షిగ చెప్పుచున్నారా ?

మోహ — నా మనస్థితి ఎట్లున్నదో దేవునకే యెరుక. నోటితో ఏమని చెప్పను ?

కమ — మొగవారి మాటలయందు విశ్వాసము కలుగకున్నది. (ఇట్లు చెప్పుచు కమల చిరునవ్వు నవ్వెను.)

మోహ — (సిగ్గుపడుచు) నా వశమే యైనయెడల నా హృదయ మును విప్పి మీకు చూపియుందును. (ఇట్లు చెప్పి అతడు సుశీల వైపు ఓరకంటితో జూచెను.)

కమ — సరే, మీ రిప్పుడీ నదియొడ్డున సుశీల చెయ్యిని పట్టుకొని, "నీవు నా భార్యవు. నేను నీ పెనిమిటిని. నేను నిన్ను ప్రేమించి పోషించెదను." అని చెప్పండి.

మోహానుని ఆత్మబలము జవాబు నిచ్చివేసెను. అతడు తన ముఖమును దాచుకొనుటకు ఇటు నటు చూడసాగెను. గోదావరి

తనను మ్రింగి వేయుటకై వచ్చుచున్నట్లాతనికి తోచుచుండెను. ఆతడు మునిఁగిపోవుచున్న మనుష్యునివలె ఆకాశమువైపు జూచి తిరిగి సిగ్గుచేత తలవంచుకొని మెల్లమెల్లగా "కమలమ్మా! దీని విషయమై ఆలోచించుకొనుటకు నాకు కొంత వ్యవధినిమ్ము." కమల నమ్రతతో, "కాదు. ఆలోచించియే నిశ్చయపరచుము. మిమ్ములను సందిగ్ధస్థితిలో నెట్టుట నాకు కూడ ఇష్టము లేదు." సుశీలతో "చూడు! నీ భర్త ఇప్పుడు నీ యెదుటనే నిలువబడియున్నాడు. నేను చెప్పగలిగిన దంతయు చెప్పితిని. కాని అతని మనస్సు కరుగలేదు. ఇక నీ కాయన దర్శన మొసగుట నీ భాగము. నీ ప్రేమ నిజమైనదై, దానియందు బలమున్న యెడల, ఆయన వద్ద ప్రేమ వరము పుచ్చుకో." ఇట్లు చెప్పి కమల నదివద్దకు బయలుదేరెను. సుశీల కూడ ఆమె వెనుకనే మెల్లగా నడువసాగెను. ఆమె ప్రేమ మానము క్రింద అణగిపోయెను. ఎవరికి తన ప్రేమ నర్పించి యావజ్జీవము దుఃఖముతోనైనను గడపుటకు నిశ్చయించినదో, ఎవరికి తన్ను మనస్సునందే అర్పించుకొన్నదో ఆతనిని ప్రత్యక్షముగా జూచియు, మాట్లాడలేక పోయినది. ఆతని యవస్థ నామె ఎరుగదు. అతని కష్టముల నామె విచారింపలేదు. ఆతని పరాధీనతను గురించి ఆలోచించలేదు. ఇప్పు డామె చేతులు జోడించి మోహనుని ఎదుట నిలువబడినచో తన కోరిక నెరవేరియుండును. కాని ఆమెకు వినయము కన్న మానమే అధికముగా తోచెను. మోహను డొక్కక్షణ మక్కడ నిలువబడి, తరువాత పశ్చాత్తాపపడుచు ఇంటికి వెళ్ళిపోయెను.

౧౨

మోహనుడు తానెంతో పాపముచేసిన వానివలె విచారపడుచుండెను. ఆతడు మాటిమాటికిని తన సంభాషణను మనస్సునందు వితర్కించు

కొనను, తాప చాల [illegible] [illegible]
[illegible] జేసినవైన. అతడు తన [illegible]
కింక కరకు! సంఘము నన్నేమి చేయును? [illegible]
చేత నీ తిరస్కారము [illegible] [illegible]
[illegible] నాకీ సంతాపము కలిగించినది. [illegible]
పాటించి నన్ను నా [illegible] [illegible]
పాపకర్మములనుండి తప్పించగలిగిన, అట్టిలోకనిందకు భయపడవలెను. కాని మనకర్తవ్యమున కడ్డుపడిన దానికి భయపడుట మన పిరికితనము. నిరపరాధులపై అబద్ధములగు అభియోగములను మోపిన సంఘము మనలను వెలిబెట్టక పోవుటయేగాక అది మనకు సహాయము జేయును వాడుకలను పరీక్షను సమకూర్చుచున్నది. ఎవరిధనమునైనను, వస్తువైనను అపహరించిన, సంఘము మనలను శిక్షింపదు. ఒకవేళ శిక్షించి నను నామమాత్రముగ శిక్షించును. కాని ఇటువంటి సత్కార్యముల యందు ఆసంఘమే మనకు చెడుపేరు తెచ్చును. జీవితపర్యంతము కళంకము నంటగట్టును. లోకనిందకు వెరచి నేనీయధర్మమును చేయ జాలను. నేనామెను నడిసముద్రములో వదలివేయలేను. సంఘము నన్నెట్లు నిందించినను సరే. నేనీ అన్యాయమును మాత్రము చేయ జాలను. తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞను పాలించుట నా ముఖ్యకర్తవ్య మని నే నొప్పుకొందును. వారే నాకీజన్మనిచ్చి, పెద్దవానిని జేసిరి. తల్లి యొడిలో నాడుకొంటిని. తల్లి పాలతో పెరిగితిని. వారి కనుసన్నను సంతోషముతో విషము త్రాగగలను. కత్తిఅంచుపై నైనను నాట్యము చేయగలను. నిప్పులలో కూడ నురుకగలను. కాని వారాగ్రహించి నను కూడ నీయువతిని తిరస్కరింపజాలను. ఈమెను రక్షించుటయే నాపరమధర్మము. నాకర్తవ్యము. నాన్నగారికి, అమ్మకుకూడ నాపై తప్పక కోపము వచ్చును. వారు నన్ను బహిష్కరించి, చచ్చిపోయి

నట్లుకూడ భావింపవచ్చును. కాని కొన్నిదినములు విచారించిన తర్వాత వారికే ధైర్యము కలుగును. వారు నన్ను మరచిపోగలరు. కాలము వారి గాయమును మాన్పగలదు.”

“అయ్యో! నే నెంత కఠినుడను! నాదెంత పాషాణహృదయము! లేనివాసమునకు శోభతెచ్చు యువతి నాయెదుట దీనురాలై నిలువబడి నప్పుడు నాహృదయము కొంచెమైనను కరగినదికాదు. అటువంటి సమయమందు నేనామె కాళ్ళపైబడి, చేతులుజోడించి, “రమణీ! నా అపరాధములను క్షమింపుము” అని వేడుకొని నదీజలములను తెచ్చి ఆమె కాళ్ళనుకడిగి ఇష్టదేవత నుపాసించు నట్లామె నుపాసింపవలసి యుండెను. కాని నేను రాతివిగ్రహమువలె కదలక నా వంశమర్యాదను పట్టుకొని కూర్చుంటిని. అయ్యో! ఎంత మందబుద్ధిని! నాకఠినపు మాటల వలన ఆమె కోమలహృదయ మెంత కృంగిపోయినదో! ఆ సంగతి ఆమె కన్నీటివలననే వ్యక్తమైనది. ఆమె నన్ను ప్రేమశూన్యుడనియు, గర్వియనియు, ధూర్తుడనియు తలచియుండును. ఆమె నావైపు కన్నెత్తియైనను జూడలేదు. నిజముగ అది నాకు తగిన శిక్షయే.”

ఈ పశ్చాత్తాపము చాలదినములవరకు మోహనుని మనస్సును బాధించు చుండెను. చివరకాతడు తన సంసారమును వేరుపరచుకొనవలెననియు, తనస్వశక్తిపైనే ఆధారపడవలె ననియు తలచెను. ఇంతకు తప్ప మరియొక దారి అతనికి కనబడలేదు. “అమ్మ, నాన్నగారు నన్నింటిలోని కైనను రానివ్వరు. బాబయ్యగారు నాకు తప్పక ఆశ్రయమిచ్చెదరు. కాని వారింటి యందుండి మనస్పర్థలు పుట్టించుట న్యాయముకాదు. ఈతడే మా పిల్లవానిని చెడిపి నాడని నాన్నగారు ఈయనపై తప్పక వాదువేసెదరు. అందువలన నాదారిని నేనుజూచుకొనుట తప్ప మరియొక సాధనము లేదు.”

మోహనుడు తాను రగుల్కొల్పిన నిప్పును ఆర్పివేయవలెనని తలచు

చుండెను. కాని తీరా బయలుదేరి పనులకు [illegible]
చుండెను. ఇక్కెక్కడ? ఏ యోగ్యతాసంపాదకమైన [illegible]
పెట్టుదును? అను సంశయము [illegible]

ఈ సమస్య నెట్లు పూర్తి చేయుటయను [illegible] నెల్లప్పుడు బాధించుచుండెను. అతడు [illegible] గాలించి వైచెను. ఒకప్పుడు ఆఫీసులకు పోవును. ఒకప్పుడు మిల్లులకు పోవు చుండును. ఈ విధముగ రోజుకు మూడునాలుగు [illegible] తిరిగి తిరిగి ఇంటికి వచ్చుచుండును. అప్పటి వరకాతని జీవితము సౌఖ్యము గాను, గొప్పగాను గడచిపోయెను. [illegible] కాత డెరుగడు. స్వాభిమాన మాతని రోమరోమములం నిండియున్నది. ప్రపంచానుభవమాతని కించుకైనను లేదు. అధికారుల ఎదుట చేతులు జోడించిన కాని తనపని నెరవేరదను సంగతాత డెరుగడు. నమ్రత, పరిశ్రమ, నిపుణతలు గలవారి యొక్కయు, అవమానమును సహించు వారి యొక్కయు, ఆత్మాభిమానమును వదలు కొనువారి యొక్కయు కార్యములే ఈ కాలమున నెరవేరుననియు, అట్టివారికే ఉద్యో గములగుననియు, మనుష్యుని దేవతుల్యునిగా జేయు సద్గుణములీ క్షేత్రమునందు నిర్లక్ష్యదృష్టితో జూడబడుననియు మోహనుడెరుగడు. మోహనుడు మర్యాదగలవాడు. సత్యప్రియుడు, దయాస్వభావము కలవాడు. అమాయకుడు. కాని ఉన్నతవిద్య లేకపోవుటవలన నీ గుణములకు ప్రపంచదృష్టియందు విలువలేకుండెను. మోహనుడు తన సమయమునంతను వ్యర్థముగ పోగొట్టుకొంటి ననియును, జీవనాధా రమును కలిగించు యేపనిని నేర్చుకొనక పోతిని కదా యనియును విచారింప జొచ్చెను. ఈవిధముగ నొకమాసమునకు పైగాగడచి పోయెను. కాని మోహనున కేపనియు దొరకలేదు.

ఈ నిరాశ క్రమక్రమముగ అతని హృదయమునందు సంతుష్టిని

కలిగింపసాగెను. ఆతనికి తన తల్లిదండ్రులపైనను పినతండ్రిపైనను, ఈ ప్రపంచముపైనను, చివరకు తనపైనను, కూడ కోపము కలుగుచుండెను. ఇదివర కాతడు గుఱ్ఱముపై షికారు వెళ్లుచుండెడువాడు. కాని యిప్పుడెవరైనను గుఱ్ఱముపైకాని కారుపైకాని వెళ్లుచుండగా జూచిన ఆతనికి చాల చీకాకుగ నుండెను. రోడ్డుపైని తానడ్డముగా నడచుచున్నప్పుడు బండితోలువాడు అదలించినను ఆతడు లక్ష్యపెట్టుట లేదు. ఏమి చేయుచున్నను ఇప్పుడాతడు దెబ్బలాడుటకే సిద్ధపడుచుండెను. పంట్లాము కోటు వేసికొని సౌఖ్యముగ గుఱ్ఱపుబండిలోను మోటారులోను పోవుచున్న వారిని జూచినప్పు డాతడు తనలో "వీరెంత హాయిగ షికారు వెళ్ళుచున్నారు. నా దురదృష్ట మెందు కీవిధముగ నున్నది!" అని విచారించుచుండును. మోహనుడు గొప్ప కుటుంబములోనివా డగుటవలన తన జీవనాధారమును గురించిన ప్రశ్న ఇదివర కాతని కెన్నడును కలుగలేదు. ఇందువలననె ఆతడు చదువు విషయమై అంతశ్రద్ధ తీసికొనవలసిన అవసరము లేకపోయెను. కాని అకస్మాత్తుగ ఆతనికీ చిక్కు సంభవించుటవలన తన అసమర్థత యిప్పు డాతనికి బోధపడెను. ఆతడు పెద్ద ఇంగ్లీషుపరీక్షలు ప్యాసు కాకపోయినను స్వభాషయందు మంచి జ్ఞానమును సంపాదించెను. పరీక్షలు ప్యాసైనవారు మాతృభాషయం దశ్రద్ధ జూపుటవలన జాతికిని దేశమునకును కూడ చాల అనర్థము కలుగుచున్నదని ఆతని అభిప్రాయము. ఆతనికి తన బుద్ధిపై నిదివరకు గర్వముగా నుండెను. తన వ్యాసములు పత్రికలయందు ప్రచురింపబడి నప్పటినుండియు ఆతడు ఇంగ్లీషు చదువుకొన్నవారిని నిర్లక్ష్యభావముతో జూడసాగెను. "వీరందరుకూడ స్వార్థపరులు. దరిద్రుల గొంతుకలు కోయుటకును, తమ పొట్టలు నింపుకొనుటకే వీ రింగ్లీషును చదువుకొనిరి. వీరందరు నాగరికతకు బానిసలు. వీరియందు దయా ధర్మములు లేవు. ఆత్మ

పలుకు లేదు. వీరికి మాతృభాషయగు హిందీ [illegible] లేదు. నాకు కూడ మాతృభాషా ప్రేమలేదా?" అని మోహనుడు ప్రశ్నించుకొనెను. కాని తన జీవితమున్న [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible] అన్యాయముగా [illegible] [illegible] [illegible]. నాకింత భాషా పాండిత్యము లేకపోయినను బాగుండెడిది [illegible] [illegible]. నా యుద్దేశము అంత శ్రేష్ఠము [illegible] [illegible] మాత్రము కావు. కాని నా జీవితమున కష్ట [illegible] [illegible]. నా కిష్టమైన దొక్క ఉద్యోగము వీరికి మాత్రమె దక్కుట కలదు. ఇంకను ఎక్కువగ తంటాలుపడి ప్రయత్నించి, కాన్‌స్టేబిల్ పని అగునేమో? సరి ఇంతవరకే నా సామర్థ్యము. కని ఎంత అన్యాయము? ఎంత సత్ప్రవర్తకుడైనను, ఎంత సామర్థ్యమున్నను ఇంగ్లీషు భాషాజ్ఞానము లేకపోయిన నిది యంతయు నిరర్థకమే. ఈ యన్యాయమును మౌనముగ సహించుటకన్న అవమానమేమి కలదు? ఇటువంటి నీచపునౌకరీ ఆశను నా మనస్సునుండి తొలగించుకొనుటయే యుక్తము."

ఇప్పుడు మోహనునిస్థితి రాత్రియందు పడవలో తిరుగుచు చీకటిపై చికాకుపడువాని స్థితివలె నుండెను.

ఇట్టి నిరాశావిచారములతో నొకనాడాతడు నదియొడ్డున తిరుగుచు పడవల రేవు వైపునకు వెళ్ళెను. నదియందు కిరాయిపడవ లిటునటు బోవుచుండెను. కొన్ని షికారుపడవలయందు పురవాసులు చల్లగాలి కొరకు తిరుగుచుండిరి. కొన్ని పడవలు సామానుల నెక్కించుకొని పోవుచుండెను. మోహనునకు కూడ షికారు వెళ్ళవలెనని బుద్ధిపుట్టుటవలన ఆత డొక పడవను మాట్లాడి దానిలో కూర్చుండెను. సాయంసమయమందలి చల్లగాలియు, నది కిరువైపులను గల ప్రకృతి సౌందర్యమును అతనిని పరవశునిగ జేసెను. అప్పు డాతడు తనలో, "ఇది ఎంత సంతోషకరమైన జీవితము. దైవము నాకుకూడ

నిటువంటి జీవితమును దయచేసిన ఎంత సౌఖ్యముగ కాలము గడుపు
దును! నదియొడ్డున తిరుగుచు నదీతరంగములపై షికారు తిరు
గుచు ఆనందము ననుభవించుదును. సుశీల మా కుటీరముయొక్క
ద్వారమునొద్ద నిలుచబడి నా రాక కెదురు చూచుచుండును. అప్పు
డప్పుడు మే మిద్దరముకూడ షికారు తిరుగుచుందుము." అని తల
చెను. ఈ ఆనందమయకల్పనల వలన అతని సుఖమయజీవనము
యొక్క సౌందర్య చిత్రము కండ్లయెదుట చిత్రింపబడిన ట్లుండెను.
ఆ యానందమయస్వప్నము నాతడు జూచిచూచి చివరకు వ్యాకులు
డయ్యెను. అక్కడి ప్రతివస్తువును సుఖము, ఆనందము, శాంత
ములలో మునిగి తేలుచున్నట్లుండెను. మోహను డప్పుడొక మోతు
బరియగు పడవవానితో, "ఏమోయి! వెంకన్నా! ఇక్కడ ఏదైనను
ఒక షికారుపడవ అమ్మకమున కున్నదా?" యని అడిగెను.
అప్పుడా పడవవాడు చుట్ట త్రాగుచుండెను. మోహనుని చూడగనే
లేచి నిలువబడి, "చిత్తం బాబు" అని అక్కడ అమ్మకమునకు సిద్ధ
ముగానున్న కొన్ని పడవలను జూపెను. మోహను డొక క్రొత్తరకపు
షికారుపడవ నెంచి దానిని బేరము చేయుచుండెను. అప్పుడా చుట్టు
పట్లనున్న పడవలవారందరు కూడ ఆతని జుట్టును చేరిరి. చివరకు
మూడువందల రూపాయలకు బేరము కుదిరెను. పడవ నమ్మినవాడే
నౌఖరుగా నుండి పడవను నడపుట కొప్పుకొనెను. అంతయు సిద్ధ
మైన తర్వాత మోహను డింటికి బయలుదేరెను. అప్పుడాతని
కేవస్తువునకు కొదువలేనట్లును తాను యుద్ధమునందు జయమొందిన
నట్లును అతి సంతోషముగా నుండెను. ఈ సంతోషమువలన రాత్రి
తెల్లవార్లు నిద్ర పట్టలేదు. తాను నదియందు క్రొత్తపడవలో
షికారు తిరుగుచున్నట్లును, నదియొడ్డున మంచి లతలతోను, పువ్వుల
తోను కూడుకొన్న చిన్నతోటలో నొక సొగసైన చిన్న ఇల్లును

తాను గణించినట్లున్న, సుశీల మనోహరాకారము [illegible] శింప జేయుచున్నట్లున్న, [illegible] తాను [illegible] రించుచున్నట్లును అనేకవిధములుగ కల్పనలు [illegible] దేనియందు మిక్కిలి మక్కువయుండెనో అదియే [illegible] కండ్లకు కట్టినట్లుండెను. మోహనుడు సుశీలను, [illegible] లనుకట్టుకొని నడిరేయి [illegible] జూచియుండెను. అప్పటినుండి [illegible] తొలగిపోలేదు.

తాను ప్రారంభింపబోవు ఈ వ్యవహారమునందు లాభమే కాని నష్టమురాదని మోహనుడు మనస్సునందు కల్పనలు చేయుచుండెను. కాని ఇంతసొమ్ము మనకిప్పుడిప్పుట కెక్కడినుండి వచ్చునను ఊహ ఆతనికి స్ఫురింపకపోవుట చాల విచిత్రము.

తెల్లవారగనె, "నేనింత సొమ్మెక్కడనుండి తెత్తును? ఎట్లు సమకూర్తును? ఎవరినడిగిన నెవరిచ్చెదరు? ఏమనిచెప్పి అడుగుదును? బాబయ్యా నడుగుదునా? కాని ఆయన కొన్ని నెలలనుండి తిన్నగా కచ్చేరికైనను వెళ్లుటలేదు. ఆయనమాత్రము సొమ్మెక్కడనుండి తెచ్చెదరు? నాన్నగారివద్ద పుచ్చుకొనుట రాతినుండి నీరుతీయుటయే. యేమి చేయుదును? ఇప్పుడు వెళ్ళి సొమ్మివ్వకపోయిన నామాట పోవును." అని చింతించుచు మోహనుడు దాబాపైన పచారు చేయుచుండెను. ఇంతవరకు నిర్మించిన కల్పనాభవనము చూచుచుండగనే కూలిపోవసాగెను. యవ్వనమునందలి కోరికలు వెదుళ్ళ మంటవంటివి. అవి ఎంత వేగము మండునో అంత వేగముగ ఆరిపోవును.

అకస్మాత్తుగా మోహనున కొక యుపాయము తట్టెను. శత్రువును భూమిపై పడద్రోసి హేళనచేయుచున్నట్లతడు నవ్వుచు, "ఆహా నేనెంత మూర్ఖుడను? మూడువందలకన్న ఎక్కువ విలువగల వాచీ

గొలుసు, ఉంగరములు నాకక్కరలేకుండా యున్నవి. వాటి నిప్పుడెందు కమ్మకూడదు? ఒకవేళ అమ్మ అడిగిన ఖర్చైపోయినవని నాయని స్పష్టముగా చెప్పివేసెదను. నాన్నగారడిగిన అప్పటిమాట చూచుకొనవచ్చును." అట్లనుకొనుచు అతడు సంచిలోనికి చెయ్యి పెట్టి తీసిన వస్తువులను పైకి తీసి వాటి వెలయెక్కువగా నెంచి ఆలోచించసాగెను. బజారులో స్వయముగా నమ్ముట కాతనికి చిన్నతనముగా దోచెను. ఈ విషయమై ఆలోచించుచు డాబా గదిలో వెంకటస్వామి గది ఊడ్చుటకు లోపలికి వచ్చెను అతడు మోహనుని ముఖము వాడి యుండుటను జూచి, "ఏం బాబు! అలావున్నారు? రాత్రి నిద్రపట్టలేదా? కళ్లు పొంగి ముఖం వాడిపోయింది!"

మోహ — ఔను. రాత్రి నిద్రపట్టలేదు. నా మనస్సు స్థిమితముగా లేదు.

వెంక — ఏంబాబు? ఎందుచేత? చేసా సంగతి వినకూడదూ?

మోహ — నీతో చెప్పిన ఈ సంగతి నిముషములో యిల్లంతయు ముట్టించి వేస్తావు.

వెంక — బాబూ! చిన్నప్పటినుండి మిమ్మలినే కనిపెట్టుకొని ఉన్నాను. నేనంత నమ్మకస్తుణ్ణైనా వాడిని కాకపోతే యిన్నాళ్లుంచుకుంటారా? మ కేం భయంలేదు నాతో చెప్పండి.

మోహ — (జంకుతూ) ఒకే వెంకన్నా! నావద్ద కొన్ని వస్తువులున్నవి. వాటిని ఏలాగైనా అమ్మాలి. నాకిప్పుడు సొమ్మవసరముగా కావలిసియున్నది.

వెంక — దీనికేనా బాబు ఇంతి శారిస్తున్నారు? నీ వంటి గొప్పోరు నరుకు లెందు కమ్ముకోవడం? అమ్మగోరి నడగండి. అమ్మగోరు ఎప్పుడూ లేదనరు. కాని పంతులుగోరు నడుగుతే లాభం లేదు. ఈ యింట్లో పంతులుగోరి పెత్తనమేమి లేదు. అంతా అమ్మగోరిఇష్టమే.

మోహ — ఇంట్లో వాళ్ళ నడగడం నాకిష్టంలేదు.

వెంకటస్వామి [illegible] కొంత [illegible] వెళ్ళిపోయెను. [illegible] కలుపులు వేసికొనెను. [illegible] నాకు [illegible] ముతో అచెంబులోని [illegible] కదా పెద్దలు [illegible]

వెంకటస్వామి ఆ[illegible]ములను [illegible] ఇరువది [illegible] దొంతులు పెట్టెను. [illegible] తర్వాత అతను వస్తువులను త్రాసులో వేసి తూచగా [illegible] పదిహేను తులములకు పైగా నుండెను. అప్పుడు బంగారపు ధర ఎక్కువగానున్నను ఇరువదియైదు [illegible] దొంతులు పెట్టగా మన మూడు దొంతులైతె పదిహేను రూపాయలు మిగిలిపోయెను. అనగా, ఆవస్తువులను తాను కట్టినదాని కంటెను [illegible] ముప్పదియైదు రూపాయలవరకు తక్కువగా నుండెను. వాడు తనలో, "చేతికి దొరకిన ఈ వస్తువులను వదలుకొనరాదను. పదమూడు తులములే యున్నవని చెప్పి వేసెదను. అట్లుచెప్పిన నావద్ద ఇంకా పదిహేను రూపాయలు కూడ మిగులును." అని అనుకొని వస్తువులను [illegible] మూతను గట్టిగా బిగించి యధాప్రకారముగా దానిని భూమిలోపాతి వేసెను. అనుకోనకుండ నిమిషములో పదిహేనురూపాయల లాభము వచ్చుటవలన వెంకటస్వామి సంతోషమును పట్టజాలకుండెను. ఇటువంటి అవకాశము వానికిదివర కెన్నడును చిక్కలేదు. వాడు తనలో, "ఈరోజున లేచి ఎవరిముఖము జూచితినో నా అదృష్టము బాగున్న"

దని పొంగిపోవుచుండెను. పదిగంటలు కొట్టగానే వెంకటస్వామి మూడువందల ఇరువదియైదు రూపాయలను దెచ్చి మోహనుని చేతిలో బోసెను. ఈ సొమ్ము ఉచితముగా దొరకినట్లతడు సంతోషించెను. వెంకటస్వామి ఆ రూపాయల నిచ్చివేసి స్వార్థరహితునివలె ముఖమును త్రిప్పుకొని వెళ్ళిపోవుచున్నట్లు నటించెను. మోహనుడు వాటిలోనుండి ఐదురూపాయలను దీసి, వీటితో నేమైనను కొనుక్కో, అని వెంకటస్వామి కివ్వబోయెను. కల్లును జూచి భయపడి ముఖమును త్రిప్పుకొను సత్పురుషునివలె తల నాడించుచు, "మీ వల్లే బతుకుతున్నాం బాబు. చిన్నపంతులుగారి దగ్గర పుచ్చుకుంటానా?

మోహ — లేదు లేదు. నేను సంతోషముతో నిచ్చుచున్నాను. పుచ్చుకో.

వెంక — లేదుబాబు నామాట యినండి. వద్దు వద్దు. ఈల సేసినట్టైతే యీపాటికి నాలుగు డబ్బులు సంపాదించి ఉండనా? దేవుడు మిమ్మలిని సల్లగా సూస్తే నాకదే పదివేలు!

వెంకటస్వామి చాల నమ్మకమైనవాడనియు, ఆతనితో నీ విషయమై సలహా చేయవచ్చుననియు మోహనుడు తలచెను.

సాయంకాలము కాగానే మోహనునియొక్క పడవ ఆకాశము నందు పోవు మేఘమువలె గోదావరీ తరంగములపై పోవుచుండెను. కాని, మోహనుని ముఖమునందు సంతోషవికాసములకు బదులు భవిష్యత్తును గూర్చిన విచారము కనబడుచుండెను. పరీక్షయందు కృతార్థుడైన విద్యార్థి ముందు సంగతిని గురించి ఆలోచనానిమగ్నుడగునట్లు మోహనుడు కూడ తన భవిష్యత్తును గూర్చి ఆలోచింప సాగెను. సంసారరూపమైన రొంపినుండి రక్షించిన ఊతకర్ర విరిగి పోయి తాను నడిసముద్రములో కొట్టుకొనుచున్నట్లాతనికి తోచుచుండెను. "పడవను వదలితిని. కాని, యొడ్డు చేరగలనా? నీరు

లోతుగా నున్నది. నాకీ చిత్రమును చేయుటకు ... శాస్త్ర
మే యనుకొన్నంత సులభమైనది కాదు. అందులోను ... ప్రాధాన్య
ముగా నున్నను, ఒక్కొక్కప్పుడు భయంకరముగా కూడ నుండును.
గాలి మందమందముగా నుండి పడిపడి వెన్నెలవెన్నెలగా కనిపించినను,
ఒక్కొక్కప్పుడు దెబ్బవలెనై దాపిసి ముంచివేయుచే!"

౧౯

మోహానుడు పత్రికలకు వ్రాసిన ఉపన్యాసములవలన ప్రభాకరరావు యొక్క క్రోధము కొంతవరకు శాంతించెను. మరియు మోహానుని నిరోధమువలన కృష్ణశర్మ కమలయొక్క ప్రాక్తనమైన వృత్తాంతమును వ్రాసి ప్రభాకరరావునకు పంపెను. అందువలన కూడ అతని మనస్సు స్థిమితముగా నుండెను.

మ్యూనిసిపాలిటీయందు వేశ్యల విషయమై తిరిగి పెట్టబడిన తీర్మానము సవరణతో కూడ నామోదింపబడి మూడు మాసము లయ్యెను. సవరణవిషయమై తేగాలినాహేబు సూచించిన అనుమానములుకూడ నిరాధారములని వ్యక్తమయ్యెను. బజారువంకలి మేడలపైని కాని, నానివీధియందు మేడలపైని గాని వేశ్య లెవ్వరు దుకాణములను పెట్టలేదు. ముందు ముందు అక్కడినుండి తిమరిని తగిలివేయుదు రను భయముచేత వారు తమ బసలను మరియొకచోటునకు మార్చుకొనిరి. అందువలన చాల మేడలు ఖాళీగా నుండెను.

కృష్ణశర్మ మొదట వేశ్యలయందలి యసహ్యముచేత నీ తీర్మానమును పెట్టెను కాని యీ విషయమై తర్కించి యాలోచింపగా ఆతని అసహ్యత దయాదాక్షిణ్యములుగా మారిపోయెను. ఈ భావములే ఆతనిని సవరణ నంగీకరించునట్లు చేసినవి. శర్మ తనలో, "పాప మీ యబలలు ఇంద్రియచాపల్యమువలన తమ సర్వస్వమును

నా[illegible] [illegible] కెలా[illegible] ప్రత్యక్షనారకముగ జేసి వేయుచున్నది. [illegible] స్త్రీయొక్క [illegible] మానజాతికి మాత్రమే. ఈ [illegible] బాధపడుచుండు [illegible] దేహమును, శక్తియు [illegible] నుత్తెవోవుచున్నవి. ఈ దేశములవలనను, [illegible] పరమాత్మలు మన లో[illegible] జెడిపోవుచున్నవి. మాయామోహ ముల[illegible] మనకు వారిని దండించుట కెట్టి యధికారములేదు. వారి కిప్పుడే వారిని దండించుచుండగా మనము [illegible] యత్యాచారములవలన వారి నెందుకు మరింత దుఃఖపెట్టవలెను? [illegible] బోధించుచుండెను.

మన [illegible] కర్మమార్గమును సూచించును. [illegible] అభిమానమును విడిచిపెట్టి చివరకు కర్మక్షేత్రమునందు ప్రవేశించెను.

కమల [illegible] యిప్పుడు దినమంతయు సానివీధియందే [illegible]చుండెను. ఎవ రేమనుకొన్నను యిప్పు డాతడు లక్ష్యపెట్టుటలేదు. ఆతని కిప్పు డాత్మబలము వృద్ధిపొంది హృదయమునందు నిజమైన సేవాభావము జాగరితమైనది. లోక నిందాభయ మాతడు విడిచిపెట్టెను. రాళ్లు రువ్వినను పచ్చికాయ చెట్టునుండి రాలిపడదు కాని పక్వమైన పండు దానంతట అదియే క్రిందపడును. [illegible] అంతఃకరణ మిప్పుడు సేవాప్రేమల యొక్క భావములు పక్వము లయ్యెను.

నారాయణదా సాయన కీ విషయమునందు వ్యతిరిక్తముగా నుండెను. కుట్టుకతో వేశ్యలైనవా రెన్నటికి బాగుపడజాల రని అతని ఉద్దేశము. తీర్మానమునకు సవరణను పెట్టిన సెహారత్ ఖాను కూడ నీ విషయమై అంత శ్రద్ధ తీసుకొనలేదు. రామదేవు తన

[illegible] కొన్నాళ్లు గడచినవి. కేవలము తాను [illegible]
[illegible]
[illegible] మోహనుడు [illegible]

౬

కొన్ని నెలలు గడచిపోయినవి. కాని, మోహనుడు తన క్రొత్త వ్యాపారమును గురించి ఇంట్లో ఎవరితోను చెప్పలేదు. అతడు చీకటుండగనే లేచి స్నానమునకు వెళ్ళి రోజు ప్రొద్దుటి గోదావరి రెండుజాములకు పోయి పని [illegible] తిరిగివచ్చుచుండును. తిరిగి భోజనము చేసి వెళ్ళి రాత్రి భోజనముల వేళకింటికి వచ్చుచుండును. ఇప్పుడాతని పడవ మిగిలిన షికారు పడవల కన్న ఎక్కువ అందముగాను సౌఖ్యప్రదముగాను ఉండెను. అందులో రెండు మూడు కుర్చీలు, పరుపులు, బాలీసులు ఉండెను. అందువలన పట్టణమునందలి ధనవంతులు, రసికులు దీనిపైనే షికారు వెళ్లుచుండిరి. పెద్ద విషయమై మోహనుడు స్వయముగ మాట్లాడక పడవవాని ద్వారానే వ్యవహారము జరుపుచుండెను. అతి [illegible] పచారు చేయుచుండును. ఒకొక్కప్పుడు పడవలో షికారు వెళ్లుచుండును. "వ్యవహారము స్వయముగ జేసికొనుట కెందుకీ ముఖమాటము? నే నేమియు చెడుపని చేయుటలేదు. ఒకరిక్రింద బానిసను కాను." అని అతడు మనస్సున తర్కించుకొనుచుండును. కాని, ఎవరైనను పెద్దమనిషి తన పడవ వైపునకు వచ్చుచుండుటను జూచిన తోడనే ఆతని అడుగులు కొంతవరకు అవియే వెనుకకు పోవుచుండును. ఆతని తండ్రి గొప్ప భూస్వామి. పినతండ్రి పెద్ద వకీలు. అటువంటి పెద్ద కుటుంబములోనివాడగుటవలన మోహనుడిటువంటి "తక్కువ" పని చేయుటకు సిగ్గుపడుట సహజమే. ఈ సంకోచము

వలన అతనికి కూలి నష్టము కలుగుచుండెను. సులభముగ రూపాయి లాభము వచ్చునప్పుడు అతనికి అర్ధరూపాయియే లాభము వచ్చుచుండెను. ఆ వ్యాపారమునకై అతను వ్యయము చేసికొనుచుండగను, పైకాబువల నను ఎక్కువ లాభము వచ్చును. మోహనునకీ సంగతి తెలిసినప్పటి కిని సంకోచమువలన నేమియు చేయలేకుండెను. ఐనను అతనికి దినమునకు రెండురూపాయలకు తక్కువ లేకుండ లాభము వచ్చుచుండెను. చేతికి కొంతసొమ్ము చేకూరగనే అతను మరిరెండు సామానుపడవలను కొని వ్యాపారము చేయుచుండెను. ఇప్పు డాతనికి స్వతంత్ర జీవనము చేయుటకు శక్తి కలిగెను. అందువలన నదియొడ్డున చిన్న ఇల్లు కట్టుట కాతడు నిశ్చయించెను. ఈ ఆలోచనలవలన ఆతని మనస్సునకు సంతోషము కలుగుచుండెను. సాధారణముగ ఈ సంతోష కల్పనలతోనే అతడు తెల్లవారుచుండెను.

ఈ సమయమునందే పురపాలకసంఘమువారు వేశ్యల నిమిత్తము ఊరిబైట ఇండ్లను కట్టుటకు నిశ్చయించిరి. ఈ యిండ్లను భగవంతరావు కంట్రాక్టునకు తీసికొనెను. నది కీవలగట్టున ఇటికలు, సున్నము, పెంకులు, బట్టీలు పెట్టుట కాతనికి స్థలము దొరకలేదు. అందువలన ఆతడు నది ఆవలియొడ్డున బట్టీలు పెట్టించుచుండెను. ఆసామానులన్నిటిని ఈవలియొడ్డునకు తెచ్చుటకు భగవంతరావున కొక పడవ కావలసివచ్చెను. దానిగురించి మాట్లాడుట కాతఁ డొకనాడు పడవల రేవునకు వచ్చెను. అక్కడ డాతడు మోహనుని కలుసుకొని సంగతి చెప్పగా మోహనుడు తన పడవలను జూపెను. అత డందులో నొక పడవను మాట్లాడెను. పడవ రోజునకు రెండుసార్లు సామానులను తెచ్చుట కొప్పన్నమయ్యెను. భగవంతరావు మోహనునకు బయానా నిచ్చి వెళ్ళిపోయెను.

డబ్బాశ మిక్కిలి చెడ్డది. ఐనను మోహనునకు అన్యాయముగ

డబ్బార్జించు నుద్దేశము లేదు. [illegible] కష్టపడుచుండెను. [illegible] పాలింపలేకపోయినంత తల్లి [illegible] ఉండెను. [illegible] నుండి ముక్తిని పొందుటకే రాత్రింబగళ్ళు కష్టపడుచుండెను. అతడు దమ్మిడీ దగ్గరనుండి కూడ జాగ్రత్తగా కూడబెట్టుచుండెను. [illegible] దేహాయాసమైనను డబ్బు కూడబెట్టి వేగముగా [illegible] చింత గట్టిగా పట్టుకొనెను. మోహనుడు [illegible] [illegible] లేచి [illegible] పడవవానికి [illegible] వత్తో అవలియొడ్డుకు తెచ్చుచుండెను. పడవ [illegible] డాతడు పడవవానితో సరదాగా మాట్లాడుచు వాని కుత్సాహము పుట్టించుచుండును. మధ్యమధ్య మోహనుడు కూడ స్వయముగా తెడ్డువేయుచుండును. తాను తెడ్డువేయునప్పుడు పడవ వేగముగా పోవుటజూచి అతడుత్సాహముతో మరింత వేగముగా తెడ్డువేయుచుండును. సరంగులు కళాసులు మొదట వారిలో వారు నవ్వుకొనిరి గాని తర్వాత అతని బలమును జూచి ఆశ్చర్యపడుచు "మనమును కొన్నకంటె ఇతడు చాలబలవంతుడు. అవసరమైనచో ఇతడొక్కడే పడవను నడపగలడు. కనుక మన ఆటలు ఈతనియందు సాగవు." అని వారిలో వారనుకొనుచు అతనియెడ మరింత భయభక్తులుగా మెలగసాగిరి. ఈవిధముగా పట్టుదలతో ఎంత రాత్రియైనను రోజుకు రెండుసార్లు పడవను నడిపించుచుండెను. ఇట్లు రెండుమాసములు గడచెను. మోహనునకు దీనివలన చాలలాభము వచ్చెను. పని ఎక్కువగా నుండుటవలన అతడు మరి యిద్దరు నావికులను కుదుర్చుకొనెను.

మోహను డిప్పుడు పడవవారి కందరకు నాయకుడుగా నుండెను నదియొడ్డున అతడు కట్టించుచున్న ఇల్లు కూడ తయారయ్యెను. ఆ యింటియందు ఒక కచ్చేరీ చావడి, పడకగది, సామానుకొట్టు, వంట గది గలవు. ఆ యిల్లు చాల సనుపాయముగా నుండెను. పడకగది

[illegible]

నప్పుడు [illegible] చేసికొనుచుండెను. ఎక్కువగా పని యుండుటవలన [illegible] సైకిలును, కులాసాగా నున్నప్పుడు వాయించుకొనుటకు [illegible] నియమును అతడు కొనెను. ఇంకను తన వ్యాపారమును [illegible] చేసికొనుచు అతడు మరి రెండు, మూడు షికారు పడవలను గొనుటకు [illegible] యించెను. ఒక్కక్షణమైనను తన దృష్టినుండి తొలగకట్టి సుశీలాదేవికొరకే మోహను డీ ప్రయత్నము లన్నియు జేయుచుండెను. స్వతంత్రముగ సంసారమును నడపగల శక్తి ఇప్పు డాతనికి కలిగెను. కాని పినతండ్రి అనుమతి లేనిదే సుశీలను దీసికొనివచ్చుట కాతనికి సాహసము లేకుండెను. భోజన సమయమునం దీ సంగతి నాతనితో జెప్పవలెనని మోహను డనుకొనుచుండును. కాని తీరా సమయమున కాతనికి సాహసము కలుగకుండెను.

మోహనుడు తాను జేయుచున్న వ్యాపారము గురించి పినతండ్రితో జెప్పకపోయినను, కంట్రాక్టరు భగవంతరావువలన నీ సంగతి యంతయు కృష్ణశర్మకు దెలసెను. మోహనుని స్వయంకృషిని విని

సంతోషించి మరి రెండు పడవలను కొని [illegible] [illegible]
చేయవలెనని తలచెను. కాని మోహనుడీసంగతి [illegible]
ముగ చెప్పకుండిన తాను ద్రోహము కల్పించుకొనుట [illegible]
తలచి ఊరకుండెను. అతడు మోహనుని మొగమును గమనించుచు [illegible]
జూచుచుండెను. కాని కష్టము [illegible]
[illegible]

ఒకనాటిరాత్రి మోహనుడు తన ఇంటి ఎదుట కూర్చుండి నది వైపు ధ్యానముతో జూచుచుండెను. ఆ రోజు రెండుగంటలకే [illegible] పడవ లంకను తిరిగి పోలేదు. అతడు ముందు ఒడ్డుపై పడవను చూచు చుండెను. అతని చేతియందొక పత్రిక యుండెను. కాని ధ్యానము దానియందు లేదు. పడవ లంకకు పోకపోవుటవలన ఏమి యుపద్ర వము వచ్చినదో యని అతడు భయపడుచుండెను. మోహనుడు పత్రికను ఒడ్డుపై పడవైచి, ఏమియు తోచక నదియొడ్డునకు బయలు దేరెను. ఇసుకపై వెన్నెల పిండి యారబోసిన ట్లతికమనీయముగ నుండెను. చంద్రకిరణములు నదీతరంగములపై ఒకి పొగమగా ప్రకా శించుచుండెను. మోహనుని ఇంటి ఎదుటి అరుగుపై చాలమంది నరంగులు, కళాసులు కూర్చొని వారిలో వారు మాట్లాడుకొను చుండిరి. ఇంతలో నిద్దరు స్త్రీలు పట్నముపైపునుండివచ్చి, ఆ పడవ వారితో, “మేము నది దాటవలసియున్నది. ఎవరైనను మమ్ము నది దాటించెదరా?” యని అడిగిరి.

మోహను డా ప్రశ్నించుచున్న ఆమె కంఠస్వరమును పోల్చెను. ఆమె కమలయే. ఆ స్వరమును వినగనే మోహనుని గుండెలు దడ దడకొట్టుకొని కండ్లు చీకట్లు క్రమ్మెను. అత డొక్కదాటున అరుగు వద్దకు వచ్చి “కమలమ్మా! నీ విక్కడ కెట్లు వచ్చితివి?” అని తడ బడుచు ప్రశ్నించెను. కమల పోలికపట్టనట్లతెనివైపు నిదానముతో

21

జూచెను. ఆమె ప్రక్క నున్న స్త్రీ తలవంచుకొని దీపము వెలుగునుండి తప్పించుకొనుట కామె వెనుకకు పోయెను. కమల ఆశ్చర్యముతో,

"ఎవరు? మోహనరావుగారా?" యని పలుకరించెను.

ఇంతలో అక్కడనున్న కళాసులు, పరంగులు వారిచుట్టు జేరిరి.

మోహ — (వారితో) మీరందరు మీమీయిండ్లకు వెళ్ళిపొండి. వీరు మాబంధువులే. ఈరోజిక్కడనే యుండెదరు. (కమలతో) కమలమ్మా! మీకు కుశలమేనా? సంగతు లేమిటి?

కమ — అంతా కుశలమే. నుదుట వ్రాసిన వ్రాత అనుభవించుచున్నాము. ఈరోజున మీరు పత్రిక చూడలేదు. కాబోలు? ప్రభాకరరావు ఏమివ్రాసెనో కాని ఆశ్రమమునందు చాల గడబిడపుట్టినది. మేమిద్దరము అక్కడ ఒక్కక్షణమున్నను ఆశ్రమము పూర్తిగ ఖాళీయైపోవును. కనుక అక్కడనుండి వచ్చివేయుటయే యుక్తమని తలచి వచ్చితిమి. మావిషయమై కొంచెము శ్రమ తీసికొని, నది దాటుటకొరకు పడవ కుదిర్చిపెట్టండి. అక్కడనుండి బండి చేసికొని స్టేషనుకు? వెళ్లి రైలుమీద రామవరము వెళ్ళిపోయెదము.

మోహ — ఇప్పుడు మీరుమీయింటికే వచ్చినారు. రామవరము వెళ్ళుటెందుకు? పాపము మీకు చాలకష్టము కలిగినది. కాని ఇప్పుడు మీరిక్కడకు రావడమువలన నా కతిసంతోషముగానున్నది. ఎన్నిదినములనుండియో మీవద్దకు స్వయముగా రావలెనని తలచుచుంటిని కాని పని తొందరనుండి తీరుబడియైనది కాదు. నేను ఆరునెలలనుండి పడవల వ్యాపారమును జేయుచున్నాను. ఇది మాఇల్లే. లోపలకు రండి.

కమల లోపలకు వెళ్లెనుగాని సుశీల ఆచీకటిలోనే నిలువబడి లోలోన ఏడ్చుచుండెను. మోహానుని నోటినుండి వచ్చిన ఆమాటలు వినినప్పటినుండియు ఆమె లోలోన దుఃఖించుచునే కాలముగడుపు

చుండెను. ఆమె నాటి మాటకే తాను మోహనుని యెడల జూపిన నిర్లక్ష్యమునకు పశ్చాత్తాపమును బొందుచుండెను. "నేనప్పు డాయన కాళ్ళపై బడిన ఆయనకు నాపై తప్పక దయ కలిగియుండును." అని ఎల్లప్పుడును విచారించు చుండెను. మోహనుని యాకార మెల్లప్పు డామె కండ్లకు కట్టినట్లుండె. అతని మాట లెల్లప్పుడు చెవులలో ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఆమాటలు కొంచెము కఠినముగా నున్నను, సుశీల కవి ప్రేమ దయలతో కూడుకొన్నట్లు తోచుచుండెను. "ఇది యంతయు నాదినముల మహత్త్వమనియు, దీనిలో మోహనుని తప్పేమియు లేదనియు, ఆమె తన మనస్సును సమాధానపరచుకొను చుండెను. నిజముగా పాప మాయన ఏమిచేయగలరు? తలిదండ్రుల యాజ్ఞను పాలించుట ఆయన కర్తవ్యముకదా? ఆయనను ధర్మ మార్గమునుండి తప్పింపజూచుట న్యాయముకాదు......ఔను నేను నాస్వామిని నిర్లక్ష్యభావముతో జూచితిని. ఆరాధ్యదైవమును అగౌరవ పరచితిని. స్వార్థపరురాలనై అతని నవమానించితిని." అని ఎల్లప్పుడును తనలో తలపోసుకొనుచుండెడిది. దినములు గడచిన కొలదియు ఆమె విచారము వృద్ధియగుచుండెను. విచార, పశ్చాత్తాప, విరహములవలన ఆమె జ్యేష్ఠమాసపు నదివలె క్రమక్రమముగా క్షీణించి పోవుచుండెను.

కమల ఇంటిలోనికి వెళ్ళగానె మోహనుడు మెల్లగా సుశీలవద్దకు వచ్చి కంపిత స్వరముతో, "సుశీలా!" యని పిలచెను. కాని మరి అతని నోటినుండి మాటరాలేదు.

సుశీల ప్రేమచే వివశురాలయ్యెను. ఆమె తనలో, "ఈ జీవిత మేమిశాశ్వతము? నేను కొంతకాలముజీవించెదనో లేక చనిపోయె దనో? ఈయన దర్శనము తిరిగి నాకు లభించునో లభించదో? కాబట్టి ఈయనకాళ్ళపై బడి నా మనసుదీర నేడ్చెదను. ఇంతకన్న

నుండినమయము వఱకు నాకు దొరకుట కష్టము. నాథా! మీరొక్క-సారి నన్ను మీ చేతులతో లేవనెత్తి నా కన్నీటిని తుడిచిన నా జన్మము సఫలతనొందును. నేను జీవించియున్నంతకాలమును ఈ సౌభాగ్యమును తలచుకొని సంతోషపడుచుందును. ఇదివరకు మీ దర్శనమునకు నను ఆశలే వదలుకొంటిని. కాని, దైవ మీ యవకాశమును కల్పించినప్పుడు నా కోర్కె నెందుకు తీర్చుకొనకూడదు?” అని విలపించుచుండెను.

ఇట్లు విలపించి సుశీల వచ్చుచు మోహనుని కాళ్ళపై బడెను. కాని, వాడిపోయిన పువ్వు గాలితాకుడు తగలగానె రాలిపోయెను. మోహను డామెను లేవనెత్తి, ఓదార్చుటకు వంగెను. సుశీల స్థితి జూడగనె అతని గుండె బ్రద్దలయ్యెను. ఇదివర కాతడు నదియొద్దన జూచినప్పు డామె, సౌందర్యమైన నూతన పల్లవమువలె నుండెను కాని, ఇప్పుడు వసంతఋతువునందు వాడి రాలిపోయిన చిగురుటాకు వలె నుండెను.

మోహనుని హృదయము, నదియందు ప్రకాశించుచున్న చంద్ర కిరణములవలె చలించిపోవుచుండెను. అతడు వణకుచున్న చేతులతో ఆ చైతన్యవిహీనమైన శరీరమును లేవనెత్తెను. ఇట్టి నిరాశస్థితియం దాతడు దేవునినే నమ్ముకొనియుండెను. అతడు కన్నీటితో “ప్రభూ! నేను చాల పాపమును జేసితిని. అతికోమలమైన హృదయమును మిక్కిలి నిర్దయతో తిరస్కరించితిని, కాని ఆ పాపముయొక్క ప్రాయశ్చిత్త మిప్పు డనుభవించుట అశక్యముగా నున్నది. ఈ యమూల్యరత్నము నింతత్వరలో నానుండి తీసికొనిపోకు. ఓ దయామయా! నాపై నీ కరుణాకటాక్షములను ప్రసరింపజేయుము.” అని దైవమును ప్రార్థించుకొనెను.

మోహనుడు అచేతనురాలైన సుశీలను మెల్లగా భుజముపైని వేసి

కాని తినుకొని వెళ్ళి, మంచముపై పరుండియున్న, శోకాక్రాంతస్వర ముతో, "కమలమ్మా! [illegible] నావంతు. నేనిప్పుడే వెళ్ళి డాక్టరును తీసికొని వచ్చెదను.

కమల అత్తగారితో తన చెల్లెలియొద్దకు పోయి చూచెను. సుశీల ముఖ మంతయు చెమటతో నిండి కొంచెము నల్లబడి యుండెను. నాడి యెక్కడను కనబడుటలేదు. ముఖము వికారమై యుండెను. కమల వెంటనే విసనకఱ్ఱను తీసికొనివచ్చి, మెల్లగా విసరసాగెను. సుశీల స్థితిని జూచి, కమల కామెపై నిలుపుకొనియున్న మనసులోని కోపము దయగా మారెను. ఆమె మోహనునివైపు తిరస్కారముగా జూచుచు, "ఇది యంతయు నీ యత్యాచారముయొక్క ఫలమే. నీ చేతులార జేసిన పాపఫల మనుభవింపక తప్పునా? నీ కఠినమైన చేతం లే కోమలపుష్పమును నలిపివేసినవి. నీ నోటికాఠిన్యత నీ లేత మొక్కను మట్టిచేసితివి. నదియొద్దను నీ వాడిన దయావిహీనములైన మాటలను విన్నప్పటినుండియు నామె కంటనీరు కట్టలేదు. ముఖము మీద నవ్వు మాయమయ్యెను. ఎంతయో బ్రతిమాలి చీవాట్లుపెట్టిన బలవంతముగా రెండు మూడు పిడచల యన్నమును మాత్రము తిని లేచిపోవుచుండెడిది. ఎవరి ప్రేమను జూచి నీవు మోహితుడవగు చుండెడివాడవో, ఎవరి పాదముల నొత్తుటకైనను సంకోచ పడ కుంటివో, అట్టి కమలయొక్క చెల్లెలనియే నీ వామె నిట్లవమానపరచి తివి! కమలను ప్రేమించునప్పుడు మాత్రము నీవు నీ తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞను పాలించు పుత్రుడవు కావా? అప్పుడు మాత్రము నీవు శ్రేష్ఠమైన బ్రాహ్మణ కులస్థుడవు కావా? అప్పుడు మాత్రము నీ చెడుప్రవర్తనవలన నీ వంశముయొక్క పేరు ప్రతిష్ఠలు పోలేదా? ఇప్పుడు నీ వాకాశమునందలి దేవతవై తిరుగుచున్నావు కాబోలు? చీకటియందు ఎంగిలిమెతుకులకైనను సిద్ధము. కాని, వెలుగులో

ఆహ్వానించిన తిరస్కారము!! ఇది కేవలము ధూర్తత్వము, దగా బాజీతనము కాక మరి ఏమి? ఈ దుఃఖితురాలియెడల నీవు చేసిన పాపమునకు తగిన ప్రాయశ్చిత్తము దేవుడే చేయును. ఈమె అనుభవించవలసిన దేదో యిదివరకే అనుభవించినది. ఈ రోజు జీవించినను రేపు చనిపోవచ్చును. కాని, నీవు దీనిని తలచుకొని తలచుకొని బ్రతికియున్నంతకాల మేడ్చెదవు. మరియొక స్త్రీయైన ఈ మాటలు విన్న తర్వాత నీ వైపు కన్నెత్తియైనను జూడదు. నిన్ను నిష్ఠురము లాడియుండును. కాని, అట్లు గాక ఈమె ఎల్లప్పుడును నీ పేరే జపించుచుండెడిది. ఐన దేదో ఐనది. విచారించిన లాభ మేమి? కొంచెము చల్లని నీళ్ళను తీసికొనిరమ్ము."

మోహనుడు నేరస్థునివలె తలవంచుకొని ఈ మాటల నన్నిటిని వినుచుండెను. ఈ నిష్ఠురములవలన ఆతని హృదయము కొంత చులకనబడెను. ఆతడీ తిరస్కారములకు తాను తగినవాడనే యని తలచుచుండెను.

మోహనుడు చన్నీటిని దెచ్చి కమల కిచ్చి తాను సుశీలకు మెల్లగా విసరసాగెను. కమల సుశీల ముఖముపై ఆ నీటిని మెల్లగా చల్లుచుండెను. కాని, ఆమె కండ్లువిప్పి ఇంకను జూడలేదు.

మోహ — డాక్టరును తీసుకొని రానా?

కమల — తొందర పడవద్దు. చల్లదనము బాగా తగులగానే తెలివి వచ్చును. డాక్టరీ జబ్బునకు మందివ్వజాలడు.

మోహనున కిప్పుడు కొంత మనస్థిమితము కలిగెను.

మోహ — కమలమ్మా! నేను కల్పించి చెప్పుచున్నానని నీ వనుకొన్నను సరే కాని, నేను నిజమునే చెప్పుచున్నాను వినుము. ఆ దురదృష్టపు గడియనుండియు నా మనస్సునకు కొంచెమైనను శాంతి లేకున్నది. మాటి మాటికిని నా మూర్ఖత్వమునుగూర్చి నేను పశ్చాత్తాప పడుచున్నాను. నా నేరమునకు స్వయముగ క్షమార్పణ వేడు

కొనుటకై చాల సారులు ప్రయత్నించితిని గాని ఏ ధైర్యమును చాలు
కొని వేసుకొనుట యని నాకు సంకోచము కలుగుచుండెడిది. ఇంటి
నుండి సహాయము వచ్చు నను నాశ ఎన్నటికిని లేదుకదా! సైదాకే
కాని నావద్ద పస ఏమియు లేదు. అందువలన పెళ్ళాడకనైనను నాలుగు
డబ్బులు సంపాదించి చిన్న యిల్లు కట్టించవలె నను ఆశా ప్రయత్నములో
యిన్నాళ్లు కొట్టికొనుచుంటిని. మొదట నౌకరీకొరకు తిరిగి తిరిగి
నా ప్రాణము విసిగి పోయినది. కాని, నౌకరీ ఎక్కడను దొరకలేదు.

చివరకు గోదావరీ దేవియే శరణ మైనది. ఇప్పుడు. దేవుని
దయవలన నా పడవలు నదిలో బాహాటముగా తిరుగుచున్నవి. ఇక
నా కితరుల సహాయముతో పని లేదు. నా స్వంతార్జనతోనే ఈ
యిల్లును కట్టించితిని. మరికొంత డబ్బు జాగ్రత్త పెట్టినతర్వాత ఊరిలో
పెద్ద యిల్లు కట్టించవలె నని అనుకొనుచున్నాను. ఇప్పు డీమెకు కొంచె
మైనను చైతన్యము కలుగుచున్నట్లున్నదా? కమల కోప మిప్పుడు
కొంత శాంతించినది. "ఆc. ఇక నేమియు భయములేదు. ఇది కేవ
లము మూర్ఛ. పెదవులపై నలుపు క్రమక్రమముగ తగ్గిపోవుచున్నది.
రెప్పలు కదులు చున్నవి."

మోహనున కిప్పుడు తన ఆరాధ్యదేవత ప్రత్యక్ష మైనంత సంతో
షము కలిగెను. "కమలమ్మా! నీవు నాకు చేసిన ఉపకారమును
నే నెన్నడును మరువను. మరియొకవిధముగా జరిగిన నేను కూడ ఆత్మ
హత్య చేసికొన వలసినదే."

కమ — ఎందు కిప్పు డిటువంటి అమంగళపు మాటలు? దేవుని
దయవలన నీమె ఔషధము లేకుండగనే స్వస్థత పొందగలదు. మీ
రిద్దరు చిరకాలము సౌఖ్యముగ జీవించెదరు గాక! నీవే యీమె
కౌషధము. నీప్రేమయే యీమెకు జీవనము. నీవు చేజిక్కినతర్వాత
నిక నీమెకు కావలసినదేమి! కాని నీవు కలలోకూడ ఈమె ననా

ధనముకాని అధికారముకాని [illegible] తనను [illegible] ధనరాసి [illegible]
చించును. అప్పుడు [illegible] లాభముండదు.

ఇంతలో సుశీల [illegible] గదికి వచ్చెను. కమల మెల్లగా మంచి నీళ్ళు [illegible] కండ్లకు [illegible] కండ్లు [illegible] మనస్సు [illegible] జూచెను. సుశీల [illegible] మాటలాడిన [illegible] కమలతో "[illegible]" యని యడిగెను.

కమ — ఆఁ. ఆఁ. అని మరచియున్నే.

సుశీ — ఆయన యెక్కడ నున్నారు? ఆయన నొకసారి పిలు. నాప్రాణమా! నాజీవనాధారమా! నాకు దర్శనమియ్యి. దహించి వేయుచు న్న నా శోకము నివారింపజేయుము. (కమలతో) నే నాయనతో మాట్లాడవలెను. ఇంకను ఎందుకు రాలేదు? వచ్చే ఉందు. నేనే వెళ్ళెదను. ఇప్పుడు నాకు ఆయనకు దెబ్బలాట ఉన్నది. లేదు లేదు. నే నాయనతో దెబ్బలాడను. ఇంతమాత్రమే అడిగెదను. "నన్ను వదలి ఎక్కడకును పోవద్దు. మీ యిష్టమువచ్చినట్లు నన్ను చూడుడు. కాని, నన్నుమాత్రము విడిచిపెట్టకండి. ఇక నీ వియోగమును భరింప లేను. మీరునన్ను ప్రేమించుచున్నారని ఎరుగుదును. నకే, నే నుండు టకు మీ కిష్టపడుటలేదు కాబోలు! కాని నేను మిమ్ము విడిచిపెట్టను. పోనీ, అది కాదు. నేనుకూడ మీ వద్ద నుండను. కాని మన యిద్దరకు వివాహముమాత్ర మైనది. లేదు లేదు. వివాహము కాలేదు. పోనీ, మీతో నేను వాదించను. కాని, మిమ్ములనుమాత్రము విడువను. మీరు తిరిగి ముఖము త్రిప్పిన బాగుగజరుగదు. నే నీ ప్రపంచములో దుఃఖపడుటకు పుట్టలేదు. నామీద ఆగ్రహించకండి. నలుగురు నవ్వె దరు. పరిహాసించెదరు. ఇంతేకదా? నాకొరకీమాత్రము సహించండి. తల్లిదండ్రులు విడిచిపెట్టెదరని భయమా? ఏమి మాటలాడుచున్నారు!

తల్లిదండ్రులు తమ బిడ్డల నెందుకు వదలిపెట్టెదరు! నాయనను వాని బ్రతిమాలి తీసికొని వచ్చెదను. మా అత్తగారికాళ్ళు కడిగి నెత్తి మీద జల్లుకొనెదను. మామగారికాళ్ళు పట్టెదను. ఇప్పటికిని వారి నాపై దయరాదా!" ఇట్టిఘోరస్వప్నములోనె సుశీలకు చిన్ననిద్ర పట్టెను.

కమ — (మోహనునితో) ఈమెకు నిద్రపట్టినట్లున్నది. ఈ నిద్రలో స్వస్థత చెందగలదు. చాలారాత్రి యైనది. నీ వింటికి పొమ్ము. కృష్ణశర్మగారు నీకొరకు గాభరా పడుచుందురు.

మోహ — మరి ఇప్పుడు వెళ్లను.

కమ — వద్దు, వద్దు. వారు నీకొరకు యెదురు చూచుచుందురు. సుశీల కిప్పుడు కొంచెము స్వస్థతగా నున్నది చూడు. ఎంత సౌఖ్యముగా నిద్రపోవుచున్నదో - ఇన్నిదినములకీ దినమే ఈమె సౌఖ్యముగ నిద్రపోవుచుండుట జూచితిని.

కాని, ఎంతచెప్పినను మోహను డింటికివెళ్లుట కొప్పుకొనక వీధివరండాలో మంచము వేసికొని పరుండెను. అతని కెంతసేపటికిని నిద్రపట్టలేదు. అనేకములైన ఆలోచన లాతని మనస్సును కలతపెట్టుచుండెను.

౨౧

నారాయణదాసు న్యాయప్రియుడు. సాధుశీలుడు. న్యాయ మెట్టుల లాగిన నాత డటుపోవుచుండును. ఈ విషయములో నాతనికి లేశమాత్రమైనను జంకుగాని అనుమానముగాని లేదు. కృష్ణశర్మ న్యాయమార్గమునుండి తొలగెనని ఆతనికి తోచినతోడనె శర్మ సహవాసమును విడిచిపెట్టుటయేగాక ఆతనితో మాట్లాడుట కూడ మానివేసెను. కాని, ప్రభాకరరావు ఆశ్రమవిషయమై విమర్శించుచు కమలాబాయియొక్క చరిత్రను వెల్లడించినతోడనె నారాయణదాసునకు చాల కోపము వచ్చెను. అప్పుడు పట్టణమునం దాతని కొక్క

స్నేహితుడైనను లేకపోయెను. ఇట్టి సంస్థలకు అధ్యక్షత వహించి ఇతరుల సహాయసానుభూతులపై ఆధారపడవలసిన తనవంటివాడు ఒకపక్ష మవలంబించు టనుచిత మని ఇప్పుడు వాతనికి యనుభవ మయ్యెను. ఆశ్రమమున కెడముగా నుండి అందరతో మంచిగానున్నచో దానికి లాభము చేసినవాడ నగుదు నని యాతడు తలచుచుండెను. అది సంధ్యాసమయము. నారాయణదాసు కూర్చుని, "ప్రభాకరరావుయొక్క ఆక్షేపణల కే మని జవాబు వ్రాయుదును? సంగతులు కొంతవరకు నిజమే. కమలాబాయి నిజముగ వేశ్యయే. నే నీ సంగతి నెరిగి యుండియే ఆమె నాశ్రమమునం దుంచితిని. కార్యాలోచన సభయం దీవిషయమై ఎవ్వరితోనూ సలహా చేయలేదు. నేను నిజముగ నీ యాశ్రమమును స్వంత సంస్థనగా తలచితిని. నాయుద్దేశము నిజముగ మంచిదైనను, దానిని రహస్యముగ నుంచుట చాల పొరబాటు." అని ఆలోచించుకొనుచుండెను.

ఏమి చేయుటకును నారాయణదాసింకను నిశ్చయించుకొనలేదు. ఇంతలో ఆశ్రమసంరక్షకురాలు వచ్చి, "అయ్యా! ఆనందబాయి, రాజాబాయి, గారియింటికి వెళ్ళిపోవుటకు సిద్ధపడుచున్నారు. నే నెంత బోధపరచినను ఉండుటకు వా రొప్పుకొనుటలేదు."

నారాయణదాసు చికాకుతో "వెళ్ళిపోనిమ్ము. మరేమి ఫర్వాలేదు. వారికొరకు కమలను, సుశీలను ఇక్కడనుండి పంపివేయజాలను."

నారాయణదాసు తనలో, "ఈ స్త్రీ లేమనుకొనుచున్నారో? కమల వారితో నుండుటకు? పనికిరాకపోయినది కాబోలు? ఈమె యుండుటవలన ఆశ్రమమునకు చెడ్డపేరు వచ్చుననియు దానివలన తమకు కూడ కళంకము వచ్చుననియు వీ రనుచున్నారు. ఔను. రావచ్చు. వెళ్ళనీ. నేను వీరి నడ్డుపెట్టను."

అప్పుడే తపాలాబంట్రోతు ఉత్తరములను దెచ్చి, దాసున

నైదుత్తరముల నిచ్చెను. ఒకయుత్తరమునందు "నేను నాకొమార్తె విద్యావతిని యాశ్రమమునందుంచుట యనుచితమని తలచితిని. కనుక యామెను తీసికొనిపోవుటకు త్వరలోనే వచ్చుచున్నాను." మరియొకయుత్తరమునందు "ఆశ్రమమునుండి వేశ్యలను తొలివేయని యెడల నేను చందా నిచ్చుట మానివేసెదను." అని భయపెట్టుచూ యుండెను. మూడవ యుత్తరమునందు కూడ నిట్లే యుండెను. తక్కిన రెండుత్తరములను ఆతడు విప్పనేలేదు. ఈ బెదిరింపు లాతని భీతుని జేయలేమనరికదా యాతని మనస్సును మరింత దృఢపరచెను. అతడు మనస్సులో, "నేను వీరిబెదరింపులకు వణకిపోవుదునని అనుకొనుచున్నారు కాబోలు! నారాయణదా సెవ్వరిని లక్ష్యపెట్టడని వీరెరుగరు. ఆశ్రమము నశించినను సరే కాని, నేను కమలా సుశీలల నిక్కడనుండి పంపివేయజాలను."

నారాయణదాసుయొక్క అహంకారము ఆతని సద్విచారములను జయించెను. సదుత్సాహము, దురుత్సాహము వీటి రెంటియొక్క ఆవేగ మొక్కటియే. భేదము కేవలము వానియొక్క ఆచరణ యందు కనబడును.

తనమూలముననే ఈ గడబిడయంతయు జరుగుచున్నదని కమల తెలిసికొని మనస్సులో దుఃఖపడుచు, "అయ్యో! నే నిక్కడ కెందుకు వచ్చితిని? నే నింత శ్రద్ధతో నీ వితంతువులందరకు సేవజేసినందులకు తగిన ఫల మిదియా? మే మిక్కడనుండి వెళ్ళిపోవుటకు దాసుగా రొప్పుకొనరు. కనుక ఇక్కడనుండి మేము రహస్యముగ వెళ్ళి పోవలెను. అప్పుడే ముగ్గురు వితంతువులు వెళ్ళిపోయిరి. ఇం కిద్దరు ముగ్గురు వెళ్ళిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నారు. చాలమం దీ విషయమై తమవారి కుత్తరములు వ్రాసిరి. ఇంతకన్న మరియొక దిక్కు లేని స్త్రీలు మాత్రమే యేమియు అనలేక నోరు మూసుకొని యూరకున్నారు.

వారు కూడ నన్ను జూడగానె మూతులు ముడుచుకొను చున్నారు. ఇక నీ యవమానమును నేను భరింపలేను."

కమల యీ విషయమై సుశీల సలహా నడిగెను. సుశీల కిష్ట మేమి చెప్పుటకును తోచుటలేదు. శర్మ యాజ్ఞ లేనిదే అక్కడనుండి వెళ్ళిపోవుట యనుచితమని ఆమె యుద్దేశము. ఆమె యింకను ఆశను విడువలేదు. కాని తనలో, "నేను సంపూర్ణముగ కృష్ణశర్మగారి యాధీనమునం దుండుటవలన నిప్పుడు స్వేచ్ఛగా నా యిష్టము వచ్చి నట్లు వెళ్ళిపోవుట కేమి యధికార మున్నది?" అని ఆమె తలచు చుండెను. సుశీల మాట్లాడకుండుట జూచి కమల "నీ కిష్ట మున్న నీ వుండు కాని నే నెంత మాత్ర మిక్కడ నుండజాలను." అని ఖచిత ముగ నామెతో జెప్పివేసెను. సుశీలకు కూడ తా నక్కడుండుట అనుచితముగానే తోచెను. కనుక చివరకు తన యక్కతో తాను కూడ వెళ్ళిపోవుటకు నిశ్చయించి యామెతో "నేను కూడ నీతో వచ్చెద" నని చెప్పెను.

కమ — ఒకవేళ శర్మగారికి కోపము వచ్చిన ?

సుశీ — ఆయన కీ సమాచార మంతయు ఉత్తరము ద్వారా తెలియజేసెదను.

కమ — మోహనునకు కోపము వచ్చిన ?

సుశీ — ఆయన ఎట్లు దండించినను సహించెదను.

కమ — బాగా ఆలోచించుకో. తరువాత పశ్చాత్తాపపడిన లాభ ముండదు.

సుశీ — న్యాయముచేత నే నిక్కడ నుండవలసినదే. కాని - నీవు లేనియెడల నే నిక్కడ నొక్క నిమిషమైన నుండజాలను. ఐతే మన మిప్పు డెక్కడకు పోవుటయో, మొదట ఆలోచించు.

కమ — నిన్ను రామవరములో దిగబెట్టెదను.

శర్మ — [illegible]!

కమల — నాకు తెలియదే [illegible]. [illegible] మాత్రము [illegible].

[illegible] చాల [illegible]. [illegible] కొంతకాలమైనది. [illegible] నారాయణరావు యింటికి వెళ్ళిపోయెను. కమలా, [illegible] మాడకుండ [illegible] రాత్రియే ఆశ్రమమును విడిచి వెళ్ళిపోయిరి. రాత్రి [illegible] సంగతి ఆశ్రమవాసుల కెవ్వరికిని తెలియలేదు. తెల్లవారగానె చౌకీదారు వచ్చి నారాయణరావునకు ఆ సంగతి చెప్పెను. అతడు తత్తరపడుచు ఆశ్రమమునకు వచ్చి కమల గదిలోనికి వెళ్ళి చూచెను. ఎక్కడి వస్తువు లక్కడనే పడి యుండెను. కాని ఇద్దరు [illegible] మాత్రము కనబడలేదు. కృష్ణ [illegible] ముఖము జూపుదునా యని ఆతడు చాల విచారించెను. అతి డీ సంగతిని ఆలోచించుచున్న కొలదియు కమలపై కోపము వచ్చుచుండెను. ఇది యంతయు కమల పనియే యనియు, ఆమెయే సుశీలను మోసపుచ్చి తీసికొనిపోయి యుండునని యు, అత డనుకొనుచుండగా ఆతనికి కమల మంచముపై నొక యుత్తరము కనబడెను. ఆత్మతతో దాను దానిని దీసి చదువసాగెను. ఆ యుత్తరము కమల ఆశ్రమమునుండి వెళ్ళిపోవుచున్నప్పుడు వ్రాసినదే. దానిని చదివిన తరువాత నాతనికి కొంత ధైర్యము కలిగెను. కాని, కమల వెళ్ళిపోవుటవలన ప్రతిపక్షులు తనను పిరికివానిగ తలచి పరిహాసించెదరని యాతడు విచారించెను. చివర కాతడు వారి గదికి తాళమువైచి తిన్నగా శర్మగారింటికి బయలు దేరెను. శర్మ ఈ సంగతిని విని, నిర్ఘాంతపోయి వా రిప్పు డెక్కడకు వెళ్ళియుందురని ప్రశ్నించెను.

నారా — రామవరము వెళ్ళియుందురు.

కృష్ణ — ఔను. అక్కడికే వెళ్ళియుండవచ్చును.

నారా — దూరప్రయాణమైనప్పటికి కమల జాగ్రత్తగానే వెళ్ళగలదు.

కృష్ణ — ఔను. ఆమె కా మాత్రము తెలివితేట లున్నవి.

నారా — వా రొకవేళ రామవరము వెళ్ళకపోయిన ?

కృష్ణ — ఎవరు చెప్పగలరు ? ఏ నూతిలోనైనను పడి చచ్చిన చావ వచ్చును.

నారా — రామనాథముగారికి తంతి నిచ్చి కనుక్కొనకూడదా ?

కృష్ణ — ఏ ముఖము పెట్టుకొని తంతి నిచ్చెదను ? ఆమె నామాత్రము రక్షించలేకపోయాను. ఇప్పు డామె విషయమై ఆయ నకు వ్రాయుటకు నాకు చాల సిగ్గుగా నున్నది. నేను మిమ్మలిని నమ్మితిని. మీ రింత యజాగ్రత్తగా నుండెదరని తెలిసిన, ఆమెను నా యింటియందే యుంచుకొనియుందును.

నారా — నేనే వారిని పంపివేసినానని మీ రనుకొంటూయున్నారు కాబోలు ?

శర్మ — అది కాదు. మీరు వారికి ధైర్యము చెప్పుచూ ఉండిన యెడల వా రెన్నటికిని వెళ్లిపోయియుండరు. తీరా చేతిలోనుండి జారి పోయిన తర్వాత నిప్పుడు నాతో చెప్పిన నేమి లాభము ?

నారా — తప్పంతా నామీదే త్రోసివేయడానికి మీరు చూస్తూ యున్నట్లున్నది.

కృష్ణ — ఇం కెవ్వరిమీద పెట్టుతాను. ఆశ్రమసంరక్షకులు మీరే కదా ?

నారా — సుశీల ఆశ్రమమునకు వచ్చి ఆరునెలలకు పైగా నైనది. మీరు దారితప్పి యైనను ఒకసారి ఆశ్రమమునకు వచ్చి యామె సంగతిని కనుగొన్నారా ? మీ రప్పుడప్పు డాశ్రమమునకు వచ్చి యామె క్షేమసమాచారములు కనుగొనుచుండిన నామెకు ధైర్యముగా యుండి యుండును. మీరు మాటవరుసకైనను ఆమె క్షేమము కను

గోనని యెడల ఆమె యే ధైర్యము చూచుకొని అక్కడ నుండగలదు ? ఇందులో నా తప్పు కూడ నున్నదని నేను ఒప్పుకొంటాను. కాని, , మీ తప్పు లేదని మీరు ధైర్యముగా చెప్పండి.

కృష్ణశర్మ కిప్పట్లో నారాయణదాసుపై చాల కోపముగా నుండెను. మొదట ఆతడు దాసు అనుగ్రహమువలననే వేశ్యాసంస్కరణ విషయమున కలుగజేసికొనెను. కాని, ఏదైన పనిచేయవలసిన అవసరమువచ్చి నప్పుడు దాసు మెల్లగా తప్పించుకొనుటయే గాక కృష్ణశర్మ వేశ్యల యెడల సహానుభూతి కలిగియుండుట జూచి ఆయనమీద అనుమానము కూడ పడసాగెను. వారిద్దరుకూడ తమమనస్సులలోని మంటలను పైకి జెప్పక యొకరిపై నొకరు దోషారోపణ జేసికొనసాగిరి. శర్మ ఈ విషయము నూతగొని దాసును బాగుగ నెత్తిపొడవవలెనని చూచెను గాని, ఆయన ప్రతివచనములను విని నోరుమూసుకొనవలసివచ్చెను.

కృష్ణ — ఔను. ఆ తప్పు నాదే.

నారా — మీమీద తప్పు త్రోసివేయుడం నా యుద్దేశము కాదు. తప్పంతా నాదే, మీ రామె నెప్పుడు నాకు వప్పజెప్పిరో అప్పుడు మీరు నిశ్చింతగా నుండుట స్వభావము.

కృష్ణ — లేదు, లేదు. నిజముగ నిది యంతయు నా పిరికితనము యొక్క ఫలము. మీ రామెను బలవంతముగ నాపజాలరు.

కృష్ణశర్మ తన తప్పు నొప్పుకొని వాదమునంతను తారుమారు జేసెను. మనము లొంగి ఇతరులను లొంగదీయగలము కాని, కోపపడి లొంగదీయలేము.

నారా — బహుశః మోహనరావుగారి కీ విషయమై తెలిసి యుండవచ్చును. ఒక్కసారి ఆయనను పిలవండి.

కృష్ణ — వాడు రాత్రి ఇంటికి రాలేదు. వా డిప్పుడు పడవల వ్యాపారమును జేయుచున్నాడు. నదియొడ్డున చిన్న ఇల్లును కూడ

కట్టించినాడు. రాత్రి అక్కడనే యుండిపోయియుండవచ్చును.

నారా — బహుశా కమలా వకీల అక్కడికే చేరుకొనియుంటారు. ఆ నాన్న సంగతి కనుక్కొన్నారా?

కృష్ణ — మీరు భ్రమపడుచున్నారు. కాని, అలా జరిగియుండదు. అతడంత ఉదారస్వభావము కలవాడు కాడు. వీరినీడను జూచిన పరుగెత్తునంతటి భయము వానికి.

ఇంతలో మోహనరావు గదిలోనికి వచ్చెను.

కృష్ణ — రాత్రి ఎక్కడకు వెళ్ళినావు? తెల్లవార్లు నీ కొరకు బెంగ పెట్టుకొన్నాము.

మోహ — (తలవంచుకొని నేలవైపు జూచుచు) మీరాలాగు బెంగ పెట్టుకొంటారని నే ననుకొంటూనేయున్నాను. రాత్రి రావడానికి వీలులేనంత అవసరమైన పనివచ్చినది. వచ్చి చెప్పుటకైనను వీలుపడినది కాదు. నే నిదివరకల్లా మొఖమాటపడి మీతో ఒకసంగతి చెప్పలేదు. కొన్ని నెలలనుండి నేను పడవలను కొని గోదావరిలో నడిపించుచున్నాను. గోదావరి యొడ్డున నొక చిన్న ఇల్లు కూడ కట్టించినాను. ఈ వ్యవహారమును, దగ్గరనుండి జరిపించిన మరియూ ఎక్కువ లాభముగానుండునని నాకు తోచుచున్నది. అందువలన ఆ యింటియందుండుటకు నా కనుమతి నిమ్మని మిమ్ములను ప్రార్థించుచున్నాను.

కృష్ణ — ఈ విషయమై భగవంతరావు నాతో ఒకసారి చెప్పినాడు కాని, నీ వింతవరకు నాదగ్గర దాచడం ఏమీ బాగులేదు. మొదటనే నాతో చెప్పియుండిన నేను కూడ కొంతసహాయము చేసియుందును. పోనీ, మంచిపనే చేశావు. నేను మరివకలాగ అనుకోను. నీ స్వయంకృషి జూచి నాకు చాలా సంతోషముగానున్నది. కాని, నే నిక్కడ ఉంటూ యుండగా నీవు వేరేఉండడం నాకెంతమాత్రం ఇష్టంలేదు.

కొన్ని పడవలు కూడా కొని వ్యాపారము జేసిన ఇంకను ఎక్కువ

లాభముండదా ?

మోహ — నేనూ అప్రయత్నములోనే యున్నాను. కాని, [illegible] కొన్ని పడవలు కొని వ్యవహారము పెంచిన, నదియొడ్డున [illegible] పని ఎంతమాత్రము జరుగదు.

కృష్ణ — నీ వేమన్నా సరే కాని, ఒక్కళ్ళాళ్ళోనే ఉండి మనమిద్దరం వేరుపడుట నా కేమి సమాధానంగా లేదు. కొంచెం నష్టం [illegible] సరే కాని, నువ్వు వేరు పడడం నాకేమీ ఇష్టం లేదు.

మోహ — లేదు. బావయ్యా, మీరు నాప్రార్థన అంగీకరించక తప్పదు. నే నాలాగు వేరుండక తప్పనిసరి వచ్చినది.

కృష్ణ — ఏమి టా తప్పనిసరి ? నీ సంకోచ మేమిటో ఎందుకు స్పష్టముగా చెప్పకూడదు ?

మోహ — నేను మీయింటియం దుండిన మీకు కూడ ననవసరపు చిక్కులు వచ్చును. ఇదివరకల్లా పిరికితనముచేతను, లోకనింద భయముచేతను, అజ్ఞానముచేతను నెరవేర్చలేని నా కర్తవ్యమును ఇప్పుడు నెరవేర్చుటకు స్థిరపరచుకొన్నాను. నేను మీ కుమారుడను. నా కే కష్టము వచ్చినను మీసీడనే చేరుదును. ఏ విషయమైనను, మీతో చెప్పక చేయను గాని, వేరుగా మాత్ర ముండెదను. నాప్రార్థన అంగీకరించ వలసినది.

నారాయణదా సిక ఊరుకొనలేక మాట కడ్డమువచ్చి, "కమలా సుశీలలను నిన్న మీరు కలుకొన్నారా?" అని ప్రశ్నించెను.

మోహానుని ముఖము సిగ్గుచే ఎఱ్ఱబడెను. ఆతడు మెల్లగా "ఆం" అనెను.

కృష్ణశర్మ ఇప్పుడు గొప్పధర్మసంకటములో జిక్కుకొనెను. ఆతడు వారి విషయమై అడుగలేడు. మానలేడు. ఇంతవరకు సుశీల విషయములో తాను నిర్దోషినినియే అత డనుకొనుచుండెను. ఈ అన్యాయ

రియు తన అన్నయే చేసెననియు, మోహను డాతడెట్లు చెప్పిన ట్లే చేయుననియు అనుకొనుచుండెను. కాని, ఇప్పుడు మోహనుని వేరుచేసి అతని వేరుగా నుండుటయే యుక్తమని తలచెను. లోకు లేమనుకొందురో యను భయము మాతని కెన్నటికిని లేదు. కాని, ఉపాయముగా జూచుకొనియే మోహను డీపనిని జేసెనని తనయన్న కెక్కడ కోపమువచ్చునో యనియే ఆతని భయము. ఒకసారి గోపాల శాస్త్రికి కోపమువచ్చిన మరి క్షమించుట యన్నమాట వట్టిది.

కృష్ణశర్మ చాలాసేపు సందిగ్ధములో మునిగిపోయెను. చివర కాతడు మోహనునితో "మోహనా! ఈ సమస్య చాల కఠినమైనది. నాపూచీ పైని నే నేమియు చేయజాలను. అన్నయ్య ఆజ్ఞలేనిదే నే నౌనని కాని, కాదని కాని కూడ సలహా చెప్పజాలను. నా యుద్దేశములను నీ వెరు గుదువుకదా? నీవు నీకర్తవ్యమును నెరవేర్చుటకు స్థిరపరచుకొన్నం దుకు నాకు చాల సంతోషముగా నున్నది. దేవుడు నీకు మంచిజ్ఞాన మును ప్రసాదించినాడు. కాని, అన్నింటికంటె అన్నయ్యగారి ఆజ్ఞయే నాకెక్కువ. ఐనను, వారిద్దర రక్కచెల్లెండ్రను ప్రత్యేకముగా నుంచుట కేర్పాటు చేసిన అంత బాధయుండదు. అట్లు చేసిన వారికి కూడ నంత కష్టముండదు. ఇంతకంటె మరి నాకు సామర్థ్యములేదు. తరు వాత అన్నయ్య కేలాగిష్టమైతే ఆలాగు చేద్దాం"

మోహ — నాన్నగా రేమంటారో మీ రెరుగరా ఏమిటి?

కృష్ణ — ఔను. తెలియ కేమి?

మోహ — ఐతే ఆయన సలహా తీసుకొనుటవలన లాభ మేమిటి? తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞయైన నా ప్రాణమునైనను ఇచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నాను. కాని, వారిని సంతోషపెట్టుట కొరకు నిరపరాధు రాలి యొక్క గొంతుక మాత్రము కోయజాలను.

కృష్ణ — వారిద్దర రక్కచెల్లెండ్రను వేరుగ నుంచుటవలన వచ్చిన

నష్ట మేమి?

మోహ — (కోపముతో) నే నేదైనను చేయదలచితేని నీయడుగ వలెను. కాని, మంచిపనికి దాపరికము, భయము ఎందుకు? నిలుప పోషించుట నా కర్తవ్యము. ఇంతేకాక ప్రాప్తికాని నా వ్యాపా రము లేవు గోదావరియొడ్డున ఇంటిలో ప్రాప్తియగును. మీరు నాయందు దయయుంచి నే పక్కడకు వచ్చిన మహాభాగ్యమని తలచె దను. లేనియెడల నాకు దైవమే తోడు.

ఇట్లుచెప్పి మోహనరావు ఇంటిలోనికి వెళ్లెను. సుభద్రమ్మ యాతనిజూచి "బాగా మాయమైనావు లే. రాత్రిల్లా నీకొరకు కోళ్ల లాగు బెంగపెట్టుకున్నాము. ఎక్కడ ఉండిపోయా వేమిటి?"

మోహనుడు రాత్రి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు పినతల్లితో జెప్పెను. కష్టసుఖములు జెప్పుట కాతనికి పినతండ్రియొద్దనున్న జంకు పినతల్లియొద్ద లేదు.

సుభ — ఆతని సాహసమును ప్రశంసించుచు, తల్లిదండ్రుల భయమువలన ఎవరైనను చేసుకొన్న పెళ్ళామును వదలుకుంటారా! లోకులు నవ్వితే నవ్వుతారు. కాని, వారిభయమువలన ఒకరిగొంతుక కోస్తామా ఏమిటి? మీయమ్మ ఏమంటారో యని భయముకాని లేకపోతే ఆ పిల్లను నా వద్దనే ఉంచుకొందును.

మోహ — నాకు అమ్మా నాన్నా భయము లేదు.

సుభ — ఇన్నాళ్లు వాళ్ళ ఇష్టప్రకారమే నడచుకొన్నావు. పాపం చాలా కష్టాలు పడ్డది. అది కాక ఆ పిల్ల బుద్ధిమంతురాలుట. మరి యొకరైతే తల్లిదండ్రులను నిర్లక్ష్యపెట్టి ఈపాటే ఆపిల్లను తీసికొని వచ్చియుందురు. నీవుకనుక ఇన్నాళ్ళవరకు ఓర్చుకొన్నావు.

* * * * * *

సుభద్రమ్మా! నీ వీ మాటలను పవిత్రభావముతో ననిన మొదల

అపకారపాత్రులు గాలవే. కాని, నీ వీ సమయమునందు ఈర్ష్య, ద్వేషముతో నిండుకొని యున్నావు. నీవు మోహానునకు పురెక్కించి ఆతని దృష్టియందు నీ తోడికోడలను తక్కువపరచుటకు జూచుచున్నావు. మరియు మాతృహృదయమును గాయపరచి నీవు సంతోషపడుచున్నావు!

*   *   *   *   *   *

మోహానుడు వెళ్లిపోయిన తర్వాత నారాయణదాసు కృష్ణశర్మతో, "మీ మనస్సులోని మాటేమైనదికదా? ఇంకా వెనుక ముందు లాలోచిస్తూ యున్నారు."

కృష్ణశర్మ ఏమియు జబాబు చెప్పలేదు.

నారాయణదాసు తిరిగి ఆతనితో, "ఈ ప్రస్తావన మొదట మీరే చేయవలసినది. కాని, అట్లు చేయక దానిని అంగీకరించుటకు కూడ నింత సంకోచించు చున్నారేమి?"

కృష్ణశర్మ దీనికి కూడ జబాబు చెప్పలేదు.

నారా — ఆతడు తన భార్యతో వేరుండిన నేమితప్పు? మీ దగ్గర నుంచుకొనరు. వేరుండ నివ్వరు. ఇదేమి న్యాయము?

కృష్ణ — (రోషముతో) మీరే ఈ చిక్కులలో నున్న యెడల బాగుగ బోధపడియుండును. ఒకరికి చెప్పుట సులభము. నేనూ మీవలె నితరులకు బోధించగలను. మీరే కదా వేశ్యా సంస్కరణ విషయమై పెద్దపెద్ద ఉపన్యాసము లిచ్చి, పని చెయ్యవలసిన అవసరము వచ్చినప్పుడు ముఖము మాటు వేశారు. మిగిలిన వాళ్ళనుకూడ మీలాగే అనుకోండి. నే నేపనినైనను చేయగలను కాని, అన్నయ్యకు మాత్రం కోపము తెప్పించ జాలను. ఆయనను సంతోషపెట్టుటకు నా సిద్ధాంతములను మార్చుకోవలసివచ్చినను మార్చుకొందును.

నారా — జన్మములో వేశ్యలైనవారిని బాగుపరచగల నని నే నెప్పుడును మీతో ననలేదు. ఇంటిలోని వారి అనాదరణావలనను,

చెడు సహవాసములవలన పతితులైనవారికిని ఇప్పుడులో వేశ్యలైన వారికిని ఏమియు భేదము లేదని మీరు తలంచుచున్నారు కాబోలు. సాధ్వాసాధ్వులైన స్త్రీలందరి కెంత భేదమున్నదో వీరియందును కూడ నంత భేదమున్నదని నాయభిప్రాయము. అప్పుడే అంటుకొన్న నిప్పును మీరు ఆర్పగలరు కాని లోపలనుండి అంటుకొన్న పర్వత మును ఆర్పజాలరు. అప్పుడప్పు జూచుట వెఱ్ఱివాని లక్షణముగాని బుద్ధిమంతుల లక్షణముకాదు.

కృష్ణ — కాని, మీరు చివరకు నాకు సహాయమైనను చేయవలసి యుండెను. మీరు ఒక్కగంట మాత్రము నాతో వేశ్యల ఇండ్లకు వచ్చినయెడల, దేనిని మీరు జ్వాలాముఖపర్వతి మనుకొనుచున్నారో, అది కేవలము ఆరిపోయిన బుగ్గికుప్ప యని గ్రహించి యుందురు. మంచివారు, చెడ్డవారు అందరిలోను ఉందురు. వేశ్యలలో కూడ మంచివారు లేక పోలేదు. వారిలో దైవ నిష్ఠాపరులు, పాప భీతులు బాగుపడ నుద్దేశము కలవారు, ఎంత మంది ఉన్నారో జూచిన మీ రాశ్చర్య పడుదురు. వారిని జూచినప్పుడు నా కెంతో ఆశ్చర్యము కలిగినది. వారికేదైనను చిన్న ఆసరా దొరకిన, ఆ పాపకూపము నుండి పైకి వచ్చివేయుటకు సిద్ధముగా నున్నారు. వారు మొదట నాతో మాట్లాడనైనను మాట్లాడేవారు కారు. కాని నేనీ ప్రస్తావన మీ బాగుకొరకే ప్రవేశపెట్టితిననియు, దీనివలన మీరు దురాచార ములనుండియు, దుర్మార్గులనుండియు, దుష్టత్వమునుండియు, ముక్తి పొందగలరనియు, నేను బోధపరచి చెప్పిన తర్వాత వారికి నాపై క్రమక్రమముగ విశ్వాసము కలుగసాగెను. పేరు చెప్పను గాని, చాల మంది ధనవంతులగు వేశ్యలు నా కీ విషయమై ధనసహాయమును జేయుటకు సిద్ధముగా నున్నారు. కొంతమంది తమ కొమార్తెలకు వివాహము జేయుటకు కూడ సిద్ధముగ నున్నారు. మరియు రామా

సంపిస్వామియొక్క ఉపదేశమువలన వారిలో మంచి ప్రబోధము కలుగగలదని నా కాశ కలదు. అంతా ఎగతాళి జేయువారే కాని సహాయము జేయువా రొక్కరును లేరు. అదియే చాల విచారకర మైన సంగతి. వేశ్యాబాలికల నుంచుటకును, వారికి తగిన శిక్ష గరుపుటకును, ఒక ఆశ్రమ మిప్పుడు చాల అవసరముగా నున్నది. కాని నా మాట వినువా రెవ్వరు?

నారాయణదాసు ఈ మాటలన్నియు శ్రద్ధతో వినుచుండెను. కృష్ణ శర్మ చెప్పిన సంగతు లన్నియు ఆయనకు సబబుగానే తోచెను. అందువలన నాతని మాటలపై దాసునకు విశ్వాసము కలిగెను. తా నే కార్య మసాధ్యమని తలచెనో అది నిజముగా సాధ్యమే యని యాతని కిప్పుడు బాగుగ బోధపడెను.

నారా — రామదేవుగారితో మీ రీ విషయమై ఏమియు మాట్లాడ లేదా?

కృష్ణ — ఆఁ. మాట్లాడినాను. ఔనన్నది కాదని, కాదన్నది ఔనని ఊరకే వాదనలు, విమర్శనలు, గడబిడ చేయడమే కాని పని చెయ్యడని ఆతని సంగతి మీ రెరుగరా?

౨౨

మోహనరావుయొక్క వివాహసంస్కారము ముగిసెను. నదిరయొద్దున వారి చిన్న యింటిని బాగుగ నలంకరించిరి. ఈ కార్యమునకు బంధువులు కాని స్నేహితులు కాని రాలేదు. కృష్ణశర్మ ఆ రోజుననె తమ గ్రామమునకు వెళ్ళి అన్నతో నీ సంగతి నంతయు జెప్పెను. గోపాలశాస్త్రి ఈ సంగతిని వినినతోడనే మండిపడుచు, “ఆ దౌర్భాగ్యుని నరికివేసెదను! వాడు తన మనస్సులో నేమనుకొన్నాడో! నా సంగతి ఎరుగడు కాబోలు!” ఇంతలో జానికమ్మ మాట కడ్డము

వచ్చి "ఏమ్చుచు చేసి రోజుననే బయలుదేరి వెళ్ళి వాడికి మంచి మాటలాడి బోధపరచి తీసుకొని వస్తాను. వాడు వట్టి అమాయకుడు. వెఱ్ఱిబాగులవాడు. ఆ నీచురాలు కపుల మాయలలో పడిపోయి నాడు. నా మాట వాడెప్పుడూ మీరడు." అని ఏమేమో చెప్పు చుండగ గోపాలశాస్త్రి ఉగ్రుడై భార్యను తిట్టుచు, "నువ్వు వాడి దగ్గరకు వెళతావన్న సంగతి ఎత్తితే నీ గొంతు నులిమి నా గొంతుక పిసుక్కుంటాను. వాడికీ పెళ్ళాంలో ఎంతనెనరని యున్నది. ఎంతసేపీ. పాలు త్రాగే చిన్నపిల్లవాడా ఏమిటి? వాడు వట్టి మోటు పశువు. నా డబ్బుకుండి తినకపోతే నన్నక్కర్లేదను. నా ప్రాణం రవంతా గుటుక్కుమనగానే ఈ యాస్తి అంతా రాజాలాగు అనుభవించవల నని అనుకుంటూ యున్నాడు కాబోలు? ఇది ఏమీ పిత్రార్జితము కాదు, వాడు హక్కుగా అనుభవించడానికి. ఇదంతా నా కష్టార్జితం. వాడికి కొక్క చిల్లిగవ్వైనా దక్కనివ్వను. అంతా యే దేవుడిగుడి పేరనో వ్రాసేస్తాను" అని మండిపడుచుండెను.

ఈ కబురు నిమిషములో గ్రామమంతయు వ్యాపించెను. ఎక్కడ నలుగురు చేరినా యీ గుసగుసలే. వైద్యనాథము కనబడినవారంద రతో "నింతింత ఘోరాలు జరుగుతూంటే ఇంక ఈ ప్రపంచము నందు ధర్మ మెక్కడ నిలుస్తుంది? ఎక్కడ జూచిన మాలకూడే ఇంత అరాచకమా? నేనే మతకర్తనైతే వీరి పొగ రణచివేసి యుందును. పట్నవాసాలు మరిగి ఇప్పటివాళ్ళు భ్రష్టముగా చెడి పోతూ యున్నారు. మోహనరా వేముఖంపెట్టుకొని వూళ్ళోకి వస్తాడో చూస్తాను." అని అనుచుండెను.

శర్మ చాల రాత్రివరకూ అన్నవద్దనే కూర్చుని ఉండెను. కాని అతడేమాత్రము మోహనుని ఉబుసెత్తినను శాస్త్రి అతనివైపు నిప్పులుగ్రాలు కండ్లతో చూడగానే అతని నోరు కట్టుబడిపోవు

చుండెను. చివరకు శాస్త్రి పరుండబోవుటకు లేవగనే శర్మ హతాశుడైనను మొండిధైర్యము తెచ్చుకొని "అన్నయ్యా! మోహనుడు మనతో వేరుపడినను మనవాడే కదా? వాడు మంచిచేసినను, చెడ్డ చేసినను, వానికి కీర్తి అపకీర్తి వచ్చినను, అది మనకు కాదా? ఈ సంగతంతయు తెలిసినవారు మనలను నిర్దోషులనియే అనవచ్చును. కాని, లోకులు మోహనుని మనలను ఒక్కలాగే అనుకుంటారు. పాము చావకుండ కఱ్ఱ విరిగిపోయిన నేమి లాభము? ఒక్కప్రక్కే రెండు నష్టములు ఉన్నవి. చెడ్డపేరు వస్తూయున్నది. పిల్లవాడు దూరమై పోతూయున్నాడు. రెండవప్రక్క ఒక్కనష్టమేయున్నది. మనకు చెడ్డపేరువచ్చినా మనవాడు మనదగ్గరే యుంటాడు. అందువలన మనము మోహనునిదగ్గరకు వెళ్ళి బోధపరచి చెప్పుదాం. ఒకవేళ వాడు మనము ఎంత చెప్పినా వినకపోతే ....శాస్త్రి మాట కడ్డము వచ్చి కోపముతో, "వాడు మన మాట వినకపోతే ఆరాక్షసిని వాడి మెడకు కట్టమనేనా నీ యుద్దేశము? ఆపనిమాత్రం నా వల్లకాదు. ఒకసారికాదు రెండుసార్లుకాదు లక్షసార్లు చెప్పుతూ యున్నాను. నేనీ ఘోరమున కొడి కట్టుకొనలేను."

ఒక్కక్షణమైన తరువాత గోపాలశాస్త్రి శర్మను జూచి తిరస్కారముతో, "ఇదంతా నీకళ్ళముందు జరగడం. నీ కొక్కపిసరైనను తెలియక పోవడం చూడగా నాకు చాల ఆశ్చర్యముగా నున్నది. వాడు పడవలుకొని వ్యాపారము చేస్తూయున్నాడు. ఇల్లు కట్టించాడు. ఆ యిద్దరు రాక్షసులను ఇంటిలో పెట్టుకున్నాడు. ఇంత జరిగినా నువ్వు కళ్లుమూసుకొనే కూర్చున్నావా? నువ్వేమో వాడిని బాగుచేసి, నిర్వాకంచేస్తావని నమ్మి నీదగ్గరకు వాడిని పంపాను. నువ్వుకళ్ళుమూసుకొని చెవులలో వ్రేళ్లుపెట్టుగుని కూర్చుంటావని నా కేమి తెలుసును? కొంచమైనను నువ్వు వాడిని గురించి కను

కన్పెట్టూవుంటే వాడింత చెడిపోయి యుండడు. [illegible] పోతే నాకేర సూచనగానైనను వ్రాసియుంటే నేనే [illegible] పెంచిగారాటలాడి, పవిత్రముగానైనను వాడి [illegible] యుండును. తీరా కొంప మునిగిపోయినతర్వాత [illegible] సహాయ చెప్పడానికి పరుగెత్తుకొని వచ్చారు! [illegible] చూస్తే నాకు నీమీద కూడా అనుమానముగా ఉన్నది. [illegible] నీవు కూడ అందలో చేరి ఉంటారు. నీ వెనకుండే వానిని మాతో ఉండనిచ్చారు. నేను నీకేమి అపకారము చేసినానని [illegible] ముగ కట్టి తీర్చుకొంటూ న్నారు? సరే! నేను [illegible] చేస్తాను. రేపు ప్రొద్దుటే నాతరఫున ఒక దానపత్రం వ్రాయి. [illegible] నున్న మూడు ఎకరముల భూమి తప్ప మిగిలిన ఆస్తియావత్తు సీతారామస్వామి కోవెల కిచ్చి వేయుచున్నాను. ఇక్కడ నీకు వ్రాయుటకు వీలు లేకపోయిన కళ్యాణపురము వెళ్ళి వ్రాసి పట్టు. నేను సంతకము చేసి తరువాత రిజిస్ట్రీ చేయిస్తాను.'' అని ఇట్లు చెప్పి గోపాలశాస్త్రి పరుండుటకు వెళ్ళిపోయెను. కాని, శర్మకు మాత్రము ఆతడాడిన మాటలు చాల బాధించుటవలన ఆరాత్రి నిద్రపట్టలేదు.

ఏ నిందనుండి తప్పించుకొనుటకు తన సిద్ధాంతములను త్రోసిపుచ్చి తన స్నేహితుల హాస్యాస్పదమునకు పాత్రుడయ్యెనో ఆ నింద ఆతనికి తప్పినది కాదు. ఇంతేకాక అన్నకు కూడ తనమీద అపనమ్మకము కలిగినది. ఇప్పు డాతనికి తన పొరబాటు స్పష్టముగా కనబడు చుండెను. నిజముగ ఆతడు మొదటినుండియు జాగ్రత్తగ ఆతని గురించి కనుక్కుంటూయుండినయెడల ఈ స్థితి రాకపోయియుండును. ఈ వేదనా విచారములయందు, ఒకబాలిక రక్షింపబడినదికదా యను సంతోష మాతనికి కలుగుచుండెను.

తెల్లవారిన తోడనే ఆతడు తిరిగి కళ్యాణపురము వెళ్ళిపోవుటకు

ప్రయాణమగుచుండగా జానికమ్మ ఆతనివద్దకు వచ్చి, ఏడ్చుచు, "బాబూ! మీ యన్నగారి మూర్ఖపుపట్టు చూచినావా? పిల్లవాని గొంతుక కోయుటకు సిద్ధపడుచున్నారు. కాని నువ్వుమాత్రం ఆలోచించి పనిచెయ్యి. పొరబాట్లు పెద్దవాళ్ళకు సహితము ఒకప్పుడు వస్తాయి. వాడు వట్టి అమాయకుడు. వాడిమీద నువ్వుమాత్రము కోపముంచుకోకు. ఏదైనా కఠినముగా ఉంటే వాడు సహించలేడు. వాడి మనస్సు విరిగి ఏ దేశాలకైనాపోతే నేను బ్రతుకలేను. వాడి క్షేమం కాస్త కనుక్కుంటూ ఉండు. వాడు భోజనానికేమీ ఇబ్బంది పడకుండా చూస్తూఉండు. వాడిక్కడ నున్నప్పుడు ప్రత్యేకముగా ఒకగేదెను వాడికొరకుంచేవారము. వాడికి పాలంటే ఎంతో యిష్టము. ఎన్నిపాలు తాగినా వద్దనేవాడు కాడు. కాని పప్పూ అన్నములో నెయ్యి వేస్తే యిష్టమయ్యేదికాదు. నేను వాడికి తెలియకుండా పేరుకొన్న నేతిముద్ద అన్నములో కప్పెట్టి పడవేసేదాన్ని. ఇప్పుడీ సంరక్షణ అంతా ఎవరు చేస్తారు? పాపం! బిడ్డడేమి కష్టపడిపోతున్నాడో! ఇక్కడ తినేవాళ్ళు, వాడుకొనేవాళ్ళు లేక ఎక్కడి వస్తువు లక్కడ పడి దొర్లుతూ ఉన్నాయి. అక్కడ డీ వస్తువుల కోసరము ఇబ్బందిపడుతూ ఉంటాడు. బాబూ! వాడిచేతితో వాడే పడవ నడుపుతూయుంటాడా ఏమిటి?" అని ప్రశ్నించెను.

కృష్ణ — లేదు. ఇద్దరు ముగ్గురు సరంగులను జీతముల కుంచినాడు.

జాని — ఐనా వాడు ఎండలోను, వానలోను, తిరగాలికాబోలు? జీతాలు ఇస్తేమాత్రం కనుక్కోకపోతే నౌఖర్లు తిన్నగా పనిచేస్తారా? నాకు మరియొక ఆసరా లేదుకదా? నిన్నే నమ్మి, వాడిని నీకే వప్పచెప్పేశాను. వాడి నొక అనాథునిగ తలచి, వాడి క్షేమ సమాచారములు కనుక్కుంటూఉండు. నువ్వు వెయ్యేళ్ళు ఆయుష్షుపోను గాని వర్ధిల్లాలి. నేను కార్తికమాసములో వచ్చి వాడిని తప్పకుండా

చూస్తాను. మీయమ్మ నిన్ను తలచుకొని, తలచుకొని ఏడుస్తూఉన్న దని వాడితో చెప్పు. ఈ సంగతి వింటే వాడికి కొంత ధైర్యముగా ఉంటుంది. వాడిది చాలా మెత్తని మనస్సు. నన్ను తలచుకొని కంట తడిపెట్టుతాడు కాబోలు. నాదగ్గర ఈసొమ్ము ఉన్నది, ఇవి తీసికొని వెళ్ళి వాడి కియ్యి.

కృష్ణ — మీ రీ రూపాయ లివ్వడ మెందుకు? నే నక్కడేకదా ఉంటాను. వాడిని దేనికీ ఇబ్బంది పడనివ్వను.

జాని — ఔను. నువ్వు అన్నివిధముల వాడికి సంరక్షణ చేసి కను క్కొంటూనేయున్నావు. ఐనా ఈ రూపాయలుకూడ వాడి కియ్యి. అవసరమునకు పనికివచ్చును. ఈ చెంబుతో నెయ్యి ఇస్తాను. వాడికి పంపించు. బజారు నెయ్యి ఇంటి నెయ్యివలె ఎట్లుండును. దాని కీ కమ్మదనము ఉండదు. సువాసనా ఉండదు. వాడికి తాం(డంటే చాలా ఇష్టము. మన తోటలోని తియ్యమామిడిపండ్లతో పోశాను. అది, మన పెరటిలో కాసిన కూరలు మూటకట్టి ఇస్తూయున్నాను. మీయమ్మ బ్రతికున్నంత కాలము నీ కేలోపము ఉండదనియు, దేనికీ ఇబ్బంది పడవద్దనియు వాడితో చెప్పు. మంచివాడేనా, చెడ్డవా డేనా, ఆ నలు సొక్కడేకదా నా కాధారము ? లోకానికి వెరచి వాడిని దగ్గర ఉంచుకొనలేకపోయినా నా మనస్సునకు దూరము చేసికొన లేను కదా !

23

సుందరములైన భావనలవలన కవిత్వమునకు జీవము వచ్చునట్లును, సుందరములైన రంగులవలన చిత్రపటమునకు జీవకళలు వచ్చునట్లును, కమలా సుశీల లా యింటియం దుండుటవలన దానికి జీవకళ వచ్చిన ట్లుండెను. గ్రుడ్డికండ్లకు దృష్టి వచ్చినట్లయ్యెను. ఎండిన మొగ్గ వంటి

సుశీల ప్రేమచే వికసించిన పుష్పమువలె శోభాయమానముగ నుండెను. ఎండిపోయిన గోదావరి క్రొత్తప్రవాహముతో పొంగిపోవుచున్న ట్లుండెను. జ్యేష్ఠవైశాఖముల ఎండవేడిమికి వడగొట్టుకొనిపోయిన దూరప్రాంతారణ్యములలో పొలములయందలి పచ్చనిగడ్డిని మేయుచు పుష్టినొందెనో, ఆనందముగా నున్నట్లు ఆమెయును విరహముచే విలపించిన రమణి ఇప్పుడు నూతన శోభనుదాల్చి ప్రేమస్వరూపురాలయ్యెను.

ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమునందే నదియొడ్డుననున్న ఇంటినుండి ఇద్దరు కోమలాంగులు నదీ స్నానమునకు బయలుదేరు చుందురు. వారిలో నొక యువతి లావణ్యముగను, చురుకుగను ఉండి కలకలలాడు చుండును. రెండవ యువతి సాధారణముగను, నెమ్మదిగను నుండును. మొదటి ఆమె నదియందు సంతోషముతో గంతులు వైచుచు, నీదు లాడుచు స్నానము చేయుచుండును. రెండవ యామె నెమ్మదిగ స్నానము చేయుచుండును. ప్రభాతమందలి బంగారుకిరణములయం దీ వనితలిద్దరు మరింత ప్రకాశించుచుందురు.

సుశీల ఆనందముతో పాడుచుండును. కమల వంట వండుచుండును. సుశీల తలను దువ్వుకొనుచు, శృంగారించుకొనుచు ఉండును. కమల బట్టలు కుట్టుచుండును. సుశీల అత్యాపేక్షయముగ భుజించుచుండును. కమల రోగిణివలె పరధ్యానముగా నుండి హితవులేనట్లు భుజించు చుండును.

మోహనుని స్వభావమునందు కూడ నిప్పుడు చాల మార్పు కలిగెను. అతడు ప్రేమయొక్క ఆనందము ననుభవించుటయందు తన్మ యుడై యుండెను. ఇప్పు డాతడు చాల ప్రొద్దెక్కినగాని నిద్రనుండి లేవడు. గంటలకొలది స్నానము చేయుచుండును. తర్వాత తల దువ్వు కొని, బట్టలు వేసికొని, అత్తరు సెంట్లను రాసుకొని సొగసుగా తయారగుట కొకగంట పట్టును. అప్పుడు నెమ్మదిగ ఫలహారముచేసి

కాఫీ పుచ్చుకొని కచ్చేరీ చావడిలోనికి వెళ్ళును. కాని ఆతని మనస్సు మరియొకచోటున నుండుటవలన నొక్కనిమిషమైన నక్కడ స్థిరముగ కూర్చొనలేడు. మాటిమాటికి ఇంటిలోనికి పోవుచుండును. చావడిలో నెవరితోనైనను చాలాసేపు మాటలాడవలసి వచ్చిన లోపలకు పోవు వరకు ఆతనికి తొందరగా నుండును. సుశీల ఇప్పుడాతనిపై వశీకరణ మంత్రము ప్రయోగించినది.

కమల ఇంటిపనియంతయు జేయుటయే గాక పైపని కూడ చూచు చుండును. ఆమె ఝామురాత్రి యున్నదనగానే లేచి తన స్నానమును జపమును ముగించి కళాసులను, పడవవారిని పనులలోనికి పంపును. తర్వాత మోహనునికొరకు ఫలహారము తయారు చేయును. తొమ్మిది గంటలు కొట్టుసరి కామె వంటపనియంతయు ముగించును. పదకొండుగంట లగుసరికి ఇంటిపనియంతయు పూర్తిచేసి కుట్టుపనులు, చేతిపనులు చేయుచుండును. రాత్రి అందరు భోజనములుచేసి పరున్న తరువాత ఒంటరిగా కూర్చుని పురాణము చదువుచుండును. ఆమెకు రామాయణమన్న చాలఇష్టము, ఒకొక్కప్పు డామె భక్తవిజయము, వివేకానంద, రామతీర్థుల ఉపన్యాసములను కూడ చదువుచుండును. విదుషీమణుల చరిత్రలను చదువుటయం దామెకు చాల యాసక్తి. మీరాబాయి యనిన యామెకు మిక్కిలి భక్తి. కమల సాధారణముగ ధార్మిక గ్రంథములనే చదువుచుండును. కాని జ్ఞానమునందు కంటె భక్తియందే ఆమెకు మనశ్శాంతి కలుగుచుండెను.

కళాసుల భార్యలు, సరంగుల భార్యలు కమలను చాల భక్తిగౌరవము లతో చూచుచుందురు. వారిలో వారికి తగవులు వచ్చినప్పు డామెయే వారిని సమాధాన పరచుచుండును. వారి చిన్నపిల్లలకు ఆమె చొక్కాలు టోపీలు కుట్టి యిచ్చుచుండును. వారి నిమిత్తము కాటుక అగరు మొదలైనవి కూడ తయారుచేసి యిచ్చుచుండును.

వారికి గాని, వారిపిల్లలకు గాని రోగములు వచ్చిన కమల వారి ఇండ్లకు వెళ్ళి వారికి చిన్న చిన్న మందు లిచ్చియు, పథ్యములు చెప్పియు సాహాయ్యము చేయుచుండును.

కమల ఈ విధముగ కూలిపోయిన తన గౌరవమును లేవనెత్తుచుండెను. ఆ చుట్టుపట్ల నున్నవా రందరు ఆమెను చాల గౌరవించుచుండిరి. బైట నీ విధముగ గౌరవము జరుగుచున్నను, నింటియందు మాత్ర మా గౌరవములేదు. కమల ఒడలు దాచుకొనకుండ నింటి భారమంతయు వహించి, అన్నిపనులు సవరించుచున్నప్పటికి మోహనుని నోటినుండి ఒక్క కృతజ్ఞతా సూచకమైన మాట యైనను రాలేదు. సుశీల కూడ అక్కయెడల నిర్లక్ష్యము చూపసాగెను. భార్యాభర్తలిరువురు ఆమె నింటి దాసివలె జూచుచు పనులు చేయుటకే ఆమె యున్నట్లు తలచి నిశ్చింతగా నుండిరి. ఈ పనుల యలసటవలన కమల కప్పుడప్పుడు తలనొప్పియు, జ్వరమును వచ్చుచుండెను. అట్టిసమయముల యందు కూడ ఆమె మామూలు ప్రకార మింటిపనులు చేయక తప్పెడిది కాదు. ఆమె యొక్కొక్కప్పు డేకాంతముగ కూర్చుని తన దుర్దశను తలచుకొని ఏడ్చుచుండును. కాని ఆమెకు ధైర్యము చెప్పి యోదార్చువా రెవ్వరు?

కమల స్వభావముచేతనే మానవంతురాలు. ఆమె ఇదివర కెక్కడ నున్నను యజమానురాలిగనే యుండెను. తన భర్త ఇంటియందున్నప్పు డెన్నికష్టము లనుభవించినను యజమానురాలుగనే యుండెను. విలాసనగరమునందు నివసించి యున్నంత కాల మామెదే రాజ్యముగా నుండెను. వితంత్వాశ్రమమునందుకూడ సేవాధర్మముల నాచరించుచు అందరకు గౌరవ పాత్రురా లయ్యెను. అందువలన నిప్పు డిక్కడ నీ యవస్థయం దుండుట ఆమెకు చాల అసహ్యముగను, కష్టముగను నుండెను. మోహను డప్పు డప్పు డామెను ప్రశంసించుచు ఆమె

సలహాలను పుచ్చుకొనుచు ఆమె యెడల గౌరవము చూపుచున్న యెడలను, సుశీల ఆమెయొద్ద కూర్చుని ఆమె మాటలయందు గౌరవ ముంచి సంతోషపెట్టుచున్న యెడలను కమల యుత్సాహముతో నింతకన్న ఎక్కువ కష్టపడి ఇంటిపను లన్నియు చక్కబెట్టి వెలిగి యుండును. కాని ఆ దంపతు లిరువురకు వారి సంతోష తరంగములం దితరము లేవియు గోచరించుట లేదు. ఒక వస్తువును గురి చూచి బాణము వేయునప్పుడు దృష్టియంతయు కేవల మా వస్తువునందే లీన మగును. ప్రేమాసక్తుల స్థితికూడ నిట్టిదే.

సుశీలా మోహనులయొక్క ఉదాసీనత ప్రేమోన్మాదమువలన గాక మరియొకటి గాదు. కుష్టురోగులయెడల మనకు జాలియున్ననూ, వారిని సమీపించుటకు సాహసము లేక వారికి దూరముగా తొలగు నట్లు మోహనుడు కమలనుండి తప్పించుకొని తిరుగుచుండెను. ఆమె రూపలావణ్యములను జూచి తన భర్త ఎక్కడ లొంగిపోవునో యని సుశీల భయపడుచుండెను. మోహనుడు తనంతట తానే కమల కన్నుల బడకుండ తిరుగుటవలన బాధ లేకపోయినది. లేనియెడల సుశీల అను మానముచే దహించుకొనిపోయి యుండును. భార్యాభర్త లిరువురు కూడ చేతిలో నున్న పామును కండ్ల పడకుండునట్లు ప్రయత్నించు చుండిరి. కాని సంకోచమువలన వారిలో వారీ విషయమై చర్చించు టకు భయపడుచుండిరి.

క్రమక్రమముగ కమల కీ సంగతి బోధపడెను. ఒకనాడు సుభద్రమ్మ వెంకటస్వామిచేత అరటిపండ్లను వా రింటికి పంపెను. ఇంతకుముందు కూడ వెంకటస్వామి వా రింటికి పెక్కునాళ్లు వచ్చెను. కాని కమల ఎన్నడును వాని కంట బడలేదు. ఆమెకు వాని కంట బడుట ఇష్టము లేదు. కాని ఈసారి వా డామెను జూచెను. ఇక నేమున్నది ? వాని కడుపులో ఎలుకలు పరుగెత్తసాగెను. వాడు రాళ్ళనైనను తిని అరి

గించుకొనగలడు. కాని రహస్యములను వారు మనస్సునం దిముడ్చుకొనజాలరు. వెంటనే వారు సరంగుల నాయకునివద్దకు చుట్టత్రాగు మిషపై వెళ్ళి, వాని చెవిలో నీ సంగతి యంతయు నూదెను. "ఓరే! ఈవిడ సానిది. మొగుడు కాటికుండి తోలేస్తే మరో పంతులుగారింట్లో వంటకు కుదిరింది. అక్కడనుండి మేము తగిలేస్తే సానిపిఠిలో ప్రవేశించింది. ఇప్పుడు తిరిగి వీ రింట్లో హాజరైంది." సరంగు లీ మాటలు విని నిర్ఘాంతపోయిరి. ఆ చుట్టుపట్ల ఉన్న అమువా రందరు ఈ విషయమై గుస గుస లాడుకొనసాగిరి. ఆ రోజునుండి ఆ చుట్టుపక్క వారు మోహనుని ఇంటిలో నీళ్ళు కూడ త్రాగుట మానివేసిరి. ఒకనాడు భగవంతరావు పడవకంట్రాక్టు విషయమైన లెక్కలు పరిష్కరించుకొనుటకు వీ రింటికి వచ్చెను. అప్పు డాతనికి దాహము వెయ్యగా ఏదో వంక జెప్పి నదికి పోయి నీరు త్రాగి వచ్చెను. తన ఇంటికి వచ్చి, నదికి వెళ్ళి నీళ్ళు త్రాగుట మోహనునకు గుండెలలో శూలముపెట్టి పొడిచిన ట్లుండెను.

వీ రీ యింటికి వచ్చి రెండేండ్లయ్యెను. క్రమక్రమముగ మోహనరావు చిన్న చిన్న విషయములలో సహితము కమలపై చికాకుపడుచు విసుగుకొనుచుండెను. ఈ పరిస్థితులను బట్టి చూడగ తా నిక్కడుండుట అసంభవమని కమలకు తోచుచుండెను. చెల్లెలు మరదమ్ములతో నిక ఋణము తీరిపోయినది కదా యని విచారించెను. చెల్లెలివద్ద నుండి వారి సంరక్షణ జేయుచు ఏదో విధముగ తన జీవితమును గడుపుకొనవలెనని ఆమె ఇదివరకు తలచుచుండెను. ఆమె కింతకన్న మరియొక కోరిక లేదు. కాని అయ్యో! పాప మీ ఆసరా కూడ ఆమె కాళ్ళక్రింద నుండి జారిపోయెను. ఆమె ఇప్పుడు నడిసముద్రములో నున్నట్లుండెను.

కమలకు తన పరిస్థితులవలన ఎంత దుఃఖము కలుగుచున్నను

సుశీలతో గాని మోహనునితో గాని ఎన్నడును ఆ యమ సెత్త లేదు. తన అవస్థవలన కలిగిన జ్ఞానమును, ధర్మచింతయు ఆమెను మరింత వినయవంతురాలినిగను నమ్రతకలదిగను జేసెను. ఆమె ఎల్లప్పుడు తనలో "ఎక్కడకు పోవుదును ? నన్ను కాపాడువా రెవ్వరు ?" అని విచారించుచుండును. ఎటువైపు జూచినను ఆమెకు అగాధమువలె కనబడుచుండెను. ఇప్పటివరకు ఆమె యొక్క నిర్మలాత్మ అవలంబనమును కోరుచుండెను. ఏ యాసరా లేక ఈ ప్రపంచమునందు తన జీవితమును గడపవలసి వచ్చునని తలచునప్పు డెల్ల భయముచే ఆమె హృదయము కంపించిపోవుచుండెను. ఆమె వంటరికత్తె. అసహాయు రాలిగ నీ సంసార సంగ్రామమునందు ప్రవేశించుటకు సాహసించ లేకపోవుచుండెను. "గొప్ప గొప్ప నేర్పరులు, ధర్మశీలురు, వృథ మన స్కులు కూడ నీ సంసారసంగ్రామమునందు దెబ్బ తినుచుండగా నిక నా గతి చెప్పేదేమి? నన్ను రక్షించువా రెవ్వరు ? న న్నోదార్చువా రెవ్వరు ?" అని యెల్లప్పుడు దుఃఖపడుచుండును. ఎంత యనాదరము జరుగుచున్నను ఈ భయసంశయము లామె నక్కడనుండి కదల నిచ్చుట లేదు.

ఒకనాడు మోహను డెక్కడకో వెళ్ళి తిరిగి తిరిగి పది గంటలకు వచ్చి తన భార్యతో, "ఇంకా భోజనమున కెంత యాలస్య మున్నది. వేగముగా వడ్డించవలెను. బాబయ్యగా రింటికి రామనాథముగారు వచ్చినారట. నేను వెళ్ళి ఆయనను కలుసుకొనవలెను."

సుశీ — ఆయన ఈ యూ రెందుకు వచ్చిరి ?

మోహ — నా కా సంగతి తెలియదు. ఆయన ఈ రోజు ప్రొద్దుటే వచ్చిరనియు, తిరిగి ఈ సాయంత్రమే వెళ్ళిపోయెదరనియు వెంకట స్వామి వచ్చి చెప్పినాడు. ఆయన ఇక్కడకే రావలెనని అనుకున్నా రట. కాని (కమలవైపు సంజ్ఞచేసి చూపుచు) ఏదో కారణముచేత

[illegible]ట.

సుశీ — ఐతే కొంచెసేపాగండీ. ఇంకా కొంచెము ఆలస్యమున్నది.

కమ — [illegible], చెప్ప[illegible]? [illegible] కాయినది. పీటవేసి. [illegible]

సుశీ — [illegible] ఏమి ములిగిపోయినది! ఉడికినది [illegible] ఏమి మించిపోవడంలేదు.

మోహ — [illegible] ఏమి చేస్తున్నావో నా కేమీ బోధపడడం లేదు. [illegible] అయిపోతూ యున్నది.

మోహనుడు భోజనము చేసి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత కమల సుశీలతో, "సుశీలా! నే [illegible] ఏమిటి? నిజముగా చెప్పు. మీ మనస్సులలో ఏమున్నదో నాకు బాగా తెలుసును. కాని మీ నోటినుండి ఆ రహస్యము వచ్చేవరకు నేనిక్కడనుండి వెళ్ళ దలచుకోలేను. నాకింతకంటె వేరుగతి లేదు కూడాను.

సుశీ — ఏమిటక్కయ్యా! ఇటువంటి మాటలాడుచున్నావు. నువ్వుండబట్టేకదా ఏచిక్కూ లేకుండా ఈ సంసారము జరిగిపోతూ యున్నది. నువ్వు లేకపోతె నాచేత ఏమౌతుంది?

కమ — ఇటువంటి ముఖంతుకుపుమాట లెక్కడ నేర్చుకున్నావు? మీ రిద్దరుకూడా నన్ను తృణప్రాయముగ చూచుచున్న సంగతి నాకు బోధపడలేదనుకున్నావా? ఇందాకా మీ రిద్దరు నన్ను జూచి సంజ్ఞలు చేసికొనుట నేను చూడలేదనుకొన్నావా?

సుశీ — నువ్వు నిజంగా చూశావు? ఏమి చూచి ఏమనుకొన్నావో?

కమ — నేను చెప్పిన మాట అబద్ధమని నా ముఖమువైపు సమముగా జూచి చెప్పు.

సుశీ — ఐతే నీ కంత బాగుగ తెలిస్తే నే నెందుకు చెప్పడము?

కమ — ఎందుకనగా అన్నీ చూస్తూఉన్నా నా కండ్లమీద నాకే

నమ్మకం పుట్టడములేదు. లోకులు నన్నెంత నీచముగా జూచినను వారిని నే నేమియు అనను. వారికి నా మనఃస్థితి తెలియదు కాని అన్ని సంగతులు తెలిసిన నీవు నీ మనసులో నన్ను నీచముగా జూచు చుండుట జూడ నాకు చాల నాశ్చర్యముగా నున్నది. నేను మీాతో రెండు సంవత్సరములనుండి కలసి ఉన్నాను. అందువలన నా నడవడి గురించి మీాకు బాగుగ తెలిసియుండవలెను. తెలిసికొనవలెను కూడాను.

సుశీ — లేదక్కయ్యా! నేను హైనవాక్షిగా చెప్పుచున్నాను. నువ్వో న్నది నిజముకాదు. మామీాద నిష్కారణముగ అంత నింద మోపకు. నువ్వు నాకు చేసిన మేలు నే నెన్నటికిని మఱచిపోను. కాని సంగతి ఇది. ఆయనకు నిష్కారణముగ చెడ్డపేరు వచ్చుచున్నది. లోకులు ఇష్టమువచ్చినట్లూ అంటారు. అది కాక సుభద్రమ్మగారు ఇక్కడకు రావలెనని ప్రయాణమైనారట. కాని నీ విక్కడ ఉన్నావని రాకడం మానివేసినారట. ఈ సంగతి ఆయన చెప్పారు. అక్కయ్యా! నువ్వు మరివకవిధముగ అనుకోకు. ప్రపంచవ్యవహార మీాలాగుంటే మేమేమి చెయ్యగలము?

కమల మరేమియు వాదించలేదు. చివర కామె అనుకొన్నట్లే యైనది. కాని ఆమె వెళ్ళిపోవుట కింకొక అటంకముమాత్ర మున్నది. సుశీల కొద్దిదినములలోనే పిల్లతల్లియగుటకు సిద్ధముగా నున్నది. "ఈ సమయములో వెళ్ళిపోయిన వీరు చాల కష్టపడిపోవుదురు. కనుక నింక కొన్నిరోజులోర్చి యుండెదను. ఇన్నిరోజులు సహించియున్నప్పు డిక రెండుమూడుమాసము లేపాటి? నానుండి వీరు నిష్కారణముగ చిక్కులు పడుచున్నారు. కాని ఇట్టిస్థితిలో మాత్రము వీరిని వదలి పెట్టి వెళ్ళుట ధర్మముకాదు. అట్లు వెళ్ళిపోవుటకు నామనస్సు కూడ వప్పుటలేదు." అని కమల తన మనస్సును సమాధానపరచుకొనెను.

కమల కిప్పుడు రోజొక యుగముగ నుండెను. కాని అట్లే ఆమె సహించి యుండెను.

రెక్కలులేని పక్షి పంజరములో బంధింపబడి యుంటయే తనకు క్షేమకరమని తెలియును కదా!

౨౪

కృష్ణశర్మ నాలు గైదునెలలనుండి పడుచున్న శ్రమకు ఫలితముగ నిరువదిమంది వేశ్యలకు పైగా తమ పిల్లలను ఆశ్రమమునకు పంపుట కొప్పుకొనిరి. ముగ్గురువేశ్యలు తమ యాస్థి నంతను ఆశ్రమమున కిచ్చివేసిరి. ఐదుగురు వేశ్యలు వివాహము చేసికొనుట కొప్పుకొనిరి. నిజమైన హితాకాంక్షి ఎన్నడును నిష్ఫలుడు కాడు. ఆతడు నిజమైన దేశసేవకుడనియు, స్వార్థరహితుడనియు, తన్నుద్ధరించుననియు, సంఘమునకు విశ్వాసము కలిగిన అది ఆతని ననుసరించును కాని ఆ విశ్వాసము నిజమైన సేవకునియందు తప్ప తదితరులయందు కలుగదు. అంతఃకరణము విశాలమైనది కానియెడల ఆప్రకాశముయొక్క ప్రతిబింబము ఇతరులయందు ప్రసరింప జాలదు. కృష్ణశర్మయందు నిజమైన సేవాభావ ముదయ మయ్యెను. సంఘమునందు నిజముగా నిటువంటి సజ్జను లెందరో కలరు. వారి మనస్సులయందు దేశసేవ చేయవలెనను యుద్దేశము కూడ నుండును. కాని చాలవరకు వారు తమ ఖ్యాతిప్రతిష్ఠలకొరకు కాశపడెదరు. సాధారణముగ మన మేపని చేయ దలచినను దానివలన మన పేరు ప్రఖ్యాతి గాంచవలెననియు, ఏదైన నొక పుస్తకము గాని, వ్యాసము గాని వ్రాసిన ప్రజ లేకగ్రీవముగ దానిని ప్రశంసించ వలెననియు ఆశించెదము. ఈ స్వార్థమునకు కొంత కాకపోయిన కొంతయైనను ప్రతిఫలము దొరకును. కాని లోకుల యొక్క హృదయమునందు మనము చోంపడ జాలము. ఒక మను

ష్యుడు తానెంత దుఃఖములో నున్నను నిజమైన మిత్రుడు కాని వానితో తన దుఃఖములను చెప్పుకొనుట కిష్టపడడు.

ఇప్పుడు కృష్ణశర్మకు తరుచుగ నాసిపీథికి వెళ్ళవలసిన యవసరము కలుగుచుండెను. వేశ్యల జీవితముల గురించి ఆతని కనుభవము కలుగు చున్నకొలదియు ఆయనకు దుఃఖ మధిక మగుచుండెను. ఇటువంటి రమణీమణులు భోగ విలాసముల కొరకు తమ సర్వస్వమును పోగొట్టు కొనుట జూచి, ఆయన హృదయము కరుణామయ మగుచు కండ్ల వెంట నీరు కారుచుండును. ఈ స్త్రీలు ఆలోచన లేనివారు. బుద్ధి హీనులు. భావశూన్యులు కారని ఇప్పు డాతనికి బోధపడుచుండెను. కాని వారు మాయలలో పడి తమ బుద్ధిసామర్థ్యములను విపరీత మార్గములయందు పెట్టుచున్నారు. కృష్ణహరి హృదయములను నిర్బల ములుగ జేసివైచెను. కృష్ణశర్మ ఈ మాయాజాలమును త్రుంచి వేయుటకును, అచేతనములైనవారి యాత్మలకు చైతన్యమును కలి గించుటకును, అజ్ఞానావస్థనుండి వారిని తప్పించుటకును ప్రయత్నించు చుండెను. కాని ఆ మాయాజాలము దృఢముగాను, అజ్ఞానబంధనము బలముగాను, నిద్రమత్తు గాఢముగాను ఉండుటవలన మొదటి దినము లలో యాతని పరిశ్రమమునకు తగినంత ఫలము కలుగలేదు. సారాయి మత్తువలన మనుష్యునిస్థితి ఎట్లుండునో అట్లే ఆ వేశ్యల స్థితి కూడ నుండెను.

అక్కడ ప్రభాకరరావు అతని మిత్రబృందము ప్రస్తావనయొక్క మిగిలిన భాగములను తిరిగి కౌన్సిలునందు ప్రవేశపెట్టిరి. ఇదివరకు వారికి కృష్ణశర్మపై కోపము వచ్చుటవలన ఆ తీర్మానమునకు వ్యతి రిక్తముగ నుండిరి. కాని ఇప్పుడు శర్మ వేశ్యలపై చూపుచున్న అభి మానమును జూచి ఆయన ఆయుధముచేతనే ఆతనికి విఘ్నము కలిగింప దలచిరి. కృష్ణశర్మ ఆరోజున కౌన్సిలునకు వెళ్ళలేదు. డాక్టర్ శ్యామా

గాన్ని పెట్టించి నొక్కినామెను. కనుక ఆ రెండుభాగములు నిర్విఘ్నముగ ఆరంభింపబడెను.

మ్యునిసిపాలిటీవారు కన్యాశ్రమమునకు తరలిన వేశ్యల నిమిత్తము ప్రత్యేకముగా ఇండ్లను కట్టించుచుండిరి. కంట్రాక్టరు భగవంతరావు చాల శ్రద్ధతో పని చేయించుచుండెను. కొన్ని చిన్న యిండ్లు, కొన్ని పెద్దయిండ్లు, కొన్ని మేడలు, ఒక చిన్నబజారు ఔషధాలయము, నాటకశాల కట్టించుచుండిరి. పి. కాసు తిరుగుబడు చిన్న పాఠశాల రామశాస్త్రి కట్టించుచుండెను. హాజీహాసీమ్ చిన్న మసీదును, గుప్తుచ్యారిసెట్టి రామమందిరమును ధర్మార్థము కట్టించు చుండిరి. నిర్ణయించినకాలమునకు ముందుగనే ఈపని సంతను పూర్తి చేయించెదనని భగవంతరావు ఖరారు చేసెను. కాని ఎక్కువపని యగుటవలన ఎంతో తొందరపడినను పని పూర్తియగుటకు సంవత్సరము పట్టెను. ఇండ్లన్నియు తయారు ఐనతోడనే, "శీఘ్రముగా పట్టణమును వదలి క్రొత్తయిండ్లకు వెళ్ళవలసినది" అని మ్యునిసిపాలిటీవారు వేశ్య లందరకు నోటీసులను పంపిరి.

వేశ్యలీ నోటీసులను లక్ష్యపెట్టరని పురవాసు లనుమానపడిరి. కాని వారందరు ప్రసన్నవదనముతో నీ యాజ్ఞను పాలించుట జూడగా పుర జనుల కందరకు చాల నాశ్చర్యము కలిగెను. ఒక్కదినములోనే పట్ట ణములోని వేశ్యాగృహము లన్నియు ఖాళీయయ్యెను. రాత్రియంతయు నతి సందడిగా నుండు ఆ యిండ్లన్నియు శూన్యముగాను, నిశ్శబ్దము గాను ఉండెను.

సూర్యకాంతి యను ధనవంతురాలగు నొక వృద్ధవేశ్య తన సర్వస్వ మును ఆశ్రమమున కిచ్చివేసెను. సాయంత్ర మగుటతోడనే వేశ్య లందరు ఆమె యింటివద్ద సమావేశమైరి. ఆ సభయందు సూర్యకాంతి యి ట్లుపన్యసించెను.

" సోదరీమణులారా !

ఈ [illegible]

దైవ [illegible]

నడిపించు [illegible]

నీచ [illegible]

చేతులలో [illegible]

చెడిపోయినది. [illegible]

మనమే మరచిపోతిమి. ఈ [illegible] పవిత్ర మైపోయినది. ఇప్పుడు [illegible] మనల నీ పాపములనుండియు, [illegible] జేయుచున్నాడు. కనుక ఇక ముందెప్పుడును మనము దైవాజ్ఞలను దాటక, దైవభక్తి, పాపభీతి కలిగి ప్రవర్తించవలెను. ఈ [illegible] విడిచి పెట్టుట మనలో కొందరు సోదరీమణులకు కష్టముగా నుండునను టలో సందేహములేదు. మరికొందరు సోదరీమణులకు దైవము నేమను రక్షించును అను నమ్మకముకూడ లేకపోవచ్చును. ఆ సోదరీమణులకు నేను చేయు విన్నపమేమనగా, జీవితముయొక్క స్వాతంత్ర్యమును దైవ మందర కొక్కవిధముగనే ప్రసాదించినాడు. మీరు సత్ప్రవర్తనులుగా నుండుశక్తి మీయందే యున్నది. ఇప్పుడు మన జీవిత విధానములను మార్చుకొనుట వలన మనకు కష్టములు సంభవించవచ్చును. ఐనను మనము వాటిని శాంతముతో ననుభవింపవలెను. మనకు ముందు ముం దెన్ని కష్టములు వచ్చినను, మన పాపములయొక్క బరు వంతే తగ్గి పోవును. మన యాత్మల నుద్ధరింపవలసిన దనియు, ఎన్ని కష్టములు వచ్చుచున్నను సన్మార్గమును విడువకుండ మనోదార్ఢ్యమును ప్రసాదింపు మనియు దైవమును మరియొక సారి ప్రార్థించు చున్నాను."

తర్వాత రామతిలక మిట్లుపన్యసించెను. " మనము వకీలు కృష్ణ

కర్మగారికి హృదయపూర్వకముగా వందనములు చేయవలసియున్నది. ఆ మహాశయుడె మనల నిర్భయులను గా జేసినాడు. దైవ మాయన నెల్లప్పుడును రక్షించుగాక!”

తర్వాత చంద్రాబాయి ఇట్లు ప్రసంగించెను.

“సోదరీమణులారా!

పాపములకు, నీచకృత్యములకు దూరముగానుండవలెనని మా అక్క చెల్లెండ్రను కోరుచున్నాను. సౌందర్యము, సాహిత్యము మన నిజమైన వృత్తులు. కనుక మనము వాటిని బాగుగ వృద్ధిచేసికొనవలెను. కాముకులచేతి కీలుబొమ్మలము కాక మనము జాగ్రత్తగనుండవలెను. చాలదినములనుండి మనము పాపములకు బానిసలమై యున్నాము. ఇప్పుడు మనలను మనమే రక్షించుకొనవలెను. మన సౌందర్యము, యవ్వనము, హృదయము, మర్యాద, సిగ్గు, తెలివితేటలు, మొదలైనవి పాపాత్ములైన రసికపురుషుల కాహుతిచేయుట కేనా భగవంతుడు మనలను సృజించినాడు? యవ్వనవంతులగు రసికపురుషులు మనలను జూచి మోహించిన మనకెంత సంతోషము కలుగుచుండెడిది! వారలను జూచి మనమెంత పొంగిపోవుచుండెడి వారము! తప్పిపోయిన బంగారుపిట్ట మన పంజరములో ప్రవేశించినట్లు మన మానందించుచుండెడివారము. కాని సోదరీమణులారా! ఇదియంతయు మన అజ్ఞానమే. మనము వారిని ఖరీదిచ్చి లోబరచుకొనుట లేదు. మనమే వారి సొమ్ముల కాసించి వారికి బానిసలమగుచున్నాము. మనలను వారు వెండిబంగారులతో కొనుచున్నారు. దానికిబదులుగ మనము మనపవిత్రములైన, అమూల్యములైన ఆత్మలను కోల్పోవుచున్నాము. ఇకముందు మనలో ఎవ్వరైనను మనము చేసికొన్న కట్టుబాట్లనుతప్పి, నీచముగా ప్రవర్తించిన వారిని మనము బహిష్కరించవలెను.”

తర్వాత సుందరీబాయి యను వేశ్య ఇట్లు చెప్పెను.

"మన సోదరి చంద్రావతి మంచి యుక్తియుక్తముగ జెప్పెను. నా యుద్దేశ్యముకూడ నదే. మనలను ఏపురుషుడైన మోహించిన ఆత డెటువంటివాడో మనము మొదట కనుగొనవలెను. ఆతని ప్రేమ నిజ మైనదైన మన మనస్సుకూడ నాతనియందున్న యెడల వెంటనే అతని పెండ్లి చేసికొనవలెను. ఆతడు పెండ్లి చేసికొనుట కిష్టపడక పూర్వము వలె నింటికి వచ్చుట ప్రారంభించిన, వెంటనే వానిని తిరస్కరించి పంప వేయవలెను. మన మర్యాదను డబ్బున కమ్ముకొనగూడదు."

రామ ప్యారీ ఇట్లు చెప్పెను.

"స్వామీ రామానందు మనకు పుస్తకముల నిచ్చియున్నారు. వానియందు సౌందర్యము మన పూర్వజన్మ సుకృతఫలమనియు, మనము పూర్వజన్మ సంపాదితమును కూడ నీ జన్మమున నష్టపరచు కొనుచున్నామనియును వ్రాయబడియున్నది. మన సోదరి చంద్రావతి చెప్పిన సంగతుల నామోదించినవారు చేతులెత్త గోరుచున్నాను."

వెంటనే సుమా రిరువదియైదుగురు వేశ్యలు చేతుల నెత్తిరి. "దీనికి వ్యతిరేకులు చేతులెత్తవలసినదని కోరుచున్నాను." అని రామప్యారి కోరెను. కాని ఒక చెయ్యియు పైకి లేవలేదు. "ఎవ్వరును వ్యతిరిక్త ముగ చేతుల నెత్తలేదు. దీనివలన చంద్రావతి ఉద్దేశ్యమును అంద రును ఆమోదించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ దినము చాల శుభప్రద మైన దినము." అని రామప్యారీ పలికెను.

వృద్ధ సూర్యకాంతము తిరిగి ఇట్లు చెప్పెను.

"డబ్బది యెలుకలను చంపి తిని, పిల్లి తీర్థయాత్రకు బయలుదేరిన ట్లున్నదని మీ రందురేమో యని నాకు చాల భయముగా నున్నది. కాని, నేను నిజముగ వారము దినములలో తీర్థయాత్రకు బయలుదేరు చున్నాను. నా జీవితమంతయు నీ విధముగ జరిగిపోయినది. కాని జరి గిన దానికి విచారించిన లాభమేమి? ఇప్పుడు మీరొక్క నియమము

లను జూచి నా మనసెంత సంతోషపడుచున్నదో నేను మాటలతో చెప్పజాలను. మీ యొక్క ఈ క్షేత్రోద్ధారకమునకు దైవము సఫలీకృత మొనర్చుగాక.”

కొందఱమంది వేశ్యలు వారిలో వారు గుసగుస లాడసాగిరి. వారి కీ మాటలు సహించకున్నట్లు వారి ముఖములవలననే తెలియుచుండెను. కాని, వారు బహిరంగముగ చెప్పుటకు సాహసించలేకపోయిరి. చెడు భావములు మంచి భావముల ముందు ఈ విధముగనే అడగిపోవును.

సభ ముగియగనే వేశ్యలందరు కాళికాదేవిని దైవమును దర్శించుటకు యాత్రికులు బయలుదేరునట్లు ఆ క్షేత్రపురమునకు బయలుదేరిరి.

సానివీధి నాడు పాడుపడినట్లుండెను. సంగీతధ్వని కాని, మద్దెలతాళముల ధ్వని కాని ఎక్కడను వినబడుటలేదు. రసికుల రాకపోక లాగిపోయినవి. శోకతప్తులైన తపస్వాశ్రమమువలె ఆ వీధి యుండెను.

౨౫

కొన్ని నెలలవరకు గోపాలశాస్త్రి తనవద్దకు వచ్చినవా రందరదగ్గరను మోహానుని దిట్టుచు, వాడు పట్టి భ్రష్టుడనియు, వంశము చెడబుట్టినా డనియు, తుచ్ఛుడనియు, వాని కొక్క దమ్మిడీ యైనను ముట్ట నివ్వ ననియు, బిచ్చమెత్తుకొను గతి పట్టిన నప్పుడు బోధపడుననియు కేకలు వేయుచుండెను. దానపత్రము వ్రాసి పంపుమని తమ్మునిపేర ఎన్నియో సార్లు వ్రాసెను. జానికమ్మ ఎప్పుడైనను మోహానుని ఊబు సెత్తిన కోపముతో నామెమీద మండిపడుచు నింటినుండి లేచిపోయి సన్న్యా సము పుచ్చుకొందు ననియు, ఆ ధూర్తుని ముఖ మిక జూడ ననియు కేకలు వేయుచుండును.

కొన్ని నెలలు గడచిన తర్వాత ఆతని మనోస్థితియందు మార్పు కలిగెను. ఆతడు మోహానుని ఊబుసెత్తుటయే మానివేసెను. ఎవరైనను

మోహనుని దూషించిన విచారగ్రస్తుడగుచు, "బాబు! వాని నెందుకు దూషించెదరు? వాడు చేసినది వాడే అనుభవిస్తాడు. వాడు మంచి వా డైనను, చెడ్డవా డైనను, దూరముగా నున్నాడు కదా! ఏవో నాలుగుడబ్బులు సంపాదించుకొని కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. అలా పడి ఉండనివ్వండి. వాని ఊసు మన కెందుకు" అని అనుచుండును.

వైద్యనాథము ప్రతిదినము ఏదో యొక క్రొత్తకబురు తెచ్చుచుండును. ఒకనా డాతడు గోపాలశాస్త్రివద్దకు వచ్చి, రామనాథము మోహనునకు వెయ్యిరూపాయ లిచ్చెననియు, ఆసొమ్ముతో నాతడు నదియొడ్డున ఇల్లుకట్టించి తోట వేయుంచుచున్నాడనియు, వ్యవహారము చేసి సొమ్ము బాగుగ నార్జించి ఖర్చుపెట్టుచున్నాడనియు, నాల్గు కల్పించి చెప్పెను.

ఇది విని గోపాలశాస్త్రి కోపముతో, "ఐతే వాడు ముష్టెత్తుకుంటూ వుంటె నీకు సరదా ఏమిటి? రామనాథం వాడికి సొమ్మెందుకిస్తాడు? ఇదివరకు చందా జమచేసి పెండ్లిచేసినాడుట. వాడార్జించి ఖర్చుపెట్టుకుంటూ యున్నాడు. నువ్వు చూచినట్టు చెప్పేస్తూ యున్నావు. వాడెంత చెడ్డవాడైనను దుష్టుడుమాత్రం కాడు. [illegible]ములో ఉన్నవాడు. సరదాలు కలవాడు. ఆర్జించుకొనుచూ ఉన్నాడు. ఖర్చుపెట్టుతూ యున్నాడు. కాని ఎవ్వానికి అపకారం చేయడం లేదు కదా? ఈ యూరిలో ఎంతమంది పోకిరీ కుఱ్ఱవాళ్లులేరు? వారు ఒక్క పైసాయైనను అర్జించలేరు సరికదా ఇంటిలోని సొమ్మును దొంగిలించి దుర్వ్యయములు చేయుచున్నారు. మావాడు వాళ్ళకంటె సహస్రాంశము నయము."

ఈ మాటలు విని వైద్యనాథము సిగ్గుపడిపోయెను. ఈ విధముగ గోపాలశాస్త్రి మనస్సు రోజులు గడచినకొలదియు మెత్తపడసాగెను. మోహనునియొక్క ప్రతిబింబము ఆతని కండ్లయెదుట తిరుగుచున్న

[illegible]ంచెను. అతని మాటలే ఎల్లప్పుడును జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచుండెను. ఒకసారి యాతడు భార్యతో, "చూడు. వాడెంతనిర్దయుడై పోయినాడో! మన మాటే మరచిపోయినాడు. నేను ఈ యిల్లు వాకిలి భూమి పుట్ర నా [illegible] కట్టుకొనిపోతానా ఏమిటి? ఒక్కమారు ఇక్కడకు రావడమునకు వాడికి కంటి తీరుబడి లేకపోయినదా? ఓరి పాపాత్ముడా! నా ప్రాణాలు నీ సర్వము! నీ కొరకు ఈలా కుళ్ళికుళ్ళి చచ్చిపోయిన తరువాత ఎగిరెత్తుకొని వచ్చి, నన్ను తలచుకొని తలచుకొని ఏడుస్తావు కాబోలు! నన్ను చూడడమునకొక్కసారి రాలేవు? సరే చూద్దాం. నువ్వెక్కడకు పోతావో? ఎక్కడకు పోతే అక్కడకు వచ్చి నీపని పట్టిస్తాను."

భోజనముచేసి తీరుబడిగ కూర్చున్నప్పుడెల్ల తన భార్యతో కొడుకును గురించియే మాట్లాడుచుండును. "చూచావు! చిన్నప్పటి నుండి పిసిని మొండిపట్టె. ఏదైనను ఒక వస్తువు కావాలని అన్నాడంటే అది ఇచ్చేవరకు అలా ఏడుస్తూనే యుండేవాడు. నీకు జ్ఞాపకము ఉన్నదో లేదో కాని వకసారి నా జపమాలకొరకు ఎంత కింక పెట్టినాడు! చివరకు అది చేతిలో పెట్టితేనే కాని ఊరుకొన్నాడు కాడు. [illegible]యుండివాడు. చూడు ఒకయుత్తరమైనను వ్రాసినాడు కాడు. నిమ్మళముగా చెవులలో వేళ్లు పెట్టుకొని కూర్చున్నాడు. మనము చచ్చిపోయినామని అనుకొన్నాడు కాబోలు." అనుచు బాధపడుచుండెను.

జానికమ్మ ఈ సంగతులు వినుచున్నప్పుడెల్ల ఏడ్చుచుండును. గోపాలశాస్త్రియొక్క ఆత్మాభిమానము, పుత్రప్రేమముందు నిలువ లేకపోయెను.

ఈ ప్రకార మొక సంవత్సరమునకు పైగా జరిగిపోయెను. గోపాల శాస్త్రి మోహనునివద్ద కొకసారి వెళ్ళవలెనని ఆలోచించుచుండెను. కాని ఆ యాలోచనను కార్యరూపమునందు పెట్టలేకపోవుచుండెను. ఒకసారి సామా నంతయు సర్దుకొని ప్రయాణమై తిరిగి ఆ సామానుల-

నెక్కడి కక్కడ పడవేసి ప్రయాణమును మానుకొనెను. ఇంకొకసారి స్టేషనువరకు కూడ వెళ్ళి తిరిగి వచ్చివేసెను. అతని హృదయము మోహనునకును, ఆత్మాభిమానమునకును ఆటవస్తువై పోయెను.

ఇప్పుడాతని మనస్సు గృహవ్యవహారములయం దేమియు వెళ్ళకుండెను. వారికి స్వంతవ్యవసాయము చాల కలదు. వెళ్ళి కనుగొనక పోవుటచేతను, సమయమునకు మళ్ళకు నీరు పెట్టించక పోవుటచేతను ఆ సంవత్సరపు పంట పూర్తిగ చెడిపోయెను. ఆతడు రైతులవద్ద సిస్తులు సహితము తిన్నగా వసూలుచేయుట మానివేసెను. రైతులు సిస్తులను తెచ్చినను వాటిని పుచ్చుకొని రశీదిచ్చుటకు కూడ శాస్త్రికి కష్టముగా నుండెను. అందువలన వారిని తిరిగి రమ్మని చెప్పి పంపివేయుచుండెను. ఇంటియందు బెల్లము నీరై పోవుచుండెను. కాని దానిని అమ్మించుట కతడేమియు ఏర్పాటును చేయలేదు. జానికమ్మ ఈ విషయమై చెప్పిన ఆమెపై చీకాకు పడుచు "ఈ యిల్లు వాకిళ్లు మట్టిలో కలసిపోనియ్యి. ఎవరికొరకీ నిర్వాక మంతయు చేసితినో వాడికే అక్కర లేనప్పుడు నాకెందుకీ తాపత్రయము" అని అనుచుండును. తన జీవితము, ధర్మనిష్ఠ, కర్మశీలత, ఆనందము అన్నియు కూడ నొక్కవస్తువుపైనే ఆధారపడి యున్నవనియు, ఆవస్తువే మోహనుడనియు ఆతని కిప్పుడు బోధపడెను.

కృష్ణశర్మ చాల దినములై వారి గ్రామమునకు వెళ్ళలేదు. ఆత డిప్పుడు పెద్ద కార్యభారములో మునిగిపోయి యుండెను. శాస్త్రి తమ్మునకు త్తరములు వ్రాయుట మానివేసెను. కాని అతనివద్దనుండి ఉత్తరము వచ్చినప్పుడు మాత్రము ఆతృతతో చదువుచు ఆ యుత్తరములో మోహనుని విషయమై ఏమియు లేనియెడల చిన్న పోవుచుండును.

ఒకనాడు గోపాలశాస్త్రి వీధి చావడిలో కూర్చుని ప్రేమసాగరమును చదువుచుండెను. కృష్ణునియొక్క బాల్యక్రీడలు చదువుచున్నప్పు డాతనికి మిక్కిలి ఆనందము కలుగుచుండెను. ఇంతలో సాయంత్రమై

చీకటి పడుటవలన అతడు మరి చదువ లేకపోయెను. కాని అక్కడ నుండి లేచుటకు కాతనికి బుద్ధి పుట్టినది కాదు. ఇంతలో కుక్క లరచి, గ్రామములోనికి ఎవ్వరో క్రొత్తవారు వచ్చుచున్నట్లు సూచించెను. మోహనుడు రాలేదు కదా? యని గోపాలశాస్త్రిగుండె దడ దడ లాడ సాగెను. అతడు వెంటనే పుస్తకమును మూసి లేచుచుండగా కృష్ణశర్మ వచ్చి అతనికి నమస్కరించెను.

గో. శా — అందరూ క్షేమముగా నున్నారా?

కృష్ణ — దేవుని దయవలన అంతా క్షేమముగా నున్నారు.

గో. శా — ఆ దిక్కుమాలిన వాడి సంగతు లేమైనను తెలుస్తూ యున్నవా?

కృష్ణ — ఆc, కులాసాగానే యున్నాడు. నాలుగైదు రోజుల కొకసారి మా యింటికి వస్తూయుంటాడు. నేను కూడా అప్పుడప్పుడు వెళ్ళి వాడి యోగక్షేమము కనుక్కుంటూ యుంటాను. మరేమీ యిబ్బంది పడకుండా కులాసాగానే యున్నాడు.

గో. శా — ఆ కర్కోటకుడు మా గురించి ఎప్పుడైనను తలుస్తూ యుంటాడా? లేక మేము చచ్చిపోయామని ఊరుకున్నాడా? ఇక్కడకు రానని వట్టుపెట్టుకున్నాడా ఏమిటి? మేము చచ్చిన తరువాత వస్తాడు కాబోలు. వాడి యుద్దేశమే ఆలావుంటే మే మెక్కడకైనా పోతాము. ఈ యిల్లు వాకిలి, భూమి పుట్ర చూచుకుంటూ వాడే యీ సంసారము చక్కపెట్టుకోనీ. అక్కడ ఒక పెద్దయిల్లు కట్టిస్తూ యున్నాడని విన్నాను. వాడక్కడే ఉండిపోతే ఇక్కడ ఉండేవా ళ్ళెవరు? ఈ యాస్తి అంతా ఎవరు తినను?

కృష్ణ — ఇల్లు కట్టించడము లేదు. ఏమీలేదు. ఈ సంగతి మీతో ఎవరు చెప్పారో కాని వట్టి అబద్ధము. సున్నపుబట్టీలు, ఇటుక బట్టీలూ మాత్రము పెట్టిస్తూ యున్నాడు. అది కాక నది ఆవలియొడ్డున ఒక

స్థలము కొనవలెనని అనుకొంటూ యున్నాను.

గో. శా — ముందు ఈ యింటికి ప్రక్కనున్న [illegible] భూమి పూర్తి కొనుక్కొమను.

కృష్ణ — మీరెందుకలాంటి మాటలాడుతారు! మా చేమంటూరో అను భయమువలన నా దిక్కుకు రావడంలేదు. మీరు నాపైని క్షమించారని ఇప్పుడు తెలిస్తే ఈ క్షణములో రెక్కలు కట్టుకొని ఇక్కడికి వాలుతాడు. నా దగ్గరకు వచ్చినప్పుడెల్లా మా అన్నగారనే మాట్లాడుతూ యుంటాడు. ఆజ్ఞయైన వెంటనే ఇక్కడకు వస్తాడు.

గో. శా — వద్దు వద్దు. నేను వాడిని రమ్మనమని అనను. వాడికి మే మేమౌతామని నా దిక్కుకు వస్తాడు? ఒకవేళ నా దిక్కుకు రాదలచుకొంటే ఒడలు బాగా గట్టిపరచుకొని మరీ రమ్మను. వాడిని చూచిన తోడనే నాకు వెఱ్ఱెత్తుకొని వస్తుంది. కఱ్ఱ పట్టుకొని బయలు దేరుతాను. మూర్ఖుడు. నే నంటే అంత నిర్లక్ష్యమా? చిన్నప్పుడు వీడితో ఇంతంత అల్లరి పడ్డానా? తిన్నగా జపమైనా చేసుకో నిచ్చే వాడు కాడు. అన్నమైనా తిన నిచ్చేవాడు కాడు. నా విస్తరిలోనే కలియ పడేవాడు. వాడినుండి బట్టలు ఒక్కనాడైనను తెల్లగా ఉండేవి కావు. తెల్లబట్టలు కట్టుకొన్నా ననే సరికి ఎక్కడనుండో మన్నులో ఆడుకుంటూ ఉన్నవాడు పరుగెత్తుకొని వచ్చి నెత్తిమీద సవారీ అయ్యేవాడు. ఆ చనువంతా ఏమైనదో? ఇప్పుడు నా దగ్గరకువస్తే చిన్నతనములో త్రాగిన పాలు గొంతుకలోనికి వచ్చేలాగు గూబలు సాగదీస్తాను.

తరువాత నిద్దరన్నదమ్ములు నింటిలోనికి వెళ్లిరి. జానికమ్మ పెరటిలో కూర్చుని ఆవులకు కుడితి పెట్టించుచుండెను. కొమార్తె లిద్దరు పువ్వులు కోసుకొనుచూ ఆడుకొనుచుండిరి. జానికమ్మ మరదిని జూచినతోడనే లేచి నిలువబడి, “ ఫోనీ, ఇన్నాళ్ళకైనా దర్శనమైనది.

నాలుగడుగులలో నున్నారు. నెల కొకసారైనాను వచ్చి ఇంటిలోనివా రేమైనారో కనుక్కోకున్నారా! అక్కడ అందరు క్షేమముగా నున్నారా?'

కృష్ణ — ఆఁ. మీ ఆశీర్వచనమువలన అంతా క్షేమమే. ఏమిటి వండుతూ యున్నారో ముందుగా చెప్పండి. నాకు క్షీరాన్నము, మిఠాయిలు పెట్టితే, మీ కొక మంచి శుభవర్తమానం చెప్పుతాను. మీకు మనుమడు పుట్టినాడు.

జానికమ్మ ముఖము సంతోషముచే వికసించెను.

జాని — పదండి. మిమ్ములను పాలు మిఠాయిలతో ముంచి వేస్తాను. ఎంత తినగలరో చూద్దాం.

గో, శా — (వికసించిన ముఖముతో) నువ్వు చాల చెడ్డ కబురు చెప్పినావు. దేవుని దర్బారులందు కూడ న్యాయము తల్లక్రిందు లగునా? నా కొమారుని ఎడబాపుచెయ్యడం. వాడికి కొమారుని ఇవ్వడం. ఇప్పుడు ఒకడి కిద్దరైనారు. వాళ్ళతో నేను చాలగలనా? ఇక లొంగిపోవలసినదే. వాడిక ఏలాగునన్నైనను నన్నక్కడకు ఈడ్చుకొని వెళ్ళక మానడు. నా అదికా లప్పుడే దురద వేయుచున్నది. నిజముగా దైవము దుష్టులకే మంచి కూర్చుతూ ఉంటాడు. ఇప్పుడు నాకు మరి ఏచింతా లేదు. పోనీ, ఏదోయొకవిధముగ దేవుని దయవలన మన వంశము నిలువబడినది. ప్రసవమై ఈరోజున కెన్ని దినము లైనది?

కృష్ణ — ఈ రోజున కెనిమిది దినము లైనది. ఇంతకంటె ముందుగానే వచ్చి, ఈ శుభవర్తమానము చెప్పవలె ననుకున్నాను గాని వీలు పడినది కాదు.

గో. శా — ఐతే ఏమైనది? పదకొండవ రోజునకు వెళ్ళి గొప్పగా బారసాల చేసికొనవచ్చును. నువ్వు రేపు ప్రొద్దుటే బయలుదేరు.

జానికమ్మ సంతోషముతో ఉప్పొంగిపోవుచుండెను. బాజా భజంత్రీలతో పుత్రోత్సవము పంచిపెట్టవలె ననియు, ఇంటివద్ద సందడి

చేయవలె ననియు ఆమె మనస్సులో సరదా పడుచుండెను. ప్రపంచములో మరియెవ్వరికిని సంతానము లేనట్లును తానే పుత్రపౌత్రసంతు గాలైనట్లును ఆమె గర్వపడుచుండెను. ఇంతలో నౌకరు వచ్చి వాకిట్లో నొక సాధువు భిక్షకొరకు నిలువబడియున్నాడని చెప్పెను. ఆమె వెంటనే నలుగురికి సరిపోవు స్వయంపాక మిచ్చి పంపెను. రాత్రి భోజనములైన తరువాత అందరు కూర్చుని చాలసేపటివరకు మోహనుని సంగతులు సంతోషముతో చెప్పుకొనిరి.

౩౬

మనుష్యుడు లోభవశమున, ఒక వస్తువును దొంగిలించి తన తప్పును తెలిసికొన్నతరువాత ఆ వస్తువువైపైనను జూచుటకు సిగ్గుపడునట్లు మోహనుడు కమలను జూచుటకు సిగ్గుపడుచు ఆమెను తప్పించుకొని తిరుగుచుండెను. ఆతడు పగలంతయు వ్యవహారపు పనులను జూచుకొనుచు సాయంత్రము నున్నపు బట్టీలవద్ద కూలీలచేత పనులు చేయించుచు తంటాలు పడుచుండెను. ఆతనికి విసువుగానున్నప్పుడు "ఈ కమలనుండియే నేను ఇంటికి దూరమైతిని. ఈమెవలననే నాకీ చిక్కులు వచ్చినవి. లేనియెడల ఏచింతయు లేకుండ నింటివద్ద హాయిగా యుండియుందును. ఇష్టమువచ్చినది తిని, ఏ తాపత్రయమును లేకుండ కులాసగ తిరుగుచూ యుండియుందును. ఇప్పు డీమెయే ఈ చిక్కులన్నియూ నా నెత్తిని పులిమినది." అని విసుగు కొనుచుండును.

మొదట ప్రేమోన్మాదుడై నిస్సంకోచముగ ఆత డామె చేతి వంటను దినెను. కాని ఇప్పుడు తన తప్పునకు పశ్చాత్తాపమును పొందుచుండెను. ఆమె సంపర్కమును ఏలాగు నైనను తప్పించుకొనుటకు జూచుచుండెను. పూర్వము కమలయన్న ప్రాణమిచ్చుచు, ఆమె చిరునవ్వులకు, మధురవాక్కులకు, కృపాకటాక్షములను తన జీవితము

[illegible] ధారపోయుటకు సిద్ధపడిన మోహనుఁడే యీతఁడు. ఇప్పుడు వా[illegible] [illegible]డేమొ అతని ప్రవృత్తి [illegible] క్రొత్త సిద్ధముగా కనబడుచున్నది. [illegible] స్త్రీ [illegible] [illegible]నైనదో, అతఁడు స్వయముగ అనుభవించి [illegible] [illegible] మరచిపోవును.

మోహనుఁడు చాల దినములనుండి చదువుటయు, వ్రాయుటయు [illegible] ఈ పుస్తకములను పెట్టించుచున్నప్పటినుండియు అతనికి [illegible] [illegible] చదువుటకు [illegible] అవకాశము లేకుండెను. "పని [illegible] [illegible] కొంతయు తీరుబడిగ యుండేవారికే యీపుస్తకములు, పత్రికలు గాని నావంటివానికి కావ"ని అతఁడు తలచుచుండెను. కాని హార్మోనియము వాయించుటయు, శృంగారించుకొనుటయు మానలేదు. వానికిమాత్రము ఆతనికి సమయము దొరకుచుండెను.

అతఁ డప్పుడప్పుడు తన పూర్వపు సంగతులను తలచుకొని "నేనప్పుడెందుకంత మూర్ఖుడనైపోతిని? ఈకములను జూచి నేనప్పు డెందుకంత మోహపడితినో" అని తనలో ననుకొనుచుండెను.

ఇప్పు డాతఁడు తన సద్వర్తనునకై చాల గర్వపడుచుండెను. ఆతఁడు ప్రతిదినమును గోదావరియొడ్డున స్త్రీలను జూచుచున్నను, ఆతని మనస్సునందు చెడుతలంపులు పుట్టుచుండుటలేదు. అది యంతయు తన బలమే యని ఆతఁడు తలచుచుండెను.

సుశీలకు ప్రసవదినములు సమీపించుటవలన ఆమె తరచుగ పరుండియే యుండెను ఇప్పుడు మోహనుడు పనినుండి వచ్చుటతోడనె సుశీల మునుపటివలె చిరునవ్వుతో ఎదురుగావెళ్ళి స్వాగతమిచ్చుటలేదు. ఆమె తరచు తలనొప్పివలనను జ్వరమువలనను బాధపడుచుండెను. ఆమె ముఖము నెత్తురు లేనట్లు పాలిపోయియుండెను. ఆమెస్థితి జూచి మోహనునకు చాల దుఃఖము కలుగుచుండెను. ఆతఁడు తరచు ఆమె వద్దకూర్చుని ఆమెకు సంతోషముకలుగు సంగతులను చెప్పుచుండును.

కాని అక్కడ కూర్చొనుట కష్టము లేక పోయెను. సుఖముగను తెలియుచుండెను. కొంతసేపైనతరువాత ఏదియో యొక శక్తి అక్కడ నుండి లేచివెళ్లిపోవుచుండును. అతని హృదయక్షేత్రము ... మన స్సును చలింపజేయసాగెను. నర్తకియైన స్త్రీ నాతని కామదృష్టితో జూడ మొదలుపెట్టెను. చివరకొకనాడీ వేశ్యతల్లుపు తీసి ... యాతడు నానిపిప్పినైపు బయలుదేరెను. అతని కాళ్లు నెమ్మదిగా అటు వైపునకు వెళ్లలేదు. అప్పుడు రాత్రి యొక్క కాలమయ్యెను. కాని తృష్ణ అతనిని ముందునకు తీసికొనిపోవుచుండెను. అతని జ్ఞానవివేకములు ఇప్పుడీ యావేశమునకు లొంగిపోయినవి. అతడు ముందునకు రెండడుగులు వైచి చటుక్కున ఆగి ఆలోచించుచుండును. తిరిగి ముందునకు బయలుదేరుచుండును. పథ్యాపథ్యముల విచారములేక తీపి పదార్థములను జూచి, తినవలెనని ఆతృతపడు రోగిస్థితివలె ఇప్పు డాతని స్థితి యుండెను.

ఆతడు సాని వీథిని ప్రవేశించెను కాని ఇప్పు డది మునుపటివలె సందడిగాలేదు. తమలపాకులదుకాణములు, చిల్లరదుకాణములు ఉన్నను మిఠాయిదుకాణములు, పువ్వుల అంగడులు మూయబడియుండెను. మేడలపైననుండి తొంగిచూచు వేశ్యలు కనబడుటలేదు. మధురమైన సంగీతధ్వనులు కాని వాయిద్యముల ధ్వనులుకాని మునుపటివలె వచ్చుటలేదు. అప్పు డాతనికి వేశ్య లక్కడనుండి వెళ్లిపోయిన సంగతి జ్ఞాపకమునకువచ్చి చాల విచారము కలిగెను. కాని ఒక క్షణ ములోనె ఆతని కొక విచిత్రమైన ఆనందము కలిగెను. ఆ మరుక్షణ పోలీసువారి చేతులనుండి విడువబడిన ట్లాతడు ఇప్పుడీ చెడుతలంపుల నుండి విముక్తుడయ్యెను. మోహా నిప్పుడు తనమనోదౌర్బల్యమునకు తనలో దానే సిగ్గుపడుచుండెను. ఇదివర కాతనికి తన మనోబలముపై గల గర్వ మిప్పుడు శిథిలమయ్యెను. ఆత డింటికివెళ్లిపోవలెనని

తలచెను కాని నాల్గువైపుల నొక్కసారి షికారు తిరుగవలెనని బుద్ధి పుట్టుటవలన తిరిగి బయలుదేరెను.

కమల పూర్వము నివసించు ఇంటివద్ద కాతడు వచ్చుసరికి ఆయింటి నుండి ఒక మధురమైన సంగీతధ్వని ఆతనికి వినబడెను. ఆత డాశ్చర్యముతో తలను పైకెత్తి చూడగా నొకబల్ల యాతనికి కనబడెను. దానిపై సంగీతపాఠశాల యని వ్రాయబడి యుండెను. మోహానుడు వెంటనే మేడపైకి వెళ్లెను. ఆత డది వరకు చాలసార్లు ఆమేడయందే కమలతో సరససల్లాపము లాడియుండెను. అతనిమనస్సున కిప్పుడు పూర్వపుసంగతులన్నియు జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను. అత డక్కడనున్న బల్లపై కూర్చుని సంగీతము వినుచుండెను. ఇరువదియైదుగురు విద్యార్థులు వాయిద్యములతో తమ స్వరములను కలిపి, అభ్యాసము జేయుచుండిరి. ఒకడు చితారు, ఇంకొకడు తబలా, వేరొకడు వీణ, మరియొకడు ఫిడేలు, ఈవిధముగ అందరన్ని వాయిద్యముల వాయించుచుండిరి. ఒక సంగీతాచార్యుడు వారికి వంతులప్రకారము పాఠముల నేర్పుచుండెను. ఆతడు సంగీతవిద్యయందు మంచి నిపుణుడు. ఆ మధురగానమును విని మోహానుడు తన్మయుడై అట్లే కొంత సేపక్కడ కూర్చుండెను. తానుకూడ ప్రతిదినము అక్కడకువచ్చి సంగీతము నేర్చుకొనవలెనని ఆతనికి బుద్ధిపుట్టెను. కాని తమ యిల్లు అక్కడకు చాల దూరమగుటవలన అంతరాత్రివేళ అక్కడకు వచ్చుట కష్టమని ఆతనికి తోచెను. ఆతడు లేవబోవుచుండగా సంగీతాచార్యుడు వీణమీద నొకపాటను ప్రారంభించి పాడుచుండెను.

జయ ! జగదీశ్వరీ ! ఓజనని ! శక్తిస్వరూపిణి ! జయ !

భారతదేశము బాధలలోజిక్కె దాని బంధనములనుండి బాపి రక్షింపుమా ! ॥జయ॥

నినుచి మోహముచే వ్యాకులపడుచున్న నీయొడిని జేర్చి కాచి రక్షిం
పుమా! జయ!

మాయాజాలములోబడి మతిలేకయున్న మా భారతజాతిని దయజూచి
కాపుమా! జయ

దారిద్ర్యశృంఖలములో జిక్కి కందుచున్న నీ ప్రియసుతులను రక్షించి
బ్రోవుమా! జయ!

ఈ గానము మోహానునియొక్క హృదయమునందు సద్భావముల నుదయింపజేసెను. దేశోపకారము, జాతీయసేవ, దేశగౌరవము మొద లగు పవిత్రభావము లాతని హృదయమునం దిప్పుడు ప్రతిధ్వనించు చుండెను. జగజ్జననియొక్క దయాస్వరూప మాతని హృదయక్షేత్రము నందు ప్రత్యక్షమైన ట్లుండెను. దుఃఖితుడు, దరిద్రుడు శల్యావశిష్టుడు నగు నొక బాలకుడు దీనభావముతో దేవివైపు జూచుచు తన రెండు చేతులనుపై కెత్తి సజలనేత్రములతో "దేవీ! భారత దేశమును రక్షింపుము" అని ప్రార్థించుచున్న ట్లాతనికి తోచెను. ఆ కల్పనయందు తాను దరిద్రులగు కృషికుల సేవ జేయుచున్నట్లును, దీనులగు కృషికులను రక్షింపుమని జమీందారులను తాను వేడుచున్నట్లును, కృషికులు తన కాళ్ళపై బడుచున్నట్లును, వారి స్త్రీలు తన నాశీర్వదించుచున్నట్లును, ఆతడు భావించెను. మోహాను డీకల్పితవివాహమునందు పెండ్లికొడుకై జాతిసేవను జేయవలెనని సంకల్పించుకొని అక్కడనుండి బయలు దేరెను. ఆతడు తన తలంపులయందు మగ్నుడై ఎవ్వరితోడను మాట్లాడకుండనె అక్కడనుండి కొంతదూరము వెళ్ళి, సుందరీబాయి మేడయందు చాలమంది మనుష్యులు సమావేశమై యుండుటను జూచెను. వీరంద రక్కడ ఎందుకు సమావేశమైరని వారిలో నొకరి నాత డడిగెను. "రామదేవుగారు 'రహితుల సహాయసంఘము' ను స్థాపింపబోవుచున్నారు." అని ఆతడు చెప్పెను. రహితులను జమీందా

నాటి అత్యాచారములనుండి రక్షించుటయే ఆ సభయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. మోహానుని నాయనగారు, అప్పుడప్పుడే ఉదయించిన నాయకుల కెదిరించినారెను. మోహానుడు కూడ జమీందారుడే. కృషీవలుల సుఖమునా చూడవలెనని అతడు కూడ కోరుచున్నను వారిని జమీందారులకు వ్యతిరేకముగా లేవనెత్తుట కాస్త ఇష్టపడకుండెను. తనలో తానే, "మేము జమీందారుల హక్కులను తొలగించవలెనని కోరుచున్నారు. ద్వేషభావముచే ప్రేరేపింపబడి వీరీ సంస్థను స్థాపించజూచుచున్నారు. కనుక నేను కూడ బాగుగ నాలోచించి మమ్ములను మేము రక్షించుకొనవలెను." అని ఆలోచించుకొనుచుండెను. మానవప్రకృతి ఒకరిక్రింద అణగియుండుట యన్న ఎంత అసహ్యము? అప్పుడు పదిగంట లయ్యెను. అక్కడ ఆగుట వ్యర్థమని మోహాను డింటికి బయలుదేరెను.

౨౭

సాయంసమయ మయ్యెను. ఆకాశమునం దంతటను ఎఱ్ఱని దుప్పటి పరచిన ట్లుండెను. పిల్లవాయువులు నదీతరంగములపై ఆటలాడుచు, వాటిని మెల్లమెల్లగ కదలించుచుండెను. ఆకాశదేవత తన ఎఱ్ఱని నేత్రములతో జూచుచు అప్పు డప్పుడు పక పక నవ్వుచుండెను. నవ్వునప్పుడు ఆణిముత్యములవంటి పండ్లు ధగ ధగ మెరయుచున్న ట్లుండెను. మోహానుని గృహము పుష్పములతోను, లతలతోను రమణీయముగ అలంకరింపబడి యుండెను. కళాసులు, సరంగులు వీథిలో మూగి యుండిరి. లోపల స్త్రీ లందరు కూర్చొని పాటలు పాడుచుండిరి. ఈ రోజున మోహానుని కుమారునియొక్క బారసాల ఉత్సవము.

ఆ రోజున మోహానుడు చాల విచారముగ కనబడుచుండెను. అతడు వీథి యరుగుపై కూర్చుని, నదివైపు తదేక దృష్టితో జూచు

చుండెను. అతని హృదయమునందు [illegible] తలంపులు లేచు
చుండెను. "లేదు లేదు వారు రారు. [illegible]
నాటికే వచ్చియుందురు. వారు [illegible] నాబయ్యతో
ప్రసంగతిని చెప్పకపోయి యుందురు. నేను చచ్చిపోయినట్లు వారు
భావించుచున్నారు కాబోలు! నాతో సంబంధమును వారు పూర్తిగ
విడగొట్టు కొన్నట్లున్నది. నేను బ్రతికియున్నను, చచ్చిపోయినను
వారికి విచారములేదు. ఎంతటి కష్టమైనను [illegible] సమయమందు
తన శత్రువుల ఇంటికైనను వెళ్ళెదరు. ప్రేమచే రాకపోయినను నలు
గురు ఏమనుకొనెదరో యని యైనను వచ్చెదరు. వ్యవహార రీత్యా
యైనను వచ్చెదరు. ఏప్రకారముగ నైనను వచ్చిన ప్రపంచములో
నావారు ఉన్నారు కదా యని సంతోషించు చుందును. పోనీ వారు
రాకపోయినను, పని తెరపి చేసికొని ఒకసారి నేనే వెళ్లి, ఏదో తెగ
తెంపులు జేసికొని వచ్చెదను. పిల్లవాడు ఎంత అందముగా నున్నాడు!
పెదవులు ఎఱ్ఱగా దొండపండువలె నున్నవి. అచ్చముగా నావలెనే
ఉండును. కళ్లుమాత్రము సుశీలవి. నావైపు ఎంత ధ్యానములో
జూచును. నాన్నగారి మాట జెప్పను గాని అమ్మ వాడిని జూచిన
తప్పకుండ ఎత్తుకొని ముద్దులాడును." ఇట్లనుకొనుచుండగా మోహ
నున కకస్మాత్తుగా మరియొక తలపు కలిగెను. "ఒకవేళ నేను చచ్చి
పోయిన వీరిగతి యేమగును? ఈపిల్లవానిని ఎవరు పోషించెదరు?
ఈ ప్రపంచములో వాడి కెవ్వరును లేరా? లేదు లేదు. నేను చచ్చి
పోయిన నాన్నగారికి తప్పక వానిపై దయ కలుగును. ఆతడంత నిర్ద
యుడు కాజాలడు. నేవింగ్సు బ్యాంకిలో ఎన్ని రూపాయలున్నవి?
వెయ్యిరూపాయలైనను పూర్తిగ లేవు. నెల కేబది రూపాయల
చొప్పున కూడబెట్టిన సంవత్సరమునకు ఆరువందలగును. రెండు వేలు
పూర్తియైనతోడనే ఇల్లుకట్టుటకు ప్రారంభించెదను. ముందు రెండు

గములు, లోపల [illegible] [illegible], [illegible] కర్పూరహారతి, [illegible] మూతుకములు ఉన్న మొదలు [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ములు ఎక్కువగా [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] వచ్చును. అప్పుడు [illegible] ఎక్కువగా [illegible] [illegible] వేయించు దను." మోహనుడు [illegible] కిటికీలలో నుండి [illegible] [illegible]. అప్పు డిది బాగుగా [illegible]. ఇంతలో [illegible] [illegible] వచ్చు చున్నట్లు కనబడెను. దాని [illegible] లైట్లుగనున్న దీపములు మిణుగురుల వలె మెరయుచుండెను. ఎవరు వచ్చుచున్నారు? బావయ్యగారే యై ఉండును. ఆయన తప్ప మరి నా కున్నవారెవరు? అని మోహను డనుకొను చుండగా బండి గుమ్మములో నాగెను. గోపాలశాస్త్రి కృష్ణ శర్మ ఆ బండిలోనుండి దిగిరి. దాని వెనుక నింకొక బండికూడ యుండెను. దానినుండి జానకమ్మ, సుభద్రమ్మ, మోహనుని ఇద్దరు చెల్లెండ్రును దిగిరి. వెంకటస్వామి లాంతరు పట్టుకొని ముందు నడచుచు వారికి త్రోవ చూపించుచుండెను. ఇంతరు వచ్చుచుండుట జూచి మోహ నుడు తనవారే వచ్చుచున్నారని నిశ్చయించుకొనెను. కాని వారిని కలుసుకొనుట కాతడు వారికెదురుగా పరుగెత్తలేదు. అతడు వారిని గౌరవించు సమయ మిప్పుడు పోయినది. ఇప్పుడు వారాతనిని గౌర వించు సమయము వచ్చినది. ఎవరినీ జూడనట్లు మోహనుడు అరుగుదిగి ఇంటిలోనికి వెళ్ళిపోయెను. ఆతడు తనలో "తాము లేని యెడల నేను దిక్కులేనివాడివలె ఉంటాననుకున్నారు కాబోలు? వారు నన్ను ఏలాగు నిర్లక్ష్యముగా జూచిరో ఆవిధముగ నేను కూడ వారిని నిర్లక్ష్యముగా జూచెదను." అని అనుకొనుచు, మోహనుడు లోనికి పోయి వారేమి చేయుచున్నారో యని తలుపుచాటునుండి తొంగి చూచుచుండెను. ఇంతలో వెంకటస్వామి లోనికి వచ్చి మోహనరావు బాబుగారు! అని గట్టిగా పిలువసాగెను. అప్పుడు

మోహనుడు పైకివచ్చి దూరమునుండియే తల్లికి నమస్కరించి ప్రక్కను నిలువబడెను.

గో. శా — (మోహనుని జూచి) మమ్ములను పోలీసుకట్టినట్లు ఉలాగున ప్రక్కకు నిలువబడితివేమి? నాకు కాకపోయిన మీ యమ్మ పాదములకైనను నమస్కరించి, ఆశీర్వాదమును పొందుము.

మోహ — నేను తాకిన మీరు మైల పడిపోదురేమో?

గో. శా — (తమ్మునితో) వీడి పెడసరపు మాటలు విన్నావా? మమ్ములను వీడు మరచిపోయి యుండునని నేను మొదటనే చెప్పలేదా? నా మాటలు వినక మమ్ముల నిక్కడ కీడ్చుకొని వచ్చితివి. తల్లిదండ్రులు గుమ్మములో నిలచియుండగా జూచి యైనను వీని మనస్సు కరిగినది కాదు.

జాని — (ముందునకు వచ్చి) బాబూ! మోహనా! నాన్నగారి పాదములకు నమస్కరించుము. నీవు బుద్ధిమంతుడవు కదా? ఇటువంటి మాట లాడెదవా?

మోహనుని బింకము సడలిపోయెను. కండ్లవెంట నీళ్లు కారుచుండగా నాతడు తండ్రి కాళ్ళపై బడెను. శాస్త్రికి కూడ కండ్లవెంట నీరు వచ్చెను. తర్వాత మోహనుడు తల్లి కాళ్ళపై బడెను. జానికమ్మ యాతనిని లేవనెత్తి కౌగలించుకొని యాశీర్వదించెను.

ప్రేమ-భక్తి క్షమల యొక్క దృశ్య మెంత మనోహరమైనది! ఎంత ఆనందమైనది? తల్లిదండ్రుల హృదయములు ప్రేమచే పులకితము లగుచుండెను. పుత్రుని హృదయసాగరమునందు భక్తితరంగములు లేచుచుండెను. ఈ భక్తి ప్రేమలయొక్క నిర్మలజ్యోతులవలన హృదయముల యందలి చీకటిగదు లన్నియు ప్రకాశవంతము లయ్యెను. మిథ్యాభిమానము, లోకనిందా యను భయంకరమైన కీటకములు ఆ జ్యోతియందొక్కసారిగ నశించెను. ఇప్పు డక్కడ నిజమైన ప్రేమయు భక్తియు

తమ నివాసముల నేర్పరచుకొనెను.

సంతోషమువలన మోహనుని కాళ్ళు నేల నానుట లేదు. అతడు కళాసులకును సరంగులకును పనులు పురమాయించుచు తన కున్న పలుకుబడి సంతను కనబరచుచుండెను. ఒకడు మంచములు వేసి పక్కలు పరచుచుండెను. ఇద్దరు గోదావరినుండి నీళ్ళను తెచ్చుచుండిరి. సామానులను తెచ్చుట కొరకు కొందరు బజారునకు పరుగెత్తిరి. ఇది యంతయు జూచి సంతోషమును పట్టజాలక గోపాలశాస్త్రి తమ్మునితో మెల్లగా, "మోహనుడు చాల చతురుడైనాడే. ఇబ్బందిపడుచు ఏదో విధముగ సంసారమును గడపుకొనుచున్నాడని అనుకొంటిని. కాని ఇక్కడ సౌఖ్యపడుచు చాల గౌరవముగా నున్నాడు."

ఇంతలో తోడికోడం డ్రిద్దరును లోపలకు వెళ్ళిరి. జానికమ్మ నాల్గువైపుల నాశ్చర్యముతో జూచుచు "ఇల్లెంత శుభ్రముగానున్నది! ఎక్కడ ఉండవలసిన వస్తువు లక్కడ బాగుగ సర్దినారు. దీని యక్క చాల తెలివైనదానివలె కనబడుచున్నది."

వారు పురిటిగదిలోనికి వెళ్లుటతోడనె సుశీల లేచి అత్తగార్లిద్దరకు నమస్కరించెను. జానికమ్మ మనుమని ఒడిలో పెట్టుకొని ముద్దు లాడ సాగెను. ఆ పిల్లవా డామె కండ్లకు కృష్ణావతారమువలె కనబడు చుండెను. ఆమె సంతోషమును పట్టజాలక కండ్లవెంట ఆనందబాష్పము లను కార్చెను.

కొంతసే పైన తరువాత ఆమె గోపాలశాస్త్రివద్దకు వెళ్లి సంతోష ముతో " ఐన దేదో నైనది. కాని మీరు చాల అదృష్టవంతులు. మంచి అందమైన కోడలిని సంపాదించినారు. నిజముగా గులాబీపువ్వే. ఇక మనుమడు సాక్షాత్తు కృష్ణావతారమే!"

గో. శా — ఎంత తేజోవంతుడు కాకపోయిన, గోపాలశాస్త్రి నిక్కడ కీడ్చుకొని రాగలడా!

జాని — కోడలు చాల శీలవంతురాలుగ కనబడుచున్నది.

గో.శా — కనుకనే దానికొరకు వాడు తల్లిదండ్రులనుకూడ విడిచి పెట్టినాడు. అందరూకూడ నీవిధముగ నెవరిసందడిలో వారుండిరి. కాని ఒకరికిని కూడ నిర్భాగ్యురాలగు కమల ఎక్కడనున్నదోయను చింతయే లేకపోయెను.

౨౮

స్నానముచేసి నీళ్ళు తెచ్చుటకు చీకటిపడుచుండగా కమల నదికి వెళ్ళెను. ఆమె తిరిగి వచ్చునరికి గుమ్మముముందు బండ్లు నిలువబడి యుండెను. అరుగుపై కొందరు కూర్చుని ఉండిరి. ఆమె కృష్ణశర్మను పోలికపట్టి, మోహనుని తల్లిదండ్రులు వచ్చియుందురని ఊహించెను. ఆమె మరిముందునకు వెళ్ళలేకపోయెను. ఆమె కాళ్ళకు సంకెళ్లు తగిలించినట్లయ్యెను. అక్కడ తన కిక స్థానములేదనియు, వారితో తనకుగల సంబంధము వదలిపోయినదనియు ఆమె తలచెను. ఆమె రాతిబొమ్మవలె నిలువబడినచోటనే నిలువబడిపోయి, ఎక్కడకు పోవుదునా యని ఆలోచించసాగెను.

ఇప్పు డొక నెలనుండియు సుశీల కమలను చాల నిర్లక్ష్యముగ జూచుచుండెను. విధవాశ్రమమునం దున్నప్పుడు దయాశాంతములు మూర్తీభవించినట్లున్న సుశీల ఇప్పుడు కమలను విసిగించుచు మాటి మాటికిని ఆమెపై చీదరపడి కేకలువేయుచు, ఆమెకు మిక్కిలి దుఃఖ మును కలిగించుచుండెను. ఒకరిపైని ఆధారపడియున్న దినములలో మనము ఎంత వినయవంతులముగను, కర్తవ్యపరాయణులముగను ఉందుమో స్వతంత్రులమైన తరువాతకూడ ఆవిధముగనె ప్రవర్తించిన మనము దేవతుల్యులమే. సుశీలకప్పుడు సహానుభూతియొక్క అవసర ముండెను. ప్రేమయొక్క కోరిక ఆమెచిత్తమును ఉదారవంతముగను,

కోసులముగను, సచ్ఛతకలదిగను చేసివైచెను. కాని ఇప్పుడామె తన ప్రేమరత్నమును సంపాదించి, దరిద్రునకు ధనముదొరికినట్లామె హృదయము కఠోరమయ్యెను. మోహనుడు కమల మాయలలో నెక్కడ జిక్కుకొనునో యను భయ మామెను దహించివేయుచుండెను. కమల యొక్క సద్గ్రంథకాలక్షేపమునకును భక్తిశ్రద్ధలకును ధర్మనిష్ఠకును ఆమె దృష్టియందు కొంచమైనను విలువలేకుండెను. ఇదియంతయు వట్టి నటనయే యని సుశీల తలచుచుండెను. కమలకు చిన్నతనము నుండియు కూడ శుచిగాను, శుభ్రముగాను ఉండుట అలవాటు. ఇప్పుడామె తలను దువ్వుకొని శుభ్రమైన చీరనుకట్టుకొన్న సుశీల మరియొక విధముగ తలచుచుండెను. కమలయొక్క ఆచారవ్యవహారముల నామె తీవ్రదృష్టితో జూచుచుండెను. ఈపరిస్థితులను జూచి కమల మోహనునితో ఏవిషయము చెప్పవలసివచ్చినను సుశీలతోనే జెప్పుచుండెను. సుశీల సుస్తీచే గదిలో పడుకొన్నప్పటికిని మోహనుని భోజనసమయమునందు ఏదోయొకవంక బెట్టుకొని వచ్చి అక్కడనే కూర్చొనుచుండును. తన పురిటిసమయమునకు ముందే కమల నెక్కడకైనను పంపివేయవలె నని చూచుచుండెను. తాను పురిటిగది యందు కట్టుపడిఉండగా కమలను కనిపెట్టలేదుగదా? ఆమె ఏ కష్టమునైనను సహించుటకు సిద్ధముగానుండెను గాని అనుమానమును మాత్రము సహించజాలకుండెను.

కమల ఇదియంతయు జూచుచున్నను జూడనట్లును, వినుచున్నను విననట్లును ఉండెను. నదియందు మునిగిపోవుచున్న మనుష్యునివలె ఆమె యీ ఆధారమును విడువజాలకుండెను. ఆమె తన జీవితమార్గమును ఏవిధముగను స్థిరపరచుకొనలేకుండెను. కాని ఇప్పుడు మోహనునియొక్క తల్లిదండ్రులను అక్కడ జూచిన తర్వాత ఆ యాధారమును వదలుకొనవలసివచ్చెను. ఇచ్ఛయు శక్తియు నెరవేర్చలేని క్రియను

అవస్థ చేయించుచుండెను. కమల చివరకు నదియందు పడిపోవుటకే నిశ్చయించెను.

ఆమె నెమ్మదిగ నడుగులు వేయుచు పెరటిగుమ్మమువైపు వెళ్ళి వారు తనునుగురించి ఏమనుకొనుచున్నారో యని వినసాగెను. ఆమె అరగంటవరకు అక్లే నిలువబడి యుండెను. జానికమ్మ సుభద్రమ్మ మాట్లాడుకొనుచుండిరి. చివరకు జానికమ్మ సుభద్రమ్మతో "దీని యక్క ఇప్పు డిక్కడ ఉండుటలేదా ?"

సుభ — ఇక్కడ ఉండక మరి యెక్కడకు వెళ్లును ?

జాని — ఎక్కడను కనబడుటలేదు.

సుభ — ఎక్కడకైనను పనిమీాద వెళ్లినదేమో ! ఆమెయే కదా ఇంటి పని యంతయు జూచుచున్నది.

జాని — అది వస్తే పైనే ఉండమని చెప్పవలెను. మోహనుడు దాని చేతి వంటే తినుచున్నాడు కాబోలు ?

సుశీ — (ప్రరిటి గదిలో నుండియే) లేదు లేదు. మొన్నటివరకు నేనే వండుచుంటిని. ఈ పదిరోజులై ఆయన చేతితో ఆయనే వండుకుంటూ ఉన్నారు.

జాని — ఐనా కాని కుండలు బిందెలు అదిముట్టుకోకుండా ఉన్నదా ఏమిటి ? కుండలన్నియు అవతల పారేయించి, సామానులన్నీ తోమించి ఇల్లూ వాకిళ్లు కడిగి వేయించవలెను.

సుభ — పాప మామె పైన పడుకొనుటకు చోటెక్కడ ఉన్నది ?

జాని — చోటు లేకపోయినా నేను దానిని లోపల పడుకోనియ్యను. ఇటువంటి దానిని ఎవరు నమ్మమన్నారు.

సుభ — లేదక్కయ్యా ! ఇప్పు డామె మునుపటి మనిషే కాదు. ఎల్లప్పుడు వ్రతోపవాసములు చేయుచు చాల నియమముగా నుండును.

జాని — చాలు, దాని నియమం నిష్టాను. అన్ని వారియిద్దరికి

వాయించి ఇప్పుడు సష్టాపరురాలై నది కాబోలు? దేవతా విగ్రహ మునకై నను విరిగిన చెయ్యి అతుకునా? ఇప్పుడది దేవతా సమానురాలైనను నేను దానిని నమ్మను.

కమల ఇక నామాటలు వినలేకపోయెను. ఆమెకు కాల్చిన శూలములతో గుండెలలో పొడుచుచున్నట్లుండెను. ఇక నొక నిమిషమైన ఆమె అచ్చట నిలువలేక ఆ చీకటిలో వచ్చిన త్రోవనే బయలుదేరెను.

చీకటి దట్టముగా నల్లుకొని యుండెను. త్రోవమైనను బాగుగ కనబడుటలేదు. కమల అక్లే పడుచు లేచుచు వెళ్లుచుండెను. ఎక్కడ నుండి ఎక్కడకు వెళ్లుచున్నదో ఆమెకే తెలియదు. ఆమె కిప్పుడు ఒడలిమీద స్పృహాయే లేదు. దెబ్బలుతిని భయపడిన కుక్కవలె ఆమె మూర్ఛావస్థయందే వెళ్ళిపోవుచుండెను. ఆమె తన మనస్సును స్థిర పరచుకొనవలెనని ఎంత ప్రయత్నించినను స్థిమిత పడకుండెను. ఇంతలో నొక పెద్ద ముల్లామె కాలిలో దిగబడిపోయెను. మరి నడచుటకు స్వాధీనము లేక కాలు పట్టుకొని ఆమె అచ్చటనే చతికిల పడిపోయెను.

మూర్ఛనుండి తెలివివచ్చిన మనుష్యునివలె కమల తులుక్కుపడి ఇటు నటు చూడసాగెను. నలువైపుల నిశ్శబ్దముగ నుండెను. చీకటి గాఢముగా నుండెను. నక్కలుమాత్ర మప్పుడప్పుడు భయంకరముగా నఱచుచుండెను. తా నక్కడ వంటిరిగా నుంటినని తలపునకు వచ్చిన తోడనే ఆమె ఒడలు గడగడ వణకెను. ఒంటరితన మనిన నేమో ఇప్పు డామెకు బాగుగ బోధపడెను. చుట్టుప్రక్కల నెవ్వరును లేరనియు తా నక్కడ ఒంటరిగా నుంటిననియు ఆమెకు తెలిసి నప్పటికి నాలుగు వైపులను క్రిందను మీదను అనేక జీవులు పరుగెత్తుచున్నట్లామెకు కనబడుచుండెను. ఆమె ఆదృశ్యమును చూడజాలక భయముచే రెండు కండ్లను గట్టిగా మూసికొనెను. ఒంటరితన మనేక విధములైన భయంకర కల్పనలను పుట్టించు చుండును. కమల తనలో "నేనెంతే నిర్భా

గ్యారాలను? ఇతరులమాట యట్లుండగా నా స్వంత చెల్లెలే నాముఖమును జూచుటకు కూడ నిష్టపడకున్నది. ఆమెను నమ్ముకొన్నందుకు నాకు తగిన శాస్తిచేసినది. ఎంతప్రయత్నించినను నాకు వచ్చిన కళంకమును నేను పోగొట్టుకొనజాలను. ఆమెను నిందించుట ఎందులకు? ఇది యంతయు నాపాపకర్మఫలమే. అయ్యో నా కాలెంత బాధ పెట్టుచున్నది? ఈ ముల్లెట్లు పైకివచ్చును? లోపల విరిగినట్లున్నది. ఎంత పోటుపెట్టుచున్నది? అయ్యో! నేనెవ్వరిని నిందింప జాలను. పాపము జేసితిని. దాని ఫల మెవ్వ రనుభవించెదరు? భోగతృష్ణ నా కీ దుర్గతిని తెచ్చిపెట్టినది. నే నెంత గ్రుడ్డిదాన నైపోతిని? కేవల మింద్రియ సౌఖ్యములకొర కాత్మనాశనమును జేసికొంటిని. నిజముగ నా కప్పుడు కష్టముగానే యుండెను. మంచిబట్టలకు నగలకు భోజనమునకు ప్రేమకు కూడ నే నప్పుడు వాచిపోతిని. అప్పుడు నాజీవితమే నాకు దుఃఖమయముగా దోచుచుండెను. ఆ యవస్థ కూడ నాపూర్వజన్మ పాపఫలమే. ఇంతకంటె కష్టములు పడుచు తమ ఆత్మలను రక్షించుకొను స్త్రీలులేరా? దమయంతి కెన్నెన్ని మహా కష్టములు వచ్చినవి. సీతను రామచంద్రు డింటినుండి పంపివేసినప్పు డామె అడవి యందు సంవత్సరముల తరుబడిని ఎన్నెన్నికష్టము లనుభవించినది! సావిత్రి ఎటువంటి దుఃఖములను సహించినది? కాని వీరందరును ధర్మమ్మునందు దృఢ మనస్కులై యుండిరి. అంతదూర మెందులకు? మా యిరుగు పొరుగుల నెంతమంది స్త్రీలు ఏడ్చుచు దినములు గడుపుట లేదు? రామవరమునందు పాపమా గొల్లనుబ్బ ఎన్నెన్ని బాధ లనుభవించు చుండెడిది? దాని మగడు రంగము వెళ్ళి ఎన్ని సంవత్సరములో నైనది. పాప మది ఉపవాసములు జేయుచు నష్టపడియుండెడిది. అయ్యో! ఈ సౌందర్యము నన్నెంత పాడుచేసినది? ఈ సౌందర్య గర్వమే న న్నీస్థితికి దెచ్చినది.

హా! ఈశ్వరుడా! సౌందర్యము నిచ్చి నన్నెందుకు చంచలమైన దానిగ జేసితివి? సుందర యువతులు సాధారణముగా చంచల స్వభావులే. ఒకవేళ ఈశ్వరుడీ యుక్తిచే నరాత్మలను పరీక్షించుచున్నాడు కాబోలు! లేక జీవితమార్గమునం దీ యడ్డముపెట్టి ఆత్మలను బలకరములుగను, ధైర్యవంతములుగను జేయుచున్నాడో! సౌందర్యమను అగ్నియందు ఆత్మలను పడవేసి వాటికి ప్రకాశమును గలిగింప జూచుచున్నాడో! అయ్యో! అజ్ఞానవశమున మన మేమియు కనిపెట్టలే కున్నాము. ఈ యగ్ని మనలను కాల్చివేయుచున్నది. ఈ యాటంకము మనలను చలింపజేయుచున్నది.

ఈ బాధ ఎట్లు తగ్గును? ఈ ముల్లును ఎవరు తీయుదురు. ఇక్కడ నే నెంత ఏడ్చినను వినువా రెవ్వరు? ఇది భోగ తృష్ణయొక్క దోషము కాదు. సౌందర్యముయొక్క దోషమును కాదు. ఇది యంతయు నా అజ్ఞాన దోషమే. మహాప్రభూ! నాకు జ్ఞానమును దయచేయుము. నీవే నన్నిప్పు డుద్ధరింపగలవాడవు. నేను విధవాశ్రమమునందు ప్రవేశించి చాల తప్పు చేసితిని. సుశీల వద్ద నుండుట కూడ చాల పొరబాటే. మనుష్యమాత్రులు నన్ను రక్షించెదరని ఆశపడుట పట్టి వెఱ్ఱితనము. వారుకూడ నావలెనే అజ్ఞానావస్థయందు పడియున్నారు. అటువంటి వారు నన్నెట్లు రక్షించగలరు? నే నా పరమేశ్వరునే శరణు జొచ్చెదను. కాని ఎట్లు పోవుదును? త్రోవయేది? రెండు సంవత్సరముల నుండి ధర్మగ్రంథములను చదువుచున్నాను. కాని ఏమియు బోధపడుటలేదు. భగవంతుడా నిన్నెట్లు చేరుకొందును? నన్నీయంధకారము నుండి రక్షింపుము. నీవు దివ్యుడవు. జ్ఞానమయుడవు. నీ ప్రకాశమునందీ యంధకారము విచ్ఛిన్నమైపోవును. ఈ యాకులెట్లు గలగలలాడుచున్నవి? ఏదైనను క్రూరజంతువు వచ్చుటలేదుకదా? ఔను తప్పక ఏదో వచ్చుచున్నది." అని అనుచు కమల లేచి నిలువబడెను. ఆమె

[illegible] స్పృష్టమైన చాల కృశమయినది, [illegible]

కమల [illegible] కీ తలంపులయందే [illegible]

ఈ తలంపులవలన ఆమె మనస్సునకు [illegible] కలుగుచుండెను.
ఇప్పటివరకీ విషయమగు ఆమె యొక్క మనస్సు ఎత్తి [illegible]
[illegible] ఈ సమాచారములు [illegible]
కేమ..లయ్యెను.

ఈ తలంపులతో చాల రాత్రి గడచిపోయినది. వసంతకాలపు చల్లనిగాలి వీచసాగెను. కమల బట్టను సద్దుకొని మోకాళ్లపై తల నిడుకొని కూర్చుండెను. ఈ ఋతువునందే, ఈసమయమునందే తాను తన భర్త ద్వారమువద్ద కూర్చుండి "ఎక్కడికి పోవుదును" అని యాలో చించిన సంగతి ఇప్పు డామెకు జ్ఞాపకమునకువచ్చెను. ఆసమయమునం దామె భోగతృష్ణయందు మండిపోవుచుండెను. ఇప్పు డామెకు భక్తి యను చల్లనినీడ ఆశ్రయ మిచ్చెను.

ఇంతలో నొక్కసారి కమల కండ్లు మిరుమిట్లు గొల్పినట్లయ్యెను. సాధు రామానందస్వామి మృగచర్మమును ధరించి దయాపూర్ణనేత్ర ములతో జూచుచు తనయెదుట నిలువబడియుండుట నామె చూచెను. కమల వెంటనే ఆతనికాళ్ళపై బడి స్వామీ! న న్నుద్ధరింపు డని వేడు కొనెను. రామానందస్వామి దయతో ఆమె తలను నిమురుచు "భగ వంతు డందుకొరకే నన్ను నీ వద్దకు పంపినాడు. నీ కేమి కావలెనో చెప్పు! ధనము కావలెనా ?" యని ప్రశ్నించెను.

కమ — వద్దు స్వామి. ధనమునం దాశలేదు.

స్వామి — సన్మానము కావలెనా ?

కమ — సన్మానమునందు కూడ నాకు కోరిక లేదు.

స్వామి — భోగవిలాసమో ?

కమ — స్వామి ! దయచేసి ఆ సంగతిమాత్రము జ్ఞాపకము చేయ

కుడు. నాకు జ్ఞానమును దయసేయుడు.

స్వామి — వరే. ఐతే విను. కృతయుగమునందు మనుష్యుని ముక్తి జ్ఞానమునందును, త్రేతాయుగమునందు సత్యమునందును, ద్వాపర యుగమునందు భక్తియందును ఉండెను. కాని, యీకలియుగమునందు మనుష్యులిముక్తి కేవలము సేవయందే యున్నది. ఈ సేవామార్గముచే యనుసరించిన నీ వుద్ధరింపబడగలవు. ఈ ప్రపంచమునందు నీకంటె కూడ దీనులు, దుఃఖితులు కలరు. వారి సేవ జేయుము. వారి యాశీర్వాదముచే నీ వుద్ధరింపగలవు. కలియుగమునందు భగవంతుడీ దుఃఖసాగరమునందే నివసించును.

కమల కండ్లు విప్పి యిటు నటు జూచెను. తాను మేలుకొంటిననియే ఆమె నమ్ముచుండెను. కాని స్వామి ఇంత త్వరలో నెట్లదృశ్యుడయ్యెనో యని ఆమె ఆశ్చర్యపడుచుండెను. ఇంతలో నకస్మాత్తుగ నతడు లాంతరును చేత నిడుకొని ఎదురుగా నున్న వృక్షముల క్రింద నిలువబడియున్న ట్లామెకు కనబడెను. ఆమె వెంటనే లేచి కుంటుచు ఆతని నైపునకు బయలు దేరెను. ఆ చెట్లసమూహము తనకు నూరు గజముల దూరములో నున్న ట్లామె తలచెను కాని నూరుగజములకు బదులు మూడు నాలుగువందల గజముల దూరము కూడ యామె వెళ్లెను. ఆమె యట్లెంత దూరము వెళ్లినను, ఆ వృక్షముల సమూహము, వాటిక్రింద లాంతరు చేతనిడుకొనిన స్వామియు నూరుగజముల దూరములోనే కనబడుచుండెను.

కమలకు భ్రమ కలిగిన ట్లయ్యెను. "నేను నిదురపోవుచుండుటలేదు కదా ? ఇది స్వప్నమా ? నే నెంతదూరము వెళ్లినను ఆయన-అంతే దూరములోనే కనబడుచున్నారు." అని యనుకొనుచు "స్వామీ! నేను వచ్చుచున్నాను. మీరు కొంచెమాగుడు." యని గట్టిగానరచెను.

"వేగముగా రా, నేను నిలువబడియే యున్నాను." అను మాట

లామె చెవుల బడెను. కమల తిరిగి బయలుదేరెను. కాని రెండునందల గజముల దూరము వెళ్ళిన తరువాత ఆమె అలసిపోయి మరి నడువలేక క్రింద చతికిలబడిపోయెను. ఆవృక్షముల సమూహము, వాటిక్రింద స్వామియుపూర్వమువలె నూరుగజముల దూరములోనే కనబడుచుండెను.

భయముచే కమల ఒడలు కొయ్యబారెను. గుండెలు దడదడ కొట్టుకొనసాగెను. కాళ్ళు వణకుచుండెను. ఆమె గట్టిగా కేకలువేయ దలచెను గాని గొంతుక లేచినది కాదు.

కమల సావధానముతో నీ రహస్య మేమి యని ఆలోచించుటకు కోరుచుండెను. ఇవి యన్నియు పిశాచములయొక్క చేష్ట లేమో యని ఆమె శంకించుచుండెను. కాని ఏదియో అజ్ఞాతశక్తి ఆమెన ముందునకే తీసికొని పోవుచుండెను. ఇచ్ఛాశక్తి మనస్సును వదలి ఆ రహస్యము వెనుకనే పరుగెత్తుచున్నట్లుండెను.

కమల తిరిగి బయలుదేరెను. ఇప్పుడామె పట్టణమునకు దగ్గరగ వచ్చెను. స్వామి ఒకచిన్నకుటీరములోనికి వెళ్ళిపోయినట్లును, వృక్ష సమూహము మాయమైనట్లును ఆమెకు కనబడెను. ఇదియే ఆయన కుటీరమని కమల తలచెను. తాను స్వామిని కలసికొనగలననియు ఆయనవలన నీ రహస్య మంతయు తెలియగలదనియు ఆమెకు ధైర్యము కలిగెను. కమల కుటీరద్వారమువద్దకు పోయి, "స్వామి! నేన కమలను" అని మెల్లగా ననెను.

ఆ కుటీరము రామానందస్వామిదే. కాని ఆయన లోపల నిద్రించు చుండెను. కనుక, కమలమాట కేమియు ప్రత్యుత్తరము రాలేదు కమల సాహసించి లోపలకు తొంగి చూచెను. అగ్నిహోత్రము మండు చుండెను. రామానందస్వామి కంబళి కప్పుకొని నిద్రించుచుండెను "ఈయన ఇప్పుడే కదా కుటీరములోనికి పోయిరి. ఇంత త్వరలో నెట్లు నిద్రపట్టినది! లొంత రేమైనది!" అని ఆశ్చర్యపడుచు "స్వామి!"

యని మరియొకసారి గట్టిగా పిలచెను.

రామానందస్వామి నిద్రనుండి మేల్కాంచి లేచి కూర్చొని కమలవైపాశ్చర్యముతో జూడసాగెను. అతఁ డట్లే యొకనిమిషము ధ్యానముతో జూచి "ఎవరు వారు? కమలా!" యని ప్రశ్నించెను.

కమ — ఔను. స్వామీ నేనే.

రా-స్వా — నే నిప్పు డిప్పుడే నిన్ను కలలో జూచినాను.

కమ — (ఆశ్చర్యముతో) మీ రిప్పుడేకదా కుటీరములోనికి వెళ్ళిరి!

రా-స్వా — లేదు. నేను కుటీరములో పరుండి చాలసేపైనది. నే నింతకుమునుం డెక్కడకును వెళ్ళలేదు. కలలోమాత్రము నిన్ను జూచినాను.

కమ — నే నిప్పుడేకదా నదియొడ్డునుండి మీవెనువెనుక వచ్చినాను. మీ రింతవరకు లాంతరుపట్టుకొని నాముందునే కదా నడచినారు?

రా-స్వా — (చిరునవ్వుతో) నువ్వు చాల మోసపోయినావు.

కమ — మోసమైన నేను వినని, చూడని ఈస్థలమున కెట్లు రాగలుగుదును! నేను నదియొడ్డున కూర్చొని ఎట్లు ముక్తిని పొందగలుగుదునా యని ఆలోచించుచు, నన్ను దయజూచి రక్షింపుమని దేవుని ప్రార్థించుచుంటిని. ఇంతలో మీ రక్కడకు వచ్చి నాకు సేవాధర్మమును ఉపదేశించితిరి. ఇంకను మి మ్మెన్నియో సంగతుల నడుగవలెనని అనుకొనుచుండగా మీ రకస్మాత్తుగ మాయమైరి. కాని ఒక్కక్షణమైన తరువాత మీరు లాంతరును పట్టుకొని దూరముగా నగుపడిరి. అప్పుడు నేను మీ వెంట బడితిని. ఈ రహస్యమేమో నాకు బోధపడుటలేదు. దయచేసి దీని యర్థ మేమో సెలవీయుడు.

రా-స్వా — అలాగే ఐ ఉండవచ్చును. కాని దాని యర్థము నీ కిప్పుడు బోధపడదు.

కమ — ఏ దేవతయైనను మీ వేషమును ధరించి నన్ను మీ ఆశ్ర

ంచుముగ నే వెర్రిగా నేమో!

రామన్న — తిరస్కారమునకు తగుదునే. నీవు చెప్పినట్టే ప్రతియును నేను ఒకలాగా జూచితిని. నీకష్టమును నేనాడెన్నడును గుర్తించలేదు. కనుకా నీవు నన్ను బాగుగ నెరుగుదువు. నావలన నీవు చాలా దుఃఖములను ననుభవించితివి. చాల కష్టములను సహించితివి. నేనెంత నీచుడనో, ఎంత అధముడనో నీ వెరుగుదువు నా నీచత్వమును తెలుసుకొన్న నాకే మిక్కిలి దుఃఖము కలుగుచున్నది. నీ వాదరింపబడుటకు తగినదాని వైనను నిన్ను నేను తిరస్కరించితిని. ఇదియే మన మనస్తాపములయొక్కయు, దుఃఖములయొక్కయు మూలకారణము. మన దేశ స్త్రీలు గౌరవింప బడుకాలము మైన మెన్నడు దయచేయునో? మన స్త్రీలు మాసి చినిగిన బట్టలను కట్టుకొనుచు నగలు నాణెములులేక, ఒకపూట పట్టె డన్నమును తినియైనను కొంపలో పడియుండి, ఇంటిచాకిరీనంతను జేయుచు, కష్టములనన్నియు సహించుచుకూడ నానందముతో జీవిత మును గడపగలరు. కేవలము ప్రేమాదరములే వారి కున్న చాలు. అట్టి ప్రేమాదరములు లేనియెడల రాజాంతఃపురములందు నివసించు చున్నను సౌఖ్యముగా నుండజాలరు. అజ్ఞానము, విద్యావిహీనత, యను అంధకారములలో పడియుంటిని. ముక్తిపొందుసాధనములేవియు నావద్ద లేకుండెను. జ్ఞానము లేదు. విద్య లేదు. భక్తి లేదు. పనిచేయు సామర్థ్యము లేదు. కనుక నేను నా బంధుగులకు సేవజేయుటకు నిశ్చ యించుకొంటిని. ఈ మార్గమే నా కన్నిటికంటె సులభముగా కనబడి నది. అప్పటినుండి నా శక్త్యానుసారము ఈ మార్గమునే అనుసరించు చున్నాను. ఆత్మోద్ధరణయొక్క మార్గమునందు నామాంతరములే భేదములని అనుభవమువలన నా కిప్పుడు బోధపడినది. ఈ మార్గము ననుసరించుటవలన నా మనస్సున కిప్పుడు శాంతి కలుగుచున్నది. అందువలన నీ మార్గమే అన్నిటికంటె ఉత్తమమైనదని నీకుకూడ సుప

దేశించుచున్నాను. నేను నిన్ను నీ సేవాశ్రమమునందు జూచితిని. మోహాంధకారమునందును జూచితిని. నీ వప్పుడు సేవావ్రతమునందు మగ్నురాలవై యుంటివి. నేను నీ కొరకు దీనినిగురించియే దేవుని నెల్లప్పుడును ప్రార్థించుచుంటిని. నీ హృదయమునందు దయయున్నది. ప్రేమయున్నది. సహానుభూతియున్నది. ఇవియే సేవాధర్మముయొక్క ముఖ్యసాధనములు. సేవాద్వారము నీకొరకు తెరువబడియే యున్నది. అది నిన్ను తనలోనికై పిలుచుచున్నది. దానియందు ప్రవేశింపుము. దైవము నీ కెల్లప్పుడును తోడ్పడుగాక."

కమలకు రామానందుని ముఖమునందు విమలజ్యోతియొక్క ప్రకాశ మగుపడుచుండెను. ఆమె యంతఃకరణమం దాతని యెడల అద్భుతమైన శ్రద్ధాభక్తు లుదయించెను. ఆమె తనలో "వీరి యాత్మ యందెంత దయా ప్రేమలున్నవి? అయ్యో నే నిటువంటి నరరత్నమును నాబుద్ధిహీనతవలన తిరస్కరించితిని. వీరిసేవజేయుచుండిన నాజీవితము సఫలత నొందగలదు." అని యనుకొనుచు రామానందస్వామితో "మహానుభావా! మీరు నాకు దైవస్వరూపులు. మీవలననే నేను ముక్తినిపొందగలుగుదును. కనుక నాశరీరమును, ఆత్మను మీసేవయందే యర్పించుచున్నాను. ఈ ప్రతిజ్ఞ నేనే నొకసారి చేసియుంటిని. కాని అజ్ఞాన వశమున నేను దానిని పాలించలేకపోతిని. ఆ ప్రతిజ్ఞ నాహృదయమునుండి పోలేదు. ఈదినమున నిజమైన మనస్సుతో నే నీప్రతిజ్ఞను తిరిగి చేయుచున్నాను. మీరు నాపాణిగ్రహణమునుజేసితిరి. కనుక నేను పతితురాల నైనప్పటికిని ఉదారస్వభావులగు మీరు నాకు క్షమాదానమును దయచేయుడు. నన్ను సన్మార్గమునకు తీసికొనిపొండు."

రామానందస్వామి కిప్పుడు కమల ముఖమునందు ప్రేమపవిత్రతల యొక్క తేజము కనబడుచుండెను. అది చూచి ఆతడు వ్యాకులుడయ్యెను. సంవత్సరముల తరుబడిని ఆత డణచియుంచిన భావములు

జాగృతములు కాజొచ్చెను. సౌఖ్యానందములయొక్క సహీనభావము లుత్పన్నము కాసాగెను. అతనికి తన జీవితము నీరసముగను, సార హీనముగను, ఆనందరహితముగను దోచెను. ఈ కల్పనలవలన నాతడు భీతుడయ్యెను. తన మనస్సునందే భావములు విలీనిపోయిన తన వైరాగ్యము, నియమనిష్టలు, సేవావ్రతము ఈ ప్రవాహమునందు తృణప్రాయములుగ కొట్టుకొనిపోగలవని యాతనికి భయము కలిగెను.

రా. స్వా — ఇక్కడ ఒక అనాథాలయము స్థాపింపబడియున్నదని నీ వెరుగుదువా ?

కమ — ఆ. దానినిగురించి కొంచెము వినియుంటిని.

రా. స్వా — ఈ అనాథాలయమునందు చాలవరకు వేశ్యలు మాకు వప్పజెప్పిన బాలికలే యుందురు. అక్కడ నిప్పుడు రమారమి యాబదిమంది కన్యకలు గలరు.

కమ — ఇది యంతయు మీ యుపదేశముయొక్క ఫలమే.

రా. స్వా — కా దదికాదు. దీని శ్రేయమునకు ముఖ్యులు వకీలు కృష్ణశర్మగారే. నేను కేవల మాయన సేవకుడను. ఈ అనాథాలయమున కిప్పు డొక పవిత్రవంతురాలైన యువతి ఆవశ్యకమై యున్నది. నీవే దానికి తగినదానవు. నేను చాల వెతకితిని కాని ఈ పనిని సేవా ప్రేమ భావములతో నెరవేర్చుచు, బాలికలను కన్న తల్లివలె సంరక్షించి, తన ప్రేమవలన ఇంతమంది బాలికలయొక్క మాతృ స్థానమును పూర్తి చేయగల యువతి నా కెక్కడను కనబడలేదు. వారికి వ్యాధులు వచ్చిన సంరక్షణ చేయవలెను. వారి మల మూత్రములకు, చిడుము చీడలకు అసహ్యపడకూడదు. తన నడవడివలన వారి యందు పవిత్ర భావముల నుదయింపజేసి, వారి జీవితములు సుఖప్రదము లగునట్లు జేయవలెను. ప్రేమ లేనియెడల నీ యుద్దేశములు పూర్తి కాజాలవు. ఈశ్వరుడు నీకు జ్ఞాన వివేకములను దయచేసినాడు.

నీ హృదయమునందు, దయా శాంతి గుణము లున్నవి. కనుక నీవే ఈ కర్తవ్య భారమును వహించవలెను. నా ప్రార్థన నంగీకరింపవా?

కమల కండ్లు అశ్రుపూరితము లయ్యెను. తన విషయమై, ఒక జ్ఞానవంతుడైన మహాత్మునకిట్టి మంచి యుద్దేశము గలదని తెలిసికొని ఆమె హృదయము ఆనంద పరవశ మయ్యెను. తా నింత విశ్వాస పాత్రురా లగుదుననియు, ఇటువంటి మహాసేవ జేయు గౌరవము తనకు ప్రాప్తించుననియు, ఆమె స్వప్నమునందైనను దలచ లేదు. దైవమే రామానందస్వామి నిట్లు ప్రేరేపించెనని యామె భావించెను. ఇంతకు పూర్వ మామె, పిల్లలు మట్టిలో దొర్లి ఒడలు కశ్మలముచేసికొనిన, అసహ్యించుకొను చుండెడిది. కాని రామానందస్వామి ఆమెపై విశ్వాసము జూపి, ఆమె అసహ్యమును జయించెను. ఆమెయందు ప్రేమభావ ముదయ మయ్యెను. మనము మనయందు విశ్వాస ముంచువారిని నిరాశ పరచుట కిష్టపడక, అసాధ్యమని తలచిన ఇటువంటి మహాభారములను కూడ వహించుటకు సిద్ధపడుదుము. విశ్వాసము వలననే విశ్వాసము వృద్ధి పొందును. కమల అత్యంత వినయ భావముతో "మీరు నన్నింత యోగ్యురాలినిగ భావించుట మహాభాగ్యము. ఒకరి సేవ జేయగలుగుటయే, ఒకరి యవసరములను దీర్చగలుగుటయే, నా పరమధర్మ మని నే నిప్పుడు భావించుచున్నాను. మీరు సెలవిచ్చిన ఆ ధర్మములను నేను జేరజాలకపోదునేమో కాని నా శక్తివంచన లేక మీ యాజ్ఞను పరిపాలించెదను." ఇట్లు చెప్పుచు కమల నిస్తబ్ధురాలయ్యెను. ఆమె తలను వంచుకొనెను. కండ్లవెంట జొట జొట నీరు కారజొచ్చెను. ఆమె నోటినుండి చెప్పజాలని మాట లామె ముఖ భావములవలన ప్రకటితము లగుచుండెను.

"మీరు నాపై నింత విశ్వాస ముంచుట మీ యనుగ్రహమే. నావంటి నీచురా లెక్కడ? ఇటువంటి మహాపదవి యెక్కడ? కాని,

భగవంతుడు దయదలచిన, మీ విశ్వాసమునకు పశ్చాత్తాప పడవలసిన అవసర ముండదు.” అని చెప్పిన ట్లుండెను.

రా. స్వా — నాకు నీయం దిట్టి యాశ యున్నది. దైవము నీకు శుభమును చేకూర్చుగాక.

ఇట్లు చెప్పుచు రామానందస్వామి లేచి నిలువబడెను. అప్పుడే అరుణోదయ మగుచుండెను. పక్షుల కలకల రావములు మనోహరముగ వినబడుచుండెను. ఆతడు కమండలమును దీసికొని నదిలో స్నానము చేయుటకు వెడలిపోయెను.

మనము నిద్రనుండి మేల్కాంచి చూచునట్లు కమల కుటీరము బయటికి వచ్చి చూచెను. సహాయ మెంత సుఖప్రదముగను, ఎంత శాంతిమయముగను, ఎంత ఉత్సాహపూర్ణముగను నున్నది? ఆమె భవిష్యత్తు కూడ నిట్లే యుండునా! ఆమె భవిష్యత్ జీవితముయొక్క ప్రభాతము కూడ నగునా? దానియందు కూడ నిటువంటి యుషఃకాంతులు ప్రకాశించునా? ఆ జీవితమునం దెన్నడైనను సూర్యుడు ప్రకాశించునా! ఆఁ, ప్రకాశించును. ఈ సుఖప్రదమైన, శాంతిమయమైన ప్రభాతము ఆ రాబోవు దినరూపమైన జీవితముయొక్క ప్రభాత మే.

౨౯

ఒక సంవత్సరము గడచెను. మోహను డింటికి వచ్చినతోడనే తానొక్క దినమైన నక్కడ నాగర తీర్థయాత్రకు బయలుదేరవలెనని మొదట గోపాలశాస్త్రి స్థిరపరచుకొనెను. కాని మోహను డింటికి వచ్చిన తరువాత మరచియైనను ఆతడు తీర్థయాత్రల ఉబుసెత్తుట మానివేసెను. ఆతడెల్లప్పుడును మనుమని వడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని రైతులతో మాటలాడుచు, వ్యవహారములను జూచుకొనుచుండెను. ఇట్లాతడుతిరిగి సంసార మోహములో మునిగిపోయెను. జానికమ్మ ఇప్పుడే తాపత్రయమును లేక

నిశ్చింతగా నుండెను. సంసారభార మంతయు సుశీలవహించి జరపుచుం డెను. జానికమ్మ మనుమని చంకబెట్టుకొని ఇరుగుపొరుగిండ్లకు పోయి పిత్తనములు జేయుచు, సౌఖ్యముగ కాలమునుగడుపుచుండెను.

కృష్ణశర్మ వకీలువృత్తిని మానివేసెను. పురపాలకసంఘమున కిప్పుడు ఆయనయే అధ్యక్షుడు. ఈ పనియం దాయనకు మిక్కిలి అభి రుచి కలదు. అతడు చాల కష్టపడి పట్టణమును అభివృద్ధిలోనికి దెచ్చు చుండెను. ఒక సంవత్సరములో నెన్నియో క్రొత్తరోడ్లను వేయించెను. పట్టణ మధ్యస్థలములందు రెండు మూడు అందమైన పార్కులను గట్టిం చెను. కుళ్లునీళ్లు పోవు కాలువ లన్నిటిని బాగుగ మరమ్మత్తు చేయిం చెను. మార్గస్థులకొరకు ధర్మశాలను కట్టించవలెనని ఇప్పుడు ప్రయత్నించు చుండెను. శర్మ కిప్పుడు పూర్వపు మిత్రులు శత్రువులైరి. పూర్వపు శత్రువులు మిత్రులైరి. కాని నారాయణదాసుయందు మాత్ర మాత నికి శ్రద్ధాభక్తులు దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. దాసునకు పురపాలక సంఘమునం దొక ఉద్యోగ మిప్పించవలెనని ఆతనికి చాల కోరికగా నుండెను. కాని దా సందుల కొప్పుకొనలేదు. స్వార్థరహితముగ సేవ చేయవలెనని తాను చేసికొనిన ప్రతిజ్ఞకు తప్పిపోవుట కాతడిష్టపడకుం డెను. విడిగానున్నప్పుడు చేయగలిగినంత సేవ ఉద్యోగములోనుండి చేయజాలమని ఆతనియుద్దేశ్యము. ఆతడు నిర్వహించుచున్న వితంతు శరణాలయ మిప్పుడు చాలవృద్ధిలోనున్నది. పురపాలకసంఘమువారు దానికి చాలసహాయమును జేయుచుండిరి. వ్యవసాయదారుల సహాయార్థ మాత డొక సహకారసంఘమును స్థాపించుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. విత్తనములను, సొమ్మును నామమాత్రపువడ్డీతో బదులిచ్చిన, వారు వృద్ధి పొంది,తద్వారా దేశము బాగుపడగలదని అతనిఉద్దేశ్యము. ఈ కార్యము నందు నారాయణదాసునకు మోహనరావు కుడిభుజమువలె నుండెను.

మోహనరావునకు విష్ణువర్ధనములో నుండుట చాల చీదరగా

చుండెను. అతడు [illegible] గొప్పవారి [illegible] [illegible] కళ్యాణపురము [illegible] గోదావరియొడ్డున ఉన్న [illegible] వ్యాపారము [illegible] వృద్ధిపొందించు చుండెను. అతడు [illegible] కొన్నాళ్లైనను విష్ణువర్ధనగ్రామమునకు వెళ్లుచుండును. [illegible] [illegible] ముండెను [illegible] [illegible] దొరకక్కపోవునుకదా [illegible] ఆలోచించుచుండెను.

రాజారావుపంతులు ఇప్పుడు తరుచుగా గ్రామములయందే [illegible] ంచుచుండెను. నిరుపేదలగు కన్యలను రక్షించుటకై రాజారావు తనజీవితము నంతను అర్పించివేసెను. పట్టణమునకు వచ్చినను [illegible] డక్కడ రెండుమూడు దినములకన్నను ఎక్కువ యుండుటలేదు.

అది కార్తీకమాస మగుటవలన కృష్ణశర్మయు, సుభద్రమ్మయు గోదావరిస్నానమునకు వెళ్ళిరి. వారు తిరిగి వచ్చు నప్పుడు కృష్ణా పురమునైపు బండిని తోలించిరి. సుభద్రమ్మ కిటికీలోనుండి [illegible] చూచుచు నీ నిశ్శబ్దమైనస్థలమునం దీ వేశ్య లెట్లు నివసించుచున్నారో యనియు, వీరి కెట్లుబుసుపోవుచున్నదో యనియు యోచించుచుండెను.

ఇంతలో ఆమె కొక అందమైన భవనము కనబడెను. దాని ముఖ ద్వారమునందు పెద్దపెద్ద అక్షరములతో నిట్లు వ్రాయబడియుండెను.

సేవాశ్రమం

"ఇదియేనా కమలాబాయి సేవాశ్రమము!" అని సుభద్రమ్మ కృష్ణశర్మ నడిగెను. శర్మ యుపేక్షతో ఆఁ అని జవాబుచెప్పెను. ఈ వైపెందుకు వచ్చితిమా యని యాతఁడు పశ్చాత్తాపపడుచు తనలో ఈమె ఆశ్రమమును చూడకమానదు. నన్నుకూడ తనతో రమ్మని బలవంతము పెట్టును. ఇప్పుడు చాల చిక్కువచ్చినదే" యని అనుకొను చుండెను. శర్మ ఇంతవర కొక్కసారియైనను ఆశ్రమమునకు వెళ్ళి

యుండలేదు. రామానందస్వామి ఆతని నక్కడకు తీసుకొని వెళ్ళవలెనని ఎన్నోసార్లు ప్రయత్నించెను. కాని, శర్మ ఎప్పటికప్పుడు ఏదోయొక వంక జెప్పి తప్పించుకొనుచుండెను. ఆతడు ఏపనినైనను జేయగలుగు చుండెనుగాని కమలయెదుటమాత్రము పడజాలకుండెను. ఆమె పార్కు నందు హారము నిచ్చుచు ఆడినమాట లాయన కెన్నటికిని మరపునకు రాకుండెను. ఇంత సాధ్వీమతల్లియు, సచ్చరిత్రురాలును అగు స్త్రీ కేవలము లోకు లేమనుకొందురో యను తన పిరికితనమువలన పతితురా లైనదనియు, ఆమె ఈ నరకకూపములో పడుటకు తానే కారకుడ ననియు, ఆత డెప్పుడును విచారించుచుండెను.

సుభ — ఒక్కసారి బండి నాపించండి. నా కాశ్రమమును జూడవలె నని యున్నది.

కృష్ణ — ఇప్పుడు చాల ప్రొద్దెక్కినది. కనుక మరియొకసారి వచ్చి చూడవచ్చును.

సుభ — ఇప్పటి కిది స్థాపించి సంవత్సరమైనది. ఇంతవరకు ఒక్కసారి యైనను వచ్చి చూడలేకపోతిమి. ఇప్పడు కాకపోయిన తిరిగి మన కెన్ని రోజులకు తీరుబడియగునో ?

కృష్ణ — మరియొకసారి నువ్వు ఒక్కరితవు వచ్చి చూడరాదా? ని న్నడ్డుపెట్టువా రెవ్వరు ? ఇదివరకు నువ్వే రాలేదు.

సుభ — బాగానే ఉన్నది. సరే ఇదివరకు రాలేకపోయాము కనుక రాలేదు. ఇప్పు డేలాగో వచ్చినాము కనుక ఎందుకు వెళ్ళకూడదు ?

కృష్ణ — వెళ్ళుటకు నాకేమియు అభ్యంతరములేదు. కాని ప్రొద్దెక్కి పోవు ననియే నా భయము. ఇప్పటికే తొమ్మిది గంటల వేళ దాటిపోయినది.

సుభ — ఇక్కడెందుకు ఆలస్యమగును ? పదినిమిషములలో చూచి వచ్చివేయుదము.

కృష్ణ — నీకు పట్టుబట్టుట చాల పాడలవాటు. నా కాలస్యమయి పోవునని ఎంతచెప్పినను వినవు.

సుభ — ఫరవాలేదు. త్వరగా కారుమీద యింటికి వెళ్లి పోవచ్చును.

కృష్ణ — ఐతే సరే. నువ్వు వెళ్ళు. సాయంత్రములోగా నీ యిష్టము వచ్చినప్పుడు రావచ్చును. నేను త్రోవలో అద్దెబండిని చేయించుకొని వెళ్లిపోయెదను.

సుభ — అద్దెబండి చేయించుకొని వెళ్లడమెందుకు ? మీకు లోపలకు వచ్చుటకు ఇష్టము లేకపోయిన కారులోనే కూర్చొనుడు. నేను నిమిషములో ఆశ్రమమును జూచి వచ్చివేయుదును.

కృష్ణ — (కారు దిగి) నేను వెళ్ళిపోవుచున్నాను. నీ ఇష్టమువచ్చినప్పుడు రా.

ఈ విధముగ కృష్ణశర్మ వంకలుజెప్పి తప్పించుకొనుటకు కారణమును సుభద్రమ్మ గ్రహించెను. ఆమె పత్రికలయందు సేవాశ్రమమును గురించిన ప్రశంసలను ఎన్నియోసార్లు చదివియుండెను. ప్రభాకరరావునకు సేవాశ్రమమునం దిప్పుడు పరిపూర్ణానురాగముకలిగినది. సుభద్రమ్మ ఆశ్రమప్రఖ్యాతిని పత్రికలలో చదువుచుండుట వలనను, పైగా వినుచుండుట వలనను, ఆమెకు దానియందు ప్రేమయు, కమలయందు గౌరవమును కలిగెను. ఈ యవస్థయందు కమలను జూచుట కామె మిక్కిలి కుతూహలపడుచుండెను. కమల పతితురాలైనప్పటికిని తిరిగి జ్ఞానవంతురాలయి, మానవసేవ జేయుచు, పత్రికలచే కొనియాడబడుచు ఉండుట విని యామెకు మిక్కిలి ఆశ్చర్యము కలుగుచుండెను. తనభర్తను బాగుగ ముదలకింపవలెనని సుభద్రమ్మకు బుద్ధి పుట్టెను గాని, మోటారు తోలువాడు దగ్గర నిలువబడి యుండుటవలన ఏమియును అనలేక పోయెను.

ఆమె కారు దిగి ఆశ్రమద్వారములోనికి వెళ్ళునరికి ఒకస్త్రీ లోపలకు

నెళ్లి, ఆమె వచ్చుచున్నట్లు కమలతో జెప్పెను. వెంటనే కమల ఆమెను ఎదురుకొనుటకు వచ్చెను. నగలేమియులేక, తెల్లనిబట్టను కట్టుకొని యోగినివలె నున్న కమలను జూచి సుభద్రమ్మ చాల ఆశ్చర్యపడెను. ఆమెయందు మునుపటి కోమలత్వములేదు. చపలత్వములేదు. ముఖము నందా చిరునవ్వులేదు. రూపలావణ్యములకు బదులు పవిత్రత యామె ముఖమునందు వెలుగుచుండెను. కమల సుభద్రమ్మకు నమస్కరించి కన్నీళ్ళు కార్చుచు, "మీ రిక్కడకు దయచేయుట మా సౌభాగ్యము" అని మెల్లగా ననెను. సుభద్రమ్మకండ్లు కూడ నీళ్ళతో నిండిపోయెను. ఆమె కమలను కౌగలించుకొని గద్గదస్వరముతో "సోదరీ! నే నెన్నిరోజులనుండియో ఇక్కడకు రావలెనని అభిలాష పడుచుంటిని. కాని తీరుబడిలేకను, అశ్రద్ధవలనను, ఇంతవరకు ఆలస్యమైనది." అని అనెను.

కమ — కృష్ణశర్మగారు కూడ వచ్చిరా? లేక మీ రొక్కరే వచ్చితిరా!

సుభ — ఆయన నాతో కూడనే వచ్చిరి. కాని ఆలస్యమగుటవలన మరియొక బండిమీద నింటికి వెళ్ళిపోయిరి.

కమ — (విచారముతో) ఆలస్య మేమిటికి? ఇక్కడకు వచ్చుట కాయన కిష్టములేదు కాబోలు! ఇది యంతయు నా దురదృష్టము. ఆయనయే ఈ యాశ్రమస్థాపకులై యుండియు, నావలన ఆయన కాశ్రమముపై నింత అసహ్యము కలుగుట నాకు చాల దుఃఖముగా నున్నది. మీ రిద్దరుకలసి, ఇక్కడకు వచ్చుటయే నా ముఖ్యాభిలాషగా నుండెను. ఈ రోజున ఆ యభిలాష సగము పూర్తియైనది. మిగిలినది కూడ నెప్పుడో యొకప్పుడు పూర్తి కావచ్చును. అదియే నాకు ఉద్ధారణ దినము కాగలదు.

తరువాత కమల సుభద్రమ్మకు ఆశ్రమమును జూపుట ప్రారంభించె

చెను. ఆ భవనమునందు ఐదు పెద్దగదులు కలవు. మొదటిగదియందు సుమారు ముప్పదిమంది బాలికలు, పాఠములను చదువుకొనుచుండిరి. వారి వయస్సు పండ్రెండునుండి పదియేను సంవత్సరములవరకు నుండెను. సుభద్రమ్మను జూచిన తోడనే ఉపాధ్యాయురాలు లేచి, ఆమెకు నమస్కరించెను. అప్పుడు కమల వారిద్దరకు పరిచయమును కలిగించెను. ఆ యువతి బారిస్టర్ శివరామ్‌గారి సతీమణి యని తెలియగనె సుభద్రమ్మకు చాల ఆశ్చర్యము కలిగెను. బారిస్టరుగారి భార్య ప్రతిదినమును రెండుగంటలు ఆశ్రమములోని బాలికలకు చదువు చెప్పుచుండును.

రెండవతరగతియందు కూడ నంతమంది బాలికలే యుండిరి. వారి వయస్సు ఎనిమిదినుండి పండ్రెండువర కుండెను. వారిలో కొందరు బట్టలు కత్తిరించుటను నేర్చుకొనుచుండిరి. కొందరు కుట్టుచుండిరి. మరి కొందరు అల్లికపనులను, చమ్కీపనులను జేయుచుండిరి. ఇక్కడ నుపాధ్యాయురాలు లేదు. ఒకముసలిదర్జీ వారికి కుట్టుపనిని నేర్పుచుండెను. కమల సుభద్రమ్మకు ఆ పిల్లలు తయారుచేసిన చొక్కాలను, జాకెట్లను, లేసులను, రకరకముల చమ్కీలను జూపించెను. మూడవ తరగతియందు ఇరువదిమంది బాలికలు ఉండిరి. వారిలో కొందరు ఐదుసంవత్సరములకు లోపువారు కూడ నుండిరి. వారిలో కొందరు బొమ్మలతో నాడుకొనుచుండిరి. కొందరు బొమ్మల పుస్తకములను జూచుకొనుచుండిరి. ఈ భాగమునకు కమలయే ఉపాధ్యాయురాలు.

అక్కడనుండి వారు తోటలోనికి వెళ్ళి పిల్లలు వేసిన పూల మొక్కలను తదితర మొక్కలను జూచుచుండిరి. కొంతమంది బాలికలు వంగమళ్ళకు, కూర పాదులకును నీళ్ళు పోయుచుండిరి. వీరిని జూచి ఆ బాలికలు సొగసుగా నొక గులాబీగుత్తిని కట్టి సుభద్రమ్మకు బహుమతిగా నిచ్చిరి.

భోజనశాలయందు కొందరు బాలికలు భోజనములను చేయుచుండిరి.

వారు తయారుచేసిన వంటకములను సుభద్రమ్మకు జూపిరి. సుభద్రమ్మ కిక్కడ ఏర్పాటులను, శాంతి మయ జీవనమును, కన్యకల యొక్క శీల స్వభావమును జూచిన మిక్కిలి యానందము కలిగెను. ఆమె తనలో "కమల ఇంత పెద్ద ఆశ్రమముయొక్క భారమును వహించి నడపుచుండుట జూడ ఆశ్చర్యము కలుగుచున్నది. నా వంటి దాని కిది యసంభవము. ఒక బాలికయైనను అపరిశుభ్రముగ గాని, విచారముగ గాని కనబడుటలేదు." అని యనుకొనుచుండెను.

కమ — నేనీ భార మేమో నాపైని బెట్టుకొంటిని గాని దీనిని నిర్వహించుశక్తి నాయందులేదు. మహాసీయులిచ్చు సలహాలే నా కాధారములు. మీ కీ ఆశ్రమమునం దేమైన లోపములు కనుబడిన వానిని, దయచేసి చెప్ప గోరుచున్నాను. దానివలన నాకెంతో యుపకారమగును.

సుభ — (నవ్వుచు) సోదరీ! నన్ను సిగ్గుపరచకు. నే నీ యేర్పాటులను జూచి చాల నాశ్చర్యపడుచున్నాను. నేను నీ కేమిసలహా నియ్యగలను? వితంతు శరణాలయము నందలి యేర్పాటులకంటె నిక్కడి ఏర్పాటులు చాల బాగున్నవని మాత్రము చెప్పగలను.

కమ — మీరు చెప్పుటకు సంకోచించుచున్నట్లున్నది!

సుభ — లేదు. నిజముగానే చెప్పుచున్నాను. నేను వినిన దానికంటె నీ యాశ్రమ మెన్నియో రెట్లు వృద్ధిలో నున్నది. కాని ఒక్క సంగతి. ఈ బాలికల తల్లులు వీరిని జూచుటకు, ఎప్పుడైన నిక్కడకు వచ్చుచుందురా?

కమ — వచ్చుచుందురు కాని సాధ్యమైనంతవరకు వారి కలయికకే నడ్డుపెట్టుచుందును.

సుభ — సరే వీరికి వివాహము లెట్లగును?

కమ — అది చాల కష్టము. ఈ బాలికలను సచ్చరిత్రులరాండ్రుగను, మంచి గృహిణు లగుటకు యోగ్యులుగను, స్వతంత్రముగ జీవించుట

కర్తృరాండ్రుగను జేయుట మన కర్తవ్యము కాని, వీరిని సంఘ మూగ రించునో యాదరింపదో ఆ సంగతిని మాత్రము చెప్పజాలను.

సుభ — బారిష్టరుగారి భార్య కీ పనియందు చాల యభిలాష కాబోలు ?

శమ — ఆశ్రమాభివృద్ధికి ముఖ్యులలో నామె యొకతె యని చెప్పవచ్చు. సాధారణముగ నే నామె సలహాల ననుసరించియే పని చేయుచుందును.

సుభ — నా కేమియు చేతకాదు. లేనియెడల నేను కూడ నేదో విధముగ నీ యాశ్రమమునకు సాయము జేసియుందును.

శమ — అనగా అనగా ఇన్నిరోజులకు తమ రిక్కడకు వచ్చినారు. అదియైనను శర్మగారి యనుమతిపైననే. ఆయన ఇక్కడకు వచ్చు వరకు నే నొప్పుకొనను.

సుభ — లేదు లేదు. ఈ యాదివారమునాడు, ఆయనను బలవంతముగానైనను నిచ్చటకు తీసికొని వచ్చెదను. సరే, నేనుకూడ ప్రతి దినము నిక్కడకు వచ్చి బాలికలకు వంటవండుట, అందముగా పూల దండలు కట్టుట, జాజి బద్దలతో బుట్టలల్లుట మొదలైన పనులను నేర్పెదను.

శమ — (నవ్వుచు) ఈ పనులయందు మీ రెంతమంది బాలికలను విహాకింంబె నిపుణురాండ్రుగ జేయగలరో - ఇంతలో మంచి దుస్తులను ధరించిన పదిమంది బాలికలు సుభద్రమ్మ కెదురుగ నిలువబడి, చేతులు జోడించి మధుర స్వరముతో నిట్లు పాడిరి.

పరమేశ్వరా ! పరమపురుష ! భక్తవత్సల !
కరుణజూపి ! మమ్ముకృపను ! గావు మీశ్వరా ॥పర॥
మాదు పాపములను బాపి ! మమ్ముగావుమా !
నీదు సుతుల ప్రేమజూపి చేరదీయుమా ॥పర॥